

TESTVÉREKNEK

A J Á N D É K

TESTVÉREKTŐL

2012. KARÁCSONYÁN (Új folyam XI. kötet)
Válogatás Merza József írásaiból

Merza Jóska bátyánk 80 éves lett 2012. szeptemberében, és interjút kértünk Tőle.
Interjút kértünk – írásainak válogatását kaptuk (egyenlőre!).

A kötet szerkesztésében közreműködött: Simonyi Béla

TARTALOMJEGYZÉK

	Keletkezés éve	Oldal
Ünnepi ének Húsvétra	1973	3
151. zsoltár	1978	3
Sznagyik/Szeredai Lászlónak	2006	4
Mátrabérc 2009	2009	5
Rákóczi 110	2010	10
A Bokor városa (Dutka Ákosra emlékezve)	1996	20
A kisközösség: keresés, válasz és remény	1990	23
Búcsú a fegyverektől	2009	27
Válaszok a Fővárosi Oktatási Portál kérdéseire	2009	30
Anyuka (Levél Bulányi Györgynek)	2002	32
Folytatjuk? (Válasz egy körkérdésre)	2005	35
Diótörő	2006	39
Gnosztikus?	2009	43
Kedves Gyurka! Széljegyzeteim a széljegyzeteidhez	2008	47
Annavölgyi emlék	1985-86	49
Előszó		49
1. A laikusok kora		49
2. "A Föld fog sarkából kidőlni..."		52
3. Pszichoanalízis szélcsendben		54
4. A bálvány is ember		58
5. Depresszió (olvasónaplómból)		60
6. Értelmiséget az egyháznak!		62
7. Isten Szent Lelke, szállj ránk!		65
Közjáték, avagy a fonál újrafelvétele		67
8. Trauma és álom		69
9. Az emberi tényező		72
10. Az emberi tényező (folytatás)		74
11. Még mindig az emberi tényező, izzadtságsgaggal keverve		76
12. Lemeztelenedve		78
13. Vetületek		81
14. Örök nyugtalanság		84
Jegyzetek, hivatkozások		87
Drégely vára alatt (Nagyoroszi)	1989	88
1. És mégis mozog!		88
2. Még profánabban		90
3. A szavak köteleznek		92
4. Hol fúj a Lélek?		95
5. A halottak feltámadnak		97
6. Nyitott kérdés?		100
7. A mi kis hálózatunk		103
8. Akiket a történelem szele megcsapott		105
Ősz Csopakon	1994	111
1. Álva maradni		111
2. Bizonytalan talajon		116
3. A hely szelleme		121
Ezredvégi vallomás	1999-2001	127
Isten		127
Küldetés		129
Pénz		131
Politika		132
Apák és fiúk		134
Pszicho-vázlat	é.n.	138

Ünnepi ének Húsvétra

Valóban méltó és igazságos, illő és üdvösségünkre váló, hogy Téged, Urunk, mindig dicsőítve magasztaljunk, de leginkább a mai napon, amikor húsvéti Bárányunk, Krisztus, végső diadalt aratott a bűn fölött.

Ő ugyanis akkor, amikor eljött az óra, nem védte meg földi életét, hanem vállalta a halált is, hogy ezzel megpecsételje mindazt, amit közöttünk élve mondott és tett.

Hogy pedig bizonyosságot tegyen tanításának isteni eredetéről, dicsőségesen feltámadt, hogy ezzel még fényesebben megvilágítsa az Élet kapuját, és megmutassa a homályban élő világnak az Atyához vezető utat.

Mostantól kezdve mindazok, akik ezen az úton járnak birtokolják az Életet és a halálnak nincs hatalma rajtuk.

Ezért az angyalokkal és főangyalokkal, trónállókkal és uralmakkal és a mennyei seregek egész hadával a Te dicsőséged himnuszát zengjük, szüntelenül énekelve:

Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene!

Telve ég és föld a Te dicsőségeddel.

Hozsanna a magasságban.

Áldott, aki az Úr nevében jó.

Hozsanna a magasságban!

1973

151. zsoltár

Istenem, Istenem, miért hagytál el,

Miért maradsz távol könnyörgésemtől, panaszos énekemtől?

Szólítalak nappal, Istenem, s nem hallod,

Szólítalak éjjel s nem adsz feleletet.

Kej föl, miért alszol, Uram,

Kej föl és ne taszíts el mindörökre!

Miért rejtet el arcodat?

Miért felejtkezel el nyomorunkról és kínjainkról?

Ahogy a szarvasüsző a forrás vizére kívánczik,

úgy vágyakozik a lelkem utánad, Uram.

Lelkem szomjazik az Isten után, az élő Isten után.

Mikor mehetek már, hogy lássam az Isten arcát?

Könnyem a kenyerem nappal és éjjel,

Ha *naponta mondják: "Hol marad Istened?"*

Isten, én Istenem, téged kereslek,

Utánad szomjazik a lelkem!

Érted sóvárog a testem, mint a száraz, tikkadt, kiaszott föld.

Téged keres tekintetem a szent sátorban,

hogy erődet és dicsőségedet megláthassam.

Hallgasd meg imámat, Uram,

Kiáltásom jusson színed elé!

Ne rejtset el előlem arcodat megpróbáltatásom napján!

Fordítsd felém füled, ha hozzád kiáltok, hallgasd meg sietve szavam!

Mert kegyelmed többet ér, mint az élet,

Ajkam dicséretet zeng neked.

Magasztallak egész életemen át,

s nevedben emelem imára kezem.

1978

Sznagyik/Szeredai Lászlónak

Kedves Tájöreg Futóbarátom!

Emlékszel-e még azokra az ifjúkori napokra, amikor egy őz kecsességével szaladgáltunk a Bükk hegyein-völgyein, felfelé a lejtőn tán gyorsabban, mint a vízszintes ösvényeken, megkínózva "kisfiamat", Bándi Gézát, a földrajz kiváló tanárát? Emlékszel-e, hogyan kémleltük a Dayka Gábor-utcai épület felső emeletéről a hegyeket, különösen télen, amikor megjelentek az első fehér foltok a magas mezőkön? Terveztünk, jósolgattunk és vártuk a szombatot, hogy nekivágjunk új és még újabb ismeretlen ösvények felfedezésének? Mi voltunk azok, akik a háború után újból birtokba vettük az erdőt, a jelzetlen vagy kopott festésű utakat, hogy egyre többfelé és egyre messzebbre jussunk a természet világába. Térképünk kevés volt, vagy nem is volt, barátainkra meg az idősebb túrázók tanácsaira, főleg pedig a magunk korábbi tapasztalataira építve terjesztettük ki világunkat. Jó hagyományaink voltak, hiszen tanáraink is bátorítottak. Első - régi számozás szerint vett osztályban - az a Kühne László volt földrajz tanárunk, akiről, sőt az egész Kühne-dinasztiáról, mostanság emlékezik a Magyar Turista. Csuppon Elek a botanika szakértője volt és - hogy el ne vesszek a részletekben - csak annyit teszek hozzá, hogy körülvett minket Herman Ottó szellemi öröksége. Dehát nem tanulmányt akarok írni, hanem Téged köszönteni, ezért e néhány gyors ecsetvonás után más térre váltok.

Ilyen volt a diákéletünk is, a keresés és a felfedezés kora. Nemcsak a természetben, hanem a társadalomban is tájékozódni kellett, az akkori új világban meg kellett találnunk azt a bizonyos, elég keskeny ösvényt, amelyen kicsikként, hűséges hívőként élni tudtunk. *Megtartani a becsületet és tudomásul venni azt, amit másként kell tennünk a múlthoz képest.* Figyeltünk tanárainkra, azokra, akikben bízhattunk, akik maguk is vállalták a nevelés kockázatait, és óvakodtunk követni a széllel együtt forduló előljárókat. Messziről hihetetlennek tűnik, mégis voltak példaképeink, akiket ellenfeleik is megbecsüléssel emlegettek. Valamit azért fel kellett áldoznunk. Nem lettünk hangadók az osztályban, az iskolában, nem kaptunk ösztöndíjakat sem, viszont nyugodtan énekelhettünk a templomi kórusban. Elkezdhettük a kisközösségi munkát, mert Orosz Árpád elég bátor volt vállalni ennek kockázatát. Megtanultunk félni, óvatosnak lenni, ha egyenként besurrantunk a megfigyelt kikapun át. Meggyőződésünk lett, hogy hit és tudomány nem ellentétes, és buzgón lapoztuk a hitünket történelmileg alátámasztó irodalmat. Ketten voltunk Kriszt Ernővel, akik hittant akartunk tanulni. Ő evangélikus volt, én katolikus. Kérvényünket szétépték, s ez volt az egyik első tapasztalatunk a hűség útján. Eközben barátokká váltunk, akik szeretik a tudományt, és ugyanúgy szeretik a sportot és a természetet. Eiben Gusztival, Malyáta Dezsővel, Soós Ferivel egyként szerettük az erdőjárást, a kerékpározást az Eger felé vivő száz kanyarral tarkított úton. Mens sana in corpore sano - mondhatom, mert mi még tanultunk latint.

Figyeled, hogyan készül az emlékirat? Úgy, hogy egy jóbarát évfordulója kapcsán visszaemlékezünk az egykori időkre. A baráti kézfogás az a segítség, ami megnyitja az emlékezetet és segít feltárni a múltat. Nem is olyan nehéz az efajta irodalom művelése. Kicsit behúnjuk a szemünket és akkor utcák, házak jelennek meg, emberek kezdenek mozogni. Jelenné válik, amit múltnak gondoltunk. Amit látunk, azt felrajzoljuk egy kis memóriadarabra. Lehet, hogy kevés kerül rá, lehet, hogy nem is olyan színes, de mindenki tudja, hogy a sok darabból összerakott üvegablakok felragyognak, ha napfény esik rájuk. A mi életünk is élmény lehet, ha a gonddal összeillesztett mozaikunk megelevenedik a történelem megvilágításában. Költői, ugyebár, de ezt kell tennünk, hogy szemlélődésre bátorítsunk mindenkit, hogy érezzük: napi, szürkének látszó életünk egy nagyobb folyam nélkülözhetetlen része. Ez a transzcendencia, ez az ezotéria, és ez az egyszerű, címkézetlen valóság, ahogy hiszed, ahogy akarod.

Kedves Öregfutó Tájbarátom! Hetven éves lettél. Nagyon jó alkalom a szemlélődésre, hiszen van már mit áttekinteni. Amikor először eljutottam az Örvényköre, bükkerdőn át kellett kimenni a szikláig. Északi szél fúj, hatalmasan zúgott az erdő. Szinte féltem attól, mi fog történni. Aztán kijutottam a fényre, és csodálatos volt a kilátás hétszáz méter magasából. Még sohasem voltam ilyen magas helyen, még sohasem láttam ilyet. Előttem és alattam volt Mályinka, Tardona, Dédes és az upponyi szoros és sok más hegy, völgy. Az ember megemelkedik, mindent lát, összefoglal és értékeli. Örül, s ha humora van, még jókedvűen füttyöl is egy éppen eszébe jutó dallamot. Meg is perdülhet maga körül, mintha egy pillanatra az övé lenne az egész világ. Hát ez van a hetes szám körül. Szeretném felhívni a figyelmedet arra, hogy vannak még kilencszázas csúcok is a Bükkben, jártál is rajtuk, teljesítménytúrát is építettek rájuk. Mögötted s egyben előtted is van tehát a kilences szám, amelynek magasából, húsz év múlva, majd ismét elmélkedhetünk jelenről és múltról, barátságról és becsületről, hitről és tudásról, gyerekekről és unokákról, szóval mindarról, ami betöltötte, és majd betölti futurum perfectumban az életünket.

Addig is sok boldogságot kívánok.

2006. május

Mátrabérc 2009

Prológus

Szerénység, Virág – mondta Bástya elvtárs –, és ezt a figyelmeztetést mindenképpen érdemes megszívlelni. Mivel a szerénység összefügg képességeink ismeretével, ezért az utóbbi hónapokban elég sokat rágódtam azon, hogy érdemes-e nekivágni az idej Mátrabércnek. Négy éve teljesítettem utoljára a távot, s időközben mindig találtam magyarázatot a sikertelenségre. Először az iszapvulkánszerű talajra fogtam kiállásomat, és csak némileg nyugtatott meg, amikor a Hanákon menetelő József fiam és Márk unokám, valamint a Mátrabércet vállaló Anna és Péter barátaim azt mondták, hogy nagyon jól tettem, amikor Kékestetőn feladtam a túrát a behozhatatlannak látszó kérés miatt. Azt akkor nem tudtam, hogy teljesítőnek fogják tekinteni mindazokat, akik egyáltalán végig tudtak menni a távon. A következő évben könnyelmű voltam, nem vigyáztam az időbeosztásra. Galyatetőn még vidáman együtt mulattunk Józsa Tamásnéval és Szabó Jánossal, ezután azonban kapdosni kellett. Józsné, aki ifjú és erős, rendben be is ért. Én éppen átcsúsztam a mátrakeresztesi kapun, nagyjából a Muzslára is feljutottam, ámde a hegy tetején belémállt a derékfájás és ezután csak vánszorogtam lefelé. Alaposan túlléptem a szintidőt, csak az vígasztalt, hogy bekerültem Kiss Gergő "barna zónájába", ahol azok találhatóak, akik szintidőn túl ugyan, de teljesítették a távot. Fő a jelenlét! Tavaly, a harmadik évben, tüdőgyulladást kaptam, vesztég kellett maradnom. Molnár Tamás érdeklődésére azt válaszoltam, hogy savanyú képpel nézek ki az ablakon és semmilyen távon nem fogok indulni.

Bevezetés

Eljött az idej év. Elfogadható idővel mentem végig a Téli Mátrán, utána hasonlítottam a két túra korábbi eredményeit. A Téry 50 számait is vizsgálgattam, tudva, hogy ahhoz fele akkora teljesítmény is elegendő. Halvány remény birtokában elhatároztam, hogy a már évek óta szokásos módszerrel fogom felderíteni a helyzetet. Ez abban áll, hogy másfél héttel korábban - általában bakancsban, erőtetés nélkül - felmegyek Sirokról Kékestetőre, ott megállok, feljegyzem az időt, majd felkeresem az üzletsoron a jól ismert büfét, és forró teát iszom. Elbeszélgetünk az életről, majd lábamban a tea által létrehozott jó keringéssel kényelmesen levonulok a hidas erdészházig, hogy megtekintsem hazánk egyik legkellemetlenebb lejtőjének állapotát. Most is ezt tettem, s eldöntöttem, hogy az idén is a görgeteg bal oldalán fogok lefelé bukducsolni, mivel ott könnyebben találok fékezésre alkalmas fákat. A középső sávot meghagyom a futóknak, meg azoknak a rugalmas ifjaknak, akiknél az ebcsonat még hamar összeforr. Tervemet teljesítettem és a negyedóra múlva érkező bükkszéki busszal, a Vörösmarty turistaháztól hazatértem. Időm nem volt szenzációs, de mivel tudom, hogy eme előedzés után, sportcipőben, általában félórával korábban felérek a Kékesre, azért gyenge optimizmussal tekintettem a jövőbe.

Intermezzo

A jobb áttekintés érdekében itt fogok néhány szót szólni az edzőtúra lefolyásáról és előzményeiről. Boldog ifjúkoromban (97-98 táján) nagyon romantikus módon jutottunk el Sirokra. Éjfélkor kimentünk a Keleti-pályaudvarra, (esetleg Kőbánya-felsőre, ha úgy kellett), megkerestük az egy-félkettő tájban induló postavonatot és azzal Kál-Kápolnáig mentünk. Ott különféle testhelyzetben eltöltöttünk egy bő órát, majd beszálltunk a kis piros vonatba és iszonyú sebességgel (20 km/óra?) és egy kiadósabb verpeléti pihenővel száguldottunk Sirok felé. Öt óra tájban oda is értünk, s akiket a sátorozók közül nem ébresztett fel a vonat dübörgése, azok a mi lármánktól egészen biztosan elhagyták nyugvóhelyüket.

Jelen, modern korban nincs többé piros vonat, a rendezőség által bérelt autóbusszokkal lehet utazni. Kétszer meg is tettem. A második alkalommal a rajtidő után negyedórával tudtam csak indulni, ami miatt, mint lassú járatú gyalogos, majdnem kiestem Mátrakeresztesen. Talán öt perc maradt a zárásig. Gyorsan átkínlódtam magam a dróthálóval összefogott köveken, elszakítottam a nadrágomat, egy túratárs átsegített a patakon és úgy szuszogtam felfelé. Ennek a kapdosásnak akkor az volt az oka, hogy a buszvezető - valószínűleg az autótérkép hatására - úgy ítélte meg a helyzetet, hogy időt nyer, ha Gyöngyös előtt vagy után, az átfogót választva éri el Verpelét térségét. Ez, ugyebár, összeviszza kanyargó, négyszámjegyű utakat jelent, gyakori sebességkorlátozásokkal, emelkedőkkel, falubeli igen erős fordulókkal. Előtte meg is kérdeztem a vezetőt, hogy az autópályán fog-e menni. Azt mondta, igen, csak hogy másra gondolt és az ember csak a körmét rághatta, hogy mikor érünk végre Sirokra. Ma már nem fordul elő az a horror, amikor a vezető azt közölte, hogy nincs matricája és nem fog az autópályán menni. Akkor Péter barátom leleményessége hozott sikert azzal, hogy összekalapozta a matrica díját a többiektől. Summa summarum: nem lenne rossz a 4:30-as pesti indulás és a vezetők ösztönzése az M3-as használatára Kálig.

Vissza a jelenbe. A reggel hatos gyorsal mentem Kál-Kápolnáig, ahonnan nagyjából fél óra múlva indul autóbussz Sirok felé. Ennyi idő alatt megihatunk egy kávé a megállóval szemben lévő játékkeremnek mondott büfében. Ez a helyiség esőben igen hasznos, mivel magában a megállóban semmiféle fedél nem található. Nem tudom, mire tartozik ennek létrehozása, a MÁV-ra, a Volánra, avagy az önkormányzatra, tény, hogy nincs. A busz rendben megérkezett, voltunk vagy tizen és ez az átlag volt jellemző az út során. Bár

nagyon szerettem a piros vonatot, pár éve alá is írtam egy ívet a Csóványos tetején, két utazás után, tárgyilagosan el kell ismernem, hogy jobb az autóbusz, mind a gazdaságosságot, mind a települések megközelítését illetően. Induláskor megkérdeztem a vezetőt, hogy letenne-e a siroki vasutállomásnál, ahol most már nincs megálló. Igennel válaszolt, s így 9 óra előtt a helyszínen voltam. Magányos kutyaugatás és magányos őr fogadott. Rendeztem soraimat és pár perc múlva nekivágtam az útnak. A talaj kifogástalan volt, az idő szép. Ha ennek fele bejön, minden rendben lesz. Azért igyekeztem, hogy lássam miként haladok. Fűjtetés nélkül feljutottam a Kalapos-hegy elejére, a Gazos-kőre és így tovább. A Remete-tisztáson megsimogattam Ozsvárt Péter (29 éves volt) kopfáját és gyors lépésekkel mentem a száraz úton a Jóidőnyak felé. A Szederjes-tető után, a Nagy-Zúgó-hegy alatt, erdei munkások irtották a tarvágás utáni bokrokát-indákat. Jól sütött a Nap, az asszonyoknak azt mondtam, hogy ilyenkor hasznos egy csinos szalmakalap. Jók voltam hozzám, nem gorombítottak le. Utólag szégyellem magam. Az ember ne szellemeskedjen nehéz munkát végző emberekkel, pláne, ha csak egy jött-ment.

Az irtás felső végén lánc zárja a kaput, át kell mászni a létrán, majd felmenni a Jagus gerincére. Jobbra egy általam nem ismert rendeltetésű, deszkatemplomra emlékeztető épület áll, szemben pedig messzire nyílik kilátás észak felé.

Megállok. Alattam a Csákány-kő bányája világít. Ha jobban erőltetem a szememet, mintha fekete pontokat is látnék arra: embereket vagy autókat. Emlékhelyen járnak. Igen, valamikor ott törte a követ Ráczkövi Andor, harminc éven át fogorvosom. Mackós, szelíd alakjából ki nem nézte volna az ember, hogy tizenegyszer küldték vissza követ törni, mert orvosi esküjéhez híven, nem volt hajlandó munkára kiírni azokat, akik nem voltak rá képesek. Rabtársa, Tabódi István, mondta el Bandi halála után. Ott dolgozott matematikus kollégám, Alpár László, aki mint a Sorbonne diákja került a háborúban a verneti, hírhedt francia koncentrációs táborba, majd hazatérve, baloldali létére, hamarosan Recskre. Takács Gusztó barátom, a jezsuitának indult matematikus, félszemét hagyta ott. Kő verte ki. Faludyt, Michnayt mindenki ismeri. Ezek az emberek, akiknek ott kellett volna megdöglenni (nem az én kifejezésem), nem gondolták, hogy munkahelyük egyszer majd látványtervezők által esztétikusan kialakított terület lesz, ahová emlékezni (amíg lesz, aki emlékezik) és nézelődni járnak az emberek.

A magányos túrázó gondolataiba mélyed. Bele is csaptam egy tövises bokorba, három helyen szivárgott a vér a kezemből. Szedd össze magad, józanodtam ki, még legurulsz a meredek hegyoldalon! Figyeld az ösvényt, mert nem régen még tele volt kiálló gyökerekkel. Aztán lementem a Domoszlói-kapuba, onnan szintidőben az Oroszlánvárra és felhívtam József fiamat, hogy 10-12 perces időmegtakarítással itt ülök egy kövön. A teljesítmény elfogadható volt, főleg azért, mert utána jó erőben jutottam fel a nemszeretem Cserepes-tetőre. Az eddigiekből jósolni lehet a jövőre, főleg akkor, ha kocogni is fogok az alkalmas részekben, amit eddig nem tettem meg. Abba is hagyom az edzőtúra leírását. Megállapítottam, hogy a Kékestetőig tartó szakaszt rövidebb idő alatt jártam végig (így is kell), és felérve beszéltem a már említett büfébe. Lásd a bevezetést.

Nevezés

Eldöntöttem, hogy mindenképpen indulok a Mátrabércen. Hacsak nem lesz rettenetes időjárás, beküzdöm magam legalább a barna zónába. Ennek megfelelően elfáradtam a Tengersizem boltba, és kértem egy jó magas sorszámú füzetet. Egyszer, túlbuzgóságból, az 1. sorszámúra tettem szert, ki is kellett állnom túl nehéz bakancsom miatt (jó kifogás, de igaz). A 795. számot kaptam, ezt jónak tartottam, nem fognak túl hamar keresgélni, hogy hol is lehetek. Aztán múltak a napok, és eljött az utolsó hét. Szerda este, munka után, leültem és elkezdtem a napi posta átnézését. A végére hagytam egy nagyobb alakú küldeményt, amiben - véleményem szerint - valami akadémiai meghívónak vagy más, társadalmi szervezet értesítésének kellett lennie. Kézbe véve vettem csak észre, hogy a feladó Molnár Tamás. A kinyitott borítékból egy sárga és egy zöldeskék füzet hullott ki: a Hanák Kolos illetve a Mátrabérc füzete. A kísérő papírlapon két kusza sorban ez állt: "Remélem, hogy olyan jó idő lesz, hogy a hanákos füzetet hiába küldtem".

Ezt nem vártam. Ezt nem tudtam ilyen hirtelen feldolgozni. Mi van veled? - kérdezte a feleségem.

Mint macska az egérrel

Borbás Kata az utóbbi évtizedben nem hagy nevezési díjat fizetni. Nem tudom, mi indította erre a gondolatra, talán az, hogy a 65 éven felüli nyugdíjasok ingyen utazhatnak. Nem beszélünk még erről, nekem eddig minden energiámat lekötötte, hogy megpróbáljak levegővé válni. Sikertelenül. Ha a helyszínen neveztem, nem vette el a pénzt, ha tengersizemes füzetet lobogtattam, akkor a kasszából adta vissza. Pedig én, mint lelkes civil, boldogan támogatom minden NGO szervezést, hiszen csak az emberi szerveződéseknek maradt meg még a varázsa ebben a barátságtalan világban. Bújkálok erre és arra, más asztalnál fizetek, mindig észrevesz. Szegény egér kilátástalan játéka ez az éber macskával. Ha a rajtnál kijátszom, egészen biztos, hogy elfog a célban. Tulajdonképpen, beletörődtem már a sorsomba, hanem most Tamás elegáns, nagyvonalú húzása törbe csalta a macskát. Gyanútlaná vált, mert azt hitte, hogy a postán kapott füzetrel fogok indulni, arra nem számított, hogy elszántságom miatt a Tengersizemnél már előre befizettem. A túrát tehát a 000795 számú nevezési lappal teljesítettem, amint az Kiss Gergő minden részletre kiterjedő kiváló

táblázataiból ellenőrizhető. A 985. sorszámú Mátrabérc- és a 2482. sorszámú Hanák Kolos-füzet ílymódon, bianco, kedves emléktárgyaim közé, archívumomba került. Mindenesetre, a rajtnál és a célban mélyen hallgattam, annyira kerültem a témát, hogy – udvariatlanul – meg sem köszöntem az ajándékot, igyekeztem minimálisra összehúzni magamat, belül pedig nagyon boldog voltam, hogy egyszer felém fordult a szerencse. Miután ilyen szépen kiderült a turpisság, közlöm, hogy nem lehet szó semmiféle korrekcióról. Jól ismert szabály, hogy a pénztártól eltávozva, nincs helye a reklamációnak.

Útleírás

József fiam jóvoltából, aki vállalta a magam és hátizsákom szállítását, pompás életem volt. Reggel négykor indultunk Kelenföldről, a Rákóczi-úton felvettük Márk unokámat és igyekeztünk kelet felé. Hajnalban zápor nedvesítette a talajt, menet közben azonban fokozatosan csökkentek a felhők, úgy, amint a meteorológia jósolta. A Nap izzó gömbként emelkedett a látóhatár fölé, most mintha jobban átéltem volna a hatalmas tűzgömb izzását. A Helios büfé, ahol az M3-on kávézni szoktam, még be volt zárva, hiszen nem benzinkút. Jobb is volt így, mert 6:05-re értünk Sirokra. Kell a két óra, ha nem lohol az ember. A mezőny eleje már szembejött velünk, nyilván folyt a helyezkedés. Ledobáltam minden felesleges holmit, futóöltözetben, csupán egykilós övtáskával indultam. A táskában egy banán volt Oroszlánvárra, és egy félliteres palack kiszáradás ellen. Ennek Kékesig elégnek kellett lenni. Vittem még mobiltelefont, szemüveget, itiner, nevezési füzetet, személyi papírokat, írőeszközöket. Regisztráció után búcsút vettem a sorompónál álló Kata-Tamás-párostól, és szedni kezdtem a lábaimat a betonon. Kifogástalan az idő: derült az ég, a reggeli hűvösséget a mozgástól hamarosan nem érezzük, jó a talaj is.

6:16 Nincs sok mondanivalóm az első kilométerekről, minden úgy volt, ahogy tíz nappal korábban. A Gazoskőig 12 percet nyertem, utána is összekocogtam némi előnyt. Nem kellett zihálni, elég erőt is éreztem magamban. A Szederjes-tetőre vivő emelkedőn Corradi húzott el mellettem, de hát ő egészében véve legalább két órával jobb nálam. Jó utat kívánva elégedetten néztem az izzadt trikóját, a teljesítményt mindenkinek le kell adni. A Nagy-Zúgó alatti lapályt átkocogtam, majd jött a létra, a Jagus és ismét kocogás lefelé a Domoszlói-kapuba. Egy pohár víz jólesett a tartálykocsiból, s utána, türelmesen, fel az Oroszlánvárra. Ez az első kvalifikációs pont, hogy előkelően fejezzem ki magam. Ottani állapotunkból már lehet bizonyos következtetésekre jutni. Megállapítottam, hogy a javasolt időbeosztáshoz képest már 21 percre növeltem az előnyömet, s ez felbátorított arra, hogy korszerű távközlési eszközöm segítségével kapcsolatot létesítsek a serpákkal. Az eszköz erre azt közölte, hogy még egy utolsó próbát tehetek a PIN-kóddal. A próba – természetesen – nem sikerült, jöhetett volna a PUK1, ami azonban nincs a karomra tetoválva. A guta megütött volna, ha nem állok jól az idővel. Megint nem tudtam használni ezt a bitang mobilt – csakúgy, mint tavaly Zemplénben – de ezúttal nem a térerő (a próbabejáráson kitűnően tudtam hazatelefonálni) volt a hibás, hanem saját magam, amikor nem kapcsoltam be a billentyűzarat.

8:26 Bosszúsan megettem a banánt egy korty ital kíséretében, s utána felvonultam a Cserepes-tető gerincére. Megállás nélkül megtörtént, jóllehet korábban előfordult, hogy más társaimmal egyetemben félúton ölelgettünk egy-egy bükkfát. Jön a Cserepes-nyereg a szétszedett Romantikus-kunyhó deszkáival (így hívtuk Ágival az erdőmunkások egykori házát), majd ismét araszolás a Nagy-Szár-hegyre. Sokszor látott, szép kilátás a markazi tó felé, de nincs megállás, ki kell használni a lejtőt. Kocogok, dőcögök, jelen feladat a Markazi-kapu elérése. Nincs késés, már kerülöm is a Kis-Sas-köt, alig állok meg a Disznó-kő fölött, és egyenletesen megyek fel a gerincre. Ott sem állok meg, hiszen annyiszor begyakoroltam már a felmenetelt a kékesi síházig. Valamikor itt, az utolsó emelkedőn, a fenyves szélén helyezkedtek el kamerákkal bizonyos operatőrök, és látványos felvételeket készítettek az utolsó száz métereken vonszolódo menetről, a légiósok nem nagy öröme.

10:25 Itt a síház, benne a bélyegző, és a gépleves minden mennyiségben. Több pohárral iszom, mert szeretem ezt az oldatot. Előnyöm 34 perc, szükség lesz még rá. Két-három percig ülök, utána kilépek az ajtón, és kémlelni kezdem, merre is vannak a serpák. Ők nem láthatók, nyilván nem hitték, hogy fél 11 előtt fenn leszek. Mivel azonban a Mátrabércen minden perc számít, nem keresem őket, majd előkerülnek valahol, és már indulok is az S jelzésen. Sombokor felé kellemesen lejt az út, ha nem ábrándozunk, hasznos percekét nyerhetünk itt. Majd jön a brutális lejtő, nagymenő futók és akrobaták terepe. Én azt kémlelem, hogy hol látszik egy szilárd kő, amiről, két-három elszánt ugrással, eljuthatok egy elkapható fatörzsig. Ha kell, hátrafelé mászva araszolok lefelé, mert így kisebbet zuhan az ember. Veszélyes útszakasz, mondja az itiner, és van is veszély. Gnadig Péter például, egy kifiamodott karú túratársat támogatott le a Vörösmarty-házig nagyon rossz időben. Feljegyzem ezt a tényt, akár tetszik Péternek, akár nem, mert ki a fene jegyezze fel a sportszerűség tetteit, ha nem mi, akik magunk is megszenvedünk bizonyos szakaszokat. Miért ne legyünk büszkék ilyesmire, hiszen a fair play nem politikai, hanem sportkategoría.

Erről ennyit és most, lemászva a nyomorból, próbáljunk ismét dőcögni egy keveset, hogy visszanyerjünk valamit a tehetségtelenségünk miatt elpocsékoló időből. A közepes lejtőn Podoski Károllyal váltogatjuk egymást. Mivel a Mátra-nyeregben ismét nem voltak láthatók a serpák, ezért nagy lélegzetvétellel megkezdtem a felmenetelt a Csór-hegyre. Miközben orrunk majdnem lelóg a földre, jó kis alkalom nyílik botanikai ismereteink alkalmazására, hiszen ilyentájt szokott virágozni a lila és fehér keltike, esetleg a

kankalin. Jóságosan nézik lihegő-araszoló embertársaik igyekezetét a sikeresen – szerintem idő előtt – tönkrement Kós Károly-kilátó betonmaradványai felé.

11:28 Felértem. Hat percet eladtam az előnyömből, dehát megéri: egyben vagyok. Most sem állok meg, csak néhány kortyot iszom az óvatosan kezelt italból. Tudom, hogy a Rudolf-tanyai elágazásnál üdítő ital vár, ezért nem esem pánikba. A vízszintes gerincen igyekszem jól haladni, mert a rákövetkező lejtő után kellemetlen, elég hosszú és – az erdőirtás miatt kopárrá vált – köves emelkedő kezdődik. Most valahogy rövidebbnek tűnt valamiért. Korábban családi tevékenység zajlott itt, egy kisfiú is mérte a teákat az embereknek. Lehet, hogy most is itt volt, csak figyelmetlen voltam? Az emberkínzásnak, mindenesetre, egy ideig vége. A gerincről – a tarvágás miatt – remek a kilátás keletre, valamint a Siroktól Kékesig tartó "hullámvasútra". Ezt követően, szép egyenletesen emelkedik az út 1,8 km-en át. Két év után rá sem ismerek az egykori fiatal ültetvényre, a kerítést sem látom sehol. Az út kanyarulataiból tájékozodom, és nagyon örülök, hogy nem kell csúszkálni a jó sárga agyagon. Felérünk a galyatetői parkolóba. A serpák autója helyett iszonyatos mennyiségű drága, csillogó motorkerékpárt látok. Valószínűleg tévedek, de nekem, lélektanilag, 100-150 motornak tűnt a sorba állított gépek serege. Gazdáik szocializációjára nem térek ki, amatőr vagyok, nem képzett társadalomkutató. A motorosok viszont elfoglalták a Gertrúd-pesszót, lacikonyhát rendeztek be, süttöttek-főztek, társalogtak. Ha nem így volt, akkor csak kimerültségem káprázata lehet a tévedés oka. Annyi biztos, hogy a pont felkerült a kilátó talpához, ahol egy csoport túratárs üdögélt kövön-földön. A pont odébb helyezése miatt – mondjuk – 2 perc eltérés lehet a javasolt időbeosztáshoz képest, ez azonban nem okoz megrázkódtatást, mivel Galyatető nagyon jó hely a túra teljesítése szempontjából.

12:47 Péter-hegyese. Sivatagi vándornak képzelhetném magam, aki délibábot lát. Ennivalóm nincs, 2 dl folyadék van a flakonban, és itt állok a galyatetői büfék mellett úgy, hogy a pénztárcámat a hátzásákomban hagytam. Amint azonban felfelé másztam a kilátó felé vezető lépcsőn, angyal nézett rám a fenn ülők közül: Gálfi Csaba. Családi dolgokról kezdtünk beszélgetni, de később, a helyzetelemzés során bevallottam, hogy nincs ennivalóm, és pénzem sincs, amiből vegyek. Csabára ez akkora hatást gyakorolt, mint amit Lévy Bélánál tapasztalhatunk, ha természetgyógyász készítmény kerül szóba. A pillanat törtrésze alatt, egy bűvész ügyességével, Pétervásárán készített házi szendvicset rántott elő, majd a másik pillanatban egy Bethlen Gábort ábrázoló barnás papírszeletet nyomott a kezembe. Nagyon megköszöntem, felújítottam magamat. Rugalmas lépésekkel kerültem meg a tv-erősítőt, amikor is a Vasas-síházhoz vezető út torkolatánál megjelent a felmentő csapat a fiam képében. A serpák filozófiája ugyanis nagyon egyszerű. Ha a megbízó kimerült és összeesett, akkor az ügy a seprükre és/vagy az egészségügyi buszra tartozik. Ha viszont él, akkor - úgy látszik - megszökött és igyekezni kell valahol, jóval előbb, elállni az útját. Erről volt szó. Csaba szendvicse után már csak kisebb korrekcióra volt szükség, egyébként sem szoktam sok szilárd táplálékot fogyasztani, ami abból is látható, hogy Siroktól élve feljutottam Galyatetőre egy banán hajtóerejével. Azt pedig tudtam, hogy Mátraszentlászlón korlátlan mennyiségű, jófajta tea vár. Enyhe kocogásra fogtam hát a dolgot, amit nem tudtam fokozni, mert a csillagvizsgáló utáni remek, hosszú lejtő most kellemetlenül köves volt. Mindegy, jött a teaház, a másik serpa már töltötte a teát, tankoltam is a flakonba, és félig futva-kanyarogva igyekeztem a Vörös-kő kilátójába.

13:47 Vörös-kő, előny 29 perc. Innen már, rendes esetben, kézben van a túra. Ismerős pontórt köszöntök. Örülök minden régi arcnak, valamikor, több éven át, a galyatetői Vasas-háznál, egy idősebb házaspár bélyegzett. Számítani lehetett rájuk. Dehát változik az élet, fogadjuk el a tényeket. Igyekszem Mátraszentistván felé, oda, ahol a sárga kereszt belefut az országos kékbe. Fiam ott áll, ellenőriz és megállapodunk a mátrakeresztes találkozóban. A Kis-kő oldalában és a Rebeka-kerten túl szinte szintben, jól lehet haladni, és már ott is vagyunk a Szamárkő alatt. Én azonban most megállok, mert mesélni szeretnék.

Kisebb eseménnyel kezdem. Ha a K-ről fellépünk a K-háromszögre, akkor néhány lépést kell tenni a sziklákon addig, amíg az ösvény derékszögben balra fordul. Mivel úgy láttam, hogy gyorsabb emberek jönnek mögöttem, beálltam a sarokba, hogy elmehessenek. Ezután magam is indulni akartam, s abban a pillanatban álló, nyugalmi helyzetben fenékre estem. A talaj itt ugyanis borsószerű kövecskéből áll, amik a legkisebb mozdulatra kiszaladnak a lábunk alól. Most is éreztem a talaj bizonytalan voltát, azért óvatos voltam. Ámde nem ez a lényeg, hanem az, hogy amikor korábban, vérző kezemmel felemelkedtem, egy fiatalember, vadnyugati mesterlövészeket megszegyenítő gyorsasággal ragtapaszt nyomott a kezembe. Szolidaritás.

Rögtön meg is toldom azzal az esettel, ami Zemplénben, a Cseréptői-elágazás után, a völgyben esett meg velem. Reggel négy körül járt az idő, derengeni kezdett és az eső is eleredt. Felvettem a hosszú esőköpenyemet és úgy mentem tovább. Egyszer csak úgy hasraestem, hogy kongott a bevert fejem. Csak az lehetett az ok, hogy ráléptem a köpeny elejére, s akkor menthetetlenül zuhanni kell. A lényeg: az előbb említett gyorsasággal egy fiatalember ugrott mellém, és egy köteg papírzsebkendőt nyújtott át a véres képem letörlésére, ami az eső segítségével, nem túl hamar, de sikerült. Szolidaritás. Most pedig – e rövid kitérés után – visszamegyek a Szamárkőhöz.

Elég régen volt már, hogy a kőtől Ágasvárra vivő ösvényen szuszogva, végül is felértem a csúcsra, és kényelmesen lelassítottam a lépéseimet. Ekkor egy kisleány szólalt meg mögöttem és megköszönte, hogy segítségemmel, először, megállás nélkül fel tudott jutni a tetőre. Ez a jelenet, egész életemre kitörölhetetlenül vésődött be az emlékezetembe. Életünk hálátlan pillanataiban az ilyen apróságokra emlékezve szerezünk vissza jókedvünket. Úgy látszik, mintha a hála is a sporthoz tartozó tulajdonság lenne. A fiatal hölgyből azóta anyuka lett, s nevét hiába keressük Kiss Gergő csodálatos adatbankjában. Mivel így megőriztem inkognitóját, jogot formálok arra, hogy közöljem: Oszkár tudja, de nem mondja. Mármint a jelenlegi nevét.

14:43 Ágasvár csúcsán, délután három előtt ott lenni, jó dolog. Előnyöm, hat perccel, 35 percre nőtt. Nem is vesztegettem az időt, egy hetvenen felüli zerge könnyedségével megkezdtem az ereszkedést. Elég jól tudom kezelni ezt a részt. Bakugrásaim korábban annyira megnyerték Molnár Gábor tetszését, hogy megkérdezte, voltam-e cserkész valaha. Mondtam, hogy csak szerettem volna lenni, de apámnak nem volt rá pénze. Lehet, hogy van összefüggés a zerge-volt és a cserkészlet között. Farkaskölykökről tudtam, más nem jutott eszembe. Időt nem kímélve érkeztem a menedékházhoz, s onnan azonnal átváltottam a P+-re. Élénken más száraz talajon lejutni a Csörgő-patakhoz, mint jó sikos agyagon. Lenn, a vízszintes szekérúton, lehet igyekezni hasznos plusz idő beszerzése céljából.

15:25 Mátrakeresztes. Az ágasvári óvatosság elvitt 3 percet, viszont életben maradtam. Jól állok, tehát élvezhetem egy kissé az életet. Húsz percig maradok, a serpák kezelésbe vesznek, eszem, iszom, nézegetem az utánam érkezőket. Indulni akarok, amikor eszembe jut, hogy még nem bélyegeztem. Huh, még csak az kellett volna, hogy igazolás nélkül menjek tovább! Odasietek az ellenőrkhöz és megkérem a bélyegző ifjú hölgyet, hogy írjon a papíromra húsz perccel kevesebbet. Ennek birtokában lépek a patakon átvezető pallóra, és nadrágszakítás nélkül túl is vagyok a vizen. Nagyon jó ez az egyszerű deszka, mert nagy víz idején sem okoz gondot az átkelés. Olyan jó találmány, mint a kötél a Téli Mátrán. Már ott is vagyok a túoldalán, és megkezdem a kissé kellemetlen kezdő emelkedő legyűrését. Pár száz méter után laposabbá válik a terep, és elkezdődik a Nyikom-nyeregbe kanyargó szakasz. Ezt a részt le kell tudni. A forrásnál már jobb kedvünk van, mert tudjuk, hogy a fenyőerdőből egy bal kiflivel hamarosan fenn leszünk a gerincen. Ezután már jöhet az "első Muzsla", vagyis az Ólom-tető, amire 13 percen belül biztosan felérünk. Korábban gyakran láttam itt elgyötört arccal ülő embereket, most alig tűnt fel szenvedés jele. Szerettem megmérni az ilyen barátságtalan lejtőket, hogy ha nem vagyok lélektanilag jó hangulatban, akkor is tudjam, hogy fel fogok jutni. Nem kell gondolkodni, csak ütemesen rakni a lábbelít. Most elfelejtkeztem az időmérésről, viszont a "második" (ha kényesek vagyunk, akkor a negyedik) Muzslát bemértem és a korábbi nyolc perces időt 5 perc 4 másodpercre zsugorítottam.

17:07 Stabil előnyöm 35 perc, csak növekedhet. Az ellenőrző ponton megint bocsánatot kellett kérnem a pontortól, ugyanis időnkint elfelejtem, hogy az időt dátumbélyegzővel üti rá a füzetre. Jó kedvem volt, mert negyed hat, itt fenn, mindig biztonságot jelent. Ezen az utolsó állomáson, ahonnan már csak lefelé visz az út, rendszerint, kisebb társaság gyűlik össze karbantartásra és társalgásra. Mondanom sem kell, hogy ismét Gálfi Csabát pillantottam meg az elsők között, aki ugyan később indult Galyatetőről, viszont nem sokat állhatott Mátrakeresztesen és elébem került. Villámgyorsan előrántottam a Bethlen Gábort ábrázoló nyomtatványt, és köszönettel átnyújtottam neki a felhasználásra nem került értékpapírt. Most is, még egyszer megköszönöm a segítségét. A pénzügyi tranzakció tisztaságának hangsúlyozására felhívtam a jelenlévők figyelmét, hogy nem paraszolvenciáról, horribile dictu, esetleg kenőpénzről van szó, hanem egy igen rövid lejáratú, kamatmentes személyi kölcsön törlesztéséről.

Miről emlékezetes nekem a Muzsla? Van már tíz éve, majd megkeresem, hogy Ládi István utoljára rendezte meg a Mátra Maratont (115 km, 5800 m). Csernai István biztatására én is résztvettem rajta. Hogy Ládi lássa, hogy vannak, akik még emlékeznek, ezen a helyen is elismerésemet fejezem ki a kitűnő rendezésért, a sok szimpatikus pontőr jó munkájáért. Dehát miről is van szó? A korábbi napok esőzései és az aznap reggel 5-től délután fél háromig tartó, majd egy kiadós záporral megfajult csapadék erős próbatétel elé vagy alá állított minket. Hevér Gábor lehet tanú erre, mivel ő a hetven körüli távot teljesítette. A gonosz talaj miatt – túrabot híján – egy faágat kerítettem és azzal állítottam helyre időnkint megbomlott egyensúlyomat. A tartós menetelés során jól kicsiszolódott a bot "fogantyúja", meg voltam vele elégedve. Későre járt az idő, amikor felértem a Muzslára, ezért első kérdésem az volt, hogy jó estét, vagy jó reggelt kell-e köszönni. Jávör főpontőr mély hangja azt mondta, hogy van még öt perc éjfélig. Jó, adminisztráljunk. Ettem valamit, aztán indulni akartam. Nyúlok a botom után, nincs sehol. Körbenézek a sötétben. Nincs sehol. Sötét gyanú ébredt bennem. Ti, gazemberek, eltűztétek a botomat - dühöngtem. Mély csend uralta a Muzslát. Búcsúzhattam egy jól bejáratott faágtól, de hát be kellett látnom, hogy egy éjszakát tölteni ott fenn, kissé cügos, nem élvezetes tevékenység. Stuller György odaadottsága vigasztalt meg, aki fél kettőkor, zsíros kenyérral és valami folyadékkal táplált a Diós-pataknál. Neki sem volt kellemes Szurdokpüspökiből felcipelni a kannákat és a kenyeret azon a siralmas talajon. A helyzetre jellemző, hogy a Diós-pataktól a Havasig ötször estem el a mátrai nagy éjszakában. Csak az vigasztalt, hogy a rekordra törekvő Dévényi Zoltán, János-várára felmenet, azt morogta, hogy nem megy, nem megy.

Utolsó lépések

Kénytelen voltam elmondani ezt a történetet, annyira kötődik helyhez és emberekhez. Ha helyet foglaltam vele, akkor most visszaadom azt, tekintettel arra, hogy a Muzsláról lejövet minden gond nélkül lezajlott, jókedvű társakkal folytattunk üldözéssel – nem kerékpár, hanem – gyaloglásversenyt. Kocogtam is valamennyit, hogy jobb legyen az idő. Nem vittem azonban túlásba az igyekvést. A Diós-patakból kimászva egy túratárs meg is jegyezte, hogy tán lassulok. Mondtam, csupán azért álltam meg, hogy beállítsam a stopperórámat, megmérjem az időt a célig. A rohanásnak nem lenne már tétje. Mondanom sem kell, hogy elfelejtettem megnézni az órát a célban. Azt nem állhattam meg, hogy a községhez közeledve ne kezdjek kocogni, mert húz az enyhe lejtő. Ha időzavarba kerültem volna, vagy látványosan szerettem volna beérni, akkor jó iramban tudtam volna futni az iskoláig. Dehát szerénység, Virág, nem kell színt játszani, ha nincs rá szükség.

18:30 Szurdokpüspöki. A formaságok után körülnézek. Samu Piroska, Sváb László, Sztancsik György, Varró Lidia arcát látom (demokratikus, ábécé sorrendben). Utóbbi kettő nagy halom kitűző mellett, nem voltak tétlenek. Pirivel utolsó találkozásunkról, Svábbal a Magyar Turista-beli cikkeiről beszélünk. Kimenve Hevér Gábor tűnik fel, majd a szökőkúttá vált szódavizes palack köti le az érdeklődésemet. Agyonra iszom magam. De lám, itt van a két főrendező is. Sikerült? – érdeklődik Kata. A kérdés feltevése már önmagában is sértés – jegyzi meg Tamás. Szerencsém volt és segítettek is – mondom én tárgyilagosan és szűkszavúan. Szerénység, morgom befelé, bár Tamás szövege zene füleimnek. Aztán búcsúzunk, megkeresem a serpáimat, és mehetünk haza.

Szép nap volt. Felnézek a Muzsla sötét tömbjére, és azt gondolom: Nehéz a Mátrabércről búcsút venni. Hallottatok már ilyesmit?

Epilogus

Köszönetemet kell kifejeznem mindazoknak, akiket illet. Módszeresen haladva, először a kifogástalan rendezést kell említenem, hiszen rendezés nélkül nincs túra. Ide tartoznak mindnyájan, "tetőtől talpig", akik dolgoztak értünk. Céltalannak tartok bármilyen megkülönböztetést közöttük. Ezután jön a fiam és az unokám, akik levették, szó szerint a "nyakamból", a cipekedés terhét. Első animátorként Nagy Zoltán említendő (23x), aki minden évben, hetekkel előtte érdeklődik létem felől. Ha tehetetlenkedem, akkor letol, mert ő "sokkal tapasztaltabb" nálam. Igaza van, a számokat tekintve. Időrendben Tamás következik a "kiborító" füzetekkel, majd a szombat reggel megjelenő Kata. Nagyon inspiratív volt Surd izzadt háta, amely lendületet sugallt. Gálfi Csaba, egy féléven belül, másodszor rántott ki a slamasztikából (lásd Piros 85). Útközben, főleg a második felében, vidáman "harmonikáztunk" néhány fogékony túratárrsal. Beérkezésemet Bércesi Gábor MTI anyagba illő elektromos célfotója örökítette meg. A célban időző társaság tagjait már említettem. Kata kolléganőm hétfőn közölte, hogy regisztrálta teljesítesémet, A&P Vácdukáról, Szabó László Attila pedig Pécsről emailezett. Last, but not least, köszönöm Farkas Vali gratulációját, akivel tegnap futottam össze a Ferenciek-terén. A túrázó nem magányos ember.

2009. április 13.

Rákóczi 110

Reményi Lászlónak, a szalagozás mesterének ajánlom

"Tudja, Pelikán, az élet nem habos torta" – mondta melankolikusán Virág elvtárs. Bizonyos élettapasztalat birtokában, legyen szabad ezt így módosítanom: "az élet habos torta, különböző mennyiségű habbal, néha a hab elmarad".

Nagyon vártam ezt a túrát. Nemcsak az elképzelhető okokból, hanem azért is, mert bejelentett vagy be nem jelentett történeteket terveztem kapcsolni hozzá. Az alkalom volt fontos, az eredmény másodlagos. Nos, miután a végéhez közeledett az az évszak, amiről nem illik beszélni, úgy látszott, hogy nincs akadálya egy gondtalan túra lebonyolításának. A gonosz média, persze, megtette a magáét, és ismertette az erdőgazdaságok figyelmeztető felhívását, mind a túrázók, mind a szervezők részére. Arról szolt a szöveg, hogy az erdők és az erdei utak rossz, életveszélyes állapotban vannak, és kétszer is gondolja meg valaki, hogy hova merészkedik. A figyelmeztetések miatt, és azért is, mert ezen a túrán három éve nem voltam, gondos útitervet készítettem. Bizakodva néztem a jövőbe, mivel 2007-ben 24 és fél óra alatt tettem meg a távot, bár meg kell jegyezni, hogy akkor kifogástalan talajon, ideális meteorológiai körülmények között mozoghattunk. Világos volt, hogy ilyen jó időre sokáig nem számíthatunk. Biztonság kedvéért, a képzelt utat

teljességében és szakaszonként is kiszámolva állapítottam meg a haladási sebességet, pontosabban azt, hogy mikorra kell eljutnunk az egyes ellenőrző pontokhoz.

Márk unokám indulása korábban nem volt biztos, de a Keletiben időben megjelent, és hamarosan feltűnt Magyar Balázs ismert alakja is. Szépen összejöttünk, s ettől fogva a szokott programot bonyolítottuk. Ennek az a lényege, hogy a déli gyorsal Miskolcig megyünk és ott a Tiszai pályaudvar éttermében megebédelünk. Utána kis üldögélés következik, majd a következő vonattal folytatjuk az utat Sárospatakra. A Bodrog áruházban lebonyolított bevásárlás után irány a Patika köz. Ez így elég egyszerű, most azonban az eső elmosta a vasúti hidat és Olaszliszktól Sátoraljaújhelyig vonatpótló autóbuszszal kellett menni. Az autóbusz elég szűköcske volt, szorongtunk a motyóinkkal. Azért hat órára csak odaértünk. Nem voltunk túl sokan, ilyen zimankós időben nem lehet tömegekre számítani. A szervezők is gyűltek. Legelőször a veterán Szögi Lajost vettük észre, aki nélkül nincs Rákóczi-túra. Remó - szokása szerint - még elment valahova szalagozni. A futókat Pap Gábor, a seniorokat Szabó László Attila (SzLA) képviselte. Kiszalák közölték, hogy az Eszkálánál fognak őrködni. A névsor messze nem teljes, ne tessenek a dorong után nyúlni. A társadalmi élet egy része a szemközti sörözőben zajlott. A kedvünkért éjfélig nyitva tartó üzem a futball-világbajnokság eseményeivel is vonzotta a közönséget. A józan életű egyének időben nyugalomra tértek és aludni próbáltak. A siker nem volt teljes, talán két órát tölthettem alvással.

Szép, nyájas délutánunk, majd esténk volt, ezért virradáskor meglepetést jelentett a felhős égbolt. A meteorológia nem ezt jósolta, de a helyzet nem látszott tragikusnak. Összekészültünk, s aki előző este nem nevezett, az most tette meg. Hatkor indult a mezőny, s percekben belül két hülyeséget követtem el. Gyakori hibám, hogy nem nézem meg az itinert, úgyis tudom, merre kell menni. A mellettünk elhúzó lengyel futó kérdésére azt válaszoltam, hogy menjen csak egyenesen, át a síneken. Szerencsére ő jobbra fordult, így könnyebben rájött, hogy nem jó irányban megy. Ezt hamar javította, engem viszont SzLA mentett meg attól, hogy elrohanjak a tanítóképző irányába. Ő ugyanis az iránt érdeklődött, hogy nem akarok-e a Várba menni. Ah, gondoltam, valami régi emlék folytán csak megyek esztelenül, jóllehet tavaly az ötven, tavalyelőtt a százötvenes távon bizony be kellett menni. Valószínűleg azelőtt is. A várat csak akkor hagyhattuk ki, amikor ellenkező irányból érkezünk a szakiskolai célba. Majd megnéztem valamelyik korábbi füzetet. Dühösen kapdostam a lábamat, de azért néhány helytörténeti ismeret közöltem Márkkal. Végül tényleg rátértünk a kifelé vivő útra és elkezdtük morzsolni a kilométereket.

Előző beszámolóimban már mondtam egy-két, múltat illető megjegyzést, most azt említem meg, hogy az Eötvös utcában volt Hrobár hentes boltja, ahol szüleimnek kontós könyve volt a harmincas években. Ez azt jelentette, hogy a vásárolt tételeket felírták, és az összeget havonta fizettük. Ha netán úgy gondolná valaki, hogy ez nagyon gyengécske emlék, felhívom a figyelmét arra, hogy abban az időben körülbelül öt éves voltam, a kontós könyv használata pedig a létezett szocializmus idejében a letűnt kereskedelmi szokások közé tartozott. Ma ne keresse senki ezt a boltot, mert az akkori keskeny utcát, amelyben egy kis kanyar is volt, kiegyenesítették, kiszélesítették. Ahol most a művelődési ház van, ott volt a mozi. Abban láttam 1937 táján az első Miki-filmet. Ma is emlékszem az ugráló fekete-fehér alakokra. Az utca vége felé volt a malom, amely nem egyszer leégett. Egy alkalommal volt szerencsém látni a hatalmas tüzet a kertünkéből. A házunk ugyanis az újtelepen, a Bercsényi utca 29. szám alatt volt. Ma már nincs meg, lebontották, a születésem helyét tudtul adó tábla pedig még nem készült el. A Bercsényi utca a második keresztutca balra, ellenőrizhető. Előtte, közvetlenül a sínek után, az Esze Tamás utca sarkán, Illés fűszeres boltja volt található. A kontós könyvet már említettem.

Megyünk kifelé. A futók elfutnak, a gyalogosok libasorral alakulnak. A benzinkút után balra fordulunk a 37-es útra, arról pedig a Gombos-hegy előtt jobbra térünk, Herceggút felé. A falu határában az útikalauzok a nevezetes pincesorra hívják fel a vándor figyelmét, én azonban, primitív módon, a herceggúti szalonna kvalitásait ecseteltem Márknak. Az bizony híres termék, messze földön ismeretes. A falu sváb település, Tróconnak hívják a népek, mivel Trautsohn osztrák herceg birtoka volt. A telefonkönyv felnyitásával könnyen igazolható, hogy a fél falut (költői túlzással) Stumpfnek hívják. Idevaló a volt kancelláriaminiszter is. Nem haszontalan tudni, hogy a szomszéd Makkoshotyka lakossága meg Vitányiakból áll. Ez is ismert név. A feleségem azt állítja, hogy a Kék Túrán én ittam meg Vitányi Vince összes, az asztalra kitett borát, unokáim szemeláttára. Vitányi Zoli viszont a Vay Miklós szakiskola gondnoka volt abban az időben, amikor onnan indult a Rákóczi túra és - talán 2004-ben - egy éjjeli csőrepedés eláztatta a kikészített Rákóczi-pólókat. Kis kitérés, de mondtam, hogy lesznek történeteim.

Herceggúton átvágva elérjük a szőlőket. Szép nagy táblák ezek a Papaj-hegy Patak felé néző oldalában. A szőlők bal oldalán megyünk, általában magas fűben. Esős időben vagy erős reggeli harmat idején hamar csuromvizesek lesznek a cipőink, de hát van idő a megszáradásra. Időnkint a szőlőművelésnek a sorokból kihúzott hulladéka fékezi a haladást. Az idén nem volt ilyen. Tőlünk bal kézre a fáktól nem nagyon látható mély szurdok húzódik. Így jutunk el a Pogány-kútig, ahol kis hídon lehet átkelni a túloldali pihenőhöz, vagy mint most, át sem kell menni, mert a bélyegző a festékpárnával együtt ki van akasztva az ösvény mellé. Ezután még egy kis csalánnal tarkított bújócska kezdődik, majd elérjük az erdő szélét, és balra fordulva emelkedünk tovább. A nyereg táján látom egy fatörzs mellett Monsieur Récamier módra elnyúlva Magyar

Balázst, aki ott pihente ki egy 75 km-es táv fáradalmait. A helyzet megértéséhez, de a további hivatkozások miatt is célszerű néhány technikai megjegyzést tenni.

A Rákóczi-túrák 1999-ben kezdődtek, először 75 kilométeren, a Sárospatak-Füzér távon. A füzéri végpont nem vált be, ezért, amikor én is indultam rajta, már Füzérről ment Telkibánya felé. A 110-est 2002-ben indították ugyanabban az irányban. Nevezzük ezt pozitívnak és jelöljük P-vel, mivel a kör bejárása az óramutató járásával ellenkező irányban történik. Két pozitív túra után megfordult az irányítás, és azóta Hercegkút felé hagyjuk el Patakot. Jelölése N (negatív). Ha tehát mesém közben a P vagy N betűvel találkozunk, akkor erre gondoljanak. Az N előnyeiket menet közben fogom említeni.

Ereszkedjünk most már le a nyeregből és kínlódjunk át magunkat a Hideg-völgy dzsungelén. Az egykori tarvágás már a múlté, szépen belesüllyedünk a rohamosan növekedő fiatal hajtások közé. Szalagozás híján nem tudom, hogyan vagy mennyi idő alatt vergődni át a völgy túlsó oldalára, de hát vannak szalagok és ez nagy segítség, mert még egy vízfolyáson is át kell jutni, és nem mindegy, hogy hol. Felérve, balról bejön a Z, mi derékszögben jobbra fordulunk, majd egy nagy kiflivel megkezdjük az ereszkedést Komlós-kára. Pár éve még igen szép kilátás nyílt innen nyugat felé, ma már mindent eltakar a megnőtt vegetáció. A talaj köves, hordalékos, amint illik a tavaszi özvíz utáni helyzethez. Próbálok nézelődni, hátha látok is valamit a Pusztavár tetején kívül. Érdeklődésem egy hatalmas zuhanáshoz vezetett. Amikor láttam, hogy a talajgyalulás vagy a gurulás között kell választanom, az utolsó századmásodpercben az utóbbit választottam. Elgáncsolt hivatásos labdarúgó is megdicsérte volna ügyes mozgásomat. Márkon kívül két ismerős tanú látta a jelenetet. Régi nóta, hogy vagy a tájat nézzük, vagy a lábunk elé figyelünk. A kettő nem mindig megy egyszerre.

Leérünk a faluba. Az ellenőrző pont a szokott helyen van, a házakat sem vitte el a víz. Az ittenieknek nem újdonság a komisz idő. Durva zivatarok mindig előfordulnak. A menetidőnk elfogadható: 8:10 van, a tervezetthez képest 36 perc előny. Víz és keksz vétele után irány a Pusztavár-tető. A Komlóska utáni első emelkedőt letudva, a vízszintes dózerúton elhelyezem az emlékezés koszorúját. Mondjuk 2003-ban, pozitív irányú bejárásnál, hajnali fél négykor jöhettünk erre, és a derengésben úgy láttam, hogy valami fehérség fekszik a földön. Felemeltem: egy igazoló füzetet tartottam a kezemben. Nem vacakoltam a lámpa újbóli előkotorásával, majd megnézzük lenn, Komlós-kán. Megérkezve a művelődési házba, odaadom a pontőröknek, hogy nézzék már meg, ismerős-e a füzet. Majd hanyatt estem: Magyar Balázsé volt. Ennek az ismeretnek a birtokában rontottam aztán rá Monsieur Récamier-ra. Így becsüld meg az értékes dokumentumodat? - morogtam. A füzetet akkor már a komlóscai pontőrök vették gondozásba és, nagyon rendesen, el is küldték a X. kerület, Veszprémi út 6-ba, MB rezidenciájára.

Most szépen felmegyünk a Pusztavár-tető gerincére. A T jelzés egyeseket tévútra szokott vinni, a Rom jelzés nem túl gyakori. A kezdetekben (P) kétszer is toronyiránt jöttünk le Komlós-kára, mert nem vettük észre a nyeregből simán lejövvő Rom jelzést. Talán türelmetlenek is voltunk, mert a sötétben nem volt kellemes lekeveredni a csúcsról a biztonságosabb talajra. Akkor Lévy Bélával jártam ott, s az egyik esetben, bélyegzés után, szabályszerű kört írtunk le a tetőn. Visszajutottunk a tájékoztató táblához. Na, mondom, jól nézünk mi ki. Menjünk másképp. Ennek eredményeként Bélát az utolsó pillanatban óvtam meg a lezuhanástól, ugyanis a bokroktól nem lehetett látni a sötétben, hogy mögöttük egy nem túl magas, de ilyenkor veszélyes függőleges fal húzódik. Valahogy azért lebotorkáltunk, és ha nem is a jelzett úton, de elértük azt a bizonyos vízszintes útszakaszt. A későbbi ismételt bejárások meghozták az eredményt. A Gnadig házaspárt már szabályszerűen tudtam kalauzolni ezen a részen. A tisztelt rendezőség egyik érdemének tekintem, hogy megfordították a túrát, mert reggel gond nélkül letudható a csúcs, éjszaka viszont legalább is balesetveszélyes.

Remélem, nem volt túl zavaró ez az ide-oda mászkálás, de hát meg akartam őrizni valamit a múltból. Most tehát felmentünk a Pusztavár nyergébe, ott SzLA tanácsára leraktuk a hátizsákot, hiszen a csúcsbélyegzés után úgymint visszatérünk oda. A lépcsők még állják az időt, a számuk nem szaporodott, de hát örülünk minden apróságnak. Örültem Pető Sándornak is, aki felfelé igyekezett a lépcsőkön. Ezután lezúdulunk a hegy másik oldalán. Nagyon vigyázni nem kell, mert a hegy alatt keresztben megy az út, amit el kell érnünk, s azon jobbra menni. Legfeljebb többet bukdácsol az elkavart dolgozó. A végén leérünk az Erdőhorvátiba vivő betonútra és megállapítjuk, hogy hamarosan esni fog. A kapdosás elkerülése érdekében előszedjük és felvesszük az esőköpenyt. Jól tettük, mert a zápor sűrűsödik. Erdőhorvátiban már jól esik, be is állunk egy kapualjba. Nem kell elkeseredni, mert látható, hogy rövid életű, helyi záporra van kilátás. A csorgó előtti bolt nyitva van. Veszünk valamilyen folyadékot, hogy legyen tartalék a Regécig tartó átkelésre. Ezután megkezdjük az elég unalmas, lassan emelkedő földút végigjárását. Korábbi észrevételeinket csupán azzal egészíthetjük ki, hogy egészen a Király-kútig legyalulták az utat és nem kellett keréknyomokban botladozni.

A Király-kút neve az első időkben vitatott volt, legalább is én vitattam, mert korábbi feltáró bejárásom idején, és legalább egy évvel később is, a DVTK standard bádogtáblája azt állította, hogy a Vár-kútnál vagyunk. Nem volt hihetetlen a tájékoztatás, mivel a turistatérképen is szerepelt ez a név. Ezután Remó bevette magát, a tábla eltűnt, és a forrásnevek a jelenlegi térképen látható helyükre kerültek. A helyzet elfogadható, a forrás valóban a nemsókára következő jobbkar előtti van. A víz ihatósága felől találgatni lehet. Valamikor ittam belőle, a pontőr most nem bátorított erre. Az óra 11-et mutatott, előnyünk 1 óra 16 percre

nőtt. Nagyon jó. Berendezkedünk a Zabarla-nyereg átszelésére. Jó lesz figyelni, mondom Márknak, mert itt nem nagy öröm a menetelés.

Pár száz méter után jön tehát a jobbforduló és utána a kötenger. A nagy kövek mind P mind N változatban, de főleg az elsőben, éjfél előtt, sötétben, eléggé megkeserítették az életünket - tessék megkérdezni Larzent a 2002-es kerékpáros újáról. A nagy kövek mellett bevágások is vannak, s elég nehéz kisillabizálni a jeleket. Egy évvel később Részegh Anna éles szemének köszönhetően, hogy könnyen letudhattuk ezt a részt. Az ismétlés, persze, jót tesz a bevésésnek, mert mostanra már pontosan tudtam, hogy hány bevágáson kell jobbfelé átvégődni, hogy rájussunk a helyes, felfelé menő vonulatra. Az is látszott, hogy frissítették a piros festést. Derék dolog, mondtam magamban, elérve a balfelé menő vízszintes részt. Erről, elég ravaszul, jobbra ágazik az ösvény, illetve ágazott. Én, mindenesetre, hatalmas lelkesedéssel hívtam fel Márk figyelmét arra a három fehér szalagra, amely szépen lobogva hirdette, hogy be kell menni a sűrűbe. Be is mentünk, jött a korábbról ismert helyzet: tönkrement ösvény - P változatban bele is estem egy jó mély vizesárokba - Lévay Béla volt szívesen boldogan kihúzni belőle - Béla mindig boldog, ha segíthet - mi pedig szépen gyötörtük magunkat az össze-visszaborult fák között. Tájékozódási gond nem volt, általában mindig a legrosszabb irányban kell menni, különben is előttünk libegtek a szép fehér szalagok. Bennem azonban gyanú ébredt, hogy ezek a szalagok nem újak, hanem a két évvel korábbi R150 maradványai. Új festés sem látszott. No, jó, nincs veszedelem. Egyszer csak azt vettük észre, hogy egy karaván menetel felfelé, tőlünk balra, nálunk sebesebben. Honnan veszik ezek az ötletet, hogy arra menjenek? Nem feszítem a húrt: abbéli boldogságomban, hogy Márknak a hármas szalaggal megjelölt egykori ösvényt magyaráztam, nem vettem észre, hogy a frissen festett piros nem ment bele ebbe a lebombázott erdőbe, hanem tőle balra, kényelmesen elhúzott. Műveltségünk fejlesztéséért kissé strapás megoldást választottunk.

Fenn vagyunk a nyeregben, kezdődhet az ereszkedés. Szép, magas bükkfák között megy a jól jelölt út. Nem túl sokára keresztez egy széles erdészeti utat. Jelöljük A-val. Ha jól átnézünk az út túlsó oldalára, láthatjuk, hogy újabb lejtő kezdődik, ugyanolyan szép nagy fák között. Az is rendben van, a korábbi kacskaringókat egyszerűsítették. Ennek a végén ismét egy széles erdészeti útra jutunk, jelöljük B-vel, és gondos festést mutatja, hogy balra kell fordulni. Szemben a regéci várhegy. Most pedig álljunk meg egy kicsit. Ezen a részen ötször jártam korábban: egy feltáró úton lefelé nappal, egy 75-ösön felfelé nappal, gondosan megjegyezve, hogy hol kell feltérni az erdészeti útról, mivel kevés vagy semmi jelzés nem látszott. Ezután két éjszakai 110-es út következett felfelé, majd egy nappali 110-es lefelé. Kitérően látszottam ismerni minden utat, a vegetáció jellegét és annak változásait. Jöjjen tehát két történet korábbi feljegyzéseim alapján.

"Négy éve, barátaim azt ajánlották egy még arra nem járt ismerősömnek (Mezei tanár úr, 27 Kinizsi), hogy csatlakozzék hozzám, mivel én úgy ismerem a Zempléni-hegység bizonyos tájait, mint a tenyeremet. Még egy-két vándor is velünk jött, és szépen róttuk a kilométereket erdőn és mezőn. Magyaráztam, hogy mi, merre van és jó félnap múltán, kibújva az erdőből, megjelent a láthatáron Regéc vára. Rendkívül elégedetten közöltem ezt a nyilvánvaló ténytet. Azt is elmondtam, hogy miről lehet - akár éjszaka is - felismerni ezt a helytet. Alapos magyarázatom után vidáman továbbmentünk, de a vár nem akart közeledni hozzánk. Nem érttettem az egészet, erőltettem a dolgot, de fél óra múlva világossá vált, hogy utat tévesztettünk. De miért, hiszen többször jártam erre, nappal és éjjel. Miféle varázslat lett úrrá felettünk? Teljesen megzavarodtam és összeomlottam. Kudarcs, szégyen. Ha azonban valahol eltévedtünk, vissza kell menni az utolsó biztos pontig és újra kezdve, alaposan megvizsgálni a lehetséges elágazásokat. Tetszik, nem tetszik, ez az erdei vándorlás alaptörvénye. Talán másé is. Végül is kiderült, hogy ha öntudatosan nem játszom meg magam, akkor észreveszem - az orrom speciell, színészi pózom miatt a hátam mögött lévő - helyes folytatást. Bocsánatot kértem a közel egy órányi elvesztett időért - kötött keretek között ez elég kellemetlen - és türelmesen hallgattam barátaim vigasztalását, hogy ez bizony százszázalékos helyzetben is megtörténhet, nincs semmi baj, s nélkülem egyébként sehol sem lennének. Napokig rágtam magam, nem is fogom soha többé elfelejteni, hogy teljes bizonyosság érzetében is lehet téves útra menni. Az erdő olyan, mint az élet, örökké változik, szerényen és állandóan figyelni kell rá. Néha visszatértem erre a jelenetre, akár ismerősökkel, akár fogékony, új társakkal. A bizalom esetleges elvesztése az, ami fáj. Csalhatatlan biztonságban vezetni téves útra azokat, akik bizalommal követnek engem. Időnkint felidéztem szegény Nyilas Misi alakját, aki kínlódva fordította latinra Gyéres tanár úr mondatát: Etiam ille est fur, qui fiduciam hominum rapit, azaz: az is tolvaj, aki mások bizalmát meglopja. Cseppben a tenger. Túl érzékeny vagyok? Túlzott bennem a felelősségérzet? Ilyen semmiségek miatt? A helyzet mégis csak az, hogy nem a felelőst kell keresni, hanem a helyes utat. Ez az elsődleges." Idézet vége. A történeti hűség kedvéért hozzáfeszem, hogy itt találkoztam először GPS-szel. Már megálltunk és éppen készültünk visszafordulni, amikor egy kutyás férfi tűnt fel az úton. Mogyoróskán nyaralhatott és sétált az erdőben. Általános műveltségünk fejlesztése érdekében megkérdeztem tőle, hogy ugyan hogyan hová jutottunk volna, ha továbbmegyünk. Mogyoróska vagy Baskó volt esedékes. Ő elégedetten szemlélte az eltévedetteket és előhúzza modern szerkezetét közölte, hogy e térség turistatérképe be van táplálva és látja a piros jelzést is, amelyet elhagytunk. A visszafelé haladás nagy idegpróba volt számomra, mert nagyon szerettem volna már újra ott lenni a jelzett úton, ő pedig megállás nélkül, lelkesen mesélt a GPS rejtelméről. Azért csak eltelt a félóra és én bambán bámulhattam azt a bizonyos P festést, ami ugyan nem egészen karnyújtásnyira, de azért jól

észrevehetően virított az út túlsó oldalán. Nem húzom tovább ezt a mesét. A Zabarla-nyereg legtetéjén lévő vékony szekérutat néztem A-nak, az A-t B-nek és így hamarabb fordultunk balra, mint kellett volna. Mentségemre szolgáljon, hogy a turistaút A-nál illetve B-nél lévő kereszteződése geometriailag, növényzetileg és talaj szempontjából is tökéletesen egybevágó.

A másik történet jóval rövidebb, az is itt játszódik. A kezdete (P bejárás!) ott van, ahol ereszkedni kezdünk Regécre. A várral szemközti hegyoldalból jól látható a falu. Este 9 óra lehetett. Bélával voltam, ő előbb ment bő száz méterrel. A villanyokat felgyújtották, ezért Béla nem sokat törődött a hivatalos K jelzéssel, hanem megcélozta a falu közepét. Szerencsénk volt, kerítések átmászása nélkül éppen a vegyesbolthoz jutottunk. A tulajdonosnő volt szives - a korábbi záróra ellenére - kiszolgálni étellel, itallal. Miközben a bolt előtti asztalnál vacsoráztunk, megbíráltam Bélát, hogy útvonalelhagyó lett. Megígérte, hogy nem fog többé megszökni és velem jön. Eközben megjelent Hegedűs Robi és társa. Ők is vettek valamit és a társaság nagyjából egyszerre vágott neki a várhegynek. Robiék igyekeztek, mert el akartak érni Patakon egy reggeli vonatot. Én, mint legvénebb, hátul kullogtam, még a hűséget fogadó Béla is eltávolodott tőlem. A biztonság kedvéért gondosan felkészítettem az embereket, hogy az út milyen hajlataira kell figyelni, és ha balról ez meg ez lesz, akkor figyeljék a jobb oldali növényzetet. Jelzés nincs, de ahol a fiatalos lény átvált magas bükkbe, ott nyíssák ki a szemüket, világítsanak be a fák közé, mert ott lesz a felágazó ösvény. Mondanom sem kell, hogy dinamikus barátaim szépen továbbhúztak. Béla még hallótávolságban volt, ő pedig valahogy továbbadta a figyelmeztetést a legalább négyszáz méterre lévő Robiéknek. Így sikerült visszalőni a vezetőnyt. A szakadárak sietve visszarohtak és korrigáltak. Mondtam még valamit a Pusztavár-tető megközelítéséről, aztán - Jó szerencsét! - kiáltással hagytam továbbmenni őket a maguk járásán. Azt hiszem, időre beértek. Egyszerű kis história. Robi miatt idéztem fel. A férfiak nem felejtik el a barátaikat - tartja a néphit.

Helyünkön lévén, gond nélkül feldöcögünk a regéci várba. A bélyegző a büfénél van, egy kis sort kell állni. Nem vettünk semmit, mert számítottunk arra, hogy a faluban a pontőrök gondoskodnak rólunk. Így is lett. A két kedves pontörhöz, Mme Anikó Sztrhárszkyhoz és Nyiri Zsolthoz a tavalyi Rákóczi 50-en, a Kálváriánál volt szerencsénk. Tompa agyam mintha arra emlékezne, hogy a Tengerszemnél is ők kezelték minket. Ott általában zsírkréta lóg a tájékoztató táblán, ezért volt meglepetés nekem a megyeri emberi jelenlét. Táplálkozás és a Jócó által vásárolt igazi málna élvezete után búcsút vettünk két 75-ös fiatalembertől és nekivágtunk a hétszázasok nyergének. Ez ütemes munka, lehetne beszélni ezen a helyen az egykori szélvihar által kidöntött fákról, új kerítésről, tarvágásról, de hát ilyesmi mindig van. Ha nem okoz nehézséget, nem érdemes említeni. Megemlítem viszont egy pár évvel korábbi kellemetlen élményemet. A Fehér-kúti vadászházhoz közeledve egyre nagyobb durranás verte fel az erdő csendjét. Na, itt lövöldöznek - gondoltam -, még ólmot küld valamelyik amatőr a bőröm alá. Rövidre fogva, csak annyi történt, hogy egy derék ember a vadászház erkélyéről lőtt célba egy alakra, amelyet egy segédszemély állított fel a mezőn, körülbelül száz méterre. Úgy tűnik, hogy a segédszemély élve megúszta a szolgáltatás veszedelmeit. Ez is a szórakozás egy fajtája.

Következik a Sólyom-kő. A régi jelzés szerint, a piros sáv rögtön jobbra kanyarodott a vadászház után és később lehetett kimenni, balra a sziklához. Aztán jött egy fakitermelés és keservesen bukdácsoltam a kivágott fenyőfák között, amíg végül elértem a gerincet és megszabadulhattam a dzsumbujtól. A mostani út kényelmes: megmértem, hogy negyedóra alatt ott lehetünk a kőnél.

Mindkét feljárást kifestették, az ellenőrző pont könnyen elérhető, és még könnyebben elhagyható a Cicés-rét sarka felé. Feljegyezzük az időt: 15:02-t mutat az óra. Előnyünk 1 óra 47 percre nőtt. Nagyon megnyugtató, mert a legkevesébb sem rohantunk.

Szomorújáték következik. Történetét részletesen megismerhetjük, ha a Google keresőjébe beírjuk a Borso-hegy Hejce repulogep szavakat. Az anyag esetleírást, interjúkat és több fényképet tartalmaz, ezért az olvasóra bízom a tények megismerését. A nélkülözhetetlen tények a következők. A koszovói békefenntartói kiküldetésből hazatérő szlovák repülőgép 2006. január 19-én este fél nyolc tájban Hejcéből hat, a magyar-szlovák határtól tíz kilométerre, a 757 méter magas Borsó-hegynek ütközött, darabokra tört és kigyulladt. Negyvenhárom főnyi utasából csak egy ember maradt életben. A katasztrófát mind a magyar, mind a szlovák légi figyelők észlelték, és a körülményekhez képest (magas hó, hideg, sötétség, rossz vagy semmilyen utak) - szerintem - gyorsan cselekedtek. A többit tessék elolvasni, megnézni.

A hír hallatán azonnal nézegetni kezdtem a térképet és találgattam, vajon hol lehet a szerencsétlenség helye. Úgy tűnt, hogy nincs messze a Rákóczi úttól. Először a nyugatabbra lévő gerince gyanakodtam, mert még nem láttam pontosabb rajzokat. Telt-múlt az idő, eljött a tavasz, és közeledett a Rákóczi 110 időpontja. Tusnády Gábor kollégámmal beszélgetve megemlítettem, hogy valószínűleg a baleset helyszínéhez közel fogok túrázni július első napjaiban. Gábor, egykori sátoraljaújhelyi diák, a zempléni hegyek jó ismerője. "Elmégy oda?"- kérdezte. "Nem tudom, az időtől függ, különben sem foglalkozom katasztrófatúrázással" - válaszoltam szárazon. Eljött a július és ott álltam a bővizű forrás melletti szobornál. Amikor az út folytatására indultam, észrevettem egy fára erősített táblát "Pomnik" felírással. Szegényes szláv tudásom alapján is megértettem, hogy emlékműről vagy emlékhelyről van szó. Lehetett is látni egy-két autót, amely felmerészkedett a vadászházig. Utasaikról lerítt, hogy nem teljesítménytúrára jöttek ide. A Sólyom-kőhöz érve megkérdeztem a pontört, hogy tud-e mondani valamit a szerencsétlenség helyéről. Ő is megnézi majd

később – mondta – nincs messze, talán 300 méterre van. A távolság azért a duplájánál is több lett, de azt mondtam magamnak, hogy ne legyek szívtelen, ha már egyszer itt vagyok a helyszínen. Belefér az időmbe. A Cicés-rét sarkánál ismét volt egy jelzőtábla, amely nagyjából 45 fokban balfelé irányított. 12 perc alatt fenn is voltam a júniusban állított obeliszknél, amely több nyelven tájékoztatott a történekről. Megálltam a rendezett sírokkal szemben. A hátam mögött egy Mária-kép volt, körülötte nagy halom temetői mécses azoknak, akik nem hoztak gyertyát magukkal, de lehetőség nyilván, lángot gyűjtanak a halottaknak. Egyedül voltam, szemben a letarolt erdőben nyílt folyosóval. Az erdészet rendbehozta a tönkrement erdőt: kitisztította a térséget és a szép, szürke fatörzseket egyforma magasra vágta. Az egymás mellett és mögött sorakozó törzsek egy gótikus katedrális oszlopcsarnokát idézték fel. Egyedül voltam az erdei csendben, a délutáni Nap nyugat felől világított a fák közé. Kicsit sok volt ez egy öregembernek, potyogni kezdtek a könnyeim. Végére is innen már látták Kassa fényeit, arrafelé nincs akadály a repülő előtt. Otthon voltak. Ismétlem, már otthon voltak, mint Heinrich Böll hazatért katonája, akit a háza kapujánál ő meg egy kóbor gránát. Ádám, hol voltál? Nehéz ebbe belegondolni, még ha nem is hozzátartozóimról van szó. Vagy mégis? Mindnyájan összetartozunk? "Zsoldosok" - mondta tárgyilagosan egy barátom. Igaz, csak hogy a halál nagy úr, benne eléggé egyformák vagyunk, könnyeink törölgetésén kívül már nincs másra lehetőségünk. Kicsit még álltam ebben a természetes katedrálisban, gyertyagyújtásra nem volt idő. Álltam és azon gondolkodtam, hogy mi is van bennem. Egy hivatalosan törzskönyvezett pacifistának kell megsiratni a zsoldosokat? Érthető ez egyáltalán? Aztán elindultam. Visszafelé, lefelé, 9 perc alatt ott vagyunk a rét sarkánál.

A túra után az motoszkált bennem, hogy érdemes lenne alaposabban körülnézni a holtak világában. Amikor tehát a következő évben arra jártam, papír és ceruza is volt nálam és gondosan sorra vettem az akkor már fejfákkal ellátott 42 sírt. Az oszlopokon fémlapra vésve állottak a halottak nevei, évszámmal, beosztással együtt. Bevallom, magyar neveket kerestem, mert nem hittem, hogy csupán egyetlen ember, a túlélő lett volna magyar. Felsorolom az akkor felírt neveket, megengedve, hogy pontatlan a művem. Ime. Alexander Gaál (1977), Marián Fábry (1974), Lubos Belák (1969), Ján Balog (1975), Marián Illés (1976), Tomás Kardos (1982), Ondrej Keszi (1975), Róbert Tulipán (1980). Csupa fiatal ember, általában "ing" megjelöléssel, ami jelenthet mérnököt vagy műszaki szakembert, nem fontos. De van még egy figyelemreméltó tanulság. A Google-ban olvashatjuk a sajtó által magyar túlélőnek állított Martin Farkas nyilatkozatát arról, hogy ő valószínűleg szlovák, az északi részen élt öregapja pedig németül beszélt. Ha arra gondolunk, hogy hazánkban hány lakás névtábláján olvashatunk szlovák, Bécsben pedig cseh neveket, Zdiar térségében viszont sok lengyel él, óvatosabbak leszünk etnikai állításainkkal, és nem dimenzionáljuk túl a dolgokat. A túldimenzionálás tartalmát kinek-kinek a fantáziájára bízom. Halottaink fejfáját szemlélve kiegyensúlyozottabban látjuk a világot, hiszen minden halottal mi, az emberiség, leszünk kevesebbek. Ha valakinek ez így nem elég, szíveskedjék megnézni a tavalyelőtti Hegedűs Róbert emléktúrára vett John Donne idézetet. Robi másodsor. Lesz még harmadszor.

Jelen esetben ott vagyunk a Cicés-rét sarkánál. Átvágunk a füves mezőn és örülünk, hogy nem tocsog talpunk alatt a talaj. A fenyőerdő szép nyiladékan felmegyünk a gerincig, ott balra fordulunk és az Amadé-várig végig fenn haladunk. A Borsó-hegy balra esik. Nem részletezem az utat, az esőben csúszós, meredek ereszkedőt könnyen vesszük. A vegetáció szépen fejlődik. Korábban innen már észre lehetett venni a Kánya-hegyi radar sörösdobozát, most nem láttam, igaz, hogy nem akartam újból hasra esni a bámészkodás miatt. A lenti rétről gond nélkül letérhetünk balra, a forráshoz. Le is ülhetünk, hiszen vannak padok és asztalok. A folytatáshoz átlibbenünk a patakon és hozzáfogunk egy kis vérpezsdítő csalántúrához. A nagy erdőt elérve nem nehéz megtalálni a kolostorhoz vivő elágazást. Mennyit nőtt ez a fiatal erdő néhány év alatt! Utána könnyű patakátkelés jött és megjelent a Potács-ház. P-bejárásnál emlékezetes gulyáslevest kaptunk erősítőnek, ami különösen a kerékpárosoknak tett jót, hiszen nekik a nyakukban kellett felvinni a szerkezetüket az Amadé-várba. Hajaj! Hamarosan megérkeztünk Telkibányára. (17:20) Pontosan 2 óra az előnyünk. Virsliit eszünk, az elegáns sörözőben pedig sört iszunk. Csapolt termék, természetesen, ilyen finom helyen nincs. A nem-finom helyeken sincs, ezért jó érzékkel kell megtalálni az arany középutat. Az aurea mediocritas ott van, ahol a K befut a főutcára. Szíves tudomásulvétel céljából mondom. Megyeri Laci társaságában üldögélünk Jocóval, Márkkal. Én a süket fületem óvom a focimeccs zajától. Ezután magunkhoz vesszük depózott holminkat, amiben tulajdonképpen, csak a lámpa fontos. Előre a mini-vízválasztóra, utána balra, jobbra (nem tudom, hogy az első túrázóknak elég volt-e a második törés kijelölése), majd ismét balra, az erdőszélen. Innen kezdődik a csendes emelkedő a Kánya-hegyre. A térképen Fehérhegyi útnak jelölik a csúcson lévő radarhoz vivő utat. Az út építéséről jó régen lehetett hallani, arról is, hogy mi lesz a végén. Erre azonban nem nő ritka virág, kicsik a falvak, nincs értelmiség, így az építkezést semmi sem hátráltatta. Az egyik országos napilap akkor közölt tényfeltáró riportot arról, hogy miként sajátították ki a szükséges erdőket a tulajdonosok megkérdezése nélkül, amikor már minden kész volt. Kétségtelen, hogy a hegyről az egész ukrán határ látható, meg még jobbra is, Romániából valami. Megnéztem, a térkép nem mutat útban álló magaslati pontokat. A sörösdoboz uralja a térséget. Az építkezés jellegéről akkor kaptam valamelyes képet, amikor egy korábbi Rákóczi-túrán, a turistaúton, egy zöldruhás férfival találkoztam, aki oldaltáskát viselt. Jobb lett volna, ha inkább vadászfegyvert hord, mert így felkeltette az érdeklődésemet. Nem láttam még ugyanis olyan vadórt, aki revolverrel vadászott volna az erdőben. Az ember nem lehet elég körültekintő. Valamelyest azért igyekezzünk, mert a dobozt a Nagy-Hasdát előtti

kanyarból most még elég jól lehet látni, pár év múlva semmi sem garantált. Abaújvár felől, vagy a füzéri várhegyről kevésbé festői rátekintés nyílik. Majd megszokjuk.

Ha már ide feljutottam, elmondok egy történetet, amely összefügg a térség több pontjával. A história Telkibányán kezdődik, ahová pár éve, átlagos időben érkeztünk. Azon a napon egy meleghullám tört be és lecsapta a társaság érzékeny tagjait. Legalábbis ez volt Remó diagnózisa. Én is lustának éreztem magam, nem volt kedvem továbbmenni. Nem erőltettem a menetelést, így is hasznos volt a félút. Némi tétovázás után bejelentettem, hogy kiszállok a túrából, és tovább ettem a virslit. Nem voltam lelkileg boldog, de levontam néhány következtetést. Érdeklődtem a Patakra jutás felől. Mindenki tudja, hogy Északkelet-Magyarországon szombat délben megáll az élet, buszra nem lehet számítani. A pontőrök közölték, hogy az eddigi hullákkal megtelt az autójuk. Szemtelenül azt javasoltam, hogy hívjuk fel Patakot, és kérjünk egy mentőautót, a számlát majd állom. Miközben a mobilozás folyt, megérkezett Részegh Anna és boldogan örvendezett, hogy milyen jó, hogy utolért, lesz társa éjszakára. Keserves mosollyal közöltem vele, hogy hiú reményeket táplál, ki vagyok iratkozva. Az erőlelkű nő, akinek a problematikus kérdésekben majdnem mindig igaza van, nem omlott össze, evett valamint és elment. Időközben - a sorrendre nem emlékszem - megérkezett Kocsis János (Hódmezővásárhely) és a veterán Corradi Surd. Ők sem akartak tovább menni. Surd elégedetlen volt az úttal, én meg övele, hogy leértékeli ezt a gyönyörű túrát. Mindegy. Közben jelentkezett a központi és közölte, hogy találtak egy magánautót, amely este fél kilencre eljön értünk, mivel speciálisan időzített programja van. Köszönettel nyugtáztuk és múltattuk az időt. Az elegáns, piros gépkocsi időre be is kanyarodott a Bányászmuzeum elé. Minthogy személyiségi jogok is vannak a világon, ezért a további eseményeket részben kódolva mondom el.

A történet két fontos szereplője egy feleség és egy férj. Hogy össze ne kavarjuk a sokféle betűt, jelöljük a feleséget W-vel (wife), a férjet H-val (husband), és ez nem angolán sznobizmus, hanem a kódolás gondossága. W és H együtt indul, de Erdőhorváti után, a harmonikus mozgás érdekében megállapodnak abban, hogy W Füzéren befejezi a túrát, H pedig kimódolja, hogy érte jöjjön Füzérra a piros autóval és elvigye Patakra. Nagyon kérem, hogy ne vágják a fejemhez, hogy nem így volt. A történet hamisan elmondva is hangulatos, ráadásul, ha hibásan mondom, az csak tovább kódolja a lebonyolódását. Boldogan beszállunk hát a luxusautóba és kieszeljük, hogy az időre tekintettel megpróbáljuk megtalálni W-t valahol Telkibánya és Füzér között. Szárguldani kezdünk a Telkibánya - Pálháza - Füzér útvonalon. Élvezettel kalauzolom H-t a nekem kedves, jólismert háromszögben és kiderül a sejthető eredmény: W nincs még Füzéren. Megmondjuk a pontőröknek, hogy közölgék: itt voltunk, és visszamegyünk Hollóházára, hátha oda már befutott. Szárguldas vissza Pálháza felé, letérés Füzérkomlósnak és ott vagyunk Hollóházán. Eredmény nulla. Sebaj, van mobil. Aha, gondolom magamban, most kezdődik az érdekesebb rész. Valóban, H nem tudja W mobilszámát, de kideríti, hogy tudja a sógorát, ő majd megmondja. Nagyszerű, mobilozunk. A rend kedvéért szögezzük le, hogy a mobil egy kisméretű, könnyen kezelhető, ügyes szerkezet, amelyet kirándulásra is elvihetünk. Játszi könnyedséggel végezhetünk vele nagy pontosságú aritmetikai műveleteket, gyökvonást, de benne vannak a fontosabb trigonometrikus függvények is. Használható jegyzetblokknak, ébresztőórának, határidőnaplónak, elektronikus játékszernek, készíthetünk vele amatőr fényképfelvételeket. Azt mondják, telefonnak is jó, de aki már járt ezen a vidéken, az némi borúlátással tekint a várható eredményre, mivel itt szlovák szolgáltatóktól kezdve minden van, csak a magyar térerő szokott hiányozni. Bizonyos készülékek számára nincs is, de ott van Corradi kitűnő mobilja, az kihúzza a csávéból. Megvan a pesti kapcsolat, a sógor ígéri, hogy pillanatokon belül küldi is a számot sms-ben. A pillanat nagyon elnyúlni látszik, ugyanis a sógor nem észleli, hogy a hívó fél nem H, hanem Corradi mobilja. A szám tehát H készülékére megy, aminek, persze, nincs térereje. Ezt a részt nem tudom jól rekonstruálni, tehát azt, hogy milyen erőfeszítések történtek ezután, mert kötelességemnek éreztem, hogy elmenjek Kocsissal sörözni, tekintettel arra, hogy ő úgy cseppent bele ebbe a szervezésbe, mint Pilátus a Krédóba, legyen hát vigasza egy kissé.

A telekommunikáció elégtelensége miatt nyugtalanná váltunk, hogy W kisiklik a kezeink közül, vagy elhagyatva vár ránk valahol.

Visszaugrálunk tehát az autóba, irány Füzér. Beállunk az ismert parkolóba, H elindul a pont felé, mi, többiek az autóban maradunk. Múlik az idő, idegtépő percek, H sehol. Itt megint vannak fehér foltok, annyi azonban biztos, hogy H elvéti a pont helyét és fölmege egészen a várba. Ott csak a múlt szellemei kóborolnak, ezért lejön, ami a sötétben nem veszélytelen séta. Arra megint nem emlékszem, hogyan jött össze végül is minden, azaz mindenki, de összejött. Oldódott a közel egyórás feszültség. Mindnyájan megvagyunk, élünk és virulunk. Hurrá, ez a jó buli. Mehetünk a cél felé. Pálháza, Sátoraljaújhely, Sárospatak. Teljes energiával robbanunk be éjfélkor a Patika-közbe. Nem vagyunk fáradtak, nem vagyunk álmosak, tulajdonképpen mi a fenének álltunk ki félúton a túrából? Adjanak legalább valami emléket a rendezők. Adnak. Átminősülünk 50-esnek, kapunk egy szép kitűzött is, és pá! Ez volt. Nagy élmény. Mint látható, nagy hatással volt rám, nem bírtam magamban tartani.

Phú, még most is bennem van az izgalom, ha rá gondolok. Pedig jelenleg nyugodt lépésekkel ereszkedünk Márkkal a Hasdát-erdő szélén Hollóháza felé. Kidőlt fák azért vannak, de nem zavarnak. Várom balról a táblát, ami közli velünk, hogy arra magánerdő található, amely fegyverrel vagy kutyával védett. A táblát nem

találom, egy év is sok idő, nemhogy kettő. Nincs. Eladták volna az erdőt? Lejutunk Hollóházára. A szép társasházak közt ereszkedve mindig a falu sorsán gondolkodom. Jártam a gyárban is: ötven évvel ezelőtt még gondos kezek festették a keresett porcelánokat. Az épületek megbízható jövőről tanúskodtak. Néha még irigyeltem is az itt dolgozókat: milyen szép környezetben hoznak létre szép dolgokat. A problémás időkben Szász Endre segített nekik. Nekem is van néhány tényérom, amit a László-tanya pincéjében választottam ki az akkor még idegenforgalmi jelleggel működő kastélyban. Vajon mi lesz ebből a gyárból? Mi lesz a dolgozók sorsa? Talán a múzeum megmarad. Hátha Wáberer úr segít. Az új világban lokálpatriótákra van szükség. Csupa bizonytalan mondat.

Leértünk a főutcára. Jobbra át. A pontörök a sarokház utáni gyepen sátraznak. Vidám az élet, mint mindig, ahol Megyeri Laci megtalálható. Leülünk, fogyasztunk egy keveset, úgylis, nemsokára Füzéren vagyunk. Egyébként nyolc óra van, előnyünk - a telkibányai sörözés ellenére - 2 óra 38 perc. O.K. Indulunk. Az biztos, hogy nem látjuk a Naptól megvilágított füzéri várat, dehát láttuk már az életben, szép is az. Lépkedjünk a betonúton és idézzük fel harmadszor Hegedűs Robi emlékét. Amikor utoljára találkoztunk itt, Robi nápolyit majszolt az ellenőrző pontban. Ő hamarabb érkezvén, hamarabb is indult tovább, mire kijutottunk a nyitott országútra, már legalább négyszáz méterrel előttünk járt. Éppen Mezei tanár úrral voltam együtt, magyaráztam is neki, hogy az útról akkor kell balra térni az erdőbe, amikor elhaladunk egy keresztárok szalagkorlátja mellett. Ott benézve látjuk meg azt az öreg fát, aminek a derekára festették a P jelzést. Ha ezt valaki észrevette, akkor biztonságosan tud tovább menni. Ekkor viszont Robi már messze, hallótávolságon kívül járt. Mással is megesett az ilyesmi. Korábban Telkibányánál sem volt szenzációs a balra térés módja, pláne akkor, amikor még egy magántelex is bonyolította az ügyet, de hagyjuk. Átlagos túrázó bosszúsan, de megoldhatóan vehette tudomásul Füzérkomlóson, hogy szép sorban jönnek balról, Füzérről, a "rendes" úton járók, neki pedig esedékes egy oda-vissza út a várig.

Márk egyszer már elkísért ezen a darabon. Láta és le is fényképezte a lemenő Nap által megvilágított várat. Most későbbre járt az idő, ez az élmény elmarad. Nem fogunk rohanni. Ereszkedünk a falu felé. Úgy látom, parcellázás, útépités kezdődik. A falu felső végén sok ház épült az utóbbi években, erre is indulni látszik a terjeszkedés. Hirtelen felriadok. "Nézd már meg, hány óra van" - mondom Márknak és nyújtom neki a digitális szerkezetet, mivel szemüveg nélkül nem látom jól a számjegyeket az alkonyatban. "Egy perc van még kilencig" - hangzik a válasz. "Ajjaj, akkor nyisd ki a jó füledet, hátha meghallod a harangjátékot." Három évvel korábbi emlékünket elevenítettem fel. Gyorsabban kezdtük szedni a lábainkat, azonban eszembe jutott, hogy szokás szerint 5-8 percet siet az órák, így elég idő lesz a központba éréshez. Tempósan húzunk felfelé, és amikor a templomtorony alá érünk, pontosan akkor ütni kezd az óra. Kilencet. Fenn, a toronyban, megszólal a Salve Regina.

Rohanó világunkban ezek nagy percek. Világnézettől és zenei igényességtől függetlenül megérezzük valamit abból a lelki magatartásból, ami egykor és ma, esti elcsendesülésre és lelki összeszedettségre indítja az embert. A későgregorián dallam nemcsak a középkor sajátja. Magyar változatát, nyártól télig, apám is énekelte élete végéig. A zene segít a meditációra hangolódásban, de gondolkodni, értékelni, elengedni az érzelmeinket enélkül is lehet. Az erőslelkű ember meg is tette. A Gulagban is. Tessék olvasni Szolzsenyicint. A lélek minden rendszerben ki tudja fejezni önmagát. Intézmények, hivatalok támogatása nélkül vagy éppen azok ellenére. Isten rabjainak alkalmuk volt a meditációra, a száműzötteknek úgyszintén. A tv rabjainak? Tudunk válaszolni? Legyünk optimisták.

Jocóval együtt hallgatjuk a harangjátékot, aztán a söröző felé indulunk. Először táplálkozunk, hátha bezár a korcsmáros. Ez, ugyebár, jelen körülmények között elképzelhetetlen. Világbajnokság van, a nagyképernyős készülék teljes hangerővel bömböl, a szurkolók nagy izgalommal és zajjal kísérik az eseményeket. A bolt ma tekintélyes jövedelemre tesz szert. Behúzódok egy sarokba és olasz felvágottat eszem egy pohár sör kíséretében. A hangulat tetőpontra, berúgják a negyedik gólt is. Az ötödiket, ha lesz, nem várjuk meg. Kicsit kába fejjel indulunk a ponthoz. Természetesen, megint rutinból cselekszem és csodálkozom, hogy az egykori szabadtéri színpad eltűnt. "Na, Márk, nézd meg szépen az itinert". A tragédia elmarad, mert csak a parkolóhoz kell menni. Beírják az időt: 21:37. Érdektelen, hiszen kilencre itt voltunk, három óra 5 perc előnnyel. Visszamegyünk a korcsmához, egy időre elbúcsúznak Jocótól, és pontosan tíz órakor továbbindulunk. A torony az II. silenzio hangjaival búcsúzik tőlünk. Igen, ez szép este, sokszor visszagondolunk majd rá a prózai betéttel: Ti vedro nei miei sogni - álmaimban látni foglak téged.

Jocó közölte, hogy elővigyázatosságból már lenn járt a pataknál és letett néhány követ a kényelmesebb átkeléshez. Kőhidat építenek, kis felfordulás van ott. Lehet, hogy ez is része a beérkezéskor látott kommunális munkának? Jövő évben meglátjuk. A mezőn elhúzunk balfelé, ezért Füzérkomlós előtt pár perces korrekcióra van szükség. A dombháton természeti színjátékot figyelhetünk: valahol délre, tán a Bodroghözben, zivatar van, a villámok szépen rajzolják ki és festik meg a felhőket. Front nem lévén, a mi nyakunkba nem szakad rossz idő. Különböző beszámolókat olvasva és túratársakat hallgatva arra készültem, hogy Füzérkomlóstól kezdve jó kis szurkálós szakasz következik. Azt is mondták, hogy a korábbi vezetéképítés miatti gödrök szintén megvannak. Az ilyen dolgokat nem szeretem. A túske meg a csalán elmegy valahogy – kipróbáltam –, az viszont barátságtalan dolog, ha az ember éppen egy munkagödör szélén veszi észre, hogy hol is áll. Mezei tanár úr emlékezni fog arra, hogy a betonút keresztvezése előtt, egy

kis árok fahídja milyen szépen beszakadt alattam. Ettől függetlenül nekivágtunk a K jelzésnek, az viszont nagyon nem tetszett, hogy minden csuromvizes. Ha elkerülhető, miért ne. A Fehér Sziklától visszamentünk Füzérkomlóra és onnan, Nyírin át értük el a K és az országút kereszteződését. Ott már szilárdabb az egykori kisvasút nyomvonala és a bozótot is ki lehet bírni. A háromszögeléshez, persze, idő kell: negyedóra - húsz perc. Időt nem nyertünk, de a tervhez képest nem is veszítettünk. Megérkeztünk Bózsvára. (0:35) Rutinból a Kék Túrabélyegzőt kerestem, meg is találtam, aztán az el nem olvasott itinerből kiderült, hogy a bózsvai sziklánál vár ránk egy autós hölgy.

A folytatásban egy kis keresgélésre került sor. Illene már megjegyezni, hogy a jobb oldali bevágás a jó, megtakaríthatnánk vele öt percet. Na, mindegy, ha kiértünk a ritkásabb részre, ott a villanyvezeték, és akkor jöhet a balkanyar. Az erdő, bizony, szépen növeget, de szerencsére nem volt pocsolyás. Éjjel, lámpa mellett jól bele lehet gyalogolni egy alattomosabb tócsába. Jönnek az elegáns villák, kiérünk a betonútra. Kisvasút megállója következik. Át a síneken, fordulni jobbra és megkerülni a temetődombot. Megkezdhetjük a vándorlást a nevéhez éppen nem illően hosszú Kishután. Fél kettő körül járhat az óra. Márk önellenőrzést végez a továbbhaladást illetően. Megállapítja, hogy mind nála, mind az apjánál van térerő, tehát ha szükség lenne rá, autóba vehetné. Beül egy fedett autóbuzsmegállóba, hogy rendezze sorait. Én viszont - utólag, józanul megítélve - elkezdtem fűrészelni magam alatt a fát, és továbbmentem. Mezei Pista emlékére pár percig leültem a nagyhutai megállóban, utána ittam egy jót az utcai kútból. Balra, felfelé elágazunk, majd megegyeszer balra fordulunk a kertek alá, vagy inkább fölé és megkeressük a dombtetőn jobbra menő bozótban induló kanyargós ösvényt. Egyszer kellett csak visszamenni tán húsz métert, mert a sötétben nem voltak határozott nyomok. Ilyen bokros, ligetes részen az ember a talpával tájékozódik – ha tud. Fejben jól el tudom mondani, hogy utána jobbforduló, rendes erdő, benne lefelé kanyargó, esőben csúszós (hasznos valamilyen bot) ösvény, később, lenn, a patakot elérve, bal forduló következik. A patakon át kell menni, tovább előre egy nem túl öreg erdőben, közben figyelni a K jelzéseket. Örömmel üdvözöltem két-három kék festést. Lenn vagyok, amint úgy is volt, a patak völgyben, és akkor elvesztettem a jelzést. Most sem tudom megmondani, hogyan. Utólag nézve, talán ha továbbmegyek egy darabon – aminthogy háromszor is próbáltam, de abbahagytam – akkor eljuthattam volna egy következő K-ig, de ez valamiért nem történt meg. Egyéb próbálkozásaim áthatolhatatlan csalántengerhez, értelmetlen hegyoldalhoz, követhetetlen patakmederhez vezettek. Végül sikerült egy gödörbe esni. Minden kellemetlensége ellenére ez egy igen tanulságos gödör volt. A korábbi esőzések összesodortak vékony faágakat, gyökérdarabokat, ezeket szinte szövétté szőtték, majd gondosan beborították finom föld-homok hordalékkal. A gyanútlan áldozat rágyalogol erre a szőnyegnek látszó felületre. A textília azonban nem bírja a súlyt, szépen beszakad az alatta levő patakmederbe. A préda érzi, hogy nem száraz alatta a talaj, fűgén ugorna is kifelé, de a szőnyegnek nincs tartása, nem lehet belekapaszkodni. Hát ez jó kis araszolás, nem is tudom, minek nevezzem, amíg valami foghatóhoz jut az ember, és végre kikecmereghet a csapdából. Nagyvadak elejtésére kiválóan alkalmas konstrukció. Nyolc napon túl gyógyuló sérüléseimmel nem mehetek a rendezőkhöz, hiszen aláírtam a részvételi nyilatkozatot. Az marad csak, hogy a saját költségvetésemből vásárolt, és a korábbi gyakorlatban jól bevált fekete nadálytő krémmel kenegessem a futóművemet. Ez a reklám helye! Az áldozat belátja, hogy a sötétben jobb lesz vesztge maradni, mert a végén kitöri a nyakát ezen a szép tavaszi esőzésektől tönkretett terepen. A fogoly tehát keserű képet vág, mert tudja, hogy a kiváló pozíció összeomlott. Tesz még ugyan néhány sikertelen kísérletet. Ezek a korábbiak gyatra ismétlései. Majd csak a reggeli világosságban fog kiderülni, hogy melyik irányban ment jól, csak nem eleget. A forgolódás eredménye az, hogy nem tudja merről jött, tehát visszamenni sem tud egy biztos pontig. Leül egy kidőlt fa törzsére, felveszi az esőkabátját, mert hűvös van egy szál trikóban ebben az amúgy is hideg patakmederben. Várja a jó szerencsét, és a szabadulás esélyeit latolgatja. A tapasztalatlan azt mondja: mobilozni kell ilyenkor. Aha. Meg lehet próbálni. A rend kedvéért én is megtettem. Az eredmény könnyen kitalálható. Ezenközben az idő, a drága jó szintidő, szép egyenletesen zsugorodik, akár csak a számbőr Balzac regényében.

A megoldás meglepő. Már napfelkelte kezdődik, amikor gyanús indiánkiáltást hallok a sűrűből. Hegyezem a fületem, a kiáltás ismétlődik. Ez Jocó hangja. Így van. Visszakiáltok, és ő nem is messze feltűnik a fák között. Arrafelé, amerre próbálkoztam, csak – mint mondtam – nem eléggé alaposan. Márk ugyanis felújította önmagát, és folytatta az utat. Azt nem láthatta, hogy a nagyapja ott kuksol nem túl messze egy fa törzsén. Nyilván, eszébe sem jutott ilyesmi, és azt képzelte, hogy majd megtudja a Margit-forrásnál, hogy mi a helyzet. Ott azonban megállapítást nyert, hogy én elvesztem valahol. Túl sok lehetőség, persze, azon kívül, hogy kitörtem a nyakamat vagy kifecamítottam a lábamat, nem volt, ezért Jocó valóságosan "szembejött" velem. A fehér sapkám miatt észrevett engem, s ezzel meg voltam mentve. Mint korábbi írásaimból kiderül, Jocónak nagy tehetsége van a hullák felderítésében, megfelelő időben mindig megfelelő helyen van. Szépen levonultunk a máskor sokkal pocsolyásabb völgyben a Margit-forrásig, onnan elvitt a vágáshutai ellenőrző pontig. Az örök 5:30-at írtak és pecsételtek, továbbá bátorító szavakat mormoltak. Megköszöntem együttérzésüket, de nem volt kedvem erőltetni a menetet, tekintettel arra, hogy nem tudtam, mi van a cseréptői leágazás után. Fő az egészség! Valószínűnek látszik, hogy ha ráhajtok, még beérek időre, de hát mindenki tudja, hogy a teljesítménytúrázás lélektani teljesítmény is.

Patakon lelkesen fogadtak. Szegény Remó, felvillanyozva gratulált, ezért gyorsan kicsaptam a biztosítékot. Jó volt a zuhany, még jobb volt Kanya Jutka palóc leve-se. Nem voltam fáradt, a lábam is rendben volt,

leszámítva a csapdában szerzett rengeteg karcot, vágást. A vérkeringésem pedig egészen szenzációs lett a csalántengerben összeszedett frissítő injekciók révén. Még késő délután is csípett. Jocó közben nem aludt, hanem felvette a távközlési kapcsolatot Márkkal, aki kedvező helyzetben volt. Elébe is ment egy jó darabon, hogy biztassa: be fog érni. Be is ért. Én a kollégiumnál láttam feltűnni és erőltetés nélkül érkezni a célba. Húsz perccel hamarabb benn volt, ami rendkívüli teljesítmény egy korábban még csak negyven kilométert teljesítő túrázótól. (Mátrahegy 40) Dörgő tapssal fogadtuk. Ezzel vége is lett az idei Rákóczi 110-nek.

Jó szervezés, jó ellátás, jó idő. Aki tudja, hol vannak utcai kutak, annak legfeljebb egy félliteres biztonsági folyadékra van szüksége. Különösen elégedett vagyok a gondosan kiszámolt időbeosztással, ami megvívasztal a romba dőlt túra miatt. Egyenletesen tudtuk növelni a megtakarított időt három órára, s a füzéri egy órás szünet, majd a Nyíri felé kerülés ellenére biztosnak látszott, hogy három órával hamarabb beérünk a célba. A kudarc pedig arra jó, hogy alaposabb ismereteket szerezzünk a túráról és maradjunk szépen szerények. Ez rám vonatkozik, Márknak semmi oka erre. Az az érdekes, hogy ez a Hollós-völgyi rész már korábban sem volt szimpatikus nekem. Amikor először ment a túra negatív irányba, akkor fel is jöttem ide, hogy alaposan szemügyre vegyem a Nagyhuta-Pusztadélói részt. Az azóta eltelt 6 év – egy kis szellemi leblokkolással megspékelve – elegendő volt az eltévelyedésre. Így hát abban a helyzetben vagyok, hogy lesz programom a jövő évre: újból meg fogom nézni ezt a ravasz szakaszt. A túra tanulsága megerősíti azt, amit amúgyis tudunk: életünk végéig módunkban áll tévedni.

Azoknak is köszönöm a szervezést, akiket név szerint nem említettem. Két további nevet azonban még ideírok. Az egyik Szabó László Attiláé. Ha ő időben el nem kap Patakon, talán csak a Pogány-kútnál jövök rá, hogy elfelejtettem bemenni a várba. A másik Nagy Istváné, aki volt szíves megörökíteni a túra után az udvaron és a képet – kérésre – el is küldte e-mailben. Most van egy évem, hogy Santiago módjára álmodjam a nagy halról. "Ti vedro nei miei sogni."

Amikor az örökzöld Tanúból megidéztem Pelikánt, nem tudtam, hogy búcsúznom kell Kállai Ferenctől. Olyanok ezek a túrák, mint egy fonál, amire sorban felfűzzük az emlékeinket. A kritikus azt mondhatja, hogy az emlékektől nem lehet látni a fonalat. Talán azért mégis. Az élet attól szép, hogy vannak megőrzésre érdemes emlékek. Mára már az is emlék, hogy Márk végigment az úton. Ismerjük a jó tanácsot: ültess fát, írd könyvet és legyen gyereked. Ha még ezenfelül van egy 110-es unokám is, ugyan mi mást akarhatnék?

Függelék

Jocónak felkeltette az érdeklődését a borsóhegyi beszámoló, ezért családi kirándulást szervezett a helyszínrre. Idejük lévén, felírta a halottak nevét, amit dokumentációs jelleggel idecsatolok. Nem hiszem, hogy máshol megjelent volna. Az ékezetek hiányáért, esetleges egyéb hibákért elnézést kérek.

Bronislava Gregorovicova, Alexander Gaál, Marián Fábry, Pavol Cigás, Vlastimil Cepican, Peter Cogan, Jozef Bigas, Lubos Belák, Lubos Balucha, Ján Balog, Igor Angelovic, Michal Agnet --- Daniel Gumenicky, Martin Haber, Ján Hejduk, Marian Illés, Stefan Ivan, Adriana Jodpova, Tomás Kardos, Ondrej Keszi, Marek Kicinko, Peter Komora --- Rastislav Novák, Miroslav Novák, Lubos Martincsek, Karol Malatin, Róbert Letko, Norbert Kumancik, Peter Kristan, Peter Kotvan --- Dominik Ocelka, Ludovit Orlicky, Peter Orlovsky, Dusan Paluch, Jana Pestová, Igor Scigél --- Róbert Tulipán, Vladimir Sopuch, Michal Stang, Róbert Solava --- Tomás Zipaj, Juraj Zubor. --- Béke velük.

2010. július

A Bokor városa

Dutka Ákosra emlékezve

Ónod és Muhi után a távolba vesznek a hegyek. Az autóbusz átgurul a polgári Tisza-hídon, majd nekivág a rétet átszelő hosszú makadámútnak. Böszörménytől már betonlapokon kapkodja fűgén a kerekeit, hogy áttörve a külső Hatvan utca vásári forgatagán, néhány forduló után megálljon a Rózsa utcai végállomáson. Évszázadok sok-sok diákjának nyomában én is megérkeztem Debrecenbe, Hatvani professzor, a Csittvári krónika és Nyilas Misi világába. Nagyjából ez volt minden, amit ismertem e helyről a tárgyilagos történelmi tényeken túl. Lustán nyújtózott el a város a nyárvég alföldi forróságában, amikor a Péterfia utcán jövődő albrétem szobám felé igyekeztem. Az Egymalom utca kivezetett a forgalom zajából és pár lépés után már a Maróthy György utca első házának súlyos kapuján kopogtathattam. Szobám ablaka az L-alakú ház udvari részére nyílt. A kis kertet magas, polgári deszkakerítés határolta el a fasorral szegélyezett téglajárdás utcától. Kicsomagoltam egyetlen bőröndöm tartalmát: ruhákat, néhány matematika könyvet, Szunyogh latin-magyar miscskönyvét, Prohászka elmékedéseit, egy vékony zsolozsmás füzetet, gépelt lapokat a miskolci közösségi anyagból és egy emlékképet, amit Orosz Árpádtól kaptam. Tűnődve ültem a hűvös, homályos szobában új világom jövőjére gondolva.

Elhagytam otthonomat, kisközösségünket, a kórust, eddigi barátaimat, és beléptem egy teljesen új világba. Lesz-e újra otthonom, közösségem, lesznek-e ismét barátaim? Az egyetem ütemes munkarendje – az akkor kötelező heti 36 órával – nem hagyott sokáig töprengeni. Megismerkedtem tanáraimmal, az épületekkel, a termekkel, az egyetemi városrészsel, a környező parkokkal és erdőkkel. Figyeltem a társaimat, ismerősöket, földieket kerestem. A folyosókon a „fényes szelek” harsány hangú fiataljai, pártelvárások szerint beszélő oktatók, társadalmi szervezetek aktivistái között fiatalabb és idősebb hallgatók megismerésre váró sokasága nyüzsgött. Az első napokban, hetekben bizony nem találtam sem Hatvani professzort, sem a Csittvári krónika forradalmár diákjait, sem a szelíd Nyilas Misit. Debrecen független, ellenzéki világa – úgy tűnt – a múltba veszett, minden a központi pártakatnak engedelmessé mutató egyetemi társadalmat mutatott, amelyben a marxista szellem látszott meghatározni mind a munka óráit, mind a nagyrészt kollégiumokban élő, egész Észak- és Kelet-Magyarországról jött diákság tanuló, pihenő, szórakozásra szánt óráit. Bizony, szükség volt a Debrecenben eltöltött tíz évre ahhoz, hogy meglássam azokat a rejtett kapcsolatokat, sorsokat és szándékokat, amelyek a hivatalos felszín alatt éltek és hatottak.

Miskolci kisközösségi múltam Ariadne fonalát követtem, amikor Szentgyörgyi Andrást kértem meg albérleti szoba szerzésére, és amikor Bulányi Györgynél tettem, még a nyáron, egyfajta hivatalos, bemutatkozó látogatást a Varga utcai Piarista Rendházban, Orosz Árpád üdvözlését is tolmácsolandó. Az irodalmi elhivatottságú, tehát abban az időben teljes joggal matematikusnak beiskolázott Petőfi Sanyi barátom ismerte szándékaimat, ezért hamarosan elmondta, hogy valószínűleg Bulányi szentbeszédét hallotta a Szent Anna-templomban arról, hogy ne dobjuk gyöngyeinket a sertések elé. Valóban eljött az ideje, hogy megkeressük a debreceni illegális közösségeket. Bulányi Györgyöt akkor már küldözte az egyetemről a „forradalmi ifjúság”, de még pár hónapig a rendházban lakott. Sajnálom, hogy nem emlékszem arra, mikor és hogyan találkoztunk újra, de az biztos, hogy októberben már elkezdtük összegyűjteni azokat az elsőéveseket, akiket megbízhatóknak tartottunk arra, hogy csoportot alkossanak az egyre nehezebbé váló vallási helyzetben. Borsod és Heves megyétől Békésig jöttekből, matematikusokból, fizikusokból, vegyészekből, biológusokból állt össze az az első közösség, amelyet akár „Fiatalok 1”-nek is nevezhetünk volna az akkor már élő debreceni csoportok körében. Helyzetünk elég hamar bemérhető volt abból, hogy a szobámban létrejött második találkozó után háziasszonyom tudomásomra hozta, hogy nem kívánja látni többé Bulányit a házában. Ez meglepett, hiszen Bulányi rendtársa kereste nekem ezt a szobát, tehát a templomba járásnál többet néztem ki Ilonka néniből. Megértettem azonban őt, mert a fia magyar tornász bajnok volt, s mint abban a korban a sportolók egy része, a rendőrségtől kapta a fizetését.

Lettek hát barátaim és hála a heti 36 órának, sülve-főve együtt éltünk a tantermekben, a folyosókon, az ebédlőben, a tornateremben, az egyetem parkjában. Megismertük egymást, elv- és sorstársakká lettünk. Független város lakó, azaz nem kollégiumi helyzetem szabad mozgást jelentett számomra, alkalmassá tett arra, hogy korlátlanul bekapcsolódhassam a debreceni közösségi életbe, és összekötő kapocs lehessen a városban működő csoportok és a nagyerdei kollégiumokban „kint” élő barátaim között.

Megkezdtem Debrecen felfedezését. A kint élők számára Debrecen a bent lévő város volt, ahová legfeljebb moziba, színházba és esetleg bevásárolni jártak az egyes villamos vonalán. Az én Debrecenem azonban napról-napra bontakozott ki. Még októberi fényével ragyogott az őszi Nap, amikor Bulányi Györggyel kísértáltam a Széchenyi-kertbe és megismerhettem Bódorék – Elvira és Marci – szüleinek otthonát. Az enyhén kanyarodó Nap utcában egy kedves, őszülő asszony fogadott: Murányiné, Aranka. Még nem tudtam, hogy ő gépeli broszúráinkat. Miért is kellett volna tudni? Ha a Maróthy utcában „hátrafelé” indultam el, akkor girbe-gurba utcák során át el tudtam jutni Gaizlerékhez, a Veres utcába. Ha onnan tovább folytattam volna az utat a Kígyó utcán át, akkor a Dobozi-bérházakhoz, Bulányi későbbi lakásához jutottam volna el, ahol egy emelettel feljebb Bacsákék éltek. A Kossuth utcai templom felé tartva Simai Attila és Barna Baba otthona előtt

mehettem volna el. A Békéről elnevezett Szent Anna utcán volt Rédl doktor úr háza. Fia, Kari, a középiskolások büszkesége volt. A Tímár utcában, Király Marika édesanyjánál, néhány évfolyamtársamnak találtunk helyet. A síneken messze túlnyúlt a Budai Ézsaiás utca, amelynek romantikus, de azért kutyáktól félelmetessé tett világába kísértem haza Kovács Terit a hosszabbra nyúlt találkozók után. Ott laktak Balogh Bélák is: az ideális tanárt megtestesítő Béla és a melegszívű, nem kevésbé elhivatott Eci. A Dimitrovról elnevezett Miklós utcában laktak Mocsáryék és későbbi, kontemplatív padtársam, Csongor Juszti. Ismertem Deményék házát a Péterfia utca elején, a Szent István-bérházat, ahol Berényiék laktak. Nem tudtam ugyan, hol van Tornai Lajcsi, Dohanics Sanyi és Wolcsánszky Pötyi, vagy a korábban Pestre került Éltető Ödön otthona, de valahol, egészen biztosan, azoknak is létezni kellett ebben a feltáruló, titkait lassan kibontó városban.

Újból otthon voltam, új otthonra találtam.

Sajnálom, hogy kiselejteztem egykori marxista előadási füzetemet. Az első reggeli óra jegyzete néhol egy elcsitult földrengés szeizmográfjához hasonlított: a szavak először olvashatatlaná váltak, majd kusza, elnyúlt vonallá simultak. Elaludtam, mert a heti 4-5 alkalommal az estébe nyúló találkozók kifárasztottak. Napirendem volt, korán keltem. Fél hétkor a Szent Anna templom sekrestyéjében voltam, hogy néhány, szintén korán kelő társam figyelmétől kísérve, a jobb középső oltárnál Bulányi atyával elmondjuk a szentmisét. Hét után már villamoson ültem, hogy az egyetemi menzán megreggelizve nyolckor órán lehessek. Munka után találkozók, dogmatika-, morális-, szentírásismereti, irodalmi tanfolyamok, brosúra-készítés, megbeszélések, séták, ismerkedések következtek.

Deus est omnino simplex, Deus est Creator omnium, Sunt angeli. De fide, certum – hangzottak a tételek és dogmatikai minősítések az első emeleti oratórium hosszú asztalánál a kora reggeli fényességben. Szemben velem Teri jegyzetelt. Ő az ész – mondták; Juszti – bár nem kevésbé eszes, hiszen tehetséges családból származott – a szív. Fél szemmel tehát rájuk pislogtam, miközben sebesen körmöltem a tételek klasszikus bizonyítását az ószövegségi helyektől kezdve, a szentatyákon át, a zsinati döntésekig. Egy órára belemerültünk Isten tiszta, fényességes, teljesen logikus világába, hogy majd egy másik estén, Mocsáry Sáriék lakásán, az Istennel perlekedő Jób történetét elemezve arról beszéljünk, vajon hűség-e Isten a dikaios emberhez? Kinek van igaza: az elkeseredett Jóbnak, vagy az előtte hőzöngő barátainak? Eljött a késő ős, esőkel, borongós délutánokkal, korai alkonyokkal. A sűrű tevékenység napjait élve ismeretlen volt számomra a lehangoltság, ezért különösnek találtam egy lelki nap János apostoltól kölcsönzött szavait: „Primum amorem reliquisti”. Mi baj van itt, miért a szemrehányás? – kérdeztem magamban, hiszen csupa áldozatos életűnek ismert embert láttam magam körül. Nyilván, nem láttam a már elmenteket, a kifáradtakat, az éppen menni készülőket. Túl voltunk a Rajk-peren, Kádárt is letartóztatták, a rendőrállam legkeményebb korszakában jártunk. Mindnyájunknak volt okunk a félelemre. A félelem kikezdte a szeretetünket, hűségünket. Hat év az élet sok vonatkozásában már válsághoz vezető korszaknak számít. Nemet mondani a Párt hívásának, nemet mondani a beszélgetést ajánló nyomozónak, vagy hallgatni tudott házkutatásokról – mind olyan élmény volt, amely felőrölte sokak ellenálló erejét. A részleteket nem ismertük, de a szorítás fokozódását éreztük. Bulányinak a rendházból átmenetileg a Szent Anna templom hátsó folyosójáról nyíló boltíves szobába kellett költöznie. Innen fog továbbmenni pár hónap múlva a Dobozi utcai albérletbe. De addig még eljön az Advent, és utána összegyűlhetünk egy évzáró karácsonyra. A boltíves szobában csend és meghatottság lebegett, amikor átéltük az ember megmentésének útját. „Incipit historia deificationis nostrae” – és az első ember bűnét idézve sötétbe borult a terem. Felhangzott az ének arról a kismadarról, amely valamikor fenn repült a magasban, de most nem képes ott szárnyalni. Ezután sorban következtek a jóvendölések és egymás után kigyúltak a remény gyertyái, míg el nem jött a világ Világossága. Elfeleltük a külső sötétség gondjait, a fenyegetések és félelmeket, és felszabadultan örültünk a Születésnek és egymás szeretetének. Katit este kilenckor kísértem ki a Nagyállomásra, hogy hazautazzék. Füst, köd és gőz hömpölygött a pályaudvaron az esti vonatok indulásakor. Abban az időben este tízig eredtek útnak az éjszakai személyvonatok, hogy havasan-zúzmarásan érjenek célba az ébredező városokban. A vonat eltűnt a ködben, én pedig visszamentem a boltíves szobába, hogy a még ott lévőkkel tovább örvendjek annak, hogy a világra született Isten a népi demokráciában is ott él az öt szeretők között.

Január végén ugyanilyen esti homályba burkolózott az állomás, amikor a Bulányi Györgytől kapott száz forinttal a zsebemben elindultam Budapestre, hogy részt vegyek egy közösségi lelkigyakorlaton. A Huba utcai volt kármelita templom félhomályából, a d-moll toccata hangzónéból kellett kitépnem magam, amikor rájöttem arra, hogy a piarista rendház nem a Váci úton, hanem a Váci utcában van. Juhász Miklós vidám mosollyal nyugtázta eltévelyedésemet és másnap már az örmény katolikusok Semmelweis utcai helyiségeiben találkozhattunk mi, sokfelől jött fiatalok. Naszályi Emil elmélkedett, Endrey Mihály mondta a szentmisét a kápolnában, és Rónay György is előadott. Naszályiban lelki embert láttam, nagyon figyeltem rá, gondosan jegyzeteltem a szavait, azt is megfigyeltem, talán furcsa, de így volt, hogyan eszik. A gyakorlati részben Terivel és Jusztival beszámoltunk a debreceni közösségekről, munkánkról. Szóval, igazi kis konferencia volt, és segített továbblátni addigi horizontomnál. Ebben a látókörben mozgott egy energikus, talpraesett nővér. Ma is látom sötétkék ruhájában, fehér gallérjával. Szalézia nővérnek hívták. Azt mondták, sokat tesz az ilyen találkozók megszervezéséért. Több, mint negyven éve volt.

Debrecenben abban az időben kemény telek jártak. Amíg a széllal szemben végigmentem egy hosszabb utcán, a hideg tűként szurkálta az arcomat. A kavargó bőjti szelek idején Gaizlerék konyhájában is elég hideg volt, amikor néhányan összegyűltünk életem első nagypénteki virrasztására. Mi nem a felső teremben, hanem egy átlagos konyhában imádkoztunk, hogy ne adjuk külső jelét az összejövetelnek. Az oltáriszentséget a kredencen helyeztük el, mi hokkedliken ültünk, vagy a hideg kövön térdepeltünk. Az álmoságtól időnkint fel akartam borulni, de erőm szerint buzgón imádkoztam és énekeltem a többiekkel. A fiatalok közül csak Petőfi Sanyira emlékszem, de hát nem is férhettünk be túl sokan egy közepes méretű konyhába. Helyzetünk az evangéliumi időkre emlékeztetett. Könnyű volt imádkozni, mert nagyon rászorultunk akár a bátorításra, akár a remény megtartására.

„Körözs vizénél hét nyárfa, alattuk ül Bondár Márta. Nem kisasszony, nem menyasszony, nem lány már, még nem is asszony.” Tavasz van. Teriék kertjének lugasában Babits-szeminárium folyik. Nyílnak a korai virágok, s az új évszak első napsütésében egyfajta strukturális nyelvészettel foglalkozunk. Már végigvettük Babits verseit. Most azon fáradozunk, hogy összehasonlítsuk Babits, Sinka és Schütz Antal mondatszerkesztését. Megradjoljuk jellegzetes soraik nyelvtani struktúráját, hogy ellessünk valamit a rájuk jellemző kifejezésmódból. Mivel a Psychoanalysis christiana gyönyörű gondolatai mögött egy különleges gráf rajzolata rejtőzködik, és mennyire más ez az intellektuális szerkezet, mint Sinka tómondatainak keményen kopogó sora. Kinn és körül letartóztatások. Bulányi nem tudja, hogy nála is volt titkos házkutatás, mert házigazdájának hallgatnia kell. Dolgozik a végkimerülésig, mintha mindent át akarna adni, amije van. Túl vagyunk Rudas Materialista világnézetének alapos feldolgozásán, Bergyajevet olvasunk. Reggeli miséinket a bal oldali földszinti oratóriumba tesszük át. Bulányi törött lábbal is bejár minden nap. Emellett folyosón, utcán sétálva folyik a lelkivezetés, az akkor sokak által használt Franklin-táblák mutatóinak értékelése. Új otthonunk is lesz, amikor Petőfi Sanyi albérletet kap, és kiköltözködik a kollégiumból. Ebből a Magoss György téri szobából hallom Dobos Kálmán zongorajátékát, aki egy más világot mutatott meg Debrecenben. Sanyiéknál könnyebben találkozhattak az évfolyamtársak. Módot adott a kollégiumból kijövetelre. Voltak fiúk és lányok, akik színleg vagy valóságosan együttjártak azért, hogy így feltűnés nélkül templomba is eljussanak. Utólag el lehet gondolkodni azon, hogy ki nem vette észre ezeket a kedves álcázkodásokat azok közül, akik hivatásos besúgók vagy elhárítók voltak.

Bárhogy is volt, a természet örök törvénye szerint tavaszra nyár jön. A vizsgák letétele után újból visszamentem Debrecenbe, hogy részt vegyek egy országos lelkigyakorlaton. Velem jött Miskolcra Soós Feri barátom, aki még gimnazista volt, de kitért a kiscsoportos munkában, és itt akart bekapcsolódni a nagyobb áramlatokba. A találkozó utolsó napját Kalotay Kálmán szüleinek a nagycseri tanyavilágban fekvő házában, pontosabban, a ház mögötti kis akácosban tartottuk. Nincs pontos adat arról, hogy hányan lehettünk, feljegyzéseim sem maradtak a témákról. Új barátként Török Jenőt ismertem meg először és – 1968-as párizsi találkozásunkig – utoljára. Bár – ismétlem – adataim nincsenek, de jó érzéssel emlékszem vissza a megbeszélésekre. Egészen biztos, hogy nagy terveket szőttünk, s ehhez nem hiányzott belőlünk a fiatalság lelkesedése.

Valamikor estefelé hagytuk el a tanyát kisebb csoportokban. Soós Ferivel ballagtam a város felé a poros dűlőutakon. A Nap hatalmas, vörös fénykorongként csúszott a lilás-szürkés alföldi látóhatár alá. Csendesen lépegettünk, mozgalmunk esélyeit, nyári terveinket fontolgattuk. Reménnyel és tenniakarással gondoltunk az új tanévre.

Egy jó hónap múlva, augusztus 28-án este, Keresztelő Szent János fejevétele ünnepének vigiliáján, letartóztatták legkiválóbb barátainkat.

A Bokor történetének első felvonása véget ért.

1996.

A kisközösség: keresés, válasz és remény

1951 őszen egy rendetlenül összedobált könyvkupacra bukkantam a debreceni egyetem alagsorában. Megszüntetett szerzetes-könyvtárból hozták-e oda teherautóval a köteteket, vagy elkobzott magánkönyvtár anyaga volt, nem tudom. Abban az időben sok mindent nem tudott az ember: a könyveknek abban az időben is megvolt a maguk sorsa. Nekem a sors Godin abbé híres könyvét szánta. „La France: pays de mission?” vagyis „Missziós terület Franciaország?” – kérdezte a könyv címe. Lopva kiemeltem a könyvet a többiek közül és olvasni kezdtem. Új világ nyílt meg általa, feltárult előttem az Egyház legkedvesebb lányának vallási nyomora. Mauriactól, Bernanostól és Martin du Gardtól ugyan már tudtam, hogy a kereszténynek mondott ember körül pokol vagy sivatag is lehet a világ, mégis más volt ez az üzenet, néhol egy riportkönyv eleve ségével, a huszadik század közepéről. Tényszerű, hatásos, felrázó. Ugyanakkor szenzációs dolognak tűnt, hogy ebben a világban élhetnek lelkes fiatalok, akik az evangéliumi üzenet hatására találkoznak, barátok lesznek, és munkához látnak. Lehet, hogy fagyos körülöttük a világ, irgalmatlanok az emberek, s az egész történetre – tudva vagy nem tudva – ráfeszül két világháború égboltja, de a hitet magukban hordozó fiatalok, Marie és Pierre, Helene és Jacques, fáradhatatlanul dolgoznak az embereket egybefogó szeretet művein. Igen, igen, ez a mi világunk – mondtam első éves egyetemista fejemmel, magam mögött tudva két miskolci kisközösségi évet. Igen – mondtam lelkesen –, ismerve gimnazista koromból Sanyit, Lacit, Gusztit, Dezsőt és Csubit, Csipkerózsikát, Évát, Marit és Zsuzsát – csupa szívemnek kedves iskolatársamat, vagy templomi padtársamat – a megszüntetett hitoktatás és az első, próbálkozó lépéseit megtevő kiscsoportok életéből. Ott éltem a debreceni közösségek utolsó virágzó évében. Egészen természetes volt, hogy a hitben megállni, tanúságot tenni, az ateista nyomást bírni, egzisztenciánkat kockára tenni, eközben fiatalnak lenni, dolgozni és nevetni akarni csak emberméretű baráti társaságban lehet. Már sötét volt az ég, hamarosan papbarátaink sem voltak, megverték legfőbb pásztorainkat is.

Ha akkor megkérdik: minek látom Magyarországot, azt válaszoltam volna: hadszíntérnek. Csatamezőnek, amelyen az egyház ellenségei győztek, amelyen az utolsó feltételeket diktálták azoknak a legyőzötteknek, akik inkább akartak élni, mint tanúságot tenni.

Fokozatosan változott csak a kép, amíg megvilágosodott: az egyoldalú küzdelem után, de bizony azelőtt is, a Hegyi Beszédet alig vagy egyáltalán nem ismerő, vagy ha ismerő, akkor azt nem vállaló emberek misszióra váró földje lett és volt ez az ország. Elveszték az illúziók, a formális nevelés és a melegvási vallásosság életképtelen külsőségei. Elvesztett volna a hit is, ha nincs akármilyen kis megtartó közösség, egy barát, aki bíztat, hogy megálljak. Ha nem olvassuk ronggyá Suhard bíboros szamizdatban terjesztett füzétét az egyházzal az úgynevezett modern kor küszöbén. Azt az írást, amelyet a felsőbb körök nem kedveltek, de amely megerősített minket azáltal, hogy beszélni tudott az időnkint emberien és esendően viselkedő egyházzal. A nagy közösségről, amely szeplőket és ráncokat is hord, de képes megújulni bűnbánatot tartani tudó tagjaiban. Addig azt hittem, hogy az egyház, amelybe beleszülettem egyetlen és tökéletesen szép. Miért is tudtam volna másként, amikor hiányzott belső önismeretünk, saját egyházkritikánk. Laikus voltam és túl fiatal ahhoz, hogy lássam a válságjeleket és a történelem még csak elkezdte nyitogatni a szememet. Nem tudtam, hogy a diadalmasnak hitt egyházam máshol is súlyos helyzetbe jutott és egy évtized múlva halaszthatatlanná válik, hogy világkonferencián, a II. Vatikáni Zsinaton gondolja át az önmaga és a világ által felvetett kérdéseket. Azt tudtam, hogy hazámban életveszélybe kerültek a vallási közösségek, azt is tudtam, hogy a már korábban megkezdett kiscsoportos munkától remélhetjük a nehéz idők túlélését, de azt nem tudtam, hogy amit akkor és ott csinálunk, az egyház – kicsiben. Végül azt sem tudtam, hogy 25 év múlva egy pápai apostoli buzdítás 58-adik paragrafusára fogja immár a világegyház reményének gondolni azt a kisközösségi formát, amit ösztönösen, s valljuk be, kényszerűségből választottunk, mert ha hívők és becsületesek akartunk lenni, másként nem tehattünk.

A század közepének Magyarországon szénézve azokat a bátor papokat látom, akiknek volt hitük és mondanivalójuk ahhoz, hogy a legalitás és illegalitás formáit választva vagy váltogatva, maguk köré gyűjtsenek egy, két, esetleg több tucatnyi fiatal lányt és fiút, merészebb családokat, idősebbeket. Volt kongreganisták, cserkészek, Kalotosok, egyházi iskolába járt diákok keveredtek olyanokkal, akik már nem lehettek vallásos szervezetek tagjai, még hittant sem tanultak rendszeresen. Megformálódtak a baráti körök, a huszadik század házankinti gyülekezetei, a lakásokban vagy kiránduló csapatokban találkozó, a városban és az erdőben egyaránt Istenről beszélni akarók csoportjai. Vezetőik vállalták a letartóztatást, bebörtönzést, a tagok kockáztatták evilági boldogulásukat.

Mindnyájan átérték azt a szorongást, amit az egyidejű állami és egyházi tiltás okoz. Tudták, mert tapasztalták, hogy egyházuk egyes papjai is beálltak a feljelentők sorába. Helyzetük reménytelennek is látszhatott, ezért akkor is, most is megkérdezzük: mire építettek és milyen példákat követtek a magyar kisközösségi mozgalom úttörői? Kétségtelen, hogy 1900-tól kezdve volt Regnum. Ez a hagyományos közösség kialakított olyan formákat, olyan sejtrendszert, amit föld alá lehetett vinni. Tudatosan képezte vezetőit, akik között megjelentek a laikusok is. Mód volt hát egy csoportrendszer megalakítására, amely hatékony és egységbe fogott munkát tudott végezni. Jól ismert eszmény volt a világi apostol alakja is,

legfeljebb most körültekintőbben kellett dolgoznia. Van der Meersch „emberhalásza” sokak eszményévé váltak, hiszen nagyszerű dolog volt tudni, hogy vannak melegszívű emberek, akik elmennek örömhírt hirdetni az egyház által elvesztett munkásság közé. Mondjuk ki, hogy a belga Joseph Cardijn által alapított Jeunesse Ouvriere Chrétienne sokunk számára volt megerősítés, amikor ideológiai szemináriumokon kellett szembesülnünk az egyház munkásellenességét vagy legalább közömbösségét hangoztató vádakkal. Cardijn gyári munkásokból alkotott kiscsoportjai hitet adtak ahhoz, hogy mi is megpróbáljuk megteremteni a magunk közösségeit, s ha az intézményes egyházszerkezet részéről feljelentésre kell számítanunk, akkor az egyházközségi szervezeten kívül. Éppen a marxizmus kihívására és éppen a munkásapostolok életét látva bővült a kiscsoportok horizontja. Túlléptünk a hittantanulás keretein, gondolatainkban és vitáinkban megjelentek a társadalmi elemek, az osztályharc, a szociális igazságosság kérdései. Amint a belga példa sugallta, a megfigyelés - ítéletalkotás - cselekvési terv hármasságában meg kellett fontolnunk: összhangban vannak-e a társadalmi jelenségek az evangéliummal.

Ha valaki intellektuális beállítottságú volt, odafordulhatott a francia vallási megújulás példáihoz. Az egyházi vezetés ugyan megtette a magáét IX. Pius 1864-es Syllabusától kezdődően azért, hogy elfojtsa a vallási gondolkodást, de a minden igazságra elvezető Léleknek senki sem vethet gátat. A Commissio de re biblica 1909-es dokumentuma összes fenntartása mellett is a katolikusok kezébe adta a Szentírást, és ez döntően meghatározta gondolkodásunk alakulását. Az Édouard Le Roy és a lazarista Portal által 1912-ben megalapított Tala csoport heti találkozóinak anyagában már ott találjuk az evangéliumi elmékedéseket. Az irodalmárokból és természettudományi szakosokból álló egyetemista csoport intenzív szellemi életébe már belefért az ökumenizmus gondolata is, talán túl korán, hiszen Portalnak az anglikán Lord Halifax-szal közös, jól induló munkája zátonyra futott XIII. Leó tiltásán. Mindazonáltal a Tala tipikus kiscsoport volt liturgiával, tanulással, lelkigyakorlattal. Ki tudná felsorolni a katolikus egyházban is kivirágzó bibliakörök seregét, amelyek a közös olvasás és elmékedés mellett baráti kört is jelentettek. Az Actio Catholica keretében működő hitbuzgalmi körök egy-egy papi egyéniség hatására alakították ki sajátos arcukat. Módszert, ötletet kölcsönöztünk más keresztény egyházak gyakorlatából is, hiszen a Szentírás közösségi olvasásában ők sok tekintetben előttünk jártak. A század közepén megjelennek a munkáspapok a gyárakban és a rakpartokon – Gilbert Cesbron oly szép irodalmi emléket állított nekik – és közösségeket teremtve felvetik a világban, a termelésben dolgozó keresztény összes problémáját. Valódi gondokat, nem a plébánia épületéből, hanem olykor a szakszervezeti irodából. A második világháború után megalakul Roger Schütz szerzetesi közössége, amely sajátos találkozási és elmékedési gyakorlatot alakít ki a világ fiatalsága számára. Ami Taizében van, az nem kisközösség a szó általam használt értelmében, de szellemi hatása nagyon sok kisközösséget hozott létre a világon. Caffarel abbé családosok számára teremt több országra kiterjedő közösségeket, még az özvegyekre is gondol. Indul a focolare mozgalom, 1967-ben Pittsburghban megszületik az új, karizmatikus szellemiség. Megelevenedik a bázis, a közösségben egymásra talált emberek körtáncot járnak és Soeur Sourire dalait éneklük. Pere Duval kiül az utcára, vagy be a bisztróba és új, kemény dallamokat gitároz gazdagokról, szegényekről, képmutatókról, vagy a mennyei lakomáról. Ha Lohfink könyvét olvasom a keresztény közösségről, akkor az ajánlásban szereplő keresztnevek sora egy alkotó kiscsoport tagjait sejteti.

Az elmondottak közül sok minden lehetne jámbor keresztény mozgalom, felülről vagy középről kiesztelt új egyházi módszer a hívők megtartására és összetartására, de az, amit ma Latin-Amerika felmutat nekünk, egészen más, mint egy papi praktika. A solentinamei közösség, ahol egyszerű parasztok vitatják meg az evangélium mai üzenetét, vagy a hatvanezernél is több braziliai bázisközösség, amelyeknek papnélküli igeliturgiáin esetleg egy írástudatlan öregember elnököl, felvázolják azt a mélyreható társadalmi kapcsolódást, amelyben a vallás több mint az uralkodó társadalmi rend felépítményének alrendszere. Olyan teljes valóság áll előttünk, amely áthatja a szegények egész életét: gondolkodásukat, munkájukat, kölcsönös kapcsolataikat, a munkáltatóhoz fűződő viszonyukat, infrastruktúrájukat, írástudottságukat, urbanizálódásra képességüket. A munkáspapi mozgalom átment Latin-Amerikába, elkísérte néhány európai teoretikusa is. Összefonódott a szociális kérdésekkel csakúgy, mint az etnikai, nemzetiségi problémákkal. Teológiát és gyakorlatot teremtett és az ezredfordulóra biztosan meghatározó lesz a világegyházban. Ezek a szerveződések zömmel a bázison keletkeznek, gyakorta a közép- és felső rétegek akarata ellenére.

Csalódott lehet az, aki neveket, évszámokat, kisközösségi szabályzatokat várt tőlem. Kétségtelen, hogy jegyzékeket is lehet készíteni és végeláthatatlanul sorolni a különféle lelkiségi irányzatokat. Ha azonban valahol meg akarjuk ragadni azt a jelenséget, amelyet a kisközösségek kialakulásának nevezünk, akkor nem szabad megmaradnunk a felületen, hanem lehetőleg a mélyre kell hatolnunk. Azokhoz a meghatározó okokhoz, amelyek miatt kialakultak a kisközösségi struktúrák, függetlenül attól, hogy az illető helyi és időbeli adottságok milyenné színezték őket.

Abban a folyamatban, amelyet keresésnek nevezek, azonosságok mutathatók fel. A felületi jelenségek egyike az, hogy kevés és egyre kevesebb a pap, tehát megoldást kell találni a hívek vallási ellátására. Nosza, vonjuk be a laikusokat a munkába, szenteljünk diakónusokat, hozzunk létre kisebb közösségeket. A kérdés lényege azonban az, hogy miért nincsenek papok annak ellenére, hogy sok más, igen hasznos foglalkozást túlszárnyalva, a papság ma is főtisztelendőnek, excellenciásnak és eminenciásnak nevezett

társadalmi kategória. Miért nem akarnak a férfiak tömegesen ilyen kiváló jelzőkkel illetett pályát választani? Milyen betegség bújkál és riasztja el a tennivágyó erős, szép élethivatást választani akaró fiatalokat a papságtól? Nincs hivatás akkor, amikor az Atya állandóan vonz és a Lélek mindig fúj? Vagy mindezek megvannak, csak a hívást hallók és a hívást követni akarók számára az egyház nem a szabadság országa, hanem hivatalnoki intézmény, kibontakozást nem ígérő szolgáltató üzem, vagy parancsuralmi struktúra? Egyáltalán, mi az Egyház? Statikus vagy változó? Mi csináljuk, mi alakítjuk, vagy ránk rakják, belekényszerítenek? Kevesek, oligohierarchiák ügye-e az Egyház, vagy az Ország minden tagjáé? Több-e az Egyház a liturgiánál és a szentségek kiszolgáltatásánál? Tud-e hatni a társadalomra, tényleg kovász-e, mint állítja?

Egy pillanatra megállok a kérdések sorolásában, hiszen azt lehet gondolni, hogy egy teljesen hitetlen ember záporozza problémáit a hallgatóira. Nem így van. Vegyük kezünkbe a legelső zsinati okmányt és máris rádöbbenünk, hogy ezek a kérdések – és sok más kérdés is – a világegyház problémái voltak, és a 2500 püspök tudta, hogy a mai világban nincs mód a kereszténységnek szegezett összes többi feladat megoldására, amíg teremtő otthont nem hozunk létre az egész, meg nem különböztetett laosz-nak, népnek. Ezért áll elől a Lumen gentium és ezért állt elől a mi életünkben is a lehetőségeinknek megfelelő egyházforma megteremtése. Ebben a tényben másodlagos szerepe van annak, hogy hazánkban azért kellett létrejönni a kisközösségeknek, mert ehhez az évtizedeken át ideiglenesen itt állomásozó idegen haderő és a velük kollaboráló állami és egyházi kormányzat teljesen Jézus korabeli légkört teremtett; hogy Braziliában a proletárdiktatúra helyett a tőke nyomorítja nincstelenné az embereket, s az uralkodó rétegek megint csak távol vannak tőlük; hogy a jóléti társadalomban a fogyasztás és az elidegenedés tudja ismét kettészakítani a társadalmat. Mondom, másodlagos kérdés, hogy az ilyen vagy olyan diktatúra, avagy éppen a látszólagos szabadságba burkolt még ravaszabb önzés miatt marad az ember egyedül. A tény adott és azt a közösséget keresem, ahol arcom van, ahol megszólítanak, ahol egyedül és barátaimmal együtt is így szólíthatom meg Azt, aki nagyobb minden tisztelendőségénél: Apuci! Mert sokan akarnak kérdezni, de a szószékre nem lehet felkiabálni; mert sokan akarnak eligazodni, de a rácson keresztül nehéz a beszélgetés. Érveket akartunk és akarunk hallani, de tekintélyi döntéseket közöltek velünk. Ismerni akarjuk egyházunk őszinte történetét, a szentek igazi arcát. Meg akarjuk beszélni, mi kapcsolatuk van nekik a saját életünkhöz. A szakmájában felnőtt laikus nem akar egyházi óvodás maradni, ha már az életét valóban a hitére építi. A felnőtt ember felnőtt kérdésekre akar választ. Ilyenekre: Hogyan van az, hogy a nem politizáló egyház ki tudja szolgálni a mindenkori uralkodó osztály politikai érdekeit? Hogyan lehet megindokolni az igazságos háborút? Miért nem jutottunk előbbre a keresztények kölcsönös megértésében? A felnőtt ember azzal a szomjúsággal és azzal a közvetlenséggel várja a választ, amellyel a számariai asszony fogadta Jákob kútjánál a mély, emberközeli szavakat.

„Que faut-il croire?” – kérdezte egy vékony kis füzet címlapja. A füzetet 1968-ban vettem Párizsban. Pár évvel a zsinat befejezése után ez volt a kérdés, amit még egy kicsit árnyalok és nem igaztalanul: egyáltalán, miben kell még hinni? A zsinat, amelynek egyháztörténelmi jelentőségét igazában csak a konzervatív tábor mérte fel, feladatot bízott ránk. Az elmúlt 25 év során az egész egyházban meg kellett volna beszélünk saját ügyeinket oly módon, hogy a legutolsó laikus szava is elhangozzék. Jól tudjuk, hogy ez nem történt meg. A hivatalos egyház mással foglalkozott, és nem szervezte meg Isten népének beszélgetéseit. Nem is szervezhette, mert nem változott meg sem felépítésében, sem beszédmodorában, sem bátorságában. Kevésbé vigasztaló, hogy a környező országok egyházai sincsenek előbbre. Ezzel ellentétben, beszélgetések, elemzések és viták zajlottak a kisközösségi csoportokban úgy, hogy a lelkiismeretre hallgatva, az értelem megvilágításában és az érvek erejével igyekeztünk megtalálni és megformálni azt az igazságot, amelyre rátehetjük az életünket, és amelyet olyan fontosnak tartottunk, hogy másnak is el kellett mondanunk. Tudtuk, hogy minden azon múlik, amit a 2500 püspök is tudott: van-e olyan otthon, ahol mindenki megbecsült és mindenkinek szava van. Mi a történelem erőinek hatására, Isten segítségével és egy horvát jezsuita tanácsa alapján, megtaláltuk ezt a formát. Minden hibánk és tévedésünk ellenére létre tudtuk hozni a Bokrot, amely független kiscsoportok informatív szervezett hálózata a szeretet cselekedeteinek végzésére. Ebben a közösségben kerestük és adtuk meg válaszainkat tehetségünk szerint. Más testvéreink más struktúrákat építettek. Eljön az idő, talán nem is sokára, amikor szabad párbeszédben vitathatjuk meg közös dolgainkat az egész egyház színe előtt. Mert bár értelmekkel és érzelmekkel a Bokorhoz ragaszkodom, tudom, mert megismertem, hogy több egyenértékű válasz is létezhet. Egymás szeretetének és megbecsülésének legjobb bizonyítéka, ha törekszünk a válaszok ekvivalenciájának megmutatására. Szeretni egymás különbözőségeit, ha tudjuk, hogy Isten tetszéséért vannak. Aki kisközösségben él, az alapvetően pluralista és alapvetően türelmes. Ha nem így van, tudatosan vagy tudattalanul a rossz áll mögötte.

Igen, a válaszok. Nem szerzetesrenddel, hitbuzgalmi csoporttal, kongregációval, lelkiismereti iránnyal, fogadalmakkal, egyenruhával, épületekkel akarunk választ adni a kor kérdéseire, hanem nők és férfiak, idősek és fiatalok, házasságok és nőtlenség, elméleti illetve gyakorlati beállítottságú emberek házánkinti gyülekezeteiben megfogalmazott, nem esküben vagy munkavállalási szerződésben, hanem lelkiismeretben kötelező tervekkel és gyakorlatokkal.

Az elmúlt negyven évben minőségi változás történt. A kis gimnazistákból és buzgó hittanáraikból álló kiscsoportok megnöttek, a történelem viharában megedződtek, a világegyházra figyelve távlatot kaptak, közösségi életükben elmélyítették kapcsolatukat Istennel és barátaikkal, mindennapjaikban pedig elevenen ott álltak a társadalomban. A mai 50-60 évesek kisközössége helyi egyház, amely a nagy egyház részének tudja és akarja magát a szabadsággal, ami kijár egy élet bérrel soha meg nem fizetett hűsége és munkája alapján. Ezek a közösségek tudják, hogy korunkban nem írástudók, doktorok és főpapok hiányoznak, hanem pásztorok. Tudják, hogy Jézus közössége az élet derekán álló, egészséges és alkotni vágyó embereken alapul, akik a hirdetés és egybegyűjtés folyamatában elvégzik a rehabilitációs munkát, az irgalmasság műveit is. Tudják, hogy emberi méretű közösségeket kell létrehozni, ahol mindig találkozhat vezető és vezetett, ahol mindenki mindig hallhatja szavát. Ahol nincsenek közlési gátak, bénító reflexek, ahol az értelem beleépül a lelki és közösségi életbe, és a lelkiismeret szava lép az engedelmesség parancsa helyébe.

Bokor találmányok ezek? Egyáltalán nem! Csupán Bokor-élmények és újrafelfedezések. Marcel Légaut ugyanezeket mondja, amikor beszámol a huszas évekből kisközösségi tapasztalatairól. Ő is tudta, hogy a kereső ember nem tudja elkerülni a fájdalmat és gyakorta az egyéni elítélődést. Ő már megfogalmazhatta, hogy a jó pásztor lelki tapasztalatainak alapja a nyitottság és a fájdalom, ha a közösség több akar lenni gyerekek, kultúr- vagy szalonkeresztények önmagukat kellemesen érezni és a felsőbbség nyájasságában sütkérezni akaró gyülekezeténél. A huszadik század második felére megnőtt kisközösségek vallási tapasztalata az, hogy az egyházban is szükség van a forradalmakra, mert ezek nélkül meghalunk. Tudta ezt minden újító és elítélt, lett légyen az Avilai Teréz vagy Mary Ward, hogy éppen két nőt említsek és nem is ebből a századból.

Ezek történelmi tények, az egyház igazi és őszinte történetének tényei, ahol a királyszerű pápák ragyogása nem fedi el a jó és rossz harcának tényleges erőit. Ezek miatt a történelmi tények miatt vagyok ma is egyházam és kisközösségem tagja. Tudom, hogy újabb és újabb nekilendülések törtek vagy törettek meg. Legnemesebb emberi törekvéseink repedéseibe is befészkelte magát a bűn vagy a tudatlanság. Nem tudom mit ér és meddig él a Bokor. Sok mindent felismertünk azonban Isten Országának törvényeiből, és ezek megfogalmazása, elmondása és megvalósítani akarása kötelez minket. Nem a Bokor hát reményem végső alapja, hanem a jó hír és a lelkiismeret szavának hatalma. A Bokorban élve és hozzá ragaszkodva, végső hitem alapja mégsem egy mai névvel megcímzett közösség, hanem mindazon emberek múltból jövő és a jövőbe tartó sora, akik ilyen vagy olyan neveken, szeretetre épülő cselekvési normákban és értelmi megismerésük mindenkorai töredékességében éltek és fogják élni evangéliumi hitüket. Elfogult vagyok, mert a Bokor életem része és mégis, az elmondottak alapján megkérdem tőletek: ki vádol engem elfogultsággal? Reménykedem, mert tudom, hogy a történelem kohójában megszülető dolgokhoz képest kisiskolás kézimunka minden, íróasztalnál kiagyalt tervezet. Nem mi írtuk az evangéliumot, nem mi eszeltük ki közösségeinket. Magatartási normáinkat a hűség diktálta. Én nem akartam lelkigyakorlatra menni, nem akartam kisközösséget szervezni. Matematikus akartam lenni és nem teológus. Gondtalan vallási életet szerettem volna élni kemény, hasztalannak látszó viták helyett. Ha mindez mégis volt és van, és a lelkiismeretem nem vádol bűnről, akkor azt kell mondanom: élni fog az egyház, mert minden válságos helyzetben lesznek olyan tagjai és csoportjai, akik elindulnak majd azokon az utakon, amelyeken egyébként nem kívánnának menni. Egyszerűen azért, mert a szeretet nem tesz lehetővé a városból kifelé vivő utakat.

Minden kudarc ellenére bízom abban, hogy hazai hivatalos egyházunk egyszer megállapítja: érte voltunk és nem ellene. Ha megérti, azt is tudni fogja, hogy a kisközösségek hálózatát élni kell hagyni. Nem harcolni kell ellene, hanem együttműködni vele. A plébánia segítse a kisközösségeket és akkor a kisközösségek is tudják majd segíteni a plébániát. Tekintsük korunkat átmeneti, kísérleti kornak. Azok a struktúrák maradjanak fenn, amelyek életképesebbek. Születési folyamatnak, a kisközösségek hálózatai létrejöttének vagyunk a tanúi. Még nem tudjuk, mivé lesz, ami létrejött, de becsüljük a munkát és a hűséget, igyekezzünk megérteni és elfogadni egymást. Marcel Légaut-nak a nehéz helyzetekre érvényes megállapításával fejezem be mondanivalómat: „Csatlakozom azokhoz a keresztényekhez, akik szenvednek és türelmetlenkednek az egyház miatt. De ezt a türelmetlenséget és szenvedést türelemmel és humorral kell elviselnünk.”

1990

Búcsú a fegyverektől

Sárospataki házunk ajtaján két fémplakett volt. „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország. Nem, nem, soha!” – hirdette az egyik, míg a másik – a mai öntapadó lapokhoz hasonlóan – Nagy-Magyarország rajzolatát mutatta. Hetven évre visszanezve, négy-ötéves szememmel tisztán látom mindkét fémlapot. Induló életem képörökségéhez tartoznak, ami feledhetetlenül, kitörölhetetlenül másolódik a kisgyerek emlékezetébe. Apám akkor már másfél évtizede élt a „csonka” országban. Öt gyerekével hagyta el elődei és saját maga szülőföldjét, házát, tanítói foglalkozását, mivel nem tudott hűségesküt tenni a királyi Romániára. Nem tudom elmondani, hogy mi élt a lelkében, azt tudom, hogy a sok szenvedés után a 17. században Magyarországra érkezett örményekben nagyon erős kötődés alakult ki a befogadó nemzet iránt. Oly erős, hogy a korábbi ország feldarabolása után apám inkább a létbizonytalanságot választotta. Nem az emberekkel volt baja, hiszen olyan területen élt, amely sok népnek volt hazája, megfért ott magyar, román, zsidó, ukrán a bányavidékre települt német, olasz munkások leszármazottaival együtt. A szentistváni ország összeomlása fáj neki, a szép és gyönyörű országé, amely felett már egy évszázada megszületett az ítélet, mert nem tudott életképes, soknemzetiségű állammá válni, ahol a népcsoportok megtalálták volna az általuk óhajtott szabadságjogokat. Minthogy a politika egész Európában válságba jutott, a hatalmi tömbök megkezdték a politika folytatását más eszközökkel. Kitért a háború, az első, kontinensméretű átrendeződés.

A politika, mint tudjuk, a lehetőségek tudománya. Hatalomhoz, pénzhez, anyagi forrásokhoz, stratégiai fontosságú területek megszerzéséhez van köze. Az igazsághoz nagyon kevés, vagy semmi. Lehet sírni Karthágó, Jeruzsálem, Athén vagy Róma bukásán, lehet keseregni leégett könyvtárak, lerombolt templomok, tönkrement műalkotások felett, bánkódni eltűnt népek sorsán, az aktuális erő azonban mindig elvégezte szándékolt munkáját. A régi Magyarország területét is megnyirbálták geopolitikai, hadi stratégiai, szövetségi szempontok szerint, s kialakítottak egy majdnem homogén nemzetiségű, jóval kisebb országot. A valóság bonyolultabb volta miatt azonban a győztesek mindig új viszályokat alapoznak meg, minden rendezés magában hordja a vesztesek revánusra törekvését. Nálunk kevesen látták az ország valóságos gazdasági és etnikai helyzetét a Kárpát-medencében, a realitástól elszakadt mitológiai-vallási szemlélet alapján nem tudtak lemondani a magyarság vezető szerepéről, és az ebből eredő területi elképzelésekről. A helyzet tudomásul vétele, a kisebb országból adódó előnyök kihasználása, a nemzetiségek önállóságra törekvésének megértése – hiszen hetven évvel korábban mi is függetlenségünkért harcoltunk – a békesség megteremtése helyett sérelmi politikát folytattunk, alkalmat várva a vereség megtorlására. Az erőviszonyok miatt ez csak külső, nagyobb erő segítségével történhetett. Embertelenné vált hatalom szövetségese lettünk, megvalósíthatatlan terv kivitelezéséhez csatlakoztunk, s amikor a politikát újból a fegyverek folytatták, a harcot elvesztettük. Örülhettünk, hogy a másodsorú győztesek nem szüntették meg állami önállóságunkat.

Én a revíziós kor gyermeke voltam. Kezdeti, politikainak mondható emlékeim a lakásajtó fémplakettjeit tükrözik. Hat éves voltam, amikor az első bécsi döntéssel Magyarországnak ítélték Szlovákia magyarok által lakott déli részét, majd Kárpátalja egy darabját. Nyolc éves koromban Észak-Erdélyt csatolták vissza, a rá következő évben az ún. Délvidéket. 41 közepén hadiállapotba kerültünk a Szovjetunióval, egy év múlva már a Donnál állt a magyar sereg.

Apám akkor Kolozsváron a közigazgatás szervezésével, pénz- és adóügyekkel foglalkozott, három testvérem Máramaros megye különböző polgármesteri hivatalaiban dolgozott. Budapesti, kassai és boldogkőváraljai sógoraimat besorozták. Az első három évi szovjet hadifogság után tért haza, a második sebesülten kórházba került és Kassáról, Lengyelországon és Németországon át menekülve, viharos körülmények között ért Miskolcra, mivel Kassán maradni nem volt tanácsos. Harmadik sógoromnak az utolsó napon sikerült épségben kiszökni a doni harapófögből.

Az 1943 telén megindított szovjet ellentámadás eredményeként 1944. december 3-án megtörtént Miskolc elfoglalása. Tél volt, a délelőtti miséről kijövet a Szent Anna-templom előtt orosz ágyúkkal nézhettünk szembe. Az év során zajlott le 450 ezer zsidó deportálása, ismerős üzletek redőnyeit húzták le, ismerős lakásokra került hatósági pecsét, ismerős lakók ingóságait leltározták vagy lopták szét.

Korán lettem újságolvasó és rendszeresen forgattam mindenféle sajtóanyagot. Baloldali felfogású szövegekre nem emlékszem, jobboldaliakra, polgári, revansista, fasiszta, antiszemita tartalmakra viszont minden mennyiségben. A filmhíradók bevezetéseként a csonka országnak újabb és újabb darabokkal bővülését szemlélhettük, bár elégedetlen voltam, hogy miért gyűlnek oly lassan a további területek. A visszaszerzett részek lakosságának egy része boldogan üdvözölte a bevonuló csapatokat, hazafiasnak mondott indulókat és slágereket énekeltünk, keverve zsidókat gúnyoló versekkel és dallamokkal. Sok zászlót lobogtattunk, mindenféle szuvenírek készültek, kendőket, sapkákat, ruhákat, használati tárgyakat, nippeket gyártottunk az eredetromantika jegyében. Ez elég nagy anyag volt, ezekről hittem negyvenöt év után, hogy soha többé nem fogom látni vagy hallani őket, nem tudván, hogy az átalakult Európába érkezők tarisznyájában vegyesen ott lapulnak a nosztalgia, a korlátoltság és a gyűlölet termékei.

Hat év képeskönyvébe nagyon sok minden belefér. A harcra hívó és lelkesítő szövegek, dalok közben katonavonatokat, a fogatolt tüzérség alakulatait látom, a rádió pedig rendszeresen riasztja a lakosokat a

kezdődő légitámadások miatt. Rádiós üzenetek mennek a frontra, táveskűvöket szerveznek a hivatalok. A visszatért részek lakosai vegyes érzelmekkel fogadják a magyar adminisztráció anyaországbeli képviselőnek módszereit, magatartását. Lelkes honfiak és haszonleső megszállók kavalkádja alakul ki, és nem kellett Márainak lenni ahhoz, hogy sok kassai többre tartsa a csehszlovák demokráciát a magyar királyi rendszernél. Tizenegy éves szemem előtt elég sok jelenet zajlott, amelynek szereplői anyaországbeli, új vadászterületeket kereső kétes egzisztenciák, szegény erdélyi emberek, német és olasz katonákkal szórakozó magyar honleányok voltak. Később majd megindul a menekülés Nyugat felé, magyarok ezrei hagyják el félelmükben szülőföldjüket, mások a jobb élet reményében.

Egyelőre még a mai ötödik általános iskolásnak megfelelő első gimnazista voltam, és abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy én mondhattam az osztályban az 1945 március 15-i emlékbeszédet. Igyekeztem megfelelni a hazafias megbízásnak, könyvrészleteket másoltam össze, de hát ez nem volt elég, az osztályfőnök még hozzácsatolt egy bekezdést, amely arról szólt, hogy 48-hoz hasonlóan most ismét harcban áll a magyar, de nagy szövetségesünk oldalán győzni fogunk a háborúban. Ha baloldali családban élek, vagy az angol rádió híradását hallgatom, valószínűleg másképp látom a helyzetet, bár a beszédet, vélhetőleg, elmondtam volna. A légitámadások végigverték Miskolc rendező pályaudvarát és a diósgyőri gyárakat, ennek ellenére még benne volt a levegőben a német csodafegyver mindent megváltoztató lehetősége. A pályaudvari bombatölcséreket majd az új világban fogjuk betölteni. Ma is emlékszem a lapátnyéltől feltört kezem fájdalmaira. Egy éven múlt, hogy nem lettem levegőben, nem kellett alaki gyakorlatokra járni, és attól is megmenekültem, hogy besorozzanak és a rugalmas visszavonulás folytán, nyugat felé hátrálván, kiszámíthatatlan helyen kössek ki. Ebben az időben 1-2 év életet is jelenthetett, amint egy keresztlevél vagy menlevél az elhurcolástól védhetett meg. Nem vagyok történész és van óriási iradalom ezekről az időkről, nem az a dolgom, hogy belekondítjak a szakemberek dolgaiba, csupán azt akarom közölni, hogy az akkor történtek kitörölhetetlen élményt jelentettek, olyan hagyatékot, ami felhasználható volt későbbi világszemléletem kialakításában.

Ami nem volt könnyű, hiszen a gimnáziumban tananyag volt a honvédelmi ismeretek, megbecsült tanáraink harcoltak a fronton, tudtunk a sebesüléseikről, helytállásukról. A rózsaszínű tankönyv megismertette minket a magyar őstörténelemmel, elődeink vándorlásaival, a honfoglalással. Tanultunk Attila nagyságáról, Nimródról, a csodaszarvasról, Csaba királyfi hősiességéről, Emese álmáról, Árpádról, Szvatopluk becsapásáról, és az sem zavart minket, hogy Lech mezején csatát veszítettünk, a kalandozásokat harci bravúroknak tekintettük. Azt nem hangsúlyozták, hogy ha nem váltunk stílust az életformánkban, akkor tönkrement volna a magyarság. Az átlagos diák életérzésében Szent István országrendezése nyugalmat hozott létre, és a Máriának felajánlott ország nem pusztulhatott el. Első osztályban még nem esik szó a későbbi évszázadok zivatarairól, sem pedig a történelem igazi mozgató erőiről.

Első osztályos korommal véget ért revánista korszakom, az álmodozás Nagy-Magyarországról és az ezzel összefüggő szövegekről. Tüzelőt kellett vinni az iskolába, hogy meleg legyen a tanteremben, otthon sem volt mivel fűteni, fagykodtunk. Kinn a szabadban nem a vonuló csapatokat bámultuk, hanem az elhagyott lőszerkeket kerülgettük, vagy veszedelmes játékot űztünk velük. Az iskolába új tanárok kerültek, más, addig ismeretlen hangok jelentek meg, új stílusú tankönyvekből tanultunk. Átalakult a társadalmi élet, új ifjúsági szervezeteket hoztak létre, cserélődtek a vezetők. Félni kezdtünk egyes pártoktól, vége lett az átmenetileg demokratikusan alakuló rendszernek, egyeduralkodóvá lett a kommunista párt, elvitték a szerzeteseket, megszűnt a hitoktatás. Mindez nagyon vázlatos kép, de elégséges ahhoz, hogy látni lehessen: az ország külső katonai erő uralma alá került, a hazafias érzés a megszállók iránti hűséget jelentette, a magyar nemzeti törekvések kora lejárt. A személyi kultusz korában létezni kellett, és nem nagymagyar ábrándokkal foglalkozni. Szembesülni kellett az ateista elmélettel, ennek diákéletünkbe behatoló gyakorlatával. A politikában a hatalmi harcok szedték áldozataikat, a háború utáni igazoló eljárásokat felváltották a sorozatos perek, letartóztatások, a kommunizmus elkezdte falni saját gyermekeit. Nem volt rálátásunk a folyamatokra, nem tudtuk, hogy itt is az történik, ami a Szovjetunióban már két évtizede megkezdődött. Sok mindent nem tudtunk, a Nyugat sem tudott a dolgokról, csupán abban voltunk biztosak, hogy elnyomás van, hogy félni kell, és meg kell próbálni megőrizni hitünket. Munkával, becsületességgel próbáltuk ellensúlyozni azt a hátrányt, amit a pártonkívüliség jelent. A nemzeti lelkesültség korszaka után ez a periódus az elnyomásban élés ideje, az erőszak megtapasztalása volt. A háború rossz volt, a rákövetkező elnyomás szintén rossz volt, de hogy mi hozza ezeket létre, mi van minden erőszak alján, az nem volt kérdés. Még '56 keserű tapasztalatai után is igazságosnak és jogosnak éreztük volna egy új forradalom kirobbantását.

Addig azonban még honvédelmi ismereteket tanultunk az egyetemen heti három órában. Kellemetlen volt, elvett hetente fél napot, nyáron egy hónapot a szünetből, de hogy miféle mesterséget sajátítunk el jó érdemjegyekre törekedve, hiszen a jegy beszámított a tanulmányi átlagba, az nem képezte meg gondolat tárgyát. A katonáskodás, a fegyveres harc nem önmagában, hanem céljában, vagy inkább a sikerességében lehetett vita tárgya. Amikor egy igazságtalan osztályzat miatt konfliktusba kerültem a katonai tanszékkel, akkor csupán a vizsgáztató ítéletét vontam kétségbe. Nem fogtam kezét a tanszék vezetőjével, tiltakoztam. Kiseb botrány keletkezett, amit a taktikus elmék később, alkalmas megoldást találva, elsimítottak. A történetek azonban nem múltak el nyomtalanul, mivel az egyetem végén, amikor három hónapos képzés után

általában tisztet csináltak az egyetemistákból, váratlanul alkalmatlannak minősített a katonarvos. Bosszantott is a dolog, meg bántott is: miért vagyok alkalmatlan? Később sejtethetővé vált helyzetem, ugyanis a nyáron váratlanul behívtak a debreceni kiegészítő parancsnokságra. Egy-két óra várakozás után a fővárosból érkezett tisztek „beszélgetni” kezdtek velem. Nem tudtam, hova akarnak kilyukadni, de amikor a szocialista ember magatartásáról áttértek arra, hogy a kétszínű emberekre nincs szükség, akkor dühös lettem és kikértem, hogy engem kétszínűnek nevezzenek. Szóba jött a vallási meggyőződés is, amit én összeférhetőnek tartottam a katonáskodással, ők azonban kijelentették, hogy ilyen emberből nem lehet a néphadsereg tisztje. Megkönnyítették a dolgomat, nyilván volt anyaguk döntésük meghozatalára. Lett egy szabad nyaram, utána tanítani kezdtem. Mindjárt leteríthettem a lapjaimat, amikor KISz-vezető tanárnak akartak kijelölni. 1955 ősze volt, tudomásul vették, hogy nem vállalom, azt is, hogy miért. '56-ot túléltek, kiegyensúlyozott viselkedésem miatt meghívtak tagnak az alakuló MSzMP-be, amit nevelésnek minősítettek. Szépen alakult a társadalom mozgása, korábbi párttagok mentek, újak jöttek, a belügy maradt. Közösségi mozgólódásaink felkeltették a rendőrség figyelmét, blokkolva lettünk. Ebből a korlátozottságból csak előre lehetett menekülni. Odahagytam a debreceni egyetemet, és átjöttem Pestre, a műegyetemre. A múlt persze nem törölhető el, legfeljebb egy ideig fektethető, de mire durvább lehetett volna a helyzet, már 1967 lett, puhult a rendszer és újból ki lehetett mászni a harapófogóból a kutatóintézet irányába. Ezek a helyek, meg a könyvtárak általában a másként gondolkodók menedékei, illetve a másik oldalról nézve, azok közömbösítésre szánt raktárai voltak.

Összefoglalva: a háború utáni húsz év korábbi hitünk megőrzésével, arról tanúskodással, a megélhetés nem elvtelen biztosításával, munkával, gyerekvállalással telt el, miközben egyre gyűlt az az ismeret, ami leszűrődött abból az emberi komédiából, amit politikának, társadalmi életnek neveznek. Minden együtt volt ahhoz, hogy átalakulhasson gondolkodásunk.

Az első hatások közvetlen '56 után, két oldalról értek engem. A szabadabb könyvkiadás és lazább könyvkereskedői cenzúra folytán kezembe került Gandhi könyve, és több baloldali szociográfus munkája. Megismerkedtem a nem-ártás, az erőszakmentesség fogalmával, illetve gyakorlatával, ugyanakkor bosszantott az a határozottság, amivel Gandhi elítélte a keresztény egyházak korábbi gyakorlatát. A keresztény Európa nem valósította meg az evangélium szellemét – mondta –, s konzervatív énem ezt, akkor nem tudta elfogadni. Ennek belátásához még tíz évre volt szükség. A baloldali gondolkodású társadalomkutatók viszont arra ébresztettek rá, hogy a reális látás érdekében gazdasági-társadalmi tényekből, objektív adatokból kell kiindulni, s nem mitologikus-nemzeti-vallási gondolatokból, amelyek csak arra jók, hogy elkendőzzék a valóságot és ismételten emberpusztító kalandokba rántsák bele az amúgy is fogyatkozó magyarságot. Népünk fogyása ugyanis már nagyon régen elkezdődött. Pusztult a magyar a gyakori harcok miatt, és fogyott a XIX. századtól elkezdődött egykézés miatt is. Ezek nem mai jelenségek. Mivel hittünk a kard erejében és nem gondoztuk az életet, sorvadó néppé váltunk. Erőszakból nem fakad élet.

Gondolkodásom következő szakaszához érünk most, amely már kritikusan tekint vissza gyermekkorom és diákkorom nemzeti ábrándjaira, és az újrafelfedezett kereszténység alapján evangéliumi alapokra építi át nézeteit, meggyőződését. A korábbi behatásokhoz csatlakozott a második vatikáni zsinat által – bár felemásan – megfogalmazott lelkiismereti tiltakozás elve, ami alapján már könnyű volt felfedezni és elvtársunknak tudni Thoreau-t vagy Tolsztojt. A hatvanas évek végére pedig kikristályosodott sokéves biblikus elemzésünk gyümölcse Isten Országáról és annak szelíd népéről. Magányos vélekedésből sokak közösségi hite lett.

Most már csak gyakorlati következtetéseket kellett levonni arra, hogy mi is a lelkében már erőszakmentes ember teendője a hétköznapiak során jelentkező feladatok megoldására. Eldobtam hamis és hibás vallási fegyvereimet, eldobtam nacionalista fegyvereimet. Mire számíthatok, hogyan kell élnem? Majdnem egy évtizedig tartott, amíg beláttuk: önfeljelentés nincs, de ha számonkérjük hitünket, az igazat kell mondanunk. Ezt tettük, egymás után, és könnyű lett a lelkünk. Békében éltünk önmagunkkal, békében rabtartóinkkal. Leveleink, naplóink, összegyűjtött írásaink ennek a békének tükröi.

A férfiember álljon egyenesen, ne dramatizálja a dolgokat. Beszéljen halkán a lelkében élő hitről és mondja ki hangosan szelíd szabadságvágyát. Mondja el, hogy megküzdött a látásáért és biztatva hagyja meg másoknak a lehetőséget a saját útjukon haladásra. Így lesz sokszínű és vonzó az eszme és megragadó, lelkesítő a gyakorlat. A lelkiismereti tiltakozó pedig legyen tisztában azzal, hogy vállalkozása egy életre szól. A múltban gyökerező döntése alapján ma is elutasítja az erőszakot, nem nevel erőszakra, nem fenyeget másokat sem szóval, sem cselekedetekkel. A gyengék mellé áll, leleplezi a hazugságokat, elutasít mindenfajta ideológiát, mítoszt, mesét, amely megosztja, szembeállítja, egymás ellenségeivé teszi az embereket. Aki szelíden küzd a békéért, óvja és előmozdítja az életet, az igazi, egyetemes, ha úgy tetszik globális feladatot tölt be, munkája igazolja őt.

Dönthetünk egy hirtelen megvilágosodás alapján, és dönthetünk egy hosszabb út után. Az enyém az utóbbi volt, s azért írtam erről részletesen, hogy látható legyen: mi minden összeadódása vezethet egy egzisztenciális döntéshez. A napokon, éveken és évtizedeken át folytatott figyelmes ismeretszerzés révén a

kívülről jelentősnek látszó döntés sokkal inkább természetes és elkerülhetetlen, mint aminek a folyamatban részt nem vevő külső szemlélő látja. Valójában igen jelentős, de megvalósulásában természetes, és ha nem rontjuk el, akkor törvénytörő.

Életünk lelkes pillanatai elmúlhatnak, az idő koptat és szűrki a mindennapokat. A lelkes napokra emlékezhetünk, az évek során kialakított figyelmes életből, tanulásból, hűségéből összetevődő lelkiismereti meggyőződésből viszont tartósan élünk. Ha férfi vagy „Legyen elved, hited, / És ezt kimondd, ha mindjárt / Véreddel fizeted” – írta Petőfi a 19. században. Lukács György, Heinrich Böll tiszteletére írott cikkében, a 19. századot dicsérve, ezt a tisztaságot kérte számon a mai kor állhatatlan, az elvek összemosására hajlamos emberétől. A magam részéről, a 21. században, szándékosan idéztem Petőfit, bár ezer éveket is visszamehetnék a lelkiismeretéhez hű ember szavaihoz. Szándékosan idéztem egy hozzánk közel álló, bár nem erőszakmentes ember profán mondatát, hogy világossá tegyem: a lélekben megszólaló becsületesség a világ valamennyi vallásának alapszabálya, ezért biztosan egyetemes, követendő.

Légy becsületes és szelíd, s megállhatsz bármely kor ítélőszéke előtt.

2009. április.

Válaszok a Fővárosi Oktatási Portál (www.budapestedu.hu) kérdéseire

Ön büntetett előéletű?

Nem. A hat hónapnyi fogházra módosított nyolc hónapos börtönbüntetést pénzzel meg lehetett váltani, s nekem – négy gyerekem miatt – jobb volt fizetni, mint munkátlanul ülni.

Lépünk vissza 20 évet! Emlékszik még, mire gondolt, amikor megkapta a katonai szolgálatra szóló behívót? (Pontosan mikor?) Hány éves volt akkor?

47 éves és két napos. A születésnapomon feleségemmel és 6 éves lányommal szép, őszi sétát tettünk Kecskeméten, ahol elemi iskolás koromban, öt évet töltöttem. A behívó szeptember 18-ára szól. Több mindenre gondoltam, de két lényeges dolog volt.

Az egyik: jó időben jött a behívó, mert akkor már tudtam, hogy ilyen esetben mit kell tenni.

A másik: azt kell tenni, amit mondunk, vagyis szavainknak és cselekedeteinknek összhangban kell lenni egymással.

Mi indította négygyermekes matematikusként arra, hogy visszautasítsa a szolgálatot?

Az erőszakmentességről vallott és bő két évtized során kialakult felfogásom.

Tisztában volt az esetleges következményekkel?

Nem. A következmények attól függttek, hogy a bíróság minek fogja tekinteni az ügyet. A szokásos büntetési tétel, sorkötelesek esetén, három és fél év körül mozgott. Ha politikai ügyet akartak volna kerekíteni belőle, akkor több is lehetett volna, mégha túl is vagyunk a helsinki egyezmény aláírásán.

Gyermekei hogyan fogadták döntését?

A három nagyobb gyermek egy aláírt képeslappal fejezte ki támogatását, ami nálam volt addig, amíg el nem vették egyéb leadandó tárgyakkal együtt.

Milyen büntetést szabott ki a bíróság a szolgálatmegtagadásért?

Meglepően enyhe, nyolc hónapnyi börtönt, amit a Legfelsőbb Bíróság hat hónapi fogházra változtatott. Ezt az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság Elnöki Tanácsa, a Legfőbb Ügyész kétszeri fellebbezésére sem módosította. Mivel két év múlva visszautasítottam a katonakönyvem átvételét, egy újabb tárgyalás után ismét pénzbüntetést kaptam.

Nem bánta meg?

Nem. A világ egy másik oldalát ismertem meg. A hátrányokat pótolta a rendben lévő lelkiismeret.

Van arról tudomása, hogy a közvélemény hogyan reagált erre a szokatlan és nem veszély nélküli tetteére?

Igen. Legfontosabb támogató az Egyház lett volna, azonban a Katolikus Püspöki Kar, egy felkért referensének véleményét magáévá téve, elhatárolta magát az efajta viselkedéstől.

Voltak támogatói (családján kívül), akik megerősítették döntésének helyességében és a következmények vállalásában? Kik (egyének és társadalmi csoportok)?

Munkahelyi kollégáim világlátott emberek, ezért magatartásom, ha nem is mindig követhető, de érthető és megbecsülendő volt számukra. A külföldi írott vagy elektronikus hírközlés révén a határon túl is ismertté lett ügyem. Békecsoportok álltak mellé. A hazai demokratikus ellenzék szintén támogatta, mint az emberi jogok megvalósításának esetét. Erőszakmentes felfogást valló egyházi felekezetek és személyiségek fejezték ki egyetértésüket. Alapvető támogatást, természetesen, a bázisról, a Bokor közösségtől kaptam.

Később követői is lettek. Megkeresték önt, mielőtt a katonai parancsnokságra mentek? Mit tudott mondani nekik?

Másfél év után a nagyobbik fiam követett, majd közösségi fiatal barátaim. Megkerestek, elmondtam az addig követett bírósági gyakorlatot, valamint azt, hogy milyen körülmények között kell eltölteniük a kiszabott szabadságvesztést. Saját tapasztalataimat és a szolgálatmegtagadás miatt korábban elítéltektől hallottakat mondtam el.

Az utóbbi néhány évben már nemcsak az országok közötti háborúkról hallhatunk szomorú híradásokat, a hazai iskolákban megjelenő erőszakos esetekről szóló tudósításoktól is hangos a média. Mit gondol erről?

Szomorú vagyok, de összefoglaló általánosságokat – nem lévén szakember – nem akarok mondani. Mint európai magánember, szubjektív hangként, azt a bánatos élményemet említem, amikor megtudtam, hogy a párizsi metróaluljárókból kivész a zenés romantika, és a felszínen bőrruhás fiatalok száguldoznak bivalyerős motorokon. Metrókocsikat foglalnak el, ártatlan emberek kerülnek olyan ügyek miatt életveszélybe, amihez semmi közük sincs. Amerikában a tanár a katedra mögül pisztolypárbajt vív tanítványával. A dicsőségnek számító első kubai gépeltérítéstől az önfeláldozó, öngyilkos robbantókig olyan úton megyünk, aminek nehéz pesszimizmus nélkül látni a végét. A politika – a jószándékúak ellenére, mert ilyenek is vannak! – az erőszak mindennapos szállás-csinálója. Nehéz keserű szatírárt nem írni. Nem folytatom, meghagyom ezt a témát, a vele készséggel foglalkozó napilapoknak, okos politológusoknak és társadalomfilozófusoknak. Ami az oktatást, a gyerekeket illeti: a globális világban megsokszorozódtak a mintaadás lehetőségei, és ennek hatása meg is látszik az informatikát tehetségesen művelő fiatalság körében. Jó és rossz tekintetben egyaránt.

Elliot Aronson, a neves amerikai szociálpszichológus – aki új könyvének (Columbine után) magyar nyelvű kiadása okán érkezett Budapestre – az általa kidolgozott "mozaikmódszer"(1) eredményességéről is meggyőzően beszélt. Aronson véleménye szerint az iskolai versengés agresszívvá teszi a diákokat, az együttműködésre nevelt gyermekek nemcsak az osztályteremben, hanem később is tolerálni fogják egymást. Valóban a versengés az ok?

Ha okos lennék, kitalálnék valamit Aronson professzor módszere ellen. Például azt, hogy a csoportfelelőst is lehet irigyelni, lefojtva gyűlölni, hiszen az alacsonyabbrendűségi érzés újraszületésének minden újszülöttel megvan az esélye. A hátrányos helyzet nemcsak a versengésből születik. Sikeres személyek lehetnek irgalmatlanok mások iránt. Nem a verseny miatt, hiszen ők nyertek, hanem más, alantas ösztön miatt. Persze egy "sikeres" sztár is lehet sikertelen, mert nem tud őszintén szeretni, és ebbéli sikertelenségét, a szeretet „versenyében” alulmaradását torolja meg másokon. Jó, ez nem az én mesterségem.

Hány éves most? Mivel tölti napjait?

Egy hónapja lettem 78 éves. Naponta bejárok a régi munkahelyemre és ott a könyvtárnak végzek számítógépes feldolgozást. A teljesen szabad munkaidőből adódó szolid jövedelmet nyugdíjkiegészítésre használom, s e révén hasznos likviditásra teszek szert. Talán túl sokat költök újságra, folyóiratokra, de én a papíralapú irodalmat szeretem. Mindig találok érdekes újdonságot magamnak, egyelőre nem öregszem. Vérkeringésem karbantartására időnkint gyötrő túrákra megyek, amíg lehet. A természet – mégha komisz is tud lenni, de – mindig őszinte. Ellenségem nincs, barátaim vannak. Velük beszélgetek, levelezek. Figyelem a régi, megbecsült öregeket, hogy ők hogyan csinálják.

2009. október 2.

(1) A mozaikmódszerrel tanuló gyerekek az órán csoportokban dolgoznak. Egy-egy témakörnek minden csoportban megvan a felelőse, "szakértője". Az ő munkájukból épül fel egymásba kapcsolódó mozaikként a teljes anyag.

Anyuka (Levél Bulányi Györgynek)

Kedves Gyurka,

Enclosed you will find — Vous trouverez ci-joint — Beiliegend finden Sie — hasznos, segítő fordulatok, ha levélíráshoz fogunk. Nekem sem volt könnyű elkezdni a sorok szaporítását, ezért kissé távolabbról futok neki a témának. Mit is fogsz találni a mellékletben, amivel elkezdheted a kapott anyag feldolgozását? Mindenekelőtt elküldöm a „Szanticska él” hangzatos című folyóiratban megjelenő beszámolóm hatodik, egyben utolsó részét. Így, első látásra, nem országépítő jellegű alkotás, de ha jól akarjuk ismerni barátaink életét, hétköznapjait, akkor minden értesülés hasznos a közösségben gondolkodó ember számára. Ezután következik Benedek István Gábor „A bris” című novellája az Új Élet 1995. decemberi számából. De hogyan kerül ez a zsidó történet az asztalra? Valóban az asztalról származik.

Szanticskára érve kinyitom az ajtókat, lerakom a Miskolcon vásárolt, néhány napra elegendő élelmiszert, felkapcsolom a villanyórát, majd berendezkedem az ottani életre. Előveszek egy tiszta napilapot, szétnyitom, és a hosszú asztal egyik végére terítem. Ez lesz az abroszom, amelyen elhelyezek egy tejescsészét, egy kávéscsészét alátétellel, egy kenyérvágó kést és egy poharat. A látogatóktól függően helyet kaphat még két pálinkáspohár, borospohár, de ezek nem állandó jellegűek. Hazaindulás előtt elmosom a fenti edényeket, összehajtom a napilapot, és a kályhába helyezem. Ez minden. Szanticskán keveset eszünk, inkább kétszer, mint háromszor napjában. Sok a dolog, nem tölthetjük túltáplálkozással az időt. Amikor elfárad az ember, leül és erőt gyűjt. Eközben szeme ide-oda járkal, pillantása megáll a régen idehozott, tűzgyújtásra ítélt oldalakon. Nemcsak az abrosszal van ez így, a kályha előtt is újraolvassuk a régi papírokat, s néha a tűz is elalszik, amikor felriadunk gondolatainkból. Most azonban az abroszt olvastam újra, s miközben az ennivalót rágcsáltam, egy könnyű potyogott ki a szememből. Reménytelen eset vagyok, de a novellából az a vallási és nem vallási élmény sugárzott, amelyet nagyon jól megért az én korosztályom. Igaz vagy nem igaz, másodlagos. De érteni nagyon jól tudja az agnosztikus is. A soha nem ismert szerzőt vasárnap este láttam a televízióban. Ezen a hétvégén nagyon sok minden kapcsolódott össze.

Hazaérve unokáim jelentek meg, hogy felköszöntsenek. Jocó egy „Sárospataki Hírlap”-pal ajándékozott meg. A címlapon fényképes cikk: Kuklay Antal portré. Nem érdekes? Délután kettőkor róla beszélünk, ötkor már előttem van a börtönudvart vidáman seprő „Tóni” képe. Kis ország vagyunk. Valamikor, 1957 táján, Debrecenben járt Su Buchin kollégánk Sanghai-ból. Megkérdezte, hogy hány lakosa van Magyarországnak? Mondtuk, hogy tíz millió. „Ó – jegyezte meg – akkor maguk mind ismerik egymást!” Így bizony. Ez a harmadik melléklet, a pataki újság.

Szeptember elején megkezdődik az iskola, számomra pedig a tíz hasznos hónap, aminek a során lépést lehet tartani a megnyugodó természettel, és el lehet érni, hogy a jövő nyárra ne őserdő fogadja a pihenni, játszani vágyó népeket. Nem lelkigyakorlatra érkeztem ide, bár minden gondolkodni tudó ember tapasztalta, hogy a lelkünk és annak gondoljai mindenhová elkísérik az embert, tőlük elszakadni nem lehet. Elnevezés kérdése csupán, hogy minek tekintjük énünk oszthatatlan állapotait. Szóval, dolgozni mentem, azt is tettem, de melléktermékként visszahoztam zsírfoltos abroszomat, amelyet a xerox másológép szalonképes lappá tett. A csomagoláskor, sepregetéskor pedig elindultak a gondolataim, amelyeket sürgősen fel kellett írnom a vonatban, hogy el ne szórja az öregkori, immár gyarló emlékezet. Az ilyen pillanatokra használják az ihlet, vagy más finomabb kifejezéseket.

Az ihletet persze mindig meg kell alapozni szemlélődéssel, várakozással. A természet jótékonyan segíti embertársát. Északkelet-Magyarországon mindig hűvösebb az idő, most is úgy volt. Két kosár rőzsétől azonban már meglágyul a levegő, s amíg a cserépkályhában pattogva ég a tűz, a Napló 26-ik füzeté komoly gondolatokat kínál megfontolásra. Immár harmadik vagy negyedik alkalommal olvasom az egyszeri közzétételre szánt meghívót. Megrendítő olvasmány. Gyurka Anyuka akar lenni. Nem leszek ott a megbeszélésen, elfogadható alibim van, ezért újból kiprobálom: tudok-e még újat mondani az immár tucatnyi év óta megoldatlan kérdésben.

1990-ben egyetlen, bár azóta többször megszegett fogadalmat tettem. Azt határoztam el, hogy világosan, tisztán és fegyelmezetten fogok beszélni, mivel úgy láttam, hogy az átalakulás során ez lesz az egyik fontos eszköz az előrejutáshoz. Azt hiszem, ha valamit jól megéreztem az életben, akkor ez volt az. Sejtteni lehetett, hogy az elnyomottak igazságot, érvényesülést – hogy ne mondjam, megdicsőülést – keresnek, a bukottak minden eszközzel védeni fogják azt, ami védhető a korábban megszerzett hatalomból, pénzből, s a két tábor között élénk mozgásban áll majd az alkalmazkodni tudó elvtelenelek jól olajozott, serény közege. Bejött. Az új világban törtető, bűnöket meg nem bánók, régi bűnöket új eszközökkel elkövetők bántó, igazságtalan, féligazságokat hirdető, civakodó, demagóg hangjától zajos a közélet. Nem könnyű ebben a lármában megtalálni a mégha nem is okos, de legalább hiteles és becsületes szavakat, s eközben megkeresni azt a helyet, amely osztályrészül juthat a feladatait jól látó, s az azokat lehetősége szerint teljesíteni igyekvő embernek.

Bizony, nem könnyű, de van egy használható elv: ha tündöklés helyett lefelé törekszünk, jó felé törekszünk. A 26. füzet 20. oldalát olvasva az a benyomásom, hogy erre indulnál el. Jó irányultság. Dehát a mélybe

ereszkedve is, többfelé vihet az útunk. Anyuka szeretnél lenni. Nem rossz. Dehát – hogy primitív hasonlatot mondjak – az Anyukák nőneműek. Te Apuka lehetnél, dehát az apukákra nem az otthonülés jellemző. Az apukák időnkint férfias elhatározásokra jutnak, például eldöntik, hogy nem mennek többé meccsre, hiába csábítják barátai. Csak még egyszer, utoljára, mondjuk Tiszaújvárosba. S aztán, soha többé. Igen, ilyen a természetrajzunk. Én is apuka vagyok, bár biztosan kisbetűvel, de ismerem a fajtámat. Persze jobb áttekintésünk lesz a helyzetről, ha nemcsak egyetlen füzet egyetlen oldalát nézzük meg a Naplóból – ez így elszigetelt szemlélet lenne –, hanem az előző huszonöt füzet minden oldalát is. Ekkor pontos statisztikát készíthetünk arról, hogy a szerző hány alkalommal, hány kilométert tett meg az Ország építése ügyében. A statisztika egy trendet tükröz, grafikont ad, amelynek a vonalát csakis valamilyen hatalmas erő lenne képes megtörni, nullára nyomni. Statisztikusan minden újabb pont csak megerősíti a grafikon addigi vonalát, egyre kevesebb a valószínűsége annak, hogy valami változzék a stabil állapotban. A racionális extrapoláció alapján semmi mást nem lehet gondolni csak azt, hogy ez így fog továbbra is menni, amíg emberünk nemhogy járóképes, hanem mozgathatóképes állapotban leledzik. Isteni csodának, damaszkuszi fordulatnak kell történni, hogy más történhessék.

Karol Woytila meg tudja magyarázni, hogy miért kell újból és újból, immár századszor is, roskatagon is útrakelni, Neked is mennyei érveid vannak arra, hogy mennyei ügyekben utazzál. Ezek nagyon jó érvek, nem egy hét, hanem évtizedek alakították ki. Egész korábbi felfogásodat, Jézus-szemléletedet kellene átalakítanod, ha a Tanítót, személyedben, alá akarnád rendelni a diakonusnak. Már a nyáron mondtam, hogy nem vagy rezideáló típus. Nem vagy alkalmas arra, hogy bájos báránykád körében töltsd el hátralévő éveidet, akik körülvesznek, kiszolgálják, megcsodálnak, hímezik miseruhádat vagy stóladat. Kitérnél a kommunából is, mert nem arra születél, hogy engedelmes, igénytelen, lehatárolt gondolkodású és törekvésű tagja legyél egy közösségtípusnak, vagy típusközösségnek. Mindig újat akarsz, és az újnak megfelelően szeretnél átalakítani a régit. Ezzel nem lehet 1500 éves rendet alapítani. Részemről nem is ott látom a gondot, hogy nyugtalanul száguldozol a Kárpát-medencében, legfeljebb azt mondanám erre: festina lente, hátha a kevesebb néha több lenne.

A gond az indokolatlan szemléletváltásban van.

A jó öreg agnosztikusnak nincsenek ilyen gondjai. Megóvja őt ezektől mind szakmai, mind szociális helyzete. Mielőtt nekivágott, hogy könnyen szétszóródó gondolatait őrizgetve, megtegye az autóbuzsmegállóig esedékes utat, kezét fogott a cigány Sanyival, üdvözölte az unokáját és azt mondta, hogy Isten tartsa meg a legközelebbi találkozásig. Megállt Balogh Laci mellett, aki az árkot kaszálta és meghallgatta a véleményét a krumplitermésről és arról, hogy jövőre már nem fog vetni, mert nem lehet megélni a földművelésből. Inkább alkalmi munkát vállal, mert az legalább tiszta pénz, mégha kevés is. Előzőleg a harmonikás Péterrel ivott egy pohár bort és tudta, hogy Péter mindig várja őt a kalyibájában, és ezt még Kati néni elől sem titkolja. Az agnosztikus tudja, hogy a vidéki szegény emberek nem fővárosi hajléktalanok, keményen küzdenek napról-napra a megélhetésért, a jobb helyzetben lévő embertől nem adományt várnak, hanem elvégezhető munkát és tisztességes, kifizetett bért. Nem azt akarják, hogy egy szintre ereszkedjen velük, hanem azt, hogy segítsen nekik abban, hogy önerejükkel feljebb kapaszkodhassanak. A feljebb lévő sziklamászó a garancia arra, hogy a lebecsült kőtelen én is magasabba juthatok. A kétkezi ember nem azt várja az értelmiségitől, hogy ugyanúgy végezze a nehéz munkát, mint ő, hanem azt, hogy adja át neki azt az értelmet, amellyel érdemes nekivágni a holnapnak. Nagy baj, ha az értelmiséginek már csak seprű, lapát vagy mosogatórongy van a kezében, mert elveszett a földhöztapadottságtól való megszabadulás reménye. Ez nem bűn, csak hiány.

Hinni kell az eszmében, az igében, a gondolatban, s mindezeknek az anyaggal való egyenrangúságában akkor is, ha fogalmunk sincs a felsoroltak valódi kapcsolatáról. Egy percig sem gondolom, hogy fel kellene adni az elméleti ember álláspontját. A kísérleti fizikus, persze, gyakran összevész az elméleti fizikussal és fordítva, rossz pillanataikban talán gúnyolják is egymást, de nem lenne mai fizika elméleti emberek nélkül. Vannak vakvágányok, téves feltevések, gyermeteg elképzelések, de az elvont gondolkodás nem szorult erőlködő bizonyítgatásokra, rábeszélő szónoklatokra, ellenőrizhetetlen, megismételhetetlen, úgynevezett megtapasztalásokra akkor, amikor – hogy kissé keserű legyek – az óceán fölé emelkedik a pusztítás gombaalakú felhője. A materialista egy percig sem fog kételkedni a tanítók szerepének fontosságában. A János-evangélium prológusában hívó, a szinoptikusok Tanítójának vonzerejét látó hívó kételkedne ebben? Ő akarna visszatérni inkább a Genezáreti-tó vizére, hogy egy jólszervezett halászati betéti társaság keretében várja az Úr második eljövételét? A matematikában bebizonyítjuk, hogy az ötödfokú algebrai egyenletek általában nem oldhatók meg az alpműveletek és ismételt gyökvonások segítségével. Nem oldhatók meg. Körzővel és vonalzóval nem lehet egy körrel egyenlő területű négyzetet szerkeszteni. Nem lehet. Nem lehet megszerkeszteni egy adott kockához képest kétszeres térfogatú kocka élét. Nem lehet. Szép kis tudomány! Vágjuk tehát a tűzbe körzőinket, vonalzóinkat és papírjainkat? Nem kellene ehelyett inkább annak örülni, hogy képesek vagyunk bebizonyítani azt, hogy mire nem vagyunk képesek? Hm? Hermeneutikai tevékenységünk során bizonyítást nyert, hogy az evangéliumi elvek alapján ügködő ember saját vesztébe rohan. Akkor hát hagyjunk fel az elmélettel, mert abból nem lehet megélni, csak bolondnak nézik az embert? Többet ígér egy kisipari szövetkezet megalakítása, ahol majd egalizáljuk az embereket, s

ahol azért majd ott lesz a könyvespolcon a Biblia? Ennél módszeresebbnek tartom, ha lemondunk a Bibliáról. Na dehát miért nem lehet értékelni világos látásmódunkat, azt az eredményt, hogy az evangélium tételrendszere evilági kudarc sorozat megalapozója? Miért nem lehet értékelni annak az embernek a gondolati munkáját, aki ezt világossá tette? Tehát miért nem lehet értékelni az elméletet, amely megvilágítja a helyzetet? Mert kényelmetlen? Mert esetleg nem hagy gondtalanul élni? Mert nincs bizonyíték? Vagy az, hogy minden tehetségünkkel alulmaradtunk a dicső polgári világban, a keresztény kultúra jegyében egyesítésre kerülő Európában, az nem bizonyíték? Az sem érv, hogy ezt az alulmaradást éppen az elmélet jegyében lehet kiegyensúlyozottan, humorosan elviselni? Búcsú a tanítói katedrától? Kár lenne. Az Alkotmánybíróságtól nem azt várjuk, hogy autópályát építsen. Erre a célra vannak gépek és szakemberek. A bírának az a dolga, hogy ügyeljenek azokra az alapelvekre, amelyek szerint a társadalom eredményesen építhet utakat és mindenki megtalálja a maga helyét és megélhetését e munkában. Nehéz kérdésekben pedig segítsenek az elmélet talaján kidolgozni a megoldást. Ez a dolguk, nem pedig az, hogy nadrágos emberek módjára ügyködjenek, csak hogy bizonyítsák a szükségtelet.

Megállok, mert az az érzés ébred bennem, hogy olyasmiről beszélek, amit Te is ugyanúgy gondolsz, csak hát egy évtizede állandóan makacs kölykökkel van dolgod, nem akarják megtanulni a leckét, s Te azt gondold, hogy ki kellene találni valami más tanmenetet, vagy szakmunkásképzővé kellene átalakítani az iskolát. Ne tedd! Én is kibújok a gyakorlatok alól a magam módján, de nem gondolom, hogy más szerepet kellene vállalnod. Azért, mert valaki rossz tanuló, azért szeretheti tanárait, iskoláját. Ezt a tanárok is szokták tudni. Kitaróbbnak kell lenni a tanári szerepben, úgy, mint egy kisebbségi tanítónak, akinek tanterméből fogynak a gyerekek, de ő nem tud mást, csak anyanyelvén tanítani, mert neki nincs más útja az életben, csak a tanítás, nem tenyésztethet állatokat, nem lehet földműves. Ki vetné meg a tudás napszámosát azért, amit művel? A tanító akkor és csak azért vethető meg, ha áltudományt tanít, ami nem igaz, amiben, lelke mélyén, nem hisz.

Az állhatatosság lélektani ügy is. A magam részéről örülök annak, hogy több vasat tartok a tűzben, mert éppen ezáltal látom, mi értelmes számomra, éppen ez ad megnyugvást nyugtalanságra hajlamos lelkemnek. A város egy körzetében beszélőviszonyban vagyok a szomszéd villanyszerelővel, az asztalossal, az újságosokkal, a bolti kosárlaszedővel, az éttermi pénztárossal, a borozó kiszolgálóival, a kávéfőzőnőkkel. A kutatóban, a kapustól kezdve az igazgatóig, megbeszéljük közös, házon belüli és kívüli gondjainkat, külföldről hazatért, vagy ott élő kollégák mondják el merre, mi történik. Vidéken, két faluval odébb is ismernek, rámköszönnek az autóbuszban és mesélik a helyi újdonságokat, a fogadó asztalánál az ország legkülönbözőbb helyéről jött értelmiségiekkel cserélhetek eszmét. Tizen- és huszonevesek szólítanak néven és tartanak velem komisz teljesítménytúrákon, nem számítva, persze, az idősebbeket. A sokféleség erősít meg abban az egyben is, amit a Bokorban eddig műveltünk. A többféleség óv meg az egyoldalúság „istenmérgezésétől”, hogy Gyökössy Endre kifejezését használjam. Örökké egyetlen, még ha legjobb táplálék is, betegség veszélyét jelenti. Nem tekintem pótcselekvésnek egyéb utaimat, s ha valaki a tékozló fiút emlegetné, közölném vele, hogy ő is másutt tanulta meg, hol van az igazi otthon.

Húzom a fűrész, forgatom a fejszét, lendítem a kaszát, de nem azért, hogy feladjam értelmiségi voltomat. Teszem a vérnyomásom, a szívritmusom rendbentartásáért, izületeim forgathatóságáért, azért a gondolattalan gondolkodásért, aminek terméke ez a levél is. Azért, hogy a rendbentartott anyag segítse a szellemet addig, amíg el nem fárad a természet törvényei szerint. Azért a sok barátságért, élményért, amivel ez az élet sajátosan fűszerezi a teljes életemet. Azért, hogy most hitet tehessenek a hivatásos szellemi, tanítói élet mellett. Azért, hogy az élet vége felé megbecsülésemet fejezzem ki azok iránt, akik a földművelők és kézművesek mellett a tiszta látást adják főfoglalkozásban az emberiségnek. Quibus vivere est cogitare. Ezt általában értem, minden gondolkodóra, nem feltétlenül a vallások papjaira, mert csak így vagyok hűséges önmagamhoz. Na, persze, másokhoz is.

Múlik az idő, csütörtök van, illene, hogy a vasárnapi gyorsvonat asztalán, egy boríték hátuljára felfirkált jegyzeteimet legkésőbb holnapig eljuttassam Hozzád. Nem azért, hogy döntő jelentőséget tulajdonítsak nekik, inkább azért, hogy távollétemben is kifejezzem együttérzésemet gondjaidban. Tudod, hogy *nem* lesz a válaszom, de ezt a szót fel akartam oldani egy hétvége izzadtsága, élménye közegében. Enélkül sablonos, érzéketlen, netán rideg, de biztosan nem inspiráló lenne hozzászólásom, szavazatom. Állásfoglalásom Sitz im Leben-jének ismerete jóváteheti esetleges tévedéseimet. Minden leütés e gépen, fizetség ezért.

Néhány óra múlva majd a Bazilikában zúg a harang, és az egybegyűltek elgondolkozhatnak az ember égi és földi feladatairól. Te kit védesz majd? Érezni fogják-e az ottlévők annak a harmadiknak a jelenlétét? Megnyugtatja majd lelkiismeretünket a kilenc millió? Ezen örvendezve, eszünkbe jut-e Máté hatodik fejezete első sorainak finom eleganciája, és észrevesszük-e azokat a kötelességeinket, amelyeket nem lehet kilenc millióval elintézni? Ez már más téma, más hétvégék, más munkák és más utazások tárgya.

Szeretettel üdvözöllek.

2002. szeptember

Folytatjuk?

(Válasz egy körkérdésre)

1

A létszámalakulás vizsgálatához statisztikus szempontokat kell alkalmazni. Megvizsgálandó az első tíz év személyi állománya: mennyi a családalapítás előtti, tehát gondtalan fiatal, akinek sok szabad ideje van, könnyen szervezhető és mozgatható. Ezután meg kell nézni, mennyi a pedagógus, aki a közösségi igénybevétel folytán átcsoportosítja munkaidejét. A papok is megtehetik ugyanezt. Amíg sok a fiatal, addig van lehetőség felfutásra. Meg kellene nézni, hogy a fiatalok aránya hogyan változott az évek során. A családalapítás és a több gyerek vállalása új feladatokat jelent, aminek időbeli és fizikai hatása van a korábban könnyebben mozgó tagokra. A sikeres emberek terhelése növekszik, részben azért, mert több csoportjuk lesz, részben pedig azért, mert a szervezeti növekedéssel együtt járó bonyolódás struktúrafenntartó képződményekbe viszi őket, minek folytán sűrűsödnek naptári bejegyzéseik pihenésük, családi kötelezettségeik, megújulást elősegítő, egészséges lelki és fizikai állapotot biztosító idejük rovására. Vágjunk ki egy populációt 1975-ből, és ugyanazt a társaságot 1985-ből, és készítsük el időfelhasználási kimutatásukat. Látni fogjuk a feladatok növekedését, s megkérdezhetjük, hogy ugyanazon mértékben nőtt-e fizikai és pszichikai erejük. Az olló kezd kinyílni, és ha csupán a hitüket és hűségüket faggatjuk, nem vesszük észre, hogy a lelki erő alól lassan elfogy a mindennapi élethez szükséges támasz. Feltéve, hogy élni akarunk, és fel akarjuk nevelni azokat a gyerekeket, akiket éppen a közösségi felfogás miatt hoztunk nagy számban életre, és nem gondoljuk azt, hogy majd a másik házastárs gondoskodik róluk.

Ezzel a bekezdéssel azt akarom érzékeltetni, hogy vannak helyzetek, amikor elfogulatlan szociográfiát kell művelni, s annak rendes elvégzése után kevésbé fogjuk kétségbe vonni barátaink hűségét. Igyekezni mindig lehet, sőt kell is, de hogy miben és mennyire, azt körültekintően kell megállapítani. Így kevesebb lesz a szemrehányás, kiegyensúlyozottabbá válik a közlevegő.

Természetes, hogy ezek a populációs metszetek 1985 után is képezhetők, azzal a különbséggel, hogy a társadalmi-politikai környezetnek, a korábbihoz képest gyors változásai figyelembe veendő. Vajon betartottuk-e a csoportépítés kezdeti alapelveit: az elvek alapos megbeszélését, az el nem sietett befogadást? Melyek voltak a tagtoborzás módszerei a Bokor középpontjától távolodva? Igazában miért jön ma valaki közénk, s ha közénk jött, mit szeretne? Azt, amit a hivatalos egyház nem ad meg, de mi igen? Ettől nagyobb lesz bennük a szeretet, vagy csupán be tudtak szerezni egy másutt nem kapható dolgot? Esetleg szívesen elvinnének minket egy másik lelkiismereti-vallási-humanista vonal felé? Milyen hatással volt a Bokor állapotára több, nagyhatású barátunk halála? Hogyan bírta el távozásukat a kellő időben önállóvá nem tett közösségük? Azt kérem, hogy csak az ítélkezék — és az is megértően — aki alaposan végiggondolta mindazt, ami az idők során lejátszódott. Belső megújulás, megvalósítható külső célok kitűzése nem lehetséges, ha nem nézünk végig önmagunkon és szép, de senki által sem vállalt feladatot próbálunk erőltetni hosszú időn át. Így csak növekszik az a belső frusztráció, ami hozzáadódik a külső reménytelenséghez. És aztán valóban elfáradunk és semmi sem lesz.

2-3

Minden időben van az emberiségnek valamilyen közmeggyőződése, amit valaki bizonyítva lát, valaki nem, de valószínűnek tetszik számára, és nem okoz lélektani problémát, hogy csatlakozzon hozzá. Meg kell engedni, hogy e hit tartalma változhasson a gyermekkori örökségtől indulva az emberélet folyamán. A közösségnek van hatása a hittartalom kialakításában és az egyén tudatos lelki élete e tartalom újra és újra átgondolásában rejlik. Tudomásul veszem, hogy a római katolikus egyház hite benne van a katekizmusban és tapasztaltam, hogy a hatásos lelki vezetők szeretik átplántálni saját szemléletüket tanítványaik tudatába. Ez megy kicsiben, s amikor megnövekszik, akkor a Hivatal eretneket kiált. Elég sokféle protestáló nézet parazsa lappang a hamuban. A gyóntató – saját lelkiismereti belátása folytán – olyan engedményeket is tehetett, amelyekhez a hivatalos egyház egyáltalán nem járult volna hozzá. Ámde a dolgokat nem kürtölték ki, s így mindenki elégedett volt, a papot sem közösisítették ki. Mi azonban nem dolgoztunk titkos eszközökkel, s ez – az érintettek tekintélyes száma miatt – egyházi elhajlásnak minősült. Most tehát felvethető a kérdés: hová jutottunk? Az idő jócskán előrehaladt, a Bokor társadalmi megváltozott. Belenézhetünk a vatikáni katekizmus tükrébe. Ami az alapkérdéseket illeti, mindnyájan tudjuk, mit gondolunk, nem kell módszeresen tudomásunkra hozni az ábrahámi vallások közös hitét. Elég azt mondani, hogy a Bokortól egyháziilag elvárt hit a niceai hitvallás első mondata. Hogy ez-e a „Bokor hite”, azt nem tudom. Lehet, hogy azokat kell Bokor-tagoknak mondani, akik minden záradék nélkül aláírják ezt a mondatot. A maradékot nevezhetjük holdudvarnak, szimpatizánsoknak, stb. Ha ez fontossá vált, akkor tegyük meg. Ha ez a lelkiismereted megnyugtatóra kell ahhoz, hogy elmondhasd: nem hoztál létre eretnek közösséget, rajta! Én igazán hagyományos katolikus hitvallásból indultam, de hatvan év után antimodernista eskü letételére szóló felhívást látok benne. Ha megfelel Neked, akkor tégy közzé egy nyilatkozatot, hogy szóról-szóra megvallod a Hiszekegyet, és szigorú értelemben katolikus vagy, és a Bokor közösséget is

ilyenek akarod. Én nem tudom még, mit fogok csinálni. Parancsra nem tudok hinni. "Egy ilyen rendszernek magamat odaadni karrierizmust feltételez, nagyon tiszta emberek esetében pedig súlyos, nagyon súlyos belső megosztottságot, skizofréniát, illetve az agymosás elvállalását. Ez a dolog szubjektív oldala. Objektíve pedig egyet jelent a kontraszelekcióval. Gondolkodni képes ember nem megy oda, ahol nincsen szükség gondolatainak az erejére. A nem-gondolkodók és karrieristák választódnak ki ebben a rendszerben." (1991).

Már kérdezték tőlem, nincs-e tudathasadásom amiatt, hogy Bokor-nézeteimmel (mik is azok?) templomba járok és egyházi adót is fizetek. Meg tudtam mondani, miért teszem. Ha most úrlapot kellene aláírnom, félek, hogy felborulna az egyensúlyom. Szeretni akarok, s ezentúl sokat hallgatni. Az egyetemes emberszeretet parancsához akarok hű lenni. Nem akarom barátaimra hozni a Bokor egészének kiközösítését. Nem is vagyok benne a Bokor hivatalos testületében. Ha megidéznék a Képviselőtestületet lelkeségi irányzatunk egyházi elfogadása, jóváhagyása, beiktatása érdekében, én nem hoznék szégyent dadogással vagy nyekergéssel, így vagy úgy értelmezéssel a tisztelt folyamodókra. Rendkívül jó helyzetben vagyok. Nekem csak azt kell elmondani, hogy bánok mindent, amit a szeretet ellen vétettem, meg amiben az éhezők, szomjazók, a betegek, a meg nem látogatottak elmaraszthatnak, és meghalok. Nem az *én dolgom* lesz megítélni magamat, a jó lelkek pedig imádkozhatnak érettem. Kiüresítem magamból a színjátszás bármilyen módját.

Nem most találok ki ezeket a mondatokat. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt leírtam, hogy az egyház nekem nem dogmatikai rendszer, hanem egy szociológiai képződmény, amelyben barátaimmal együtt beszélgetek az evangélium által elmondottokról úgy, hogy igyekszem is megtenni azt, amit a belátás követendő eszménynek rajzol elém.

4-5

A matematikus hozzászólt ahhoz, hogy vannak bizonyítható és nem bizonyítható tételek. Az utóbbiakról el is mondja ezt. Megteheti, mert nem szószékről beszél, és látszata sem merül fel annak, hogy az ő kezében van az emberek üdvössége. Megteheti, mert nem abból él, hogy arról beszéljen, amit nem tud, hanem arról, amit úgy tud, hogy gyakorlati igazolással is tud szolgálni róla. A megismételhetőség, a bárki által történő kipróbálhatóság a tudomány előrehaladásának a garanciája. A vallási buzgólkodók régen és ma folyamatosan gondolnak ki újabb tételeket, amelyek bizonyíthatatlan előfeltevéseken nyugszanak. Ettől még lehet logikus a levezetésük, de hiányzik a gyakorlati igazolás. Ettől van a sok felekezet. Időnkint kiderül, hogy a tétel nem igazolható. Ekkor várni kell – mondjuk – négyszáz évet, mert szemmel látható a tévedés. Ha olyan területről van szó, ahol nincs tapasztalati lehetőség, akkor a világ végezetéig mondható a téves állítás, mert a Hivatal tudja, hogy egy állítás visszavonása igen nagy kockázat a szavahihetőségre, s ebből kifolyólag életveszélyes a rendszerre. Nem is fogja megtenni. Bocsánatkérés egy tönkretett, végtelenül drága emberi lélekért? Ó! Bandi nézeteitől nem határolódott el a Képviselőtestület. Így van. Erősebb volt a szubjektív, emberi, baráti érzés. Másodrendű a tanbeli tisztaság. A KV valószínűleg nem látta eléggé tisztán, hogy mi a különbség Gromon, Bulányi, a Képviselőtestület és a katolikus egyház hite között. Ez bizony négy különböző dolog. Lehet itt mindenkinek eleget tenni? A Képviselőtestület soha nem volt a hierarchia kedves gyereke, nem él benne vágyakozás az elfogadottság melege iránt. Jó tíz éve csendesen megszólítottam Seregély érseket, mivel egy iskolában, majdnem egy osztályba jártunk. Tudtam levelet írni neki a hely szellemének megfelelően. Tisztességesen, de elutasítólag válaszolt. Paskai bíborossal az amerikai nagykövetségen beszéltem egy fogadáson megfelelő terjedelemben. Nem voltam ismeretlen neki, hiszen találkoztunk még veszprémi püspök korában és később egy magánlakáson. Udvarias negatívum. Többet nem érhetünk el, mint amit a 13 pontos nyilatkozattal megengedtek. Hiszen nem vagyunk kiközösítve. Nem tudunk az asztal végén ülni? Szükségünk van arra, hogy állandóan tudomásunkra hozzák, hogy hol a helyünk az Egyház által megvalósított Országban? A *létező* országban, amely hasonlít a *létező* szocializmushoz.

6

Én tehát nem írok levelet senkinek, annál is inkább, mert nem tudom, kinek írhatnék emberi hangú levelet, nyílt levélnek pedig nem látom értelmét. Százszor elhangzottak már ugyanazok a mondatok igazunk bizonyítására. Ha volt füle valakinek, meghallotta. Dehát a történelem folyama megállás nélkül hömpölyög. Új fiatal tigrisek és egyházfők foglalják el a közélet helyeit, megtelt a villamos. A fenn ülők bedugják a fülüket, hogy ne hallják a lemaradtak méltatlankodását. Az utóbbi időben Moldova kiválóan megírta, hogy a múlt hősei senkinek sem kellene. Nade, élet nemcsak a villamoson van. Sőt inkább azon kívül, ahol a mindennapok gyalogjáró emberei élnek. Őket minden felhatalmazás nélkül segíthetjük. Jóságúnak kell lenni és másokat is erre buzdítani. Ha nem elég a szegények elismerése, akkor törekedhetünk cégtáblára, hogy a világ látva-lásson. Elvégre – mondhatná valaki – az evangéliumban benne van, hogy ne lássa a világ, meg az is, hogy lássa a világ a jötteinket. Derék. A jószívű embernek barátai is lesznek, horizontálisan és vertikálisan, hogy ily csúnyán fejezzem ki magam. Otthonomat megtalálom kétfajta barátaim között. Ki más barátságára érdekelné engem? Nem vagyok csapodár természet, nem szaladgálok állandóan új barátságok

után, mert az elhagyottak magányosnak, érdektelennek fogják érezni magukat. Mivel van családom, szakmám és társadalmi környezetem, ezért háromszorosan is belenőttem ebbe a világba. Nem is üzenek hadat az egész világnak. Mindenki tudja, ki vagyok, s ezután kicserélhetjük nézeteinket a világ állásáról. Ha elfáradtam a napi vitákban, elmegyek a fák közé, mert ismerem az erdők és rétek ösvényeit, előttem vannak a városban is. Akkor is otthon vagyok, ha nem vagyok ott. Egy papnak több is, kevesebb is juthat az otthon világából. Dehát minden hívő számára adott Isten barátsága. Furcsa lenne, ha a szerelméről beszélő ember nem találna otthon és boldogságot e kapcsolatában. Persze van keserű, esetleg viszonzatlan szerelem. Akkor viszont erről is kellene szólni.

7

A szerzetesség nagy segítség ahhoz, hogy valaki gondtalanul odaadhassa magát mások szeretetének. A szerzetesség nagy segítség, hogy valaki az odaadottság módszeresen kiképzett katonája legyen. Kár lenne tagadni. De aki mindenkinek odaadja magát, az senkié sem lesz, egyedül Istené. Ezt a mindenkik jól is fogadhatják, meg rosszul is, ha éppen az árnyoldalak kerülnek elő. Évtizedek alatt hallottuk a jól élő szerzetesek bírálatát, most éppen azt, hogy csak ez a forma biztosítja az utat a jövőbe. Én nem vagyok gyors gondolkodású ember. Engedtessék meg, hogy egyelőre szemlélődjek. Nem láttam, és ma sem látom tényleges feltételét annak, hogy bárki és bármilyen formában vállalja a kommuna útját. Hans Meierék útja történelmileg és lélektanilag is idegen volt egy 1989-ben adott hazai embercsoport számára. Ezek olyannyira tényleges dolgok voltak, hogy 17 év sem tudott változtatni rajta. Terveinket a történelmi tények alapján kell elgondolni, pontosan, hogy úgy mondjam, érzelemmentesen. Az egyén lelkiismerete számára, persze, mindig, minden szabad, ami jó, és amivel azonosulni tud. Ámde közösséget vinni egy útra egészen más dolog. Nem kell magyarázni. Ismerjük el emelt fővel, hogy a hutteri felhívás 15 éves zsákutcába vitt minket, az ezzel járó tépelődéssel, vitákkal, közösséggyengítő hatással. Ők csupán azt gondolták, hogy szépen beszerveznek minket soraikba, csakúgy, amiként tette sok-sok nyugati lelkiismereti irányzat, amelyik boldognak érezte magát, hogy egy újabb országban létesít tagozatot. Még 2005-ben is kinyilvánítják ezt a reményüket. Mi pedig hatástalanságunkon rágódtunk, mert csak a kommunában tudtunk gondolkodni, s eközben sokféle lehetőséget mulasztottunk el. Már akinek szüksége van az intézményesen, jogilag is megalkotott lehetőségre. Nem voltunk hatástalankok, mert milliókat fordítottunk az éhezőkre. Papírom van Lékai bíborostól arról, hogy az első karitatív akcióban a Bokor az országos adakozás közel tizedrészét állta. Nekem nincs szükségem bizonyításra, hogy milyen nagylelkűek a barátaim, hiszen tudom hogy debilis gyerekekkel is törődnek némelyek akkor is, ha pénzt és főleg sok időt emésztő munkájukról kevés vagy semmi említés nem történik. Nem hoztunk létre ingyenkonyhát, de alapíthattunk volna gyermekmenhelyet, mondjuk, öt gyermek számára. Sok a szülő nélküli gyerek. Ezt fejleszthettük volna, ha pénzünk és emberünk lett volna rá. Mehetne tán most is, elszánás kérdése. A sikeres dolgok az akaraton kívül a jó helyzetfelismerés következményei. Bőjte Csaba – egyéni elkötelezettsége mellett – jól ismerte fel a szükségletet és a társadalmi lehetőségeket. Saját kezdeményezése mellett sikeresen épített a magyar társadalom lelkiismeretfurdalására, a profán és egyházpolitika törekvéseire, a diszkrét vagy kifejezett nacionalizmusra, az amerikai magyarok csekkjeire. Amikor legutóbbi amerikai körútról és annak állomásairól olvastam, nem tudtam nem gondolni Gyurka clevelandi és egyéb helyeken megtartott előadásaira. Csakhogy Gyurka Isten Országát hirdette, ami nagyon izgalmas, érdekfeszítő, esetleg hátborzongató dolog, de a józan konzervatív amerikai felismerte ennek következményeit. Csabának előnyösebb helyzete volt, mert az immanens, pláne nemzeti célok mindig hatalmas mozgató erővé válhatnak. Gandhi se sokra jutott volna a szatiagrahával, ha nincs benne a pakliban India függetlensége.

Le kell tudnunk tenni valamit az asztalra. Így van. Csakhogy valami hasznát is kell látni a vállalkozóknak. Úgy tűnik, a kommuna nem ígéretes az emberek számára. A már valamire jutott emberek anyagi katasztrófát szimatolnak mögötte. Szerintem vannak köztünk üzlethez értő emberek, ők sem adtak ötletet ahhoz, mit kell tenni, ha valaki felszámolja maga mögött a valamelyes biztonságot adó hátteret. Esetleg számos gyerek kíséretében. Ez megint rideg, gazdasági megfontolást igénylő kérdés, különben csak a tévutra jutott emberek átkozódását hallhatjuk. Muszáj így irni, hogy élesen láthassuk a dolgok kimenetelét. Egy elkapdosott, kudarcba futott vállalkozás hosszú időre lehet elrettentő példa mások számára.

Szép gondolat, hogy az ideális életközösségben mindenki azt csinálja, amit szeret. Ki teológiát, ki matematikát, ki beteggyógyítást. A mintapélda mindenestre azt mutatja, hogy legjobb, ha mindenki bedolgozza magát a bútorasztalosság vagy játékkészítés valamelyik részlegébe. A kapitalista gazdálkodás jelen hajszájában legfeljebb néhány kiváltságos engedheti meg, hogy neki tetsző, a termelést nem szolgáló dologgal foglalkozzék. Egyébként, 1968-ban (hol volt még akkor a kommuna gondolata!), Franciaországban megismertettek egy olyan közösséggel, amelynek tagjai egy elhagyott kolostorban éltek, napközben bejártak dolgozni a közeli városba, és este szépen elmondták az egyház tradicionális imádságait. Ez lehet egy lépés a teljesen együttélő közösség felé. Lanza del Vasto erőszakmentes közössége már 1974 táján így élt. A helyzet kihozta a vállalkozást. Az viszont nagyon fontos, hogy ne egy olyan réteg dolgozza ki a közösség életszabályait, amelyik haszonélvezője lesz az átlagtag szürke, mindennapi munkájának.

Kezdek fáradni, s talán az olvasó is így van vele. Pedig van még meggondolni való. Jön az Evangélii Nuntianti, aminek az ellentmondásosságát annak idején eléggé bíráltuk. Most tehát a Jézus és Szent Ferenc után egyedül evangéliuminak mondott közösségünk azt a feladatot kapta, hogy ne tekintse magát az evangélium egyetlen birtokosának, hanem figyeljen a püspökökre és a Tanítóhivatalra. Helyes! Eddig is odafigyeltünk, két és fél évtized története mutatja, milyen eredménnyel. Ezt nem fejtem ki, csupán azt kérdelem: mostantól *jobban* kell majd odafigyelni, hogy könnyebb legyen a lelked? Tehát van valami a lelkeden, ami nyomja, mert nem úgy tettél, mint igazhitű katolikusnak kellett volna tennie? Mi lenne az? Ránk kellett volna erőltetni a Szabályt a lelkiismeret helyett, mintha a lelkiismeretünk merő egyéni szeszély és kötekedés forrása lenne, nem pedig egész szellemvilágunk és erkölcsi felfogásunk *egybelátása*? Ha arra kényszerülnék, hogy felmondjak egy olyan Krédót, amelyben nem használhatom a valószínű, a szeretném remélni szavakat, akkor nem tudnék szembenézni magammal, emberi mivoltommal, hetven éves élettörténetemmel, akkor hipokrita lennék, akkor állandóan attól kellene félnem, hogy elkárhozom, mert hazudnék azokban a kérdésekben, amik alapján a Szentlélek (vagy profánul, a lelkiismeret) megítél. Nincs semmi baj, ha úgy kezdhetem: Szeretnék hinni egy Istenben, Töreksem hinni egy Istenben, és így tovább. Én ezzel könnyíték a lelkemen, én ennek a vágyamnak a kimondásától tudok meghalni békében.

Érzem, hogy kimaradnak mondatok, de gyerünk tovább. Lelkiismeret vagy nem lelkiismeret – ez itt a kérdés. Mármost reménykedhetünk-e abban, hogy megtanulunk újra egyet gondolni? Jó lenne tudni, mi volt az az egy, amiben valamikor, korábban egyet gondoltunk. Ehhez mérhetnénk a jövő egy gondolatát. Ha a szeretet parancsa, akkor minden rendben van, akkor viszont nem jutottunk előre a részletkérdésekben. Azt javasolnám, hogy a feladatot úgy fogalmazzuk meg, hogy ne az együtt gondoláson legyen a lényeg, hanem azon az egyen, amit tudnánk együtt gondolni. Így nem a formán, hanem a lényegen lenne a hangsúly. A Bruderhof, Pinkafő, a Franziskusgemeinschaft egységesen gondolkodik. Vajon mi a gondolkodásuk területe? Ahogy elképzelem e derék, jószándékú közösségeket, valószínűleg nem okoz nekik gondot az, hogy kinek a szavát hallják, ha megszólal a püspök. Lehet, hogy ezt nem fejezik ki szavakban, de az is lehet, hogy fel sem vetődik a kétely a gondolkodás csendes perceiben. Mi azonban ettünk a tudás (ah, mily nagy szó, pláne egy agnosztikustól!) fájáról, a mi üdvösségünk már csak egy mitikus növénytől képes jó vagy rossz fordulatot venni.

Tudomásul veszem, hogy lelkiismereted szavára kéred tőlünk helyzeted átgondolását. Írhatnád azt is, hogy szerzetesi fogadalmad, papi fogadalmad szavára kéred ezt. Nem írod, mert tudod, hogy a lelkiismeret több, mint a szerzetesi fogadalom, a papi megjelöltség. Kétségtelen, hogy ez utóbbiak ösztönzésére mentél a Vatikánba, megőrizve a lelkiismeret tisztaságára törekvést. Amit lehet, próbáljuk meg. Az egyházzal szembeszállást viszont árnyalni kellene. Semmiben, az égvilágon semmiben nem képviseltél mást, mint amit a Hivatal? Ma sem? Nem tartalmaz az a bizonyos eldugott, 13-ik pont állandó feszültséget, amely abban a pillanatban nyilvánvalóvá válik, amikor nem a jelenkor látszólagos békeidejében élünk, amikor is a felek, különböző okokból nem kívánják az összetűzést? Az ügyed – természetesen – nem rendeződött 1997-ben. Ha úgy lenne, beszélne hozzád a hierarchia. De nem beszél, újra és újra te beszélsz, s ők minden alkalmat megragadnak a hallgatásra, a kitérő válaszra. Az egyenesen lehetetlen, hogy hivatalosan teret adjanak neked, amikor nem egyszer felemlgeted a jelen bíboros szerepvállalását a korábbi rendszerben. Nincs bűne a hierarchiának, ők engedelmeskedtek Rómának, azaz a Szentatyának, azaz Krisztus földi helytartójának. Disszonáns hangok nem időszerűek. Megbocsájthatod ezt az elzárkózást, ezt a szimbolikus kiközösítést. Jézus sem várta meg, amíg a hóhérok bűnbánatot tartanak. Rajtuk múlik a megtisztulás. Ez szép magatartás, a megbocsájtó lelki egyensúlyja lesz biztosabb. Pongrátz Gergely és Rácz Sándor nem így gondolja, dehát őket más fából faragták. Igazad van, nem lehet örökké haragudni, illetve lehet, de káros. A halálíg megőrzött harag jó regénytémának, de nem jó a kereszténynek.

Már az is jó dolog, ha elmondjuk barátainknak a véleményünket. Tiszták lesznek a lapjaink. Más dolog, hogy miféleképpen sóhajtozik bennünk a Lélek, ha Istenhez fordulunk. Ebben az időben nem tudom nyilvánosságra hozni a velem élő gondot, vágyakozást, magányt, felbátorodást, reményt, szándékot a megállásra. Meg tudom keresni azokat a korábbi szövegeket, amelyekkel azonosulni tudok, ebből tájékozódhat a hallgató. Belső munka folyik, amelyben harmonikusan kell feldolgozni az életünkben minket ért hatásokat. Magunktól is igyekeztünk és időnkint célzott beszélgetések tárgyai lettünk. Látnom kell, mikor voltam eleven személy és mikor mozgatott figura. Nagyon gyorsan megy az idő. Elkészülök-e rendesen az utolsó sóhajlásig? Nem akarok összeveszni senkivel. Utoljára írom le, hogy a rendszerváltáskor tett elhatározásom az volt, hogy világosan, őszintén, jószándékkal fejezzem ki gondolataimat, hiszen már azelőtt megvoltak azok a tünetek, amelyek történelmileg vitákhoz, viszályokhoz vezethettek. A politikai pártok története tanusítja, hogy így volt.

Most fogódzzatok meg a következő mondat előtt. Én akkor a józan észbe és a jézusi gondolkodás szelídségébe kapaszkodtam, mint az egykori görög, aki a hajó árbocához kötöztette magát. Elengedhetitek a fogantyút. Mivel ma is itt vagyok, látható, hogy a szellemi, vallási, politikai, társadalmi dagály nem sodort el, úgy érzem, hogy nem vesztettem el sem az ítélőképességemet, sem a higgadságra törekvésemet akkor, amikor megdöbbenve kellett látnom túlhaladott, többé már nem várt áramlatok újjáéledését. Ennyit magamról. Bis repetita placent, de csak annak, aki újra hajtogatja. A közönség hamar megúnja az ismert önarcképeket.

Folytatjuk? Felcserélhetjük a Fatimai hiszekegyet, a Hűségimát sarkosabb fogadalomra. Olyanra, amit a különféle testületekbe, rendekbe belépő emberek tesznek. Előírhatjuk alkalmas szövegek kötelező elmondását, s ezek alapján szankcionálhatjuk a tagokat. A szankciók lehetnek helyénvalók, esetleg tévesek. A szankcionálnak lehet büntudata is, meg nem is. Ettől függetlenül egy szervezet felett eljárhat az idő, és ez lehet a szervezet hibája, de lehet az idő törvénye. Ismét szükség lehet a szociográfiai elemzésre: milyen tevékenység vagy szellemiség tartott meg hosszú időn át társaságokat, jézusi életre szövetkezett csoportokat. Hányan élnek bennük, meddig növekedtek, mi a jelenlegi helyzetük? Mi biztosíthatja a szüntelenül változó világban az állandóságot? Erre képzett szakember módjára kell válaszolni, akkor is, sőt különösen akkor, ha él bennünk a szándék a világ eredményes jobbítására.

Hosszú lett, bár mégsem elég hosszú, Náci majd megbocsájtja.

2005. november

Diótörő

Későn keltem fel, mert előző este majdnem éjfélig fűtöttem, hogy elérjem a 11 fokot a lakásban. Ilyen hőmérsékletnél már nagyon jól lehet aludni, sapkát sem kell felhúzni éjszakára. Reggel úgy döntöttem, hogy napközben nem gyűjtök be, takarékoskodom az idővel. Egyébként, ha nem esik, úgysem vagyok bent, legfeljebb beugrom egy rövid evésre, ha már szükségét érzem. Hamar elmegy a nap, öt óraker alig látni valamit. Villanyfényes favágás kezdődik, s az összevágott darabok a kályhába kerülnek. A tűz ropogása közben kiváló alkalom adódik párhuzamos tevékenységre, azaz a frissen összeszedett dió megtörésére. Egyszerűbb dolog dióbelet szállítani haza, mint cipelni a héj terhet is. Sajnos, a héjat nem célszerű a cserépkályha tűzébe vetni, mert olajos füstje korommal vonja be a csempéket. A dióbél balra kerül az asztalon, a héj egy vödörbe, s időről-időre feltöltöm a törésre váró készletet.

Múlik az idő, felfelé indul a hőmérő higanyszála, már 13 fok van, lassan elkezdődhet a szellemi élet. Zacsókba töltöm a dióbelet, elrakom a vödröket, s szemlét tartok a nálam lévő sajtótermékek fölött. Günter Grass még várhat a hagymatisztítással, az Élet és Irodalom replikái vonatban is olvashatók, dehát itt van a Napló tegnapelőtt megkapott 89. füzet, s abból már csak bő két oldal van hátra. Piarista köz, 2006. november 1. *Amit be kell vallanom*. Hm, miről is van szó? Úgy látszik, ez érdekesebb lesz annál, minthogy el kell-e mennünk a Kossuth-térre. Bizony, így van, későbbre hagyom a politikai eszmefuttatást.

A gondolatok sora szabályosan indul, ismert tényeket hallunk a kisközösségek kontesztáló vagy nem-kontesztáló tevékenységéről, a pápák tisztogató működéséről, a kettős hűségről, életről vagy megsemmisülésről. Küzdelemről állammal és egyházzal, erőfeszítésekről, hogy helyesen tudjuk felismerni és követni Jézus szándékát. Vállalkozásunk egyedülálló, példáját ritkítja a történelemben. Aztán tönkrementünk. Jézusnak jobb volt a helyzete, mert nem látta a tönkremenetele utáni helyzetet, mi látjuk.

Pedig '89-ben nemcsak a Napló szerzője volt euforikus állapotban. Magam is azt gondoltam, hogy érdemes az embernek fiatalon belevágni egy mozgalomba, mert akkor félszázad múlva megláthatja eszméi győzelmét. És hát nemcsak mi voltunk feldobva, hanem az un. rendszerváltó értelmiség egésze. Később ők is elvesztették a jókedvüket. Mi azonban most ne velük foglalkozunk, hanem a saját dolgainkkal.

Utólag könnyű okosnak lenni. Ezért azt kérem, hogy ne tekintse senki öngazolásnak, amit mondok, mert nem arról van szó, túl gyermekes lenne. Felelőst sem akarok keresni, méltatlan lenne igyekezetünk ismeretében. Egyszerűen csak összefoglalni szeretném azt, amit a történelem újra igazolt tanulságának tekinthetünk. A világos látás meghozza a lélek békességét is.

Két dolog volt egészen természetes '89-ben. Az egyik az, hogy nemcsak a bankok fognak megszállni minket, hanem az összes nyugati és keleti eszmeáramlat igyekezni fog támaszpontokat kiépíteni, vagy visszaszerezni régi pozícióit. A régi szerzetesrendekkel és lelkeségi irányzatokkal együtt megjelennek az újak, népet akarnak gyűjteni, jó esetben nem azért, mert másutt már elvesztették vonzerejüket. Latba vetik erejüket, hogy híveket toborozzanak az évtizedes elzárttság folytán szabadságra, kibontakozásra, szellemi érvényesülésre vágyó emberek körében. Mi pedig állunk a nagyvilág feltároló vallási csodapalotájának kapujában és tapasztalatlanul követjük a szépet, a gondok megoldását ígérő hangokat. Az elfogadásban, a

társulásban, a követésben jelentősen közrejátszik a tehetősebb irányzatok infrastruktúrája. Dicsérni is fognak minket, hiszen megőriztük a hitet a vallástalanság közegében, de a dicséret egyfajta érzéstelenítés is azoknak, akiket mégiscsak be akarnának vonni saját világukba. A gyanútlan ember hajlandó értéktelennek látni szerény eszközeit – bár azok segítettek élni és túlélni a hideg napokat –, és lemondani róluk, elcserélni őket mutatósbakért. Így tagozódik százfelé – sőt többfelé – vallási értékekre érzékeny népünk. Más földön, más korban, más karakterek által alakított csoportokba.

Nem úgy Bulányi! Ő tudja, mit ér a Bokor közösség, ő tudja, milyen szellemi és erkölcsi érték halmozódott fel évtizedek alatt ebben a magyar földön, magyar emberek által, a kortárs magyar történelemben megteremtett közösségben. Ő tudja, hogyan hitelesítette látását fiatal és kevésbé fiatal emberek valóságos tanúságtétele. Elégtételt érezve, teljes energiával robban bele a hazai és külföldi világba. Elmondja történetünket, felmutatja eredményeinket. Kapcsolatot létesít a hazai szellemi élet jeles személyiségeivel. A Bokor konferenciákat szervez, amelyeken programot hirdet meg a társadalom, az egyház számára. Időszerű mondanivalója van a kibontakozás, a megbékélés, a nemzetmentés, a kisközösségi hálózatépítés tekintetében. Csatlakozik a humánus törekvésekhez, ellenzi a halálbüntetést, a kötelező katonai szolgálatot. Tovább folytatja a határokon is átnyúló karitatív tevékenységét. Külföldi reformer szervezetekkel teremt kapcsolatot, majd a tengerentúlon is meghirdeti evangéliumra alapozott elveit. Mindez csupán gyors vázlat annak szemléltetésére, hogy minden okunk megvolt az öntudatra és a büszkeségre. Minden okunk megvolt arra, hogy elvárjuk a keresztény társadalom elismerését, s a minket megillető hely megadását.

A disszonáns hangok nem vártak magukra. A hazai egyháztól várt furcsa rehabilitáció éveket késett, valójában semmit sem ért. Teológiánk ismeretében nem kerülhettünk be a magyar lelkeségi irányzatok közé. Könyveinket egyházilag nem terjesztették, újságunkat nem lehetett árusítani a templomokban, az egyházi vezetők elhárították párbeszédet javasoló meghívásainkat. Külföldről elég hamar megkaptuk a szektoid minősítést, a konzervatív amerikai keresztények felismerték, hogy eszmevilágukba nem illik bele erőszakmentes, nem diszkriminatív magatartásunk. A kontesztáló nyugat-európaiak viszont túl egyházhűnek ítélték bennünket. Lehetett érvelni, elégedetlenkedni, a kapuk zárva maradtak.

Mit mulasztottunk? Felesleges indokolatlan elvárásokkal vádolni magunkat. Boldogok voltunk, igyekeztünk teret foglalni reményünk szerint. Megbocsátható, hogy az optimista alkatok nem gondoltak arra, amit Kocsi Csergő Bálint már átél: az új világban, amelyben a helyeket betöltötték a régről átmenekültek és a fiatal trónkövetelők, nincs szükség elismerést váró, majd egy idő után elégedetlenné váló, esetleg követelőző veteránokra. A veterán örüljön annak, hogy valahol interjút adhat a régi, kemény időkről, díszvendég is lehet, persze, ha tud polírozottan viselkedni. Érdes hangú emberek kéretnek távolmaradni. Nincs kivétel! Azok sem képeznek kivételt, akik azt hiszik, hogy megtalálták Jézus üzenetét. Ha nagyon erősen hiszik ezt, akkor felgyorsíthatják a dolgok menetét és nem 17 év múlva kezdenek bánkódni azon, hogy nem kerültek a Golgotára. Azon is el lehet gondolkodni, hogy a XX-XXI-ik században mi is a Golgota. A kitűnő Husz János számára a máglya volt az, jelenkorunk informatikai világában a semmibe vevés, ami fizikailag kényelmes lehet, de a szellemi ember esetleg bele tud bolondulni. Vörösmartyt sem végezték ki, lelke azonban a pokol kínjait szenvedte.

Sorsunk kiszámítható volt, valamit hibáznunk kellett volna ahhoz, hogy ne így legyen. Az előző bekezdésben leírt mondataimat megtalálhatjátok a korabeli elmélkedéseimben, jóllehet akkor fanyalgó vészuhogásnak tűnhetett az euforikus nyüzsgésben. Igazolásra nem várok, boldogságban nem úszom. Egyszerűen nyugodt vagyok, mert igaznak bizonyult az Országokról alkotott képünk. Nem nagyon tudnék mihez kezdeni, ha kiderült volna, hogy sikeremberekké is válhattunk volna, csak ügyesebben kellett volna alkalmazkodnunk a világ áramlataihoz. Voltak lelkigyakorlataink – lapozzuk fel a Karácsonyi Ajándék régebbi füzeteit – olyan, persze nem volt, ahol kiderítettük volna, hogyan lehet megúszni a várható megpróbáltatásokat. Elkerülni azt a bizonyos keserű poharat, amit más is megpróbált megspórolni. Ő elég hamar rájött arra, hogy az nem megy. Mármost az, hogy mi a keserű pohár, valószínűleg változatos dolog. Ami legjobban fáj.

Nem hiszem, hogy egy nagy lelkigyakorlattal bebiztosíthatunk volna magunkat. Szabad embereket nem lehet pártkongresszuson megszervezni, akkor sem, ha fényes jövőt akarunk felrajzolni. Mindenki tudta volna, aki ismeri felfogásunkat, hogy a fényes jövő óriási tévedés, megalapozatlan ígélet. Jobb így. Reménykedni, boldogan ténykedni szabad, sőt szép dolog. De csak egyszer. Ezért volt, hogy 90-ben és azóta többször elmondtam, most pedig, először, le is írom, hogy elkezdtem keresni a helyemet a Bokorban. Nem azért, hogy elbújjak, hanem azért, hogy megtaláljam azt a helyet és azt a módot, ahol és ami szerint, a legtöbbet tehetem a barátaimért. A dicsőséges Bokor nem az én műfajom, több okból nem vállalhatom, a küzdő, problémázó, mellőzött közösség viszont mindig számíthat rám. Miben? Ez volt 90-ben a másik fogadalmam. A tiszta beszéd, az indulatmentes beszéd. A társadalmi átalakulás első szakaszában világossá vált, hogy küzdelem kezdődik az érdekcsoportok között, és ebben a harcban az érvek megfogalmazása, kimondása, vállalása a legtöbb, ami tehető az emberek érdekében. Egy-két, korábbi stílusban megírt szöveg után áttértem talányos, nehezen megfejthető írások készítésére, amelyek fájdalommal születtek, aktuális problémáimat fejezték ki, a Bokorhoz szóltak és nem bánthattak senkit. Vagy azért, mert érthetetlenek voltak, vagy azért, mert aki megértette, az szükségképpen szolidaritást kellett hogy vállaljon az íróval, *nem* a tartalom miatt, hanem azért, mert megértette, hogy valaki fájdalom árán akar közölni közérdekű dolgokat.

Mesékbe burkolva. Nem mindig sikerült, túl hosszú ideig tartott, de nem bánom. Nem születtem írónak, de írnom kellett, mert az írás fegyvelmez. Módot ad, hogy többször meggondoljam, mit akarok elmondani, esetleg le is mondjak alkalmatlan állítások megfogalmazásáról. Írás közben új gondolatok születhetnek, napokra széthúzva, több szempont is kialakul. Eközben nemcsak a probléma tárható fel, de remény nyílik, ha nem is a megoldásra, de legalább lelkünk rendbetevésére.

Jó példája volt ennek – legalábbis számomra – a *Nagyon lassan* című írásom. Nem közöltem sehol, egyszer felolvastam, nem tudom, érthető volt-e. A jubileumi szentmise túlméretezett volta nagyon nagy megpróbáltatást jelentett nekem. Többet mutattunk a valóságnál – bár a felszínt nézve el lehetett hinni – és többek számára nagyon hatásos volt, hiszen a volt köztársasági elnöktől kezdve, vagy azon végezve, rengeteg jószándékú ember, hívő vagy rokonszenvező, közéleti és nem-közéleti személyiség jelent meg. Nekem a poklot jelentette volna, kérdésnek tekintetem volna, ha – hosszú múltam alapján – nem tudtam volna, hogy az, ami ott zajlik, nem öndicsőítés, hanem Jézus ügyének hirdetése. Szavakba, mondatokba, mesébe gyúrtam bele gondjaimat, és eljött hozzám a béke. Ebben a békében olvasom ma a 89. füzet meditációját arról, hogy mit kellett volna tenni nagy örömeinkben és büszkeségünkben, s örülök annak, hogy nem voltam ünneprontó, hagytam mindenkit zavartalanul örülni, hiszen a lelkiismeretes ember úgyis végiggondolja, újra értékeli életét. Saját felelősségét is, mivel önmagunk lelkének ítélete elől nem tudunk elfutni.

A nagy okosság, meg az új okosság, a kommuna között, oldjuk mesével a feszültségünket, hiszen csak oldott állapotban vagyunk olyan helyzetben, hogy termékeny gondolatok születhessenek meg bennünk, ne terjedjen el a panaszkodás, ne rázzuk, frusztrált tehetetlenségünkben, az öklünket. Persze, „majd ha hetven, nyolcvan év keservét / hordod szíveden / akkor mondd meg, milyen a világ”, s mégis, van mód kitörni a reménytelenség világából, megerősödni, hiszen „a kétségbeesés a bűnök koronája”. A világban „úzik a felhőket a szelek. Künn süvít a tél viharja”, de benn, a mi világunkban, „perg a rokka s vígan zeng a dal”. Bánattól vagy szenvedélytől zaklatva, vegyük kézbe a Bolond Istókot, egy olyan fiatalember sorait, akinek már két éve sem volt hátra az életéből. Olvassuk, de nagyon kérem, lassan. Ma mindenki hadar.

Igen, a felelősség. Négy éve, barátaim azt ajánlották egy még arra nem járt ismerősömnek, hogy csatlakozzék hozzám, mivel én úgy ismerem a Zempléni-hegység bizonyos tájait, mint a tenyeremet. Még egy-két vándor is velünk jött és szépen róttuk a kilométereket erdőn és mezőn. Magyaráztam, hogy mi, merre van, és jó félnap múltán, kibújva az erdőből, megjelent a láthatáron Regéc vára. Rendkívül elégedetten közöltem ezt a nyilvánvaló tényét, s azt is elmondtam, hogy miről lehet – akár éjszaka is – felismerni ezt a helyet. Alos magyarázatom után vidáman továbbmentünk, de a vár nem akart közeledni hozzánk. Nem érttem az egészet, erőltettem a dolgot, de fél óra múlva világgossá vált, hogy utat tévesztettünk. De miért, hiszen többször jártam erre, nappal és éjjel. Miféle varázslat lett úrrá felettünk? Teljesen megzavarodtam és összeomlottam. Kudarc, szégyen. Ha azonban valahol eltévedtünk, vissza kell menni az utolsó, biztos pontig és újra kezdve, alaposan megvizsgálni a lehetséges elágazásokat. Tetszik, nem tetszik, ez az erdei vándorlás alaptörvénye. Talán másé is. Végülis kiderült, hogy ha öntudatosan nem játszom meg magam, akkor észreveszem az orrom előtt levő helyes folytatást. Bocsánatot kértem a közel egy órányi elvesztett időért – kötött keretek között ez elég kellemetlen – és türelmesen hallgattam barátaim vigasztalását, hogy ez bizony százszázalékos helyzetben is megtörténhet, nincs semmi baj, s nélkülem egyébként sehol sem lennének. Napokig rágtam magam, nem is fogom soha többé elfelejteni, hogy teljes bizonyosság érzetében is lehet téves útra menni. Az erdő olyan, mint az élet, örökké változik, szerényen és állandóan figyelni kell rá.

Néha visszatértem erre a jelenetre, akár ismerősökkel, akár fogékony, új társakkal. A bizalom esetleges elvesztése az, ami fáj. Csalhatatlan biztonságban vezetni téves útra azokat, akik bizalommal követnek engem. Időnkint felidéztem szegény Nyilas Misi alakját, aki kínlódvá fordította latinra Gyéres tanár úr mondatát: *Etiam ille est fur, qui fiduciam hominum rapit*, azaz: az is tolvaj, aki mások bizalmát meglopja. Cseppben a tenger. Túl érzékeny vagyok? Túlzott bennem a felelősségérzet? Ilyen semmiségek miatt? A helyzet mégis csak az, hogy nem a felelőst kell keresni, hanem a helyes utat. *Ez az elsődleges.*

Van itt még egy megfontolandó szempont. A sokszor nehéz, esetleg veszélyes teljesítménytúrákon, a rajtban aláírunk egy papírt. Az áll rajta, hogy a túrán a saját felelősségünkre veszünk részt, a rendezőktől semmilyen címen nem kérünk kártérítést. Kemény beszéd ez, hiszen a rendezőségnek van fogalma az elérendő célról, tudja, milyen úton kell haladni, sőt azt is ígéri, hogy bizonyos pontokon segítségünkre lesz étellel és itallal. Biztonságot azonban nem garantál. Dehát nem gyerekekről van szó, hanem egészséges fiatalokról, idősebbekről. Tudják, mi történhetik velük, így is vállalkoznak. Aláírják és nekivágnak az útnak. Szép kis profán példa. A hitben vezetőknél is van fogalma az elérendő célról, az utat is le tudják írni, segítenek is, ha megtalálnak minket. Felelősségük tudatában indítják útra a vándorokat, de a célt csak hiszik, az út minden buktatóját még ők sem tapasztalták, előttünk járnak, de nem biztos, hogy a helyes nyomon. Úgy lehetünk velük, mint amikor a hosszabb ideig követett társunk egyszer csak megáll, megfordul és azt kérdi: tudod az utat? Akkor derül ki, hogy már ő sem tudja, de mi követtük. Ilyenkor mutatkozik meg érettségünk. Az, hogy nem gyerekként indultunk meg, sikerek és sikertelenségek vannak mögöttünk, és most azt látjuk, hogy újból próbára tettünk. A felnőttek vezetője elmondhatja, hogy a legjobb tudását és

felelősségét ajánlja azoknak, akik benne látják megbízható vezetőjüket, de nem ígérhet megdönthetetlen, örök bizonyosságot. A felnőtteknek tudni kell ezt, aki nem tudja, nem felnőtt. Ha nem jó így, ne vállalkozzék. Kudarcai nem lesznek, ámde sikerei sem. Vádolni senkit sem kell, azzal semmire nem megyünk. Az utat kell keresni, a helyeset.

Aki mesél, annak nyugodt a lelke. E tárgyban én is nyugodt vagyok. „Ezért van, hogy a háborúban verset írok”, illetve mesélek, mert ahhoz inkább értek. Sőt, abból erőt is merítetek. Mesélek még egy kicsit. Ha ez nem az olvasó kedvelt műfaja, fejezze be az olvasást.

Neu Piroska, a Gondolat Kiadó szerkesztője, 1975-ben megkért az Írországból élő Lánzos Kornél *Space through Ages* című geometriai – elméleti fizikai könyvének lefordítására. Nem sok kedvem volt hozzá, a fordítás elég hálátlan munka, de hogy kedvém ne vegyem, elkértem tőle betekintésre. A könyv szakmailag nagyon érdekes volt, engem azonban az epilógus mottója fogott meg. Franz Werfeltől idézett a szerző: *„Greatness is only possible against the stream, never with the stream. The eternally defeated are the eternally victorious and the voice is truer than the noise”*. Vagyis: *„Naggyá lenni csak az ár ellenében lehet, az árral soha. Az örök legyőzöttek az örök győztesek és a hang igazabb, mint a lárma.”* Ez eltalált. Fizikát vártam, és valami mást kaptam. Elvállaltam a fordítást. Telt, múlt az idő, lényegében el is felejtkeztem az egésztől, amikor is, tán nyelvgyakorlat céljából, a nyolcvanas évek vége felé, német eredetiben, megvettem Werfel Jeremiás-könyvét, amit még elsőéves egyetemista koromban olvastam magyarul, fűtetlen debreceni szobámban. *„Höret die Stimme”*, azaz Halljátok az ígét. A könyv utolsó előtti oldalán ezek a sorok állnak: *„Grösse nur gegen die Welt gibt und niemals mit der Welt, die ewig Besiegten die ewigen Sieger sind und die Stimme wirklicher ist als der Larm.”* Tehát innen van a mottó. Másnak, más helyzetben ez semmit sem mond, nekem az én helyzetemben sokat jelentett. A tisztességes, szellemi ember alapvető magatartását. Azt, hogy miképpen kell viselkedni, ha nehéz az ember élete. A próféta szót szerénységi okokból mellőzöm.

Korszakalkotó írást tartalmaz a 89. füzet. Leszámolunk a nagysággal, az elismertséggel. Lezárunk egy 17 éves mellékvágányt. E két lépéssel kiüresítjük magunkból az emésztő gondok terhét, meghaladjuk önmagunkat és új, könnyű lélekkel tudunk körülnézni a világban. Amíg gondolkodni tudunk, segítjük gondolatainkkal – ha elfogadják – az utánunk jövőket. A „lehetetlen” Napló ebben is segít.

Más okom is van az öröme. Nem tudom, hogy a Napló írója hogyan kapott kedvet e műfaj gyakorlásához. Jól emlékszem, hogy valamikor, Arany Jánosra hivatkozva, arra bíztattam a szerzőt, hogy nyisson egy „kapcsos könyvet”, amint illik egy idős korbá jutott emberhez. Lehet, hogy emlékszik erre a szerző, lehet, hogy nem. Az utóbbi esetben még nagyobb érdem a stílusváltás, s ez azt is igazolja, hogy egy korban szükségszerűvé válik az ilyen beszédmód. Írunk, azaz beszélünk életünkről, mindennapjainkról, párbeszédet kezdeményezünk, s ennek során átadjuk tapasztalatainkat minden kényszer nélkül. Közelebb kerülünk barátainkhoz.

E közelség jegyében szemlélem a Mindenszentek napján írt feljegyzés utolsó szavát. Golgota. Nincs feljebb? Nem tudjuk magasabbra emelni a tekintetünket? Nincs tovább? Cél a Golgota, vagy a cél elérésére irányuló törekvésünk következménye? Mi is a cél? István diakónus meglátta a célt halála előtt néhány pillanattal? Nemde a Golgota a Credo közepén található, s ezután még szó esik feltámadásról, mennyekről, a mennybéli helyekről, égi Országról, eljövendő örök életről. Egy percig sem vonom kétségbe, hogy a naplóíró tudja mindezt, mégis meg kell kérdeznem tőle, hogy maradéktalanul megszabadult-e Pál megváltás szemléletétől, amelyben a kereszthalálnak van központi szerepe, és kevesebb szó jut az irgalomnak, a szelídségnek, békességteremtésnek? Pálnak csak a keresztfeszülés fontos. Nyilván, hiszen ezen fordul a világ bűneinek eltörlése. Nos, nem kételkedem abban, hogy a Napló írója elméjében megszabadult a megváltás-elmélet mechanizmusától, de ez az utolsó szó egy feldolgozatlan tudatalatti gyökérről árulkodik.

Vissza a meséhez. Azt kell-e hangsúlyoznunk egy sportolónak, hogy választott sportágában minden nap holtfáradtan fog az ágyába esni, vagy időnkint delíriumos állapotban fog versenyezni? Hogy néha elveszti öntudatát, lázas lesz, kritikusan felmegy a vérnyomása, duplán lüktet a pulzusa, kapkod a levegő után, félájultan esik földre a szalag átszakítása után? Nem ezt mondjuk. Azt mondjuk: ha igyekszel, célba, ismétlem: célba érsz. Ha vonzó a cél, akkor a versenyzőnek semmi sem lesz drága ezért. Elég hamar megtudja, mi mibe kerül. Nem tévesztjük meg, nem tagadjuk a halálra fáradás tényét. De céltalanul senki sem akarja fárasztani magát, senki sem akar esetleg tönkremenni. Vonzó, nemes emberi, vagy vallási célt kell kitűzni. Ha nem hívőt bíztatunk, akkor azt kell mondani, hogy az a dolgunk a világban, hogy küzdjünk „Erőnk szerint a legnemesbékért”, s akkor az emberiség megőriz legjobb emlékezetében. Ez a cél és ez a jutalom. A hívő embert viszont a mennyország boldogságával vonzza és várja a túlvilág Urának lakomája, vagy a paradicsomi ligetek öröme. Ki kell mondani a remélt célt, mert a Golgota nem cél. A jó marketing a célra mutat, oda vezet.

Öreg este lett, majd éjszaka. A kályhát az első estén már rég lezártam, aludni próbáltam, erőt gyűjteni az új napra. Forgolódtam az ágyon, gondolatvázlatok futkostak a fejemben. Két órakor a Hold még szépen megvilágította a szobát. Vannak helyzetek, amikor nehezen jön az ember szemére az álom.

2006. december 12-24.

Gnosztikus?

*Ébredj, ember, mély álmodból / Megszabadulsz rabságodból.
Közelít már üdvösséged, / Eltörlik már minden vétked.*

Ez a mi gnózisunk, a keresztény ismeret. Hatvan évvel ezelőtt tehát felkeltem reggel ötkor, hogy a hajnali sötétségben végigmenjek a Kun József – később Szabó Lajos – utcán, majd rátérve a Palóczy utcára, elérjem a minoriták templomát, és benne a remény felgyúló adventi fényességét. Boldog órák, boldog hazatérések a világosodó, bár még homályos, ködös napszakban. Nagyon egyszerű reggeli után indultam az iskolába, és nem zavart, hogy megszűnt a hitoktatás, új tanárok jöttek, régi osztálytársaink daloltak harsány, új dalokat. Mindez körülöttünk zajlott, de mi már levetettük a régi álmat, számunkra nincs többé rabság, közel van az üdvösség, megszabadulunk a vétkektől. Ez a lényeg, ki fogjuk bírni a történelem újabb, fájó fordulatait. Azt, amit szerzetes tanáraink szétszórása, sok egykori társunk elpártolása jelentett. A hűség mellett ki kell tartani, a reményt nem szabad megcsalni.

A helyzet nem egészen egyszerű. Eljön '56, és sokan megismerkednek a szabadság világával. Diákkorom adventi romantikája után tíz évvel, Frankfurtban új gnózis születik. Hallgassátok:

*"Méltó és igazságos, hogy itten vesszek el,
Mert semmi sem segít az emberen
S kezdődik megint a régi fürtelem.
Tudjátok meg, hogy az élet hadifogság.
A foglárak a foglyokat kínozzák,
És egyre megy, hogy a foglárból olykor
Fogoly lesz s foglár a fogolyból,
Mert mindannyian elveszünk."*

Ez bizony más ének. Jövő januárban lesz ötven éve, hogy disszidens szerzője, régi álmát elhagyva, a létező egyház ellenében fogalmazta meg új gnózisát. Ez az ismeret nem az emberiség, hanem a kapitalista társadalom végekoráról szólt. Majd a második, keserű csalódás után hazatért, és Magyarország szocialista jövőjében vélte felfedezni az ország és az emberiség új reményét és a boldog bizonyosságot. Azóta megtudtunk egyet s mást. Ő, valószínűleg, nem olvasta Gide 1936-ban megjelent könyvét szovjetunióbeli utazásáról, sem Koestlerét, 1940-ben, a déli sötétségről. Sajnos, nem mindig olvassuk azt, amit kellene, és ennek okai vannak. Hogy az európai műveltségű Illyés, vagy a Sztalin nevéhez fűződő, Les questions du leninisme című könyvet kiválóan bíráló Németh László miért állt a hivatalos irányzat mellé, azt nem tudom. Szerencsére, Szolzsenyicin Első körét 32 évvel a magyar megjelenése előtt olvashattam, és ez elég jól mutatja, hogy a külföldi kapcsolat mennyit segíthetett a tájékozódásban.

Egyelőre azonban még visszafelé megyek az időben. Nem különös, hogy egy kilencéves kisgyerek, aki már három éve az égvilágon mindent elolvas, ami a keze ügyébe kerül, kikönyörgi az anyjától, hogy vegye meg a Nyugati-pályaudvar peronján lévő árustól Cronin orvosregényét, a 'Réztábla a kapu alatt' című bestsellert, nem is nagyon olcsó kiadásban? Ponyvaregényt már 28 fillérért lehetett kapni és onnan felfelé, félpengős, pengős irodalmat, 5 pengős Dante kiadásokig. Karácsony Benő könyve tíz pengőbe került, nem is vette meg anyám a máramarosszigeti főtéren. Igaz, akkor már infláció volt, de mégis. Mire a Nyugati peronjára eljutottam, már mögöttem volt az elfogadható ifjúsági irodalom zöme, és rendszeresen olvastam a jobboldali Új Nemzedéket, a kifejezetten antiszemita, nyilas Magyar Futárt, a németbarát színes heti magazint, a Signal-t, és így tovább. Nem különös, hogy ebből a sajtózuhatagból, amiből sok minden ma is él bennem, határozottan és életre szólóan Andrew Manson válasza maradt meg, amit doktori vizsgáján adott arra a kérdésre, hogy miből indulna ki egy diagnózis felállításakor? Azt mondta, hogy semmit sem tekintene bizonyosnak. Igen egyszerű felfogás, talán minden ember így gondolkodik. Ki is nevethetnek, hogy ezt a nagy tudományt szűrtem le, és cipelem hetven éven át. Hiszen ez oly gyerekes! Tényleg az, de csak az elvakult embereknek.

A messziről jól látható ismeret alkalmazására azonban még sokáig nem került sor. A szülői ház, a tisztelt tanítók, tanárok, lelkiatyák feleslegessé teszik a rágódást a nagy kérdéseken. Az alapismeretek benn vannak a kis katekizmusban és Pokorny Emmanuel bibliai történeteiben. A darwinizmus hangjait elnyomja a hittanár határozott állásfoglalása az istentelen gondolkodás ellenében. Nem voltak elméleti problémáim. Gyakorlati megoldások érdekelték: megvallani a hitet, nem csatlakozni vallásellenes szervezetekhez, összetartani a barátaimmal, közösségekben lenni azokkal a papokkal, akik vállalták hivatásukat az új szelek ellenében. Nem csinálni karriert, sem szakmait sem társadalmi, ha annak elvtelenség az ára.

A háború utáni első próbatétel tehát szembesülés a demokráciával, a társadalom új hullámával. Az újonnan jötteknek remény a tudásra, a boldogulásra, a szegénységből kitörésre, nekünk pedig arra, hogy keresztény felfogásunkkal meg tudunk állni, gyakorta hátrányos helyzetben, a megváltozott politikai, anyagi, ideológiai viszonyok között is. A múlt és a jövő emberei találkoztak. A becsületesek elfogadták a történelem fordulatát, a mindennapi életben pedig elfogadták egymást is. Gonoszság, gazemberség, szenvedés mindig volt, de ezt feldolgozni csupán munka, fáradozás, türelem és nem hit kérdése volt. A politikai harc, a hatalmasok élet-

halálra menő birkózása nem a mi gondunk volt, sok mindentről nem is tudtunk. A hűség mellett ki kellett tartani, a reményt nem volt szabad megcsalni, akkor sem, ha máglyafüst terjengett a levegőben.

Öntudatlanul, nem is tudva róla, a figyelmes kisgyerek, majd diák vizsgálgatni kezdi a világot, benne az eszméket, embereket. Mert ugyebár kiinduláskor semmi sem bizonyos, de mivel lépni kell, mert abból áll az élet, a legjobbnak látszó irányban mozdulunk el, miközben egészséges óvatossággal, örök bizonytalansággal figyeljük, hová is vezetnek lépéseink. Becsüljük, őrizzük korábbi tudásunkat, könnyelműen semmit sem kockáztatunk, józan lépéseket tervezünk és teszünk meg. A gyakorlati tevékenység során pedig felnézünk a földről az égbe, hogy istenkapcsolatunkból erőt, eligazítást kapjunk a tisztességes életre.

Nem állítom, hogy mentesek voltunk a romantikától, az örökségbe kapott misztikától, a képzelt lelkiségtől, hiszen a vallási irodalom bőven hozta az évszázadok legendáit, látomásait, meséit, csodáit. Jó emberek, barátaink, példaképeink hittek ezekben. Mme Gibory negyven évvel ezelőtt még megmutatta nekem a csodás érem kápolnijában azt a fotelt, amiben a Szűzanya ült, amikor Labouré Katalinnak megnyilatkozott. Nincs kétségem, hogy még sokáig fognak megmutatni helyeket, tárgyakat, amelyek arról beszélnek, hogy a keresztény életben jelentősége van a csodának, a csoda várásának, elhívésének. Évával néha megbeszéltük azokat a törekvéseinket, amikkel mi is szerettünk volna részesei lenni valamilyen titokzatos eseménynek, megnyilvánulásnak, kinyilatkoztatásnak. Ha csak a jelenkori vallásos sajtóból tájékozodom, akkor is tömegével vehetem tudomásul azokat a közléseket, amelyeket az elmúlt századokban szent asszonyok kaptak Jézustól, az Ő szent szívéből, isteni anyjától, más szentektől. Éva és én nem kaptunk ilyet. Nem nyílt meg az ég, nem töltötte be titokzatos felhő a teret, a felhőben nem látszott csodaszép úrnő, nem is bízott ránk semmit. Ez, kétségkívül, hiány, de a hitben megmaradás szempontjából nincs jelentősége. A remény így is a miénk. Boldogok, akik nem láttak, és mégis hittek.

A szemünk azért nyitva volt, s láttuk, hogy az elmúlt századok forradalmi hogyan falták fel folyamatosan a saját gyermekeiket. Ehhez jött a huszadik század két nagy háborújának addig nem látott méretű emberpusztítása, álmok és remények sorozatos elmúlása. Kiszámíthatatlan sorsfordulatokban pusztultak az emberek, hallatlan szenvedés, megpróbáltatás zúdult különféle eszmék híveire. Menekülhettél Budapestről Bécsbe, onnan Berlinbe, majd tovább Moszkvába, a sorsodat nem kerülhetted el, ha hited a munkásosztály felemelésére irányult. Tehetséges, művelt, jószándékú emberek tömege pusztult el gátlástalan vezetők miatt, mert még azt sem mondhatom, hogy a pusztulásba vivő vezető mindig erkölcsi nulla volt, csupán az biztos, hogy nagyon akart valamit, és ágyúkkal fegyverezte fel jóindulatát, megszentelt fegyverekkel pusztította politikai ellenfeleit. Az általa látott jót akarta mindenáron megvalósítani, és ebbe sokan belehaltak. Nem ismerjük lelkük belsejét, nem tudjuk "what was in the bottom of their mind" (Capek), azt viszont nagyon jól látjuk, hogy az erőszak miként szegélyezi hullákkal a történelem útját. Ez gnózis. Nem komcsizok, szocizok, mert méltó keresztény gyilkosokat is állíthatnék párhuzamba velük. Agnosztikus vagyok abban a tekintetben, hogy miként ítél róluk Isten, de gnosztikus vagyok a tetteik megítélésében. Amiben pedig agnosztikus vagyok, arról nem minősítek, hallgatok, de figyelek a következményekre. "Je me suis réservé a la vengeance" – dit le Seigneur és írja, a Karenina mottójaként, Tolsztoj. Hallgatásom nem beleegyezés, nem a tények relativizálása.

Boldogok a reménykedők, mert – miért is? Boldogan halt meg az agg Simeon és a tiszteletre méltó özvegy, Anna, mert látták szemük, foghatták karjaik azt, akit Isten ígért, Isten küldött minden népnek, világosságul a pogányoknak és Izrael népének dicsőségére. Anna és Simeon viszont nem látta a saját népe által leköpdösött, megkorbácsolt, megfeszített küldöttet, ezért nyugodtan halhatott meg, nem kellett állást foglalni a messiási szerep mibenlétéről. Mi ismerjük a teljes történetet, és aggódva kérdezzük, volt-e értelme ennek az eljövételnek, születésnek? Ment-e előrébb a világ, új sínekre futott-e a történelem, van-e remény? Adventi kérdés. Mit válaszolunk erre, kedves barátaim? Van itt örömhír a szegényeknek, szabadulás a foglyoknak? Konkrét szabadulás konkrét foglyoknak, vagy elvont, lelki szabadulás, de rácsok mögött? Egyáltalán, miről szól az adventi történet?

"I have a dream" – mondta King, s mivel isteni álmodást álmodott, szépen bele is halt. Aztán a polgárjogi mozgalom termékeként – tagadhatatlanul – lett mégis valami, afroamerikai egyenjogúság, a vezérkari főnökök egyesített testületének afroamerikai elnöke. Fékezett álmodozás. Majd jött egy hazugság, s azóta sorban robbantják fel magukat az önkéntesek, hogy megszabadítsák népüket az idegenektől. Szabadság és paradicsomi üdvösség. Kettős remény. Ismét remény. És hány remény az örök békéről, Isten államáról, mai politikusaink és egyházi férfaink álmáról, Isten Országáról! Ha az oroszok olvasták volna Tolsztoj Hadzsi Murat-át, akkor nem vágtak volna bele ázsiai kalandjaikba, ha akármilyen rendcsináló politikus tudná, hogy az erőszak erőszakot szül, kétszer is meggondolná, hogy megpróbálja-e népét erőszakkal saját képére, vagy inkább álmai képére és hasonlatosságára formálni. Álmodunk, jó szándékkal álmodunk, valamiről álmodunk. Sütőnek kiverték a szemét az álmai miatt.

Menthetetlenül álmodunk, reménytelenül remélünk. Immanens reményeink vannak, és hozzá kell szoknunk, hogy ezek megvalósulhatnak és nem is, részben igen, máskor egyáltalán nem. Huszonöt évvel ezelőtt, az Annavölgyi emlék-ben írtam álomról, traumáról, depresszióról. A tizenhat részes sorozatnak jó fogadtatása volt, az Érted Vagyok sokat közölt is belőle. A szerkesztő azonban nem közölte a depresszióról szóló

fejezetet. Nem szoktam kérdezni, mit közölnek és miért, illetve mit nem és miért nem. Helyesnek találtam a döntést, a még felfutó Bokornak nem volt szüksége bagolyhugásra, bár objektíve jó volt a szövegem. Öt év múlva megtörtént a rendszerváltás, lehetett stílust váltani, új álmaink is lehettek. Majd múlt az idő, a dolgok nem alakultak elképzelésünk szerint, elégedetlenek lettünk, ki bírált, ki depressziós lett. Amíg egészségesek vagyunk, nem olvasunk orvosi könyveket, amikor pedig rájuk fanyalodunk, esetleg már elavult a textus.

Álmodunk és csalódunk, és ismét álmodunk és remélünk. Reméltünk 56-ban, reméltünk a hatvanas évek végi gazdasági reform idején, reméltünk a nyolcvanas években. Evilági remények evilági befejezésekkel. Sánta is megszólalt, aztán elhallgatott, és az 1990-ben Szokolczay Lajosnak adott interjúja közlését is megtiltotta. Sánta morális író volt, írói témája az erkölcsi kötelesség, az erkölcsi ítélet, az erkölcsi önazonosság megteremtése volt. Vallotta, hogy a jó műnek a becsületesség a formája, a becsületesség a szelleme. Igazságosnak kell lenni, a jó és a rossz nem relativizálható.

Dehát mi az igazság? A szerencsétlen Pilátus is ezt kérdezte. Saját néped tart gonosztevőnek? – faggatta az előtte álló magányos embert. Mivel kívülálló volt és a birodalom érdeke volt az első számára, áldozatként dobta oda Jézust, hogy lecsillapodjon a zavargás. Az egyházuk püspökei határolódnak el a maguk nézeteitől –, mondta a hadbíró és elítélte a szolgálatmegtagadókat, hogy rend legyen az államban és az egyházban. Ha nincs rendszerváltás, egy remény szállt volna el. Így is elég törékeny az eredmény.

Van remény? Penderecki Wyszynski bíboros jóbarátja volt. Zenében, politikában is megértették egymást. Penderecki fiatal korában úgy érezte, hogy csak az egyház tud biztos eligazodási pontot adni számára a világban. Dehát akkor az egyháznak más szerepe volt, mint a mai Lengyelországban, az egyházi vezetők másként is viselkedtek. "Amit ma látok, az elborzaszt és kiábrándít. Istenben ma is hiszek, az egyházban annál kevésbé" – mondja. A magam részéről e helyen tartózkodom a nyilatkozattól, legfeljebb az egykori bencés diák, Kasza László szavait említem, aki Rahnert idézve, éjfélímise kereszténységről beszél. Időszerű.

A profán területről elmozdultam a vallási szféra irányába. Valóban megrázó az a kettősség, amit itt találhatunk. Rajongó fiatalokat láthatok a karizmatikus mozgalom 35 éves évfordulóján – Budapesten négyezren voltak –, lelkes hívőket az ideai taizéi találkozó sátraiban. Hová vezetnek a tömeges megmozdulások, mivé lesz a kereső ifjúság reménye? Kiben és hogyan marad meg az elvarázsolt lelkek örömdózája? *Számíthatok rád istenem? / Úgy vágyom közeledre, / Dideregve csak hevesebb / A szerelmek szerelme. – Eljut hozzád a panaszmom? / Hiába ostromollak? / Köröskörül a félelem / Zátonyai ragyognak.*

Pilinszky két szakaszát olvastam fel Endreffy Zoltán gyászjelentéséről. Ez az érem másik, komolyan veendő oldala. Úgy bizony, mert valóságosan életről és halálról van szó, akár csak egy jóval korábbi didergőnél: „*A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szelíden / s nézik, nézik a csillagok.*”

Az ember végül szétnéz merengve, és nem remél, megpróbál csalás nélkül szétnézni könnyedén. E mondat szavai sem az enyéimék, József Attiláé, csupán összekavartam őket.

Hogy juthat ide az ember? A rajongás sátrából a semmi ágára? Bizony, ez az élet nagy varázslata. A merengő, okos fejfel szétnéző ember sorsa. Ne tagadd, hogy lehetséges! Halálodra az igazat mondd! Mi az igaz? Amit annak tartasz, ami előtt meg kell védened életed cselekvéseit.

Költők és politikusok, szegények és gazdagok, fiatalok és idősek mennek reményeik után. Hol napfényben, hol sűrű ködben. Ideje van a beszédnek, ideje a hallgatásnak. Hol vagyunk most? Sánta egy reménytelen megszólalás után ismét hallgatott. Radnóti Sándor ismer egy másik moralista író, Lengyel Pétert, akit ez a magatartás fűz össze Sántával. Ő is hallgat. A moralisták időnkint elhallgatnak. Az fejeződik ki az elhallgatásban, hogy noha a reményt nem szabad elvenni az emberektől, ők tudják, és ezt *hallgatják el*, hogy nincsen remény.

Agnosztikusnak mondanak. Nem én tettem magam azzá, én elhittem mindent, amit az igehirdetők mondtak. Ma sem vagyok agnosztikus, csak keveset tudok, csak kétszer is megnézem, mit hiszek. Ámde kezdetként a pásztorok felett üres lett a betlehemi égbolt, és pillanatnyi befejeződése szerint Ábrahám sohasem élt, csupán mitikus alak. Közben, két évtized alatt, látható lett, milyen tévútra futott Pál. Ő hitt a neki szóló saját kinyilatkoztatásban, életét is adta érte, de életet áldozni – és ez nagyon emberi – tévtnokért is lehet. Úgy látszik, hogy a teológusoknak, akik nem szertartásokkal foglalkoznak, jó áttekintésük van e kérdésben. Egy szakember rámutat, hogy a nyugati egyházban a megváltó keresztéről szóló tanítás – kegyelemtani alapon – háttérbe szorította a cselekedetek fontosságát a megigazulás szempontjából. A szír krisztológiában a kereszténység súlypontja nem Jézus megváltó halála. Náluk az üdvösség döntő mozzanata Jézus próbatétele, helytállása és a mi Jézus-követésünk. Azt mondják, hogy így gondolta a történeti Jézus és Máté evangélista is. A görög teológiában sem a kereszt, hanem Isten megtestesülése volt az üdvösség meghatározó történése. Ennek reményét Istennek a megtestesülésben felénk hajló szeretete alapozta meg. Jó. Ha azonban bemegyünk egy mai katolikus templomba, résztveszünk egy szertartáson, meghallgatunk egy prédikációt, végignézünk az oltárképeken, a freskókon, nem tudjuk elhárítani azt a hatást, amit a mindenfelől felénk sugárzott, közvetített kereszt jelent. Tudomásul vehetjük a páli teológia diadalát az összes

keresztény egyházban, meghallgathatjuk annak kritikáját, de húsz év alatt azért többre jutottunk. Talán sikerült feltárni annak az embernek a gondolkodását, hiteszerkezetét, aki egyeduralgokodóvá lett a keresztény gondolkodás meghatározásában.

Ave crux, spes unica. Vagy inkább Vale? Magunkban kell bízni, a tetteinkben, azok őszinteségében, igazságában, jóra képességében? Szubjektív vagy objektív ez a remény? Nehéz megszólalni, talán nem is lehet? El kell hallgatnom az elkötelezetlen humanizmusban hívó Sánta módjára? Kiüresedett a hitem? Nincs remény és nincs ismeret. Be vagyok hát zárva ebbe a börtönbe? Én is elhallgatok? Egyedül maradtam?

Szélfúttá levél a világ / De hol az ág? de KI az ág?

Ezt kérdi az a költő, aki 49-ben megírta a hűség és a hála énekét Sztalinhoz, akiben lelki földrengés zajlott le, aki 1954 végén már nem volt közéleti költő, csak egyszerűen szomorú költő. Aki szerelmes volt a Pártba, és ebbe majdnem belehalt. Akit a börtönből nem engedtek ki a felesége temetésére sem, aki megírta Irénhez a Sirályt, a sirató balladát, amit némely irodalmár a század egyik legnagyobb magyar versének tart, ami méretében felveszi a versenyt Babits Jónás könyvével. Amely az elégia és a zsoltár keveréke, amit fel akartam olvasni a feleségemnek, de két sornál több nem sikerült belőle. "Hagyd abba" – mondta. Abbahagytam.

Hagyjuk abba. Hová jut az ember? Szabad ennyire kiadnunk önmagunkat? Szabad ennyire személyesen és forrón, vagy dideregve szeretni akarni Istent, mint József Attila, Pilinszky és Endreffy és sokan mások? Vagy a Pártot, mint Zelk és sokan mások? Vagy szenvedni 16 évig a lélek sötét éjszakáját, mint Avilai? Megmérgezi Isten az embert, elveszi az eszét? Nem félek a személyek társításától, mert meg akarom adni a becsületet a teljességre törő embernek, akkor is, ha téved. Akkor is, ha önmagát emészti önmaga által teremtett lényekkel. Remélhetek, hogy fog az én szívem is nyitni még? "Hinni és bízni kellenék, mint az a fázó kis madár, aki sírja, de bírja, ami fáj, aki mégis csupa remény".

Eljött az este. Csengetnek, tényleg abba kell hagyni. Legalább is mára. Összeszedem a holmimat, hazaindulok. Miklós és Lúcia napja között száll le leghamarabb a sötétség. Kilépek az épület fénylő előcsarnokából és átvágok az utcán a sarok felé. Bemegyek az állványok alá és... Megtorpanok. Majdnem ráléptem egy hajléktalanra.

Victor Hugo követőjeként, most hosszú eszmeváltatásba kezdhetnék a kiválóan ácsolt magyar állványokról, amelyek évtizedeken keresztül dacolnak az idő múlásával, az időjárás viszontagságaival, miközben mögöttük, az épületekkel nem történik semmi. Máskorra hagyom ezt a tanulmányt. Azzal sem foglalkozom, hogy ismertessem a hazai hajléktalanok helyzetét. Az eset túl személyes, nincs helye a hűvös leírásnak. Majdnem ráléptem egy hajléktalanra. Itt soha nem feküdt még hajléktalan, nem számítottam rá, de ez nem szolgál mentségemre.

Este fél hét van, és a ferencesek templomában megszólal a harang. Felzúg az orgona, bűnbánatra és reményre szólítja fel a híveket, hiszen vége lesz a bűn hatalmának, a rabságnak, közeleg az üdvösség és a szabadság. Szól a harang és egy sarokkal odébb, a divatosabb lett Centrál kávéházban értelmiségi emberek beszélnek jelen helyzetünkről, lehetséges megoldásokról. Valamikor a Bazilikában is zúgott a harang, és miközben két intellektuális fiatal vitázott a költő égi és földi feladatairól, volt egy harmadik is, egy ismeretlen, aki elmagyarázta, hogy mi a szegények és elnyomottak gondja. Elöttem is feküdt egy ember, de ő nem magyarázott semmit, némán készült az éjszakai alvásra. Hullámpapírját a clochardok nemzetközi mozdulataival hajtotta szét és össze. Ilyet láttam az Alésia metróállomás közelében is, az Avenue du Général Leclerc alatt futó 4-es, gumikerekes vonal meleg szellőzőnyílása közelében. Itt nem volt meleg, a közeli aluljárót már elfoglalták sorstársai. Nekem nem volt szükségem magyarázatra, elöttem van ez az élet naponta. S ebből a nyomorból születik meg újra és újra apró kis reményem. Nem világforradalomról, nem erőszakos felforgatásról, nem hatalmi rendteremtésről, hanem csupán arról, hogy amíg élek, addig tenni tudok valamit az elesettekért, a gyengékért, a rászorulókéért. Nem összevissza, hanem átgondolva, egyként kerülve a hebehurgya viselkedést és azt, hogy szélhámosok áldozata legyek. Van szerény, hozzám illő, csak tőlem függő reményem a körülöttem lévő világ megváltására.

Naponta tudom megújítani az elhatározásomat és a munkámat. Naponkint van módom szembesülni azzal, amit tudok, amit ismerek, mert nem vagyok tudatlan. Odafigyelek mindenre, amire lehetőségem és erőm van. A világ csodálatos és minden tévedés kijavítható. Tévedéseink útján is, érzem, hogy előrejutunk. Mi mást akarhatnánk? A teljes világ nekem megismerhetetlen, de ismeretem darabjaiból épül naponkint az új világom. Nem vagyok vak idealista. Tudom, hogy a rossz jelenlévő valóság. A folyton születő élet, folyton szüli a rosszat is. Az én dolgom az, hogy odaálljak a születő jó és igaz mellé. Ez a dolgom és tenni is tudom.

Két út van. Az egyik a gnózisé. Úgy hívják, hogy mindennapos tanulás. A másik a szereteté, a mindennapos cselekvésé.

Amíg élünk, egyik sem múlik el.

2009. december

To: Bulányi György <bulanyi@freemail.hu>

Sent: Friday, July 18, 2008

Kedves Gyurka!

Széljegyzeteim a széljegyzeteidhez.

1. Nem lehet semmit sem csinálni.

De lehet, csak az eredményt nem tudjuk garantálni. A munka végzése kitölti az életet, kiegyensúlyozottá tesz, az elért részeredmények örömmel töltik el az embert. Építkezünk, biztosítás nélkül, s ha lerombolják az építményt, újból, ha lehet új módon, tovább dolgozunk. Ahol kell és ahol lehet. 15 éve vagyok nyugdíjban, de még minden reggel hozzákezek a munkához. Az a dolgom, hogy megtegyem, amit kötelességemnek érzek. A napi kezdést tartom lényegesnek.

2. Nyugodt vagy?

Nem vagyok nyugodt, az idegrendszeri felépítésem sem olyan. Nyugtalan vagyok, mániákus-depressziós. Túlérzékeny. Hosszú idő óta rosszul alszom, hiába fárasztom magam fizikailag. Tudomásul vettem. Abból a szempontból viszont nyugodt vagyok, hogy - képességeimhez képest - objektíven látom a világot, barátságos vagyok az emberekhez, a WC-s nénitől kezdve a buszsofőrökön át az akadémikusokig. Igyekszem békességet teremteni magam körül, nem szítok gyűlöletet. Sok emberrel beszélek, aki bízik bennem. Segítek szóval, pénzzel, idővel.

3. Bízol az Országban?

Igen, csalódások ellenére is bízom az emberek egy részében, őket nevezem Orzágnak. Csodát senkitől sem várok, feltétlen bizalmat nem adhatok, hiszen rosszul teszi aki a hitét feltételek és gondolkodás nélkül, emberekre alapozza. Ez nem bizalmatlanság, sőt éppen mások olyan megbecsülése, amely tartalmazza a helyes együttélés biztosítékait.

4. Teszed az Érte tehetőt?

Igyekszem. A minősítést másokra bízom.

5. Ez a látás megnyugtat?

Mivel élek, mivel dolgozom másokért, észreveszem a hálát egyeseknél, másokról pedig tudom, hogy úgysem várhatok tőlük elismerést. Mivel sokaktól sokfélét olvasok, hallok, és ez nem rendíti meg a belvilágomat, azért nyugodt vagyok. Nagyon fontosnak tartom az állandó körbenézést, a hatások befogadását, feldolgozását. Ettől, úgy érzem, nem öregszem. Na, hogy az ember esetleg pesszimista? Istenem! Én már öt éves koromban koravén voltam. Mondták is a testvéreim. Ámde belülről ma is ugyanolyan játékos, kíváncsi, csavargó, szemtelen, csípkelődő vagyok - akivel lehet és hál' istennek az én Országomban akadnak ilyenek - mint iskolás vagy középkorú koromban. Ez bizony jó természet, amit Éva néni is irigyelt.

6. 90 évesen is szembeszállok veled.

Helyes. Dum spiro spero. És csinállok valamit. A mozgás, a cselekvés az anyag létezési formája. Nem kell prüszkölni: fogalmazzuk úgy, hogy a létező létezésének valamilyen formája.

7. Mássá kell tenni a világot - mondja Jézus.

Valamennyire más is körülöttem a világ, vagy Kati körül, amikor Áron unokáját nagy türelemmel gondozza. A "másság" terjedéséről, hatósugaráról, azonban nem bocsátkoznék túlzásokba.

8. El kell fogadni amilyen - mondja Jóska.

Kell a fenét fogadni. Csupán tudni kell, milyen. Ezután lehet diófát ültetni, túrni, hogy évente kivágnak egy-két fenyőfádat, enyhén becsapjanak anyagilag, nem tenni vas keresztpántot a lakásajtóra, bár tudod, hogy milyen a világ. Ismétlem: jól tudod, milyen a világ, de Te maradsz ebben a jól ismert világban továbbra is középszerű baleknak, és nem szervezkedsz a világ rendbetételére, és nem építesz bástyákat a védelmedre. Szanticskán úgy van becsukva a lakás, hogy egy durva rántásra kinyílik az ajtó. Ennek az is az előnye, hogy betörés esetén nem megy tönkre a nyílászáró szerkezet. A biztosító úgy sem fizet, s Neked gőzöd sincs arról a tucatnyi feltételről, amit nem kötöttek az orrodra, s amitől önmagad börtönre lennél.

9. Ki vagy?

Kereső, szemlélődő, jóindulatú, megérteni akaró. Segíteni akaró, vigasztalni akaró. Természetesen, dolgozni akaró, amennyire tőlem telik. Nem vagyok agnosztikus, mert valamit tudok, és ha ezt esetleg kétségesnek gondolnám, akkor azt mondanám, hogy tudatlanságom ellenére azért hiszek azokban, amiknek a bizonyosságáról nincs bizonyosságom. Jó, ugye? Dehát a matematikusokat nem zavarja, hogy axiómaik szintén hiten épülnek, s csak annyi az örömük, hogy nem kerülnek szembe a tapasztalattal. Ameddig! Azután, persze, lehet gondolkodni, hogy hogyan tovább, de, szerencsére, a matematika nem politika, ha baj van, nem szitkozódunk, és nem likvidáljuk egymást, hanem azt mondjuk, hogy baj van, van-e valakinek épkezláb ötlete. A matematikus nem tud halálosan pesszimista lenni.

10. Ha lennél legalább önhülyítő gnosztikus.

Ez nem fog menni. *Háromnegyed évszázad alatt túl sok áleszmét láttam ahhoz, hogy ne akarjak másra rátukmálni agyszüleményeket. Nem leszek gnosztikus a világ minden kincséért sem. A józan észért égek, amennyire józannak látok bizonyos eszméket. Maradok a mindennapi feladatok teljesítésének a világában. Jó akarok lenni, slussz. Mintha hallottam volna már mástól is ilyesmit. Nem vagyok földhözragadt gondolkodású, annál sokkal több ragadt rám. Tudom, mi felesleges, mi a hasznos, mi az, amit jó lenne megtenni. Pont az a jó, hogy az ember élete vége felé kígyó módjára kezd kibújni a bőréből. A felesleges dolgok bőréből. Úgyis pucéron megyünk ki ebből a világból.*

11. Harminc évvel vagy öregebb.

Mivel már öt éves koromban vén voltam, bizony lehet ekkora korkülönbség köztünk. Ámde vén fejjel, de kíváncsi gyerekszemmel nézek körül minden nap ebben a világban.

12. Apológia.

Gyorsan írtam a Kutatóban, mert már haza kell menni. A szövegben előforduló súlyos tévedésekért, nyelvtani hibákért csak holnaptól kezdve vállalok felelősséget. Azért méltányold, hogy írófejedelmeinktől eltérően, Esterházyra és Nádasra gondolok, mennyire kerültem a csúnya, hétköznapi, de "elfogadott" szavakat, aminek következtében elmondhatnám, hogy illeszkedem a magyar posztmodern irodalom intertextualitással, idézetekkel, mozaikszerűségekkel bővelkedő korszerű irányához.

13. Keep smiling.

14. Változatlan érzelmekkel.

15. Jóska.

ANNAVÖLGYI EMLÉK

ELŐSZÓ

Senkit se vezessen félre a romantikus cím. Az itt összegyűjtött néhány elmélkedésnek kevés köze van a regényességhez. Nem szórakoztató írásnak szántam őket, bár az sem mondható, hogy nagy szakmai felkészültséggel írt elemzések lennének. Minek gondolom őket? Egy baráti kör életéhez hozzátartozó, napról-napra folytatott helyzetmegítélésnek, vagy inkább a megítélés kísérletének. Röviden és gazdasági nyelven: fogyóeszköznek, amit ma használok, de holnapra már jobbra cserélek, s legfeljebb emlékként őrzök, amíg jut neki hely. Naplónak és olvasónaplónak, s néhány jószándékú törekvés rögzítésének.

Az első elmélkedéseket Annavölgyben mondtam el, s hiába keresztelte át őket irodalmat értő barátom "profán kantátáknak", bennem mindig "Annavölgyi emlékként" éltek. E különnyomatra, amellyel kapcsolatban már nem köt a mindenkori szerkesztőnek kijáró önkéntes engedelmesség, ezt a címet írom tehát, miközben a vázában egyenesen állnak az annavölgyi kopár dombokon feleségem által szedett lila vasvirágok, s a telepen ott él egy barátom, akinek megadottam, hogy szeretetéért megalacsonyítsa őt a világ.

Nem nagy dolgok ezek, de elegendő egy pillanatnyi élethez.

1. A laikusok kora

1949 augusztusa semmiben sem különbözött az előző, átlagos augusztusoktól, legalábbis így emlékszem. Meleg volt, néha tikkasztóan meleg, poros és talán unalmas. Amikor egy iskolatársam szólt, hogy úgy tudja: párnapos lelkigyakorlat lesz a Szent István templomban, közömbösen, meglehetősen érdektelenül vettem tudomásul közlését. Hatodik és hetedik gimnázium között az embernek megvannak a maga sajátos problémái, ezt megfejelte a történelem egy politikai csoport "hurrá"-propagandájával, s egy csendesen, alattomosan terjedő félelem érzettel. Nem tudom megmondani, miért és hogyan kerültem mégis oda a lelkigyakorlatra. *Talán azért, hogy találkozzam néhány barátommal, akikről azt gondolhattam, hogy ott lesznek.* Különösebbet nem vártam. Az előző tíz évben mindig tagja voltam valamilyen, életkoromnak megfelelő, katolikus szervezetnek, szavaltam, énekeltem, vezetőképző tanfolyamra jártam, tisztségem is volt a Kongregációban. Nagyjából tudtam, mit várhatok az Actio Catholica keretében, mint világi hívő. Azt is tudtam, hogy tőlem mit várnak.

Azt a lelkigyakorlatot azonban nem az Actio Catholica szervezte, aminthogy a következő évek történelmét sem egy feudális, vagy polgári kormány alakította. Jó időre megszűnt az a bájosan elgondolt együttműködés, amely a klérus és a hitét művelten és öntudatosan élő világi apostolok között elkezdődött volna. Lehet, hogy most már örökre megszűnt. Legalábbis úgy és számomra. Nem tudtam, hogy miközben a vasútvidéki grund felé ballagok, az akkor még befejezetlen templom felé, már egy új korszakban haladok, mivel ezekben az években immár hazánkban is elkezdődött a laikusok kora. Megmozdult a bázis - bár akkor ezt nem így mondták.

Elég sok csata volt már mögöttünk. *Védtük a régit, becsülettel harcoltuk az utóvédharcokat,* sorra szorultunk ki állásainkból. Be kellett látnunk, hogy az új világ nem kér belőlünk, történelmi bűnökkel megterheltek utódaiból. Nincs szerepünk, nincs becsületünk. A legtöbb, amit elérhetünk, hogy megtűrtek leszünk, akik csak mindennapi kemény munkájuk alapján kaphatnak egyáltalán helyet a társadalomban. Elismerésre, értékelésre reményünk sem volt, létünket bizonytalannak látva, félve és megzavarodva éltünk abban a világban.

Sokan sokféleképpen fejezik ki azt, ami azután történt, hogy – úgy látszott – mindent elvesztettünk. Aszerint, hogy a dráma melyik mozzanatát, vagy hatóerejét tekintjük, beszélhetünk a keményen megnyesett fa friss kizöldüléséről, a Szentlélek megújító kegyelméről, a forrásokhoz való visszatérésről, az evangélium újrafelfedezéséről, a szorongatásban kitartók jutalmáról, Jézusnak az Egyház részére adott ígéretéről. Mindezek annyira igazak, hogy vitát sem érdemes nyitni róluk. De ha megkísérlem teljesen átfogni a történéseket, akkor elmondhatom, hogy egy olyan újjáratódás korában éltem, amikor a történelem műhelyében együtt volt minden ahhoz, hogy evangéliumi kereszténység szülessen - ha az ember is akarja. A történelmileg, társadalmilag megalázott, különféle erőszakok alá vetett, az ellenszegülés eszközeitől megfosztott, kigúnyolt hívőnek megadottam a nagy lehetőség: leszámolni a múlttal, megváltoztatni a gondolkodást, és új eszmékkel, új emberként nekivágni a holnapnak.

Romantikus lennék, ha azt mondanám, hogy ez történt azon az augusztusi lelkigyakorlaton. A fordulatok nem mindig és nem mindenben 180 fokosak. De új barátokra leltem, és utána értelme lett a munkának. Még nagyon hagyományosan, s amint a tapasztalat mutatta, nem is hosszú távra, de indulásnak elegendően. A magyar egyház életében még nagyon önállótlannul, még vezetésre várva, megjelentek a laikusok. Hiszen

voltak már nem-papi személyek jóval korábban is az egyházban – vetheti ellen valaki. Ez igaz, viszont az új laikusok egy dologban alapvetően különböztek a régi, úri világ laikusaitól: azt hitték, úgy tudták és így vállalták, hogy az új világban nekik kell megmenteniük az egyházat. Még nem tudták, hogy az "egyház" bármilyen "új világban" képes megmenteni önmagát a semmire, ha megegyezik az új hatalommal. Én és barátaim úgy láttuk, hogy minden, ami régi, összeomlott, vagy hamarosan elpusztul, és nekünk nincs más lehetőségünk, mint iskolák, szerzetesházak, s hamarosan talán templomok nélkül, egy szál magunkban tenni tanúságot a hitről, a Krisztusról. Ebben a tanúságtevésben csak sorrendi, de nem ontológiai különbséget láttunk papok és nem-papok között. A várható Golgotában és máglyafüstben egyként való részesedés már munkálta Isten népének igazi egyenlőségét.

Ez az egyenlőség több folyamat eredménye volt és lesz még a jövőben is. Először az történt, hogy megmutatkozott a korábbi egyházi elméletek, gyakorlatok, szolgálati és vezetési stílusok gyengesége, evangéliumtalansága. Majd a szorongás idején új elméletek és új emberek jöttek, papok és nem-papok, s mi több, hívők és nem-hívők, s kritikus-konstruktív hangjukkal ébreszteni kezdték az emberek lelkiismeretét. Egyre visszatetszőbbé vált a papi szoknyák körül udvariaskodó, klerikális beállítottságú laikus réteg viselkedése, másrésztől lassan erősödni kezdett az egyházat egzisztenciálisan szerető, ámde vagy éppen ezért, egyházi vezetőinek tevékenységére kritikusan reflektáló civilek tábora. A jövő a szolgálati papság becsületét megvédő papok és a minden őszinte krisztuskövetőnek kijáró becsületet megszerző laikusok azonos létsíkon megvalósuló egységében van.

E századbeli történetünk előtt és elején azonban még nem látszott tisztán, mennyire a laikusok fogják meghatározni az egyház kötelező alakulását. Ki gondolta, hogy a vallásüldöző francia forradalom valójában az üdvösség történetét munkálja, amikor újból kihirdeti a szabadság, egyenlőség és testvériség - a keresztények által egyszer már vallott, de az egyház által engedelmességbe, hierarchiába és diszkriminációba temetett eszméjét. Ki gondolta, hogy a Kommunista Kiáltványt megfogalmazó és valóra váltani akaró nem-hívők, a 3x8-ért harcoló elkeseredettek fogalmazzák meg először azokat a szabadságjogokat, amelyekért az egyházban, a szeretet országában, még ma is harcolni kell. Közel 140 éve egy tipikus civil Jenki hirdette meg a rosszal szembeszegülő polgári engedetlenség magatartását, s e század első felében folytatta egy civil indus ügyvéd látványos, erőszakmentes küzdelmét a szabadságért, függetlenségért.

"Ma a Szentlélek az egyházon kívül, a civilek körében fúj" mondta jó néhány évvel ezelőtt egy művelt, tekintélyes pap. Nem igaz, az az igaz, hogy a hivatalos egyház tette magát képtelenné a Szentlélek üzenetének felfogására komplikált eszmerendszerével, tételeinek valódi felülvizsgálhatatlanságát kimondó dogmájával, az igazság fáradságos kutatása helyett a tekintély kinyilatkoztató stílusával, a vélt üdvösség elégedett birtoklása tudatában az üdvösség eszközeit használni nem akarók melletti elmenésével, a parancsoknak jó tanácsokra való degradálásával.

"Szívem elszorul az üresség láttán: nincs isteni szó, krisztusi sugár, erkölcsi vezető, aki a dulakodás fölött rámutatna Isten városára." "A háború előtt őszintén igyekeztem megérteni minden vallást, igazat adni és igazat szolgáltatni mindegyiknek, Evangéliumi megújodást vártam tőlük, amely tettekkel nyilatkozik meg, mihelyt nagyszabású alkalom lesz rá. Eljött a nagy alkalom, s ami nyilvánvaló lett, az valamennyi vallás csődjé volt, a régieké is, az újaké is. ... Én az embert is, eszmét is a próbatételnél mérem. A próba a döntő. Azok a keresztények, akik azt keresték, hogyan lehetne összeegyeztetni az evangéliumot a háborúval, az istenfélelmet felebarátaik legyilkolásával, tönkretették az evangéliumot, az Istent, és tönkretették saját magukat." (1)

Romain Rolland laikus szavait idéztem az imperialista háború idejéből, de idézhetem az 1985-ös Hansjakob Stehlét is, aki látva azt a diplomáciai ügyeskedést, amellyel az egyház egyrészt nyilatkozattal fékezi meg a szegénység ellen lázadó forradalmárokat, másrészt az ateista nagyhatalom külügyminiszterére mosolyog, így ír: "Végezetül a kommunistáknak sem éri meg, hogy manicheus módon a világ minden baját mindig az ideológiai ellenfél számlájára írják, főképp ha annak divíziók helyett csak víziók vannak. Egy olyan pápával, aki Hiroshimától Auschwitzig mindenütt, mint egy pacifista, a világ lelkére beszél, a haza védőinek azonban mindig békét hagy, még az ateisták is megegyezhetnek abban, hogy majd az égben béke lesz." (2) Ha egyházunk ki akarja venni a részét a világi diplomáciából, akkor minden nyilatkozat ellenére, a legfelsőbb szinteken kialakulhat egy "entente cordiale", amelynek a szegények isszák meg a levét.

Egyházunk egy évszázaddal kullog a történelmi fejlődés mögött. Az amerikai egyház most foglalja pontokba – és nem felső utasításra – az emberi szabadságjogokat az *egyházban*, mivelhogy nincsenek meg. Nem pirulunk el most elnevezni a drága jó Józsefről május elsejét Munkás szent József napjának, most iktattuk be a béke világnapot, amikor elvileg is alig teszünk érte valamit. Camara lemondását hamarabb elfogadták, mint más hasonló korú püspökét: Dél-Amerika lelkiismerete volt, de bíboros nem lett belőle. Amit egyes egyházi személyek (Arns, Lorscheider) tesznek Dél-Amerikában, az legalábbis gyanús. Hiába lesz egy szláv páros

Európa védőszentje, ha az egyház sorsát Nyugathoz kötjük. Egyáltalán: nem nevetséges Európa sorsát attól tenni függővé, hogy van-e Európának védőszentje? Inkább élő szentek kellenének.

Az emberek elhagyják az Egyházat, mert teológiai tételeken, szertartásokon és a fegyelmi rendszabályok örökös érvényesítésén túl az utóbbi időben nem képviselt haladó módon semmit, amin azt értem, hogy nem kockáztatta létét az emberek igazi boldogságáért, életéért. A vezetők fejében még most sem a haladó gondolatok járnak, hanem tekintélyük, méltóságuk, befolyásuk erősítése, miközben elhagyja őket népük. Mivel az ember - magára hagyatva, mint akire nem figyelnek – maga kénytelen megfogalmazni és megvalósítani gondolatait.

"Göttingenben elsősorban Hilbert és Minkowski előadásait látogattam" - írta Max Born 1965-ben. "A két jó barát sokszor meghívott, hogy tartsak velük hosszú erdei sétáikon. Noha megszoktam a szabad és heves vitákat apám biológus barátai között, mély benyomást tett rám, ahogyan ez a két nagy matematikus a világra tekintett. Nemcsak a kor legmodernebb matematikáját tanultam meg tőlük, hanem ennél sokkal fontosabbat is: azt a kritikus magatartást a társadalom és az állam hagyományos intézményeivel szemben, amelyet egész életemen át megőriztem." (3) Egy 83 éves Nobel-díjas laikus a kritikus magatartást tartja nagyra, s ha körülnézek, akkor azt látom, hogy egyházunknak egyáltalán nem a kritikus magatartás a jellemzője, hanem az a barokk elégedettség, amely túlláradó boldogsággal nyugtázza, ha az állam érdemjelekkel ékesíti az őt jól kiszolgáló egyháziakat.

A kritikus laikusok már a 20-as évek Franciaországában létrehozták a kiscsoportok elődeit, megpróbálkoztak a faluközösségekkel is. A 30-as évek Belgiumában, ha késve is, de ott voltak a munkások között. S a laikusok érdemét nem csökkenti, hogy animátoraik legtöbbször papok voltak, mert a papok gyakorta dolgoztak ellenszélben, a felfüggesztés és kiközösítés valós veszélyében. Még fontosabbnak tartom azonban azt a rejtett fejlődést, amelyre a hivatalos egyház nem figyelt fel, mert nem értett hozzá, mert látszólag nem érintette az egyházat. Ez a fejlődés az emberek gondolkodásmódjában zajlott le. Amikor kiragadtam a Born által nagyra értékelt kritikus magatartást, akkor azt egynek tartottam a huszadik század vívmányai közül. Miért? Azért, mert ez a kritikus magatartás valahol a mélyben kapta meg az igazolást. A huszadik század természettudományában, amely megtanít minket arra, hogy kétségbe vonjuk, újra átgondoljuk a régit, hogy megszabaduljunk az elavulttól és eljussunk az újhoz.

"Egyetlen fizikai elmélet sem végleges: új tapasztalatok módosításokra, sőt visszafordulásra készíthetnek bennünket. De ha végigszaladunk a fizika történetében, ingadozást, habozást láthatunk ugyan, azonban a primitívebb fogalmakhoz való visszatérést aligha." (4) Mármost abból, hogy kiválasztottam és igaznak tartom ezt az idézetet, az következik, hogy hitemet nem annak tartom, hogy egy vastag könyvből felolvasok vagy nekem olvasnak fel, hanem olyasminek, aminek története van, aminek a története során tapasztalás van, a tapasztalatok pedig alakítják felfogásunkat. Bizonyos utakról vissza kell térni, de ez a visszatérés nem azonos a múlthoz való visszatéréssel, mert a múlt már elmúlt. Valljuk azt, hogy törekszünk a legvilágosabb látásra, és azt is tudjuk, hogy ez a látás nem végleges. Valljuk, hogy mindenkinek joga van e látás megerősítésére vagy módosítására, aki tapasztalatokat szerzett, mert vállalkozott tapasztalatok szerzésére. Senkinek nincs joga a maga tapasztalatait abszolutizálni. Annyit tarthat belőle igaznak, ma és most, amennyit korrekt közösségi vitában meg tudott védeni. Figyeljete csak a következő gondolatláncra!

"Amikor edinburghi katedrámról nyugállományba vonultam... (Einstein) röviden és világos érvekkel kifejtette... . Érvelésével nem értettem egyet... nem tartottam megfelelőnek... . Válaszomban azzal indokoltam...kifejtettem...kimutattam. Einstein azt válaszolta, hogy félreértettem őt, mert... . Ezt követő levelezésünk tele volt kölcsönös félreértésekkel. Pauli ... őszintén megmondta nekem, hogy tényleg nem tudok jól odafigyelni mások véleményére. Azt hiszem igaza is van. De segített, ... a végső változat ... elnyerte Pauli teljes helyeslését. Noha vitánk Einsteinnel meglehetősen éles volt, barátságunkat ez a legkevésbé sem érintette." (5) Jól mondta Gyarmati István egy előadásában, hogy a természettudományoknak is köszönhető, hogy kialakult a tekintélytől mentes, tényekre alapozott érvelés. Csakúgy, mint Szókratésznél, ahol az Istenről eredő igazságon kívül nincs más gondolkodásalakító erő. A misztika, vagy az ellenőrizetlen gondolkodás iránt vágyódók persze lenézhetik ezt a túl egyszerűnek látszó logikát, mindazonáltal az igazságért így megküzdő embernek meglehet az az elégtétele, hogy élete során nem hazudott irreális dolgokat. Van így is elég titokzatos és elrejtett tény a világban. A huszadik század tudományának nagy vívmánya éppen az axiomatikus módszer. Semmi más ez, mint őszinte szembenézés a természet kifürkészhetetlenségével, elismerése annak, hogy ennyit tudunk és többet nem. Mert nemcsak az lett axiómává, hogy két pontot mindig össze tudunk kötni egy egyenessel, jóllehet igazában nem is tudjuk milyen a pont, meg hogy az elektromágneses hullámok olyan fizikai létezők, amelyek eleget tesznek egy bizonyos egyenletrendszernek, pedig e hullámok természetét úgy teljes egészében nem ismeri senki, hanem az is axiómává lett, hogy van Isten, és az is, hogy nincs. Mert ismereteink még mindig felszínesek, még az anyag mélységeibe sem látunk bele, mennyire kevésbé a transzcendens világba. Állunk az ismeretlen határán, fogjuk a felénk érkező üzeneteket, barátainkkal összegezzük és megbeszéljük a tapasztaltakat, értékelünk és vitatkozunk, mindenre odafigyelünk. Ellentmondásokat oldunk fel, vagy hozunk egységbe,

részleteket illesztünk helyére. Becsüljük a keresőket, becsüljük az igazat tudókat, és óvjuk egymás szabadságát, életét. Mert szemben állva az összes létezők világával, amely felénk jelez és felénk sugároz, észre vesszük, hogy egyetlen, legalapvetőbb kincsünk az életünk, a létünk, ami az oka annak, hogy felfoghatjuk a különféle lélek üzeneteit. Ezt a kincsünket nem magunktól kaptuk, ajándék ez a történések mélyéről, nem érdemeltük ki, van, és büntetlenül nem is emelhetünk rá kezét. Ennek elfogadásával válik a hívő laikus igazán emberré, akinél nincs csodálatosabb, s aki méltó arra, hogy megismerje a dolgok okait.

Ezt tartom én nagynak és szépnek az életemben. Hogy örökölt hitem erejében, a természetről és társadalomról tapasztaltak segítségével, barátaim támogatásával minden igazságot becsülve nézek ebbe a világba. Mert Isten benne van minden részletben, de Isten több minden részletnél. Mert a Lélek szól minden vallásban, de a Lélek több minden vallásnál. Mert Isten a Lélek által mindenkit hív, a Föld minden határaitól minden időközön át. Keresem Istent a részletekben, ahová Ő beágyazott, és túl akarok emelkedni minden részleten az Ő végtelen Országába.

2. "A Föld fog sarkából kidőlni..."

A laikusok megjelenése az egyház életében többoldalú. Két vonását már említettem: új arcok és új gondolkodási formák tűntek fel. A munka, a tudomány, a művészet és más foglalkozási ágak világából jött emberek tevékenysége és látásmódja termékenyítőleg hatott a teológiára és az egyház közösségi életére. A fejlődés elmélete, az antropológia, a biológia ugyanúgy elvezetett egy új szemlélethez, mint a humán tudományok közül a tartalomelemzés, a szövegkritika, avagy a társadalomtudományban a szociológia, a csoportdinamika, és így tovább. Mindig jött valami új, hol a kozmológiában, hol a mikrovilágban. Vitatkoztunk az idő és a tér természetéről a relativitáselméletben, az okság elvének érvényesüléséről a kvantummechanikában, s ugyanott fogalmaztuk meg a komplementaritás elvét. Lételméleti és ismeretelméleti kérdések kaptak új megfogalmazást, miközben a másik oldalról a pszichológia tárt fel újabb ismeretlen területeket az emberben. Nem lehetett nem látni, hogy az új igazságok fényében meg kell újulnia az Istenről való beszédnek és az Istent kereső emberek szociológiai alakulatának, az egyháznak is.

Az előző elmélkedésben még egy újdonságot említettem: a laikusok felelősségérzetét. Ez szintén új jelenség, amely nem jellemző az előző, papilag-atyailag vezetett, engedelmes, hallgató egyházi népre. Sőt, kitágítom: olyan erkölcsi felelősségvállalásnak lettünk tanúi, amely hordozó rétegében kiterjedt a nem-hívó világiakra, tárgya pedig az egész emberiségre szélesedett. Immáron bárki felelősnek érezhette magát az egész világért. Hosszú sorát mondhatnám el azoknak a világi személyeknek, akik meg nem alkuvó erkölcsöt hirdettek az embertelen világban, életükkel igazolták szavukat, míg az örömhír birtokosai mély hallgatásba merültek. Elástuk erkölcsi kincseinket, s ezért a profán világnak kellett megszólalni és elmondani, hogy az ember megmentésre vár. S ebben az *embernek van tennivalója*.

"Most már minden ember kötelessége - kivétel nélkül mindenkié, ... hogy elkerüljük a katasztrófa felé vezető utat. ... Az új korszak, amelynek küszöbén állunk, alapvetően különbözik minden múltbeli korszaktól ... Háború és erőszak állt keresztapaként az új korszak bölcsőjénél. A gondviselés ajándékát gyilkolásra és rombolásra használtuk. A gonosztett átka örökké rajtunk ül majd. ... Gondolkodásunk radikális megváltozása nélkül nincs kiút a jelenlegi veszedelemből. ... A nézeteltérések a régi erőszakos eszközökkel nem rendezhetők." (6) Az embernek van tennivalója, mert az Atya, aki "szüntelen munkálkodik" az emberekre vár.

Fogadkozásban nincs hiány. Az Internacionálé hangjaival rohamra induló munkásosztály a sarkaiból akarta kidönteni a földet, és megálmodta, hogy a semmiből mindenné lesz. A Föld egyik legerősebb katonai erejévé lett, ez kétségtelen. A két világháborús bűneit sirató Egyház is vallotta, hogy "soha többé háborút", de az igazságos verekedésről megfogalmazott van is - nincs is tudathasadásos nyilatkozatánál többre nem jutott. Sőt újabban, a politikai helyzet változásával, meg is növekszik az öntudata, és elkezd sorolni, mi mindent tett az üldözöttekért.

Nos, egy új korszak elején mi is odaálltunk a történelmi rajtához a világ megváltoztatásának szándékával. "Vagy mi mutatjuk meg a világnak Jézust, vagy a világ nem fogja megismerni őt" - hirdettük. Mi, a laikusok, pontosabban a magyarországi kisközösségek tagjai, a laikusok korában, az egyházért érzett felelősséggel. "Védjük meg Isten becsületét" - így is mondtuk. Lássuk tehát önnön kritikánkat! Ideje is már, hogy gondolkodásunk errefelé vegyen irányt, hogy azonban munkánk módszeres legyen végezzünk egy kis előkészületet. A jelszavak meg a fogadkozások értékelésére haszonnal olvashatjuk Max Planck sorait.

"Az az etika a legértékesebb, amelyik a gyakorlati életben a leghosszabb ideig beválik: éppúgy, mint a tudományban is mindig az az elmélet részesül előnyben, amely legjobban megfelel a tapasztalatnak. Ettől az igazságtól átitatva minden idő nagy etikusai legfontosabb feladatuknak tartották, hogy tanításuk a világban

a gyakorlati tevékenységet segítse elő, miközben ők saját példájukkal jártak elől. És éppen a legnagyobbak közöttük, Szókratésztől Jézusig, nem haboztak, hogy ezért a legmagasabb célért életüket is feláldozzák. Sőt ... ez az egyenes kiállítás tanításuk nagyságának lényeges jegye.Milyen kicsinek hatnak ezekkel a nagy egyéniségekkel szemben ... (azok), ... akik logikájuk ... minden mesterfogásával büszke épületeket emelnek, amelyeket ... éles elmével meg tudnak védeni, de ... nem gondolnak arra, hogy etikai követelményeiket saját magukra alkalmazzák. ... úgy látszik, nem sejtik, hogy ezzel az állásfoglalással éppen az egyetlen utat zárják el, ... hogy etikájuknak általános érvényt szerezzenek."(7) Újságlapokat, könyveket forgatok. " ...határozott világossággal ki kell jelenteni, hogy...a tökéletes földi társadalom keresése a legsúlyosabb veszély a politika és a társadalom számára, mivel szükségképpen anarchikus utópiához vezet. ...Erkölcstelen az a látszólagos moralizmus, amely a tökéletessel elégszik csak meg." (8) Ezt egy vezető bíboros írta. Lássuk ezután egy ornátus nélküli biológus nyilatkozatát! "A gyilkosságot mindenkor a legnagyobb bűnnek tekintették, de a hadiipari tömörülés és a kormány ambícióinak kielégítéséül szolgáló gyilkosságok igazolására kétféle gyilkosságot különböztetünk meg. Az egyik az egyéni gyilkosság, amit szigorúan büntetnek. A másik a "politikai" vagy "háborús" gyilkosság - ezekért nem jár büntetés, sőt éppenséggel dicsőségszámba megy. Két feltétele van annak, hogy egy gyilkosságot politikai vagy háborús gyilkosságnak minősítsenek. Az egyik az, hogy bizonyos jelszavak vagy elméletek szentesítsék. A másik: hogy nem egy embert ölnek meg, hanem százakat, ezreket, milliókat vagy akár az egész emberiséget. Minél nagyobb a meggyilkoltak száma, annál inkább politikai vagy háborús a gyilkosság. Az új korszakban ... gyilkosságnak kell neveznünk minden embertársunk megölését színre, vallásra, állampolgárságra vagy katonai egyenruhára való tekintet nélkül, akármilyen jelszó, hazugság vagy elmélet kíséretében történjék is, függetlenül a meggyilkolt emberek számától Az emberiség akkor találja meg békéjét és biztonságát, ha eléri az erkölcsi és etikai fejlődésnek azt a színvonalát, hogy mindenfajta gyilkolószerzámától visszaborzad, és megbélyegzés számba megy felölteni a tömegpusztítás uniformisát." (9) Következzék most egy pápa: "A katonai szolgálatnak minden nehézség ellenére pozitív lehetőségei vannak: kapcsolatteremtés másokkal, más szokások, más kultúrák, követelmények megismerése, a helyes vetélkedés és belső gazdagodás. ... A katonák legyenek bátran keresztények, akik a feltámadt Krisztus erejében építik az emberek országát és Isten országát." (10) A bíboros attól fél, hogy a tökéletességre való törekvés tönkretesz - az embert? - nem, a politikát ! A biológus szégyennek tartja a katonaruha felvételét. A pápa értékesnek látja a katonai mesterséget, egy újabb laikus viszont ezt mondja: "Örület kockára tenni az emberiség létét azért, hogy biztosítsuk egy filozófiai tan vagy gazdasági rendszer győzelmét. A magam részéről hiszek abban, hogy a tömeggyilkosság és a háború minden körülmények között gaztett." (11) Ki fog hát dőlni a világ a sarkaiból? És kik döntenek ki? Kommunisták, bíborosok, biológusok, fizikusok, politikusok, filozófusok? Avagy mi? Elég volt mások kárpálásából! Műveljük saját kertjeinket, ámde azzal a tudattal, hogy kis kertünk művelésének messze ágazó következményei vannak.

Ennek az elmélkedésnek más címet is adhattam volna. Például ezt: a megélés kora. Minden világsarkkiforgató ugyanis a lelkesedés szép órái után szemben találja magát a megélés éveivel. Én például 36 éve próbálom megélni első és többedik lelkesedésem céljait, s meglehetősen feszélyezve érzem magam, ha bizonyos témákról faggatnak. Az nem vigasztal, hogy egész generációm küzd az önvizsgálat nehéz feladatával. Nekem magamnak kell látnom: miféle bálványokat és gátakat döntöttem le és miket nem. Legelőször szögezzük le, hogy a laikusoknak az egyházi életbe és az erkölcsi világba való betódulásától még az égvilágon semmi sem fog történni, ha csupán a szerepek őrsváltása zajlik le, s a forradalmi, kritikus civilek elkezdik a módszeres ellangyosodást, az adminisztratív tevékenységet. Ha a hajó nem változtat irányt, akkor nincs jelentősége annak, hogy a legénység helyet cserél a tisztekkel. Egy lépést sem jutunk előre attól, hogy laikus temet vagy karinget ölt fel, vagy hitoktat ugyanolyan elavult tanrendszert, mint pap elődje, legfeljebb egy történelmileg halálraítélt alakulat adminisztratív gondjai oldódnak meg egy időre. A laikusoknak nem pozíciókért, vagy jogkörökért kell harcolni. A laikusoknak az új tartalmat kell példamutató szolgálattal léletté alakítani. Amelyik laikus ezt jól végzi, annak nincs szüksége sem más ruhára, sem fizetésre, sem feudalizmusból itt maradt kacifántos rangokra. Több forog itt kockán, mint hivatal és öltözék! Arról van szó, hogy van-e Isten vagy nincs, mert Isten természetes módon csak akkor van, ha valakik képviselik Őt, ha valakik szavából és tetteiből következtetni lehet Reá. Jól kiélezem a mondatot: Isten azért van, mert van ember, aki hisz Benne. Másodszor pedig arról van szó, hogy lesz-e ember? A jövőben! Feleljen erre mindenki, aki erkölcsi tanítónak állítja magát! Ez a választóvíz, amely megkülönbözteti az evangéliumi törvényt a nem-evangéliumitól. A választ követelés keménysége pedig nem monománia, rögeszme, paranoid képzet, gög, szemellenzősség, hivalkodás, egysíkúság, lefojtott erőszakosság, a másik állandó piszkálása, nyugtalanság. A laikus forradalmi profánsággal teheti fel a jelenkor két nagy alapkérdését: Van-e Isten? Mert tégy róla igaz tanúságot az életeddel! Lesz-e élet? Hát add oda mindenedet, hogy ki ne száradjon az élet dúslombú fája! Beszélni Istenről egész emberségünkkel és védeni az életet minden képességünkkel - ez az ezredforduló nagy főparancsa. Ezt a parancsot kaptuk örökségbe az üdvtörténet Nagy Laikusától, Jézus Krisztustól. Ezt a parancsot váltja valóra mindenki, aki egészen átadja magát Istennek, aki féltő gonddal, meleg szívvel fordul az emberek felé. Ezért jelent számomra oly sokat az evangélium mellett az igaz emberek szava és műve, mert a profán cselekvésekben is sokszor látom megcsillanni az isteni mintát, gondolatot. Amikor tehát saját életünk elemzéséhez látunk gondoljuk meg: a

laikusok, az Isten népe egészének hatására létrejöhet a szakrálisra és világra mesterségesen szétesett Valóság új szintézise általa, hogy a világban és nem elszigeteltségben élő Isten népe mindennapi életébe egyként belefér a kemény anyaggal való izzadságos birkózás, az anyagon túli Istennel a Lélekben való beszélgetés, s mindez beleágyazva társadalmi, szociális, közösségi emberi kapcsolatok szövevényébe.

Korunk példaképei között – sajnos – kevés az egyházi ember, s meglepően sok a nem-egyházi, vagy nem-hívő személy. Ha meggondolom, hogy miért van így, egy evangéliumi fogalomhoz jutok el. Végigfutok pl. a hazánkban kiadott természettudományos gondolkodók kötetein. Mondjuk 10 kötet van előttem. Egyik sem materialista gondolkodó, de az ateista ismereteket pártfogoló hazai könyvkiadás mégis megjelentette őket. Miért? Azért mert életté, sikeres, gyümölcsstermő életté váltották természettudományos hitüket. Mert az igazat tárták fel úgy, amint az ember halad a "minden igazság" felé. Ezeknek az embereknek attól van a más alapelveket valló emberek előtt valós, nem emberi csinálásból eredő tekintélye, hogy szavuk mögött teljesítmény áll. Teljesítmény! Amint az Isten világában sem lehet mástól tekintélye valakinek, mint teljesítménytől. Nincs tekintély kézzátételből, ha a kézzátétel árulásba torkollott. Nincs tekintély kézzátételből, ha a kézzátétel nem termelt gyümölcsöt. Akár fogható, mérhető, látható gyümölcsöt, akár a gyilkos erővel szembeszegülő golgotai Krisztus véres veritékének gyümölcsét. Ugyanígy, laikus testvéreim, a mi tekintélyünk, szavahihetőségünk sem alapulhat máson, mint azon a teljesítményen, amivel válaszolunk az ezredforduló főparancsára. Sorold fel imádságaid, elmélkedéseid óráit, számold ki az időt, amikor Istentől tanultál, beszélgettél és ezek után – Planck útmutatása alapján – nézd meg: miben alakította ez a mindennapi gyakorlatot, és elől jártál-e a gyakorlati tevékenység alakításában. Mutasd meg, hogy tudtál szeretni, tudtad összekapcsolni életedet egy másik emberrel, tudtál új életeket elindítani és gondozni. Tudtál közösségbe szeretni embereket, és mások is tudtak szeretni téged. Mutasd fel lapos földi és telt égi erszényedet, mutasd meg a gazdagok házaiban lévő székeket, amelyekre ülhattél volna, de nem ültél. Mutasd meg, hányszor tudtál önmagadon győzni és másoknak megbocsátani. Mutasd fel hány órát virrasztottál, tépelődtél, tervezgettél a rádbízottakért, mennyi idődbe és pénzébe került az Országépítés – ahelyett, hogy Te kaptál volna érte fizetést. Sorold fel a pohár vizet, az irgalmasság tetteit, a viszonzhatatlan jócselekedeteidet, s ne állj elélem ábrándozva, érzelmesen, szépen dalolva, életed idejét eltékozolva. Üres földi kezekkel csak akkor mehetünk az ítéletre, ha abból a kézről a Sátán kiverte a gyümölcsöket, a teljesítményeket. Mert lett volna gyümölcs, de ellene mondtak. Teljesített volna a kéz, de bilincset raktak rá. Egybeszerette volna a világot, de felszögezték egy keresztfára.

Semmiből lehetünk mindenek, ha mindenkiért leszünk semmikké.

Azt hiszem, hogy minden helyes önvizsgálat kiindulópontja, értelmes és Istennek tetsző életünk alapja, laikus becsületünk megőrzésének záloga, Isten létének bizonyítása, az emberi élet megóvásának feltétele az, hogy józanul meghatározott teljesítményekre törekszünk. Ebbeli törekvésünktől szíréhangok csábíthatnak, de el nem téríthetnek. A teljesítményre való törekvés minden egészséges élőlény célja. Ahol nem teljesítménycentrikusak az emberek, ott nincs centrum sem, ami felé teljesítményükkel törekedni akarnának, vagy eltévesztették a módot, amivel a cél felé haladni kell. Jézus nem hagyott kétséget afelől, hogy tanácstalansággal, tengés-lengéssel, langyos ábrándokkal nem lehet bejutni Atyja házába. Aki műveket, *ergonokat* hoz létre, annak nem kell kifacsart szemléletűvé vagy álértékeket előtérbe tolvá lenni ahhoz, hogy lássa mire jutott. Lelki egészségünk múlik azon, hogy valós dolgokat tekintettünk-e hívőhöz illő cselekedeteknek, vagy a lustaság, lehangoltság, megtévesztettség, bizonytalanság, átvertség, félreneveltség, álszentség, megfélemlítettség, gyávaság szülte korcs vallási aktusokat.

A Föld meg a történelem teljesítményeken fordul.
Isten Országá is rajtunk, teljesítményeinken fordul.

3. Pszichoanalízis szélcsendben

Max Planck – tudtán kívül – a célparancs mibenlétét feszegeti, amikor 1935-ös előadásában így beszél: "Egy dologgal ... eleve tisztában kell lennünk. A célt, amelyre törekszünk, a végleges kielégítő állapotot nem érjük el, és nem is érhetjük el soha. Mert a legjobb, legkiforrottabb etikai világnézet sem vezet el az ideális befejezettséghez, mindig csak az irányt mutathatja meg, amelyben a célt keresnünk kell. Aki erre nincs figyelemmel, könnyen abba a veszélybe kerülhet, hogy vagy elveszíti a bátorságát, vagy pedig elkezd kételkedni az etika értékében, és ezáltal, éppen mert becsületes akar lenni önmagával szemben, még az etika elleni támadásra is kényszerülhet. ... Az etikában is úgy van, mint a tudományban. A fontos nem a biztos birtoklás, hanem a szüntelen, az ideális célra irányuló harc, az élet naponta, óránként való megújulása, amely mindig a jobbért, a tökéletesebbért folyó újra megújuló küzdelemhez kapcsolódik." (12) Amikor belső életünk elemzéséhez fogunk, mindig jól jön az imádság, vagy egy avatott vezető segítsége. Sokat jelent ez tárgyilagosságban, amikor önmagammal kell foglalkoznom, úgy azonban, hogy ne önmagam körül forogjak. Ugyanígy van, amikor ez a szemlélődés valamivel tágabbra, bokorméretűre nyílik, hiszen egy közösségi

együttléten ez is feladatunk. Könnyebbnek látszik annak a dolga, aki létrehozott egy kiségyházat, mert utánozhatja Pált, és egy teológiai vagy társadalmi áttekintés után módszeresen fejére olvashat követőinek egy hosszú bűnlajstromot. A történelem, sajnos, nem tudósít bővebben arról, miként fogadta az átlagos korintusi hívő az atyai dörgedelmet, mert a sikeres személyek kanonizációja nem kedvez a sikertelenek morgásai megmaradásának. Pedig az alulmaradottak nem mindig paráznak és tolvajok, hanem esetleg másként, néha éppen emiatt jobban látók. Jakabnak a teljesítményekkel kapcsolatos kritikája azért élhette túl szerencsésen a kanonizáció tisztogatását, mivel nagy egyéniségtől, mondjuk, egy másik kanonizálttól származik, és abban a korban, ilyen méretű embereknél, az eltérő vélemény még nem vezetett likvidálásra. Pedig a korintusiak nemcsak bűnözni, de morogni is tudtak, amint azt jól láthatjuk Kelemen pápa első leveléből. Egyszóval azt hiszem, hogy a vezető is jócskán kockáztat, ha hozzáfog érett, felnőtt bárányai fürdetéséhez, mennyivel inkább egy a bárányok közül, akinek feltjait bármely mellette szorongó báránytestvére megbökhethi az orrával. Aztán az is óvatosságot parancsol, amikor az ember nagy buzgón gyártja a bűnök listáját. Hamar hosszúra nyúlik az a jegyzék, az ember jobbra néz, balra néz, Pistára, Jancsira és Marira, s milyen szépen összeállnak egy társaság nagy-nagy hibái! Észre sem veszem, hogy magamat szépen kihagytam mindebből! Hogy azért az intő beszéd egy egészen külső szemlélő számára mégis jól hangzik, az attól van, hogy én magam is el szoktam követni azokat az ostorozott tökéletlenségeket, csak kevésbé figyelek rájuk. A külső azonban nem ismeri szerkesztési módszeremet és elámul attól, hogy milyen szép önkritikát gyakoroltam. Azt hiszi, magamról beszélek! Pedig akarta a fene! Ha gondosan tanulmányozzátok a hiányosságok felfedése művészetének előző "ars poeticáját", akkor érzitek, hogy az ember felszabadul, ha maga is hajlandó beállni a mérce alá, de azért nem haszontalan egy kicsit reflektálni önmagunkra és szerepünkre, amikor másokat is érint eszmefuttatásunk. Megfogom tehát Max Planck segítő kezét – egy pillanatra átfut az agyamon, hogy valamit neki is valóságosan át kellett élnie, hogy szavai valós lelki olvasmány erejével hassanak rám (keveredik a valóság és a misztika, mert valóságosnak érzem azt, hogy ő is átment azon a jellemfejlődésen, amit az idézet magában rejt, de titokzatos az a hatás, amivel belőlem a szövegéhez való csatlakozást kiváltotta, vagy talán annyi az egész, hogy én is átmentem ezen és láttam, hogy életünk egy darabja meg az abból folyó következtetés leképezhető egymásra, élmény és tapasztalat izomorf, tehát az izomorfia felfedezése az öröm, az izomorfia meglátása adja a biztonságot, de hiszen homológiát is mondhattam volna, mivel a homológia annyi mint egyezés, egyetértés, annak megvallása, hogy igen, ez így van, mert én is tapasztaltam, hát ezért lenne a rezonancia, dehát hogyan is megy végbe ez a folyamat, amely az írott szöveg betűjéből indul és a saját kezem által írott szöveg egyetértő vallomásával végződik, nos, ezt csak kívülről látom, de belül egészen titokzatos) – tehát megfogom a segítő kezét s biztonsággal látok munkához. A kusza gondolatsor egy szóval gazdagított: homológia. Szent ez a szó, mert hitem megvallását, üdvösségem zálogát szoktam kifejezni vele, és hasznos ez a szó, mert most látom, hogy a homológia örömmel és megnyugvásom oka. Nyugodt vagyok, ha életem homológ Jézuséval, ha életem és tapasztalásom homológ egy sokra becsült embertársaméval. Megnyugtató ez minden beszélgetőtársam számára is, mert az életek és megélések egyezése bizalmat és megértést hoz, és további, most már jövőbeli egyezések forrása lehet.

Meglehetősen hosszan elkalandoztam a választott bevezető méltatása során, azt is érzem, hogy a témát tovább lehet bontani. Illő azonban, hogy itt és most lezárjam ezt a gondolatsort. Azt szeretném felfedezni inkább, hogy milyen homológiák vagy izomorfiák vannak, voltak vagy lesznek, egyszóval lehetnek bösz, világsarkkifordító laikus életünkben. Teszem ezt most, szélcsendben, mert az a jó, ha a legénység ilyenkor a vitorlákat foltozza, kicseréli a foszlott feszítőköteleteket, elvégzi a szükséges ácsmunkákat, fest és kalapál, takarít és feltölti a készleteket, munkája közben füttyörészik - s nem csinálja azt amit egy cél nélküli hajó fegyelmeztelen legénysége szokott. Ennek elképzelését nem részletezem.

Először az *irányról* beszélek. Életünkben első az egyezés. Az hozott össze minket, hogy az Atya háza felé, Jézus útján akarunk haladni. Ezt az utat a körülmények alakulása következtében a Bokor saját felfogásában járjuk. Azt hiszem, hogy az első két mozzanatban alapvetően egyetértünk, a saját közösségi elképzelésünk azonban mindenkor megbeszélések eredménye kell, hogy legyen a belátott igazsághoz való ragaszkodás egyetlen lelkiismereti követelményével.

Az utóbbi időben több barátom panaszkodott arról, hogy linkeké válnak a lelki gyakorlatok. A felfutás édes percei múlván, az együttlétekből nem árad már se öröm, se meglátás. Azokkal izzadok együtt, akikkel évközben is tipródom, s már az istenség szobra mögötti függöny sem rejt semmit, mert miért is lenne ott valami valamelyik testvérem izgágaságain kívül. Nyugodtan lecsapok hát egy későn jött üdülőjegyre, egy jobb helyre adódó nyaralási meghívásra, egy külföldi útra menő üres autózásra, mivel a már előző év őszi tudott nyári dátum devalválódott számomra. Majd elmegyek egy másik lelki gyakorlatra! Nem vagyok lánccal hozzákötve a többiekhez! Ugyanígy vélekedem az évi egyetlen közösségi ünnep kegyelmi lehetőségeiről is.

Ennyi már elég is lehetne, hogy a dorong után nyúljunk. Sok mindenről lehetne azonban még beszélni, és ha most elkezdünk munkálkodni a doronggal, elég hamar csak eszméletét vesztett emberekkel lesz tele a szoba, tágabban, a Bokor. Másrészt az a véleményem, hogy a mifajta embereknek csak a fejével lehet beszélni, más meggyőzési eszköz hatástalan. Megpróbálok elmondani látásom pozitív oldalát.

Bármennyire is lesújtó véleménnyel vagyunk önmagunkról, tudnunk kell, hogy számra nézve nagyobbak vagyunk több szerzetesrendnél. Képzettség, szellemi adottságok tekintetében ugyanez a helyzet. Anyagi erőnket illetően sem vagyunk elveszve. Bokrunknak sokszor az a baja, hogy belülről nem látja a jelentőségét. Hozzánk hasonló értékű emberek gyűléseiről, tárgyalásairól, döntéseiről tudósítások, közlemények, fényképes beszámolók jelennek meg a nagy példányszámban terjesztett újságokban. Ezek olvastán persze mindenki meg van győződve arról, hogy itt vagy ott egészen fontos dolog történt. Az egymillió újságot persze eldobjuk, mert csak azért vesszük meg, hogy utána elmondhassuk: megint nincs benne semmi, de azért az agyunkat megfőzték, hogy az, ami az újságba kerül, az a fontos. Ha valaki megtudja, hogy holnap kinyomják a nevét az újságban, akkor sok példányt vesz belőle, mindjárt, gyorsan, amíg el nem fogy, mert lehet, hogy az égvilágon semmit sem csináltunk, csak "ott voltunk", de úgy érezzük, hogy a publicitás talapzatot tolt a lábunk alá, most lettünk egy fejjel magasabbak másoknál. Hát még ha cikkünket nyomták ki! Nincs szebb név az újságban a sajátunknál, nincs lélekemelőbb dolog, mint újból elolvasni a nyomtatástól sokkal nagyszerűbbé vált mondatainkat.

Ez a sajtó által történő megmagasodás egy formája, de van megmagasodás hivatali tisztség, rendjel, cím, valahová bejáratosság, első kézből való informáltság, bennfentesség, meghívások, utazások, delegálások, anyagi honorálás által is. Mi Isten előtt és általa akarunk megmagasodni. Ezzel összefüggésben tehát közlöm veletek, hogy ezt a lelki gyakorlatot, veletek, ebben a kis faluban, ebben az egyszerű házban ugyanannyira értékelem, mint a hatalom birtokosai által pénzelt bármely megfelelő konferenciát. Annyit készültem rá, mint egy tudományos konferenciára. Ritka az az ember, nem is jó szakember, aki egy fontos nyári szakmai konferenciát csak úgy kihagy, vagy azon érdektelenül vesz részt. Tíz-husz ember önzetlen lelkesedése történelmi jelentőségű találkozókat hozhat létre. Lenin egykori lakása a tátraaljai poronini parasztházban egy európai méretű mozgalom központja volt, és Vlagyimir Iljics onnan valóban fessegette a Föld sarkait. Ma becses emlék a razlivi csöszkunyhó, mert a mozgalom szelleme rejtőzött benne. Semmi sem jelentéktelen, ha az emberek nem teszik azzá. Minden, felelősséggel kimondott gondolat jelentős, ha nem zártan közeledem felé. Értsétek meg: minden találkozóknk forgathatja a világot azzal, hogy komolyan vesszük, és minden találkozóval züllesztethetjük Jézus ügyét, ha felelőtlenek vagyunk. A találkozókon jobban láthatjuk a célt, és biztosabban határozhatjuk meg a haladás irányát, ha ezt szívügyünknek tartjuk.

Amit most elmondtam, magában foglalja, hogy a cél és irány kitűzése nem megy, nem ment törekvés és keresés nélkül. A társadalomban, a világban, a Sátán ellenében nem elegendő egy kronométer és egy szextáns. Sem a tudományban, sem a közösségi életben nincsenek királyi utak. Vannak tehetséges emberek, akik időt takarítanak meg azzal, hogy gyorsabban találnak megoldásokat, de az átélés nélkülözhetetlen, az eredményért történő megküzdés nem maradhat el. Lehet, hogy az a bajunk, hogy egyszer, csak úgy, ölnkbe hullott életünk megoldása, s azt hittük, nem kell többé tennünk semmit. Mások keservesen verekszik előre magukat, lépésről-lépésre egy darab igazságért, s jó nekik, mert megszokták a küzdelem, életük része. Tudják, hogy az igazságnak nagy értéke van, mert meg kell fizetni érte. Ha nem mi, akkor az, aki rátalált. Bárhogy is van, most az igazság beépítése kell, hogy folyjék életünkben. Ahhoz a bizonyos egy százalék tehetséghez vagy szerencséhez most kell hozzá izzadnunk a kilencvenkilenc százalék munkát. Milyen érdekes! A legelvontabb szellemi tudományban sem botránkoznak meg azon, ha a tudománytörténet egyik kiemelkedő szellemétől származó eme szellemességet elmondom. Egyedül a lelki életben hangzik ez rosszul némelyek számára. Kár, nagyon nagy kár, hogy az evangélium *gyakorlati* követelményeinek megtevését szolgáló, elősegítő lelki életet a szakírók és a finom lelkek "dezodorálták". Bizony az az ember érzése, hogy ebbéli igyekezetünkben sok változatos illatot, viszont igen gyakran kevés eredményt produkálunk. Csak az viszi valamire, aki komoly munkával bontja ki azt, amije az induláskor volt. Közhely ez, de minden ismert közhelyet egyszer magunk is megélünk. El ne felejtjük merre kell kibontakoznunk! Mert nagyon-nagyon sok minden úgy van, *mint a tudományban*. Ez a laikusok felfedezése, a mi észrevételünk. Mint a tudományban! Indulunk egy előző nemzedék kincsével és látásával. Átvesszük és megtanuljuk mindazt, amit értéként elénk adnak. Becsüljük a hagyományt. Magunk is alkalmazzuk az örökölt tudást, módszereket. Megpróbáljuk továbbfejleszteni az örökséget. Ha akadályokba ütközünk, vagy ellentmondásokat veszünk észre, megvizsgáljuk, hol a hiba: az örökségben, megértésünkben, az alkalmazás módszereiben? Nem félünk megválni azoktól az elemektől, amelyekről kiderül, hogy hamisak, ésszerűtlenek, értelmetlenek. És ez a fő. Mert ha valaki megszokta, hogy dolgait rendesen és szépen, szív és ész összhangja szerint értelmesen végzi, az nehezen téveszthető meg, az nem hatódik meg a bemondásoktól, de nem is szalad fel a vérnyomása a plafonig, mivel tudja, hogy az Isten elég világosan kifejtett törvényei szerint való élet nem fut zsákutcába.

Tapasztalatokat kell gyűjteni, és a tapasztalatokat értékelni kell. A tapasztalatgyűjtés az a bizonyos fáradtságos keresés, amit most a vállalkozókedv oldaláról fogok meg. Vállalkozni kell a lényeges hitbéli, cselekvésbéli, közösségi tapasztalatok megszerzésére, átélésére. Tapasztalatok nélkül nincs érett ember, nincs tanító ember, nincs előre lépő, alkotó, felfedező ember. Ámde a tapasztalatok szerzése - éppen azért, mivel előtte még tapasztalatlanok vagyunk, veszélyes is lehet. Két okból is: a tapasztalatlanságból eredő melléfogás, sikertelenség visszavethet, a siker viszont elbizakodottá tehet minket. Nem kötelező, hogy így

legyen: sok kudarc után is keményen dolgozhatunk, tele reménnyel, s a szép eredmények mellett szerények is maradhatunk. Mondom, nem kötelezőek a világi apostolok gyermekbetegségei, megpróbálhatjuk elkerülni őket. Dehát a gyerekbetegségek olyanok, hogy nagy százalékban megkapjuk őket. Ilyenkor jó a tudatosság és a türelem: észrevenni, hogy viszket mindenem, tehát rajtam a betegség. A másik: türelmes vagyok magamhoz is, máshoz is, mert tudom, hogy minden kórnak megvan a természetes lefutási ideje, a figyelmetlenség, siettetés szövődményekhez vezet.

Ne bátortalanodjunk el amiatt, hogy nem vagyunk sikeremberek. Tiszta evangéliummal, igényes étellel, kontraszt-társadalmat csinálva nem könnyű sikerembernek lenni. Esetleg lehetetlen is. A kicsinyhitűség, csüggedtség Jézus által sokszor megfedett magatartás. Jó, ezt kívülről tudjuk, sokszor hallottuk. Ne felejtjük azonban el, hogy újra és újra megélhetjük. Ha az ember csak belülről, lelkéből hallhatja az igazolást, akkor vannak órák és napok, amikor bizonytalan. Ilyenkor még az önkéntes rendőrt is irigyli, mert az maga mögött érezheti a minisztérium, meg az egész államrend erkölcsi és fizikai támogatását. Mi kifejezetten nem kellünk senkinek: sem Keletnek, sem Nyugatnak, sem ateistáknak, sem egyházfejedelmeknek. Megtűrték vagyunk, bizonyos keretek között. Keserves sóhajtásokkal húzza az evezőket a hajós, ha sem az északi, sem a déli szél nem akar belefújni a vitorláiba. A be nem jegyzettségnek, a társadalmon kívül élésnek vannak nyomasztó vonásai. Az első keresztények nem véletlenül kötöttek alkut az állammal. A prés alól ki akar az ember bújni, mert úgy érzi: még egy perc és visszavonhatatlanul megnyomorodom. Az embernek tehát éreznie kell annak fontosságát, amit csinál. Úgy, hogy széles és világos látása van, és úgy, hogy számon tartja akármilyen kis teljesítményét is. Ezért nem merülök bele konkrét bűnlisták gyártásába, mert miért gyártsak mások számára bűnöket? Mindenki képes rá, hogy meglássa hibáit, hogy megbánja hibáit, *csak legyen értelme az életnek!* Legyen értelme az *egésznek*, mert ha nincs értelme az "egésznek", akkor nincs értelme a részletnek sem, akkor nincs értelme annak, hogy bármiben is megjavuljak. Az egész értelemért, az egész értelméért kell küzdeni, agitálni, dolgozni.

A *félelem* csak meggyorsíthatja a leállást. Sokféle félelem van, s a becsukástól, vagy a megpofozástól tartó félelem mellett hosszan sorolhatjuk a gazdagságtól, hatalomtól lemaradás okozta félelmeket is. A közösségi embernek azonban vannak bonyolultabb félelmei is. Félek a lemaradástól, félek a gyenge teljesítés miatt a közösségi megbecsülés elmaradásától. Félek a vezetőtől, félek attól, hogy a hátam mögött beszélnek rólam. "Megbeszélnek engem!" Attól is félek, hogy már észrevették ezt a félelmemet, és most óvatosan "kezelnek engem". Ezzel párhuzamosan egyidejűleg félek attól, hogy a többiekkel együtt legyek, mert nem tudom, mikor kerülnek terítékre az ügyeim, de attól is, hogy ne legyek együtt, hiszen elszigetelődöm, s ettől szenvedek. Van bennünk továbbá egy vallásos irracionális félelem is attól, hogy ha valamit nem az egyház előírása szerint teszünk, akkor elkárhozunk. Ez a létünkig lenyúló, létfenntartásunkkal összekapcsolt félelem oly erős, hogy mágiát teremt, a mágiának való szolgálatot teremt, mert az ember bele akar kapaszkodni minden ismert és ismeretlen erőbe, hogy megmeneküljön a pokoltól, az örök szenvedéstől, a visszacsinálhatatlan elmúlástól. Ez a félelem, amely a mindennapi életbe oldódva parancsmegtartásban, szabályzatoknak való engedelmességben, testmozdulatokban, vallásos etikettben csapódik le elvakíthat, elveheti józanságomat. A mélyből feltörve felkavarja érzelmeimet is, nem hagy tárgyilagosan gondolkodni, szeretettel-megértéssel mérlegelni.

Kétkedővé tesz, de valójában nem igazi, kritikusan kétkedővé, hanem rombolóan kétkedővé. Olyanná, akinek nincs se szeretete, se türelme ahhoz, hogy alakítva, javítva, tökéletesítve akarjon előrehaladni a történelemben. Aki eszmét, erkölcsöt, embert, sőt testvért is elrúg magától, aki szembefordul és ellenségesen *támad*. Aki megváltoztatni akar, aki átalakítani akar, annak tudnia kell, hogy a megváltoztatandóval, az átalakítandóval való kapcsolatát - a maga részéről - nem szüntetheti meg, mert hatni csak kapcsolatokban lehet. Valós bírálatot gyakorolni csak kapcsolatokban lehet. Ne felejtjük el, hogy a mi kétkedéseink, szembefordulásaink, időnként önmagunk és testvéreink elleni támadásaink nem elvont nihilizmusból, ateizmusból, valamiféle gunyoros külső cinizmusból nőnek ki, hanem éppen vallási buzgóságunk kortól vagy feltételektől kiváltott jelenségei. Ezekre a korrekt reflexió a megértés és türelem, egyet ugyan nem értés, de nem is vaskalaposság. Legyen szabad ismét idéznem: "Semmi sem olyan baljóslatú a világra nézve, mint a hajthatatlan doktrinerizmus, amely mindent csak fehéren vagy feketén lát és minden haladást elutasít, amely nem abszolút értelemben az. Ez nem humánus dolog. Az ember nem rossz. Az ember jó is, rossz is, és minden haladás abban áll, hogy lépésről-lépésre kissé jobba és valamicskével kevésbé rosszá tenni. Szükség van arra, hogy a Messiások, Buddhák, Tolsztojok a botorkálva emelkedő tömegek fölött megmutassák a világosságban fürdő csúcst, de ha jószándékú emberek útközben keservesen igyekeznek kikerülni néhány követ, csapdát, ne gúnyoljuk őket azért, mert nem képesek egyetlen nekifutással az Ígéret földjére kalauzolni minket."(13) A mi doktrinánk ereje abban van, hogy szeretni kell. Ez a tan kikerül minden merevséget és embertelenséget, csak jól csináljuk! A kereszténységben képesek vagyunk szintézisbe hozni a követelményt és az engedékenységet, a parancsot és a megbocsátást. Ha szeretjük egymást, akkor mindig egy potenciális Ferencet, Terézt, Margitot, vagy Kolbét láthatunk a másikban, aki megmutathatja Istent, akitől nem elhúzódnom kell, hanem közelebb vonni. Akit nem írok le, akiből nincs elegendő, akitől nem fordulok el. Sokkal egyszerűbben fejezi ki ezt a Szentírás,

amikor arról beszél, hogy Isten az égvilágon mindenkire sugározza a Napot. Ezért ha megvizsgálom az életemet, nemcsak arra ügyelek, hogy ne legyenek ellenségeim, hanem elmegyek a kezdetekhez: megnézem nem vagyok-e valakivel mísz, vagy bisszig, heccelődöm-e túl a viccen, allergiás vagyok-e valakire.

A valamit tevő, közösségben élő ember ritkán kerül el akár csak egy fokát is a bevezetőben leírt folyamatnak. Egyszer eljön mindenki életében a kritika, a kételkedés, a támadás, a bálványdöntögetés korszaka. Életünk sikere abban van, hogy van-e, lesz-e megújulás, lesz-e újjászületés, tovább folytatjuk-e küzdelmünket a jobbjért. Mert a tökéletességet valóban nem birtokoljuk, de okosan vagy túl okosan, soha nem is mondunk le róla, hát ezért a harc, a küszködés, a következő lépcsőre való fellépés verejtéke, vagy a bennünket az Útról letaszítani akaró Gonosz elleni védekezés minden erőfeszítése.

Az úgynevezett profán tudomány arra tanít minket, hogy az ember az igazságra való törekvés állhatatosságában lett óriás. Jézustól pedig kifejezett ígéretünk van arra, hogy a szeretetben állhatatosak elnyerik megmentődésüket.

4. A bálvány is ember

Kanyargós mellékutcákon sétáltunk már jó ideje, régről ismert testvéremmel. Kérdéseket tett fel, látását akarta ellenőriztetni egy fontos témában és annak gyakorlatában. Időnként én is kérdeztem, hogy megismerjem érveit, körülhatároljam gondolatait. Egyik kérdésem után váratlanul ezt mondta: "hogyan lehet ilyet kérdezni? Most te is nagyot estél a szememben!"

Kényelmes fotelben ültem testvérem lakásán, és egy kényes kérdésre igyekeztem elfogadható választ adni. Nem éreztem magam illetékesnek abban, hogy döntsek egy másokat is érintő ügyben, illetve, hogy ott nem lévő személy véleményét tolmácsoljam. Testvérem egy idő múlva lemondóan legyintett és így szólt: "Te is csak a nimbust csinálod magadnak, valójában nem lépsz!" Nyári lelkigyakorlatra indultam, amikor levelet hozott a posta. A levélben egy mulasztással kapcsolatban listát olvashattam azokról a követelményekről, amelyeknek – amint azt életem és cselekedeteim igazolják – nem tudtam eleget tenni. Aki átélte ilyet, az tudja, mit jelent ilyenkor lelkigyakorlatra menni, sőt lelkigyakorlatot vezetni. Azt is tudja azonban, hogy ha sikerül megkapaszkodni, az jót tesz mindenkinek.

Ha valaki a lelki életét nem a jó érzések keresésében és összegyűjtésében látja, hanem a jellemnevelés folyamatának tekinti, akkor bármikor tanulságos eseménycsokrot tud elmesélni barátainak arról, hogy milyen módon lepleződött le szegény kis személyisége olyan közösségi társai előtt, akik túl sokáig éltek mellette, vagy távolabb tőle, anélkül, hogy észrevették volna valós értékeitől a még valóságosabb hiányait. Mondom, ez a kis csokor akkor hasznos, ha valaki nem jól érezni akarja magát. Ellenkező esetben ugyanis a nevelő példatár panaszkönyvvé degradálódik. Ez a kis csokor végül attól lesz igen természetes, ha a teljesség kedvéért beletűzzük saját, hasonló jellegű "leleplezéseinket".

Egy percig se nyugtalankodjunk! Az ember igazi méretének megbecslése – mint minden mérés – közelítő eljárás. A jóindulatú ember mindig bőkezűen mér, s valami komoly oknak kell közbejönni, ha hirtelen nagyon alacsonynak látja emberét. Ez az ok lehet a szemügyre vett testvérben, de lehet a szemlélőben is. Ez utóbbi esetről szeretnék inkább beszélni.

Úgy tűnik, hogy a homo sapiens, a homo faber, a homo ludens még alapvetőbben jellemezhető, ha azt mondom, hogy az ember mintát vevő, mintát készítő lény, ahol a minta lehet gondolkodásbeli (sapiens), mechanikai (faber), játékbeli (ludens), de egészen más is, például viselkedésbeli illetve erkölcsbeli, aszerint, hogy a valóság milyen régiói tárulnak fel előtte. Nem lehet véletlen, hogy Jézus is annyira hangsúlyozta példaadó szerepét, azt, hogy Őt szemlélve az Atyát is láthatjuk. A gyermek a szülőben, az idősebb eszményképben találja meg az általa megformázandó mintát. Érti, fejlődni, megérni annyit jelent, mint a készen kapott sémák egyszerű átvételétől, majd alakításától eljutni az önálló mintateremtés és mintamegélés korszakába.

Először csak a készet utánozzuk, mert magunknak még semmink sincsen. Figyeljük a minta beszédét, kéz- és arcmozdulatait, írásait, írószereit, jegyzetelési, olvasási technikáját, öltözködését, egyéb használati tárgyait. Mi is elolvassuk kedvenc könyveit, színházba, moziba, hangversenyre kezdünk járni, ha ő is így tesz. Gondolkodási stílust veszünk át tőle, jónak találjuk gyakorlati megoldásait az élet jelenségeire. Lehet, hogy istenkapcsolatunkra is befolyással van, ő tanít meg minket imádkozni, elmélkedni. Majd negyven év távlatából is tudom, milyen hatással volt rám Szentgyörgyi András szentmiséje, ahogyan imádkozta a liturgia szövegeit. Magam is sokat másoltam életemben, a kezdetekre nem is emlékszem, de tanáraimtól, barátaimtól annyi mintát vettem át, hogy a futó elgondolásuk is hirtelen önéletrajzírásra csábít.

Jó annak a mintának, amely térben és időben távolodik tőlünk, de nem könnyű a velünk élő helyzete. Ha nem javítjuk az egyszer valamikor levett másolatot, csak azt állapítjuk meg, hogy az, ami él, nem azonos a korábban elkészített gipszmintával, akkor eljön az a pillanat, amikor eldöntjük: kihez leszünk hűek: ahhoz, aki él, vagy a kezünkben szorongatott élettelen vázhoz. Elmehetünk gyermeteg alkotásunkkal az ember mellől, ha olyan nagyra értékeljük egyszer volt művünket, de földhöz is vághatjuk, hogy ne legyen akadálya barátságunknak, és hozzákezdhetünk újból egy jobb kép kialakításához. Mert az új minta akkor is jobb az elsőnél, ha annak nem egyértelmű tökéletesítése, ha kevésbé szép, valamivel másabb, mint az előző. Mert igazában nem is az egyszeri minta a fontos, hanem a modell és a modellező. Mert a modellben még ismeretlen vonások is vannak, s a modellező fáradhatatlan kezében már benne van előző tapasztalatok sora. Később már a modell szerepe is átalakul, s lesz, mint csupán ösztönző az önálló alkotás létrehozására.

Amikor hátat fordítunk valakinek, amikor rávágjuk az ajtót, amikor odakiáltjuk: "csalódtam benned" – akkor kevésbé vagyunk olyan absztraktak, mint az előző gondolatmenet. "Haragszik a babám, nem néz a szemembe" – ez kevésbé elvont. Nem néz, mert már nem vagyok számára a régi, akinek látott, de még nem végezte el magában azt a munkát, ami után új szeretettel tud felém fordulni. A kamaszodó türelmetlen lesz szüleivel szemben, mert felismeri, hogy feledékenyek, valamiben modorosak, kicsinyesek. Nem képesek megérteni, ami őt nagyon lelkesíti. Kezdi felfedezni szülei életének hiányait, tévedéseit, valamikori bűneit. Kitalálja, mit rejtegetnek előtte, mások s talán önmaguk előtt is. Párhuzamosan, felfedi szélesebb környezete ellentmondásait, addigi közössége, egyháza gyenge vagy hibás pontjait. 15-től 35-ig, de talán a halálig van az embernek elég dolga atekintetben, hogy megtanulja újból szeretni mindazokat, akiket egy-egy tisztánlátási akciója során jó keményen körülteremtett.

Ismerni, kritikusknak lenni, megérteni, jobban ismerni – s eközben szünet nélkül szeretni, vagy legalább is minél hamarabb visszakapaszkodni a szeretet útjára – ez a keresztény kapcsolat egy ciklusa. Fel nőni és soha nem csalódnai ugyanannyi, mint fel nőni és soha nem tévedni. Értelmes, igényes ember számára lehetetlen. A csalódásunkat okozó hamis bálvány ledöntése, a másik igazabb énjének meglátása, saját ostoba képzeink lomtárba vágása nélkülözhetetlen. A ledöntött bálványban benne levő ember továbbszeretése, vagy újbóli szeretése pedig kereszténységünk kritériuma. Jézus többet nézett ki tanítványaiból, s hol rájuk förmedt, hol nagyon ideges lett tőlük, hol megbénította nehéz gondolkodásuk. Aztán tovább folytatta velük a munkát. Nikodémusban csalódnai látszott, csakúgy mint az emmauszi tanítványok írásismeretében, de hozzáfogott a magyarázathoz. Csalódott első pápája helytállásában is, de már a tényleges bűn elkövetése előtt a jövőbeli kifejtésre, a metanoiát tartó Péter metanoiájának közösséget építő erejére gondolt.

Nyugodtan döngethetem a bálványokat, ha megtanultam már, hogy a bálványok helyett előbb-utóbb embereket kell látnom, történetükkel, jelen tudatuk által meghatározott reakciójukkal. Azt kell figyelmem, képesek-e a kapcsolatteremtésre, hatások felvételére, feldolgozására. Lepereg-e róluk a kritika minden szava, vagy odafigyelnek rá? A többi, az egyes hibák, másodlagos fontosságúak. Akivel lehet beszélni, azzal megbeszélhetjük azt, amit hibának látunk, s vagy ő korigál, vagy mi, hiszen miért lennénk mindig mi a csalhatatlanok. Ismétlem: a személyi kölcsönhatásokban a kapcsolat tartásának és a javításra, fejlődésre való készségnek van elsődleges szerepe. Egyszerűbben és evangéliumi nyelven kifejezve: nincs addig semmi baj, amíg a nagyító alá vett testvéreimben jól meglátom a metanoiára való képességet és készséget. Akinek szíve, lelke, értelme nyílt arra, hogy a teljesebb igazság, a tökéletesebb élet felé továbbléljen, az barátom és nem bálványom, mert már megtanultam Jézus szemével nézni minden egyedi tulajdonságát.

A bálványtól való megszabadulás igazában véve nekem jó. Ha már tudom, mi a törvény, és ki a törvény teljesítéséért küzdő ember, akkor gondolkodásom megérett, túljutott az éretlen, kincselével kérkedő iskolás gyermek leckefelmondó és mástól leckefelkérdező viselkedésén. A másokat rángató, ujjal mutogató, türelmetlenkedő és értetlenkedő agresszivitáson. Már van tapasztalatom, példatáram, elsősorban saját balfogásaimból, de az évek során látott, megfigyelt, szeretettel értékelt és az objektív törvényhez mindig hozzámért magatartási mintákból is. Törvényszerűnek tartom, hogy időnként a mellettem dolgozó, vagy egy másik nagyra becsült testvérem húz valami rossz lépést, néha legjobb szándéka ellenére. Ha bálványállító és imádó lennék, akkor engedelmes hülyeként mennék a bálványtekintély után. Ha éppen forradalmi mindent-döntőgető lennék, akkor mennyei kéjjel nézném egy újabb farizeus méltó bukását. De keresztény akarok lenni, s ezért melléálllok, várom, mikor segíthetek. Sorsa az enyémhez kapcsolódik, mert krisztuskövető. Nem hagyom ott. Nem lehetek sem pap, sem levita.

Laikus vagyok. A Jézus által papoknak nevezett emberektől ugyanis csak a törvények hajtogatását hallhatta az ember, de nem tudták a törvényt irgalmasan alkalmazni a szegényekre, az özvegyekre, az utcalányokra, az élettársi kapcsolatban élőkre, a megszálló katonai nagyhatalommal kollaboráló megtévedt tisztviselőkre, azokra, akik ott vannak, ahol éppen vannak. Nem örülnék, ha egy bálványt, kis- vagy nagykatekizmussá merevített Jézus nevében a mai papok, vagy ami még borzalmasabb, a mai laikusok elkezdenék kioktatni egymást arról, hogy mennyire "tanításellenes" a felfogásuk, az életük, s eközben tiszteletreméltó távolságra hátrálnának a tökéletlentől, ha módjukban állna, kényszerítő szankciókat is foganatosítanának ellene, hogy

ezzel is éreztessék emberükkel veszedelmes eltévelyedtségét. Jézusnak sem jó, ha bálványá merevítik. Az evangélisták nem is tették, mert jobban ismerték, jobban szerették. Az én Jézusom nem az aranylemezes ikonok pompába merevedett – bár néha szomorú szemű – Jézusa, hanem az igazságszolgáltatás céljából felszedett kockakövek között tűnődve álló, s a megmenekült vádlottat csendesen kérdező tanító, vagy a fáradt, égő lábait pihentető, Jákob kútjánál egy teológiához abszolút nulla növel párbeszédet kezdő Élet. Mert az is igaz, hogy van fekete és van fehér, szent és nem-szent, Istennek tetsző és Isten előtt utálatos, de az is igaz, hogy ebben a világban főleg csak keverékek vannak, s a piszok alól türelmes kézzel kell kibontani a felismert istenit. A nem-bálvány Jézus tudta mikor lehet valakit egy pillanat alatt a feketétől a fehérhez fordítani, s azt is tudta mikor kell valakit egyszerűen csak arra ösztönözni, hogy induljon meg a szürke homályból a világosság felé.

A hírneves Keresztelőhöz tóduló embereket Jézus csípősen kérdezte: minek mentetek ki a pusztába? Hírességet nézni? Nyertetek, mert az az ember tényleg megérdemli a figyelmet. A mai, hitüket pápanézésben, vagy nyugati közösségi vezető csodálatában beteljesedni vélő hívőkhöz ugyanígy szólhatna. De lehet, hogy a nagy emberek kifogástalan képének tisztelete mellett jobban a lelkükre kötné, hogy inkább a mellettük élő testvérük kevésbé látványos, kevésbé világméretű, kevésbé elragadó, enyhén izzadságszagú alakjával foglal kozzanak, hátha abból is kiszüremkedik valami, ami gyakorlati felhasználhatóság szempontjából kedvezőbb, az üdvösség munkálása szempontjából pedig határozottan kapóra is jön.

Az önző, a rossz értelemben önmegvalósító, azaz csak önnön érdekeit munkáló ember a bálvány-konfliktusokban lelepleződik. Azzal lelepleződik le, hogy elmegy, pedig nem küldték el, sőt marasztalták. Azzal lelepleződik le, hogy falat húz ajtó nélkül. Csak kapni akart, de igazán visszaszeretni nem tudott. Tisztelte azt, amit a másiknak gondolt, rajongott érte, gondolattalanul követte. Aztán belenyilallott valami, s bizalma többé nem tudott lábra állni. Elfordult, másfelé fordult, új képet keresett magának, de lehet, hogy azt sem. Egy illúzióval kevesebb.

A baj megelőzhető, a veszély elhárítható, csak tudni kell róla. A gyermekbetegségek után jönnek a felnőttbetegségek. Közösségeink attól vannak, hogy horizontálisan szeretjük egymást. Ne engedjük, hogy ez a szeretet sérüljön. Becsüljük egymást, hitben erőset és hitben gyengét egyaránt. A Föld sarkából való kiforgatásának ez a *szociális* feltétele: tökéletlen, gyakorta hibázó emberek egymáshoz hűséges társasága, amely állhatatosan törekszik a szeretet cselekedeteinek, műveinek megvalósítására. Tartalmaink és szemléletünk kritikus ellenőrzése után most erre gondoljunk: helyes, torzításmentes, testvéri, emberi kapcsolatokra törekedve vizsgáljuk meg életünket, hogy ezután majd jobban szerethessük a testvéreket, az embereket.

5. Depresszió (olvasónaplóból)

Újságbeli közhely, hogy – főleg nagyvárosokban – az emberek jelentős része depressziós. Húzzuk a mindennapos kötelességek szekerét, s ha új reggelre ébredünk, korántsem úgy kezdünk, mint a dalos kismadár. Ébredés előtti nyugtalanság, félálomban már a napi teendők képeivel való küszködés virrad ránk, nehézkesen szedjük össze magunkat, kávét kell innunk, valamiképpen kemizálni önmagunkat, hogy kedvünk legyen az induláshoz. Az ember depressziója azonban nem csupán abból ered, hogy levegőtlen lakásban él, hogy a zajtól akaratlanul is károsodik a vegetatív idegrendszere, hogy az utcán ólmot szív be és nikotint a munkahelyen, a különböző műszakok kiborítják bioritmusát, és a hajszolt nap végén nagy erővel tör rá a fáradtság. Az ember depressziós lesz a tévedéseitől, a kudarcaitól, a reménytelenségtől, a hiábavaló igyekezettől. Az ember úgy érzi, hogy kár fáradoznia. Mivel a depresszió népbetegség, szeretnék vele foglalkozni.

Először profán síkon mozdulok meg, hogy azután könnyebben láthassuk a téma bennünket ugyanúgy érdeklő egyházi vonatkozásait is. Mi tehát a fő probléma? Idézek egy interjúból. "Ma egyetlen társadalom sem becsüli meg úgy az alkotó értelmiséget – kivéve éppen annak legbecstelenebb részét, a hadiiparnak dolgozókat –, amennyit az hasznos társadalmi munkája alapján megérdemelne. Ránk nézve csak az a szomorú, hogy közel negyven évvel ezelőtt bíztunk abban, hogy nálunk reálisabb lesz az elosztás. Sajnos, általában igaznak tűnik, hogy az embert emberré tevő értelemnek a legkisebb a piaci kereslete és árfolyama az egész világon." Negyven évvel ezelőtt "meg voltunk győződve arról, ha kiemelkedő tudású alkotó értelmiségivé válunk, akkor magasabb rendű életre számíthatunk a szocialista társadalomban." Azonban "nem valósult meg a társadalmilag hasznos munka mennyisége és minősége szerinti elosztás." Ha elnézem "az anyagiak után rohanó embereket"... "akik havi százezret is bezsebelnek abban a társadalomban, amely a társadalmilag hasznos munka minősége és mennyisége szerinti elosztását ígérte a javaknak, akkor derül gondolom, hogy milyen szerencsés ember lettem, hiszen a földi javak legtöbbször nekem már nincs szükségem. Elment hitem, lelkesedésem vonata. Elmúlt a megszállottságom a tudományért, a hazámért, a

népemért, az emberiségért, küzdőképességem az igazért, a jóért és a szépért. Ne csodálja, hogy egy ideáit vesztett emberrel beszéltem, aki lélekben nagyon közel került ahhoz a professzorhoz, akiről az ÉS-ben Asperján György 'Értékzavarok' című írásában olvashat."(14) Az Asperján által elének állított egyetemi tanár ugyanis nem bírta. "Depresszióssá vált, étvágytalan, sovány és mániákus lett, és ezért kilátástalannak ítélte a maga helyzetét. Értékzavarról beszélt, összekuszálódó értékrendszeréről, és egyre reménytelenebbül kérdezgette: 'Mondd, szerinted ez az egész hova vezet?' Mert ez, a halálakor 61 éves, egyetemi tanár a kommunista eszmét választotta, s mindazt, ami ezzel járt emberi magatartásban, cselekvésben, erkölcsben: gyakran megfélemlítve az önérdékről, tette, amit kellett. Nehéz időkben is kitartott a választott eszme mellett. Hűségese maradt akkor is, amikor már úgy érezte, nem tudja pontosan meghatározni, mi mellett tart ki. Végül elmenekült, inkább és elsősorban önmaga elől. Mert értékzavar az, ha egy átlagos újságíró kétszer annyit keres a standján, mint egy átlagos újságíró, ha egy benzinkutas kétszeresét, háromszorosát keresheti annak, amit egy olvasztár, vagy naponta föld alá szálló, életveszélyt is vállaló bányász. Értékzavar, ha egy tisztességesen dolgozó, csak a fizetéséből élő negyven éves munkás, tanár, mérnök, orvos, közgazdász elérhetetlen álomnak tartja egy lakás megszerzését, vagy beleroppan, ha mégis sikerül a két szoba összkomfortot létrehozni, s ugyanakkor vannak, akik immár nyolc-, tízmillióért építtetnek maguknak...". "Nehéz az iskolában bizonyítani a gyerekeknek, hogy tisztességesnek kell lenni...nehéz a morálról beszélni...nehéz elvárni, hogy az emberek higgyenek, meggyőződésük legyen, áldozatot hozzanak a jövőért és a közösségért."(15) Még a tudományért sem hoznak áldozatot a rosszul fizetett emberek. Gyarmati István kutató csoportja hét év után felbomlott, mert tehetséges tanítványait csak lelkesedéssel nem tudta kifizetni. "...egyik rendkívül tehetséges munkatársam mellettem 4000 forintot keresett havonta. Ma kb. négyszeresét keresi ennek. Tudományos karrierjének természetesen vége. ...Legyünk realisak ... professzora és tudományterülete iránti bármilyen fokú lelkesedés sem tud 12 000 forint fizetéskülönbözetet ellensúlyozni."(16) Ezért keres az alkalmas helyzetben lévő fiatal kutató akármerre is egy kemény valutával fizető külföldi állást, még színvonalán alul is, csak hogy anyagilag átdobja magát azon a falon, ami után már majd a hazai kevés pénzből is valahogy meglesz a kutató munkához szükséges környezet. Ezt az eléggé átlátható tény a korábbi képmutatás mindenféle ideológiával leplezte és gátolta, ma már azonban az ifjú értelmiségi magának is megköveteli azt a jogot, hogy ugyanúgy bukthasson a konvertibilis valutára, amint azt az állam teszi. (17) Ismerek tudományos intézményt, ahol a kutatók 20%-a tartózkodik nyugaton, míg az itthon maradtak a kinnlévőktől megspórolt fizetések felosztásából javítják anyagi helyzetüket. S ebbe az államnak is bele kell nyugodnia, ha nem akarja, hogy évente rendszeresen megtermeljük a disszidensek igen stabil arányát. S a kinnmaradók nem azok, akik eleve jobboldaliak, ellenséges elemek, hanem igen elszomorító arányban azok, akiknek a hazai állami és társadalmi rendszer elsőrendű támogatónak kellene lenni, akik, vagy akiknek apái az elmúlt negyven évben kerültek a társadalmi gúla tetejére.

Nincs depresszió valakik agresszivitása nélkül.

Egy absztrakt erkölcs nevében, fekete-fehéren gondolkodva, egy pillanat alatt kész is lehetne az ítélet. A helyzet azonban nem egyszerű. Kevés az igazán rossz szándékú, tisztán önző beállítottságú ember. Ha egy kommunista veterán, egy magas állású közéleti vezető fia vagy leánya elhagyja hazánkat, azért meg kell kérdezni: mi történhetett, ami azt a gyereket arra bírta, hogy elvesse apái életútját, s nemcsak életútját, de egész világát, a népet, amely mégis csak felemelte, hordozta. Ugyanúgy meg kell ezt kérdezni, mint akármelyikünk teszi, amikor azt látja, hogy gyereke nem vállalja a szülői örökséget. Egyszerűen csak más a karaktere, vagy csak arról a könnyen kimondható állításról van szó, hogy minden generáció ellene akar mondani az előzőnek? Avagy inkább arról, hogy az elődök nem éltek hitüket, vagy nem tudják átadni a hitüket, vagy nincs is hitük, mert sosem volt, vagy volt, csak időközben valahol elveszett? A maszekre irigykedő értelmiségi, az élet továbbadására semmilyen szólammal vagy hazugsággal el nem kendőzhetően, világosan és objektíven negatív szaporodási aránnyal válaszoló társadalom, az ilyen-olyan motivációval hazáját elhagyó magyarság, a neveletlen, agresszív, veszélyeztetett vagy már el is vesztett hazai fiatalok, és ez a sor folytatható, mégis csak egy-egy tünete annak, hogy e népnek nincs hite itt önfeláldozó, kemény életet élni. Van, aki depressziós, van, aki agresszív, van, aki átkozza szüleit. József Attila sorai jutnak eszembe: "hol lehet altiszt, azt kutatja, pedig a sírt, hol nyugszik atyja, kellene megbotoznia." (18) Értékzavar van és elméleti bizonytalanság.

Az elsőről így vallott Vitányi Iván már 1970-ben. A pénz "legnagyobb vereségünk. Azt hittük, hogy a mi boldogságunknak már nem lesz szükséges feltétele, legfeljebb halk szavú szolgálója. Azt hittük, hogy nekünk már elég lesz az értelmes munka, az anyagi javak megszerzése, megőrzése érdekében nem kell ügyeskedni, ravaszkodni, garast a fogunkhoz verni, félretenni, befektetni, gyűjteni, előnyöket kisajtolni, lottózni-totóznai, adni-venni, telket, házat vásárolni, autóra zsugorgatni. Ó, hogy gyűlöltük ezt! Hányan voltak közöttünk, akik szuverén megvetéssel utasították vissza a felajánlott házat, földet ... és most a fejünket vernénk a falba, amikor egy ugyanolyan házért, öröklakásért fizetjük a részleteketHa jól körülnézek a világban, éppen fordítva történt, ahogy vártam. ... El kell tehát gondolkodnom, amikor olyan emberekkel találkozom, akik... 1945 után nem álltak be mozgalmi "prófétának", hanem rögtön az anyagi javak után néztek. ... Hát még azok, akik a kettőt jól össze tudták egyeztetni! Úgy voltak proféták, sőt profétáknak nekem

is, hogy a fenekük sohasem lógott ki a nadrágból, hogy ugyanazt a lakást, kerttel megkapták ingyen, még a tatarozás sem az ő gondjuk." (19) Nos, a prófétaság már közelebről érdekelhet minket, de lássuk előbb, miért szenved Gyarmati az elméleti zűrzavartól. Azért, mert "minden embernek, családnak, közösségnek, társadalomnak, sőt az egész emberiségnek is van egy eszmei, belső irányítúje, amely vélt vagy valódi cél felé mutat. Az egyes ember eszmei irányítúje gyermekkorától fogva igazodik a család, az iskola, társadalmi osztálya és az egész ország irányítújéhez, céljához. Ameddig a belső irányítú követni tudja az erősebb eszmei irányítú irányát, az élet harmonikus. A kisebb zavarok elől a belső irányítú rugalmasan kitér. Ám ha a nagyobb erők által vezérelt irányok sűrűn, nagy szögben, gyorsan, esetleg ellentétesre változnak, akkor az egyes ember irányítúje képtelen - különösen erős jellem esetén - követni a gyors és nagyszögű fordulatokat. Így feloldhatatlan konfliktusok keletkeznek. Hazánkban az elmúlt fél évszázad alatt annyiféle irány volt célként kijelölve, és néha oly gyorsan változtak, hogy az egyes emberek belső irányítúi gyakran megzavarodtak. Színekben beszélve, az én korosztályom irányítúit kötelezték már a barna, a zöld, a piros, a rózsaszín stb. irányokba való beállásra. Újabban talán semmire sem kötelezik, de így lesz egyik nap a fekete fehér, a másik nap a fehér szürke stb. Na de így a belső eszmei irányítú megbolondul, különösen azért, mert roppant erős anyagi erőterben mozog. Aki negyven évvel ezelőtt hitet tett arra, hogy csak a közösségért dolgozik, az ma idiótának számít. Abban pedig, hogy a vitustáncot járó emberi és érdekviszonyok között egy ember belső eszmei irányítúje kezd megtévelyedni, nincs semmi természet- és társadalomellenes. Az csak önvészélyes. Sajnos az is igaz, hogy az ... önvészélyesség esete nemcsak hic et nunc az egyes emberre, de - mutatis mutandis - az egész emberiségre globálisan is fennáll." (20) Keserű elemzés, de így jutunk el az embert megtartó belső meggyőződéshez, amelyhez, s amelyhez egyedül érdemes hozzáigazítani a mindennapi cselekvés irányát. Meg kell tehát vizsgálnunk, mi él bennünk, mi mozgat minket, és eme mozgásunk közben és következtében milyen a mi közérzetünk? Itt megállok, mert belső állapotjelzőket másra ráolvasni nem szabad. Azt viszont megtehetem, hogy gondolkodási témát javasoljak számotokra. Ez a nap már a csendes önvizsgálat ideje. Ahhoz, hogy előreléphetsek, két síkon is vallani kell önmagamról. Az első sík egybeesik eddigi beszélgető partnereink mozgásterével. Elmúltak az ifjúság éve, már tudjuk, hogy nemcsak igével él az ember, már tudjuk, hogy ha nem akarunk egész életünkre engedelmeskedő beosztott lenni - ezt a státust az idő multával egyre rosszabbul viseli az ember -, akkor valami vezetői posztot kell megszerezni. Ha még tovább élünk, akkor kiderül, hogy nincs az a pénz, amely ne kívánna többet, ha már egyszer eldöntöttük, hogy az anyagiak tengelyén jobbra fogunk menetelni. Ha még tovább élünk, akkor kiderül - amit Gyarmati is tud már -, hogy hatékonyan és tisztességesen vezetni nehéz vagy lehetetlen. Marad az agresszió (= több hatalom hajszolása) vagy a depresszió: a levertség, mert se így, se úgy nem jutottam semmire. "Egy kis kertem szerettem volna" - mondjuk tehetetlen vágyakozással oly sokan. "Csak legalább becsülete lenne az embernek" - visszhangozzák a pedagógusok. S amikor visszaemlékszem a sárospataki tanítóképző ezévi diplomaosztó ünnepélyére, ahol a főfalon Lao-Ce szavai voltak olvashatók "A bölcs Alkot, s magának semmije nincs. Munkál, s jutalomra nem számít... és mert sohasem igényel semmit, sohasem veszthet semmit." - akkor azon gondolkodom: elszánt belső meggyőződés programja ez a négy és fél sor, avagy keserű szociográfia a "nemzet napszámairól". Bírod-e még, tervezel-e még? - kérdem profán, humánus síkon. S ha most a csendben elkezditek vizsgálódásokat saját életetekben a második síkon, a lelki, az egyházi, az országbeli nekiindulást, eredményeket, értékzavarokat, külső erőtereket illetően, akkor sokat tettek azért, hogy lelki látásotok értelmes, lelki fejlődésetek valóban előrevivő legyen, és meg hozza minden fáradtság mellett is a nyugodt lelkiismeret biztonságát. Ugyanakkor talán már el is készítették a következő elmélkedés egyes részeit.

6. Értelmiséget az egyháznak!

Nagy baj, nagyon veszélyes dolog, ha egy társadalom vezető rétege irányvesztésről, értékzavarról, a morális ítélőképesség hiányáról panaszkodik. A tudomány halála, ha a tudós anyagiassá válik, a múzsa is elnémul, ha a költő másodállást vállal. (21) Vajon nem az-e a baj, hogy minden társadalmi átalakulás ellenére megőrizzük a múlt egy téves beidegződését? Azt, amit Bibó István oly világosan elmondott: az önmagát értelmiséginek nevező réteg nem látja valódi helyét, feladatát. Akár Franciaországban, akár a Szovjetunióban "úriember alatt elsősorban nemest értenének, középosztály alatt elsősorban középvagyonú polgárt, értelmiségi alatt azonban különleges szerepkört betöltő embereket, akiknek akár kiváltságos, akár közepes, akár alacsony az életvitele, helyüket elsősorban az értelmiségi szerepkör határozza meg. Az *úr* hűbéri rendi jelenség, a *középosztály* kapitalista-osztálytársadalmi jelenség, az *értelmiség* örök emberi szerep". "Az értelmiségi réteg mai legkeservebb sérelmei" - írta 1947-ben - "jellegzetesen a helyét veszített *úr* sérelmei: a cselédek tiszteletlenek, a házmesterné beszüntette a kezét csókolomot, egyes szakmunkásoknak nagyobb a fizetése, mint a diplomás közalkalmazottaknak stb. ... Mindez azért lehet így, mert a magyar ... értelmiség nem a tanult földművest, a remekelő kézművest, a kiváló szakmunkást érzi legközelebbi rokonának, hanem az urak azt a változatos skáláját, amely a vidéki földbirtokoson kezdődik, az úri szélhámoson végződik, s magában foglal mindenkit, aki életét és helyét a világban ... rangra alapozza, nem pedig a maga személyes, szakmai teljesítményére". (22) Nem állítom, hogy Bibó szavai változtatás

nélkül érvényesek minden mai helyzetre. Két lényeges észrevételt azonban kiemelek azért, hogy összegyűjthessem egy építő magatartás ismérveit. Az egyik mozzanat azt fejezi ki, hogy foglalkozásokkal és rangokkal szemben értelmiséginek lenni örök emberi szerep: értelemmel fordulni a világ felé, megérteni és alakítani azt, még ha ez utóbbit szó szerint nem is mondja a szöveg. Túllépni a foglalkozás korlátain, s értelemmel gondolni át a természet és társadalom problémáit. A jól kvalifikált, de szellemi képességeivel rabszolga- vagy bérmunkát végző ún. értelmiségi tehát nem értelmiségi, mert ő is csak termel, de igazában nem alkot. Az értelmiségi meghatározásban tehát nem az egyszer megszerzett diploma a döntő, nem a besorolás, az íróasztal vagy a fehér gallér, hanem az értelem bírása és használata. Nem csodáлом tehát, hogy a jövő szempontjából optimista Vitányi Iván majd negyven évvel később Gramscitól kölcsönzi a terminológiát, aki az értelmiség legfőbb kritériumát az értelemben látta. Az a gondolkodó ugyanis, aki az emberiség jobb sorsáért küzd, legyen az Gramsci, Bibó vagy Vitányi, avagy Veres Péter, felismeri, hogy az önzetlen harcban kik az ő rokonai, harcostársai. "A tiszaladányi parasztokban, elsősorban a Csikai testvérekben, olyan embereket ismertem meg, akik különböztek mindattól, amit addig parasztinak tudtam. Okos, tájékozott, művelt emberek voltak, többet olvastak, mint nem egy értelmiségi, világosan látták a társadalmi problémákat, nyíltan és őszintén beszéltek." "Megismertem, s én, az úri fiú, egyszerre úgy találtam, hogy inkább tartozom hozzájuk" – így Vitányi. (23) "Nagy gondunk, hogy a burgenlandi magyarságnak nincs értelmiségi rétege" – mondja Szeberényi Lajos történész-tanár, a burgenlandi magyar népcsoport Nemzetiségi Tanácsa elnökhelyettese. "Márpedig egy kisebbségi népcsoport fejlődése attól is függ, milyen széles értelmiségi réteget tud magáénak. Enélkül meggyöngül az ellenállóképessége" (24) – fűzi hozzá a riporter. Megtoldom: nemcsak egy kisebbségi népcsoport, nemcsak egy kis ország, nemcsak egy nagy ország, hanem az egész világ fejlődése függ attól, van-e értelmisége, van-e tiszta igaz, önzetlen embere. Van-e elitje, amely tudja, mit akar tenni, s amely minden másnál fontosabbnak tartja, hogy megtegye azt, amit tenni kell. Nem sandít sem jobbra, sem balra, pénzre vagy megtiszteltetésre, formákra és elismerésre. Eposzt akar írni, és nem pénzért szonettet, ívhonoráriumért regényt. Semmiért sem szabad lemondani a belső hit ápolásáról, a belső hit szellemében való életről. Amikor az eliten, a gondolkodó, vezetésre hivatott értelmiségi rétegen "elhatalmasodik ... az az érzés, hogy mindenkinek felett az emberek színe előtt kell helyt állnia", akkor ereje gyengül, a gazdag és teljes emberi élet lehetőségei lassan bezárulnak előtte. Mert "amíg teljesítőképessége töretlen, addig úgy érzi, hogy mindenkinek előtt nem az emberekkel, hanem azokkal az értékekkel szemben kell készenlétben lennie és számot adnia, amelyeket képvisel." (25) Csak megzavarodott társadalmi viszonyok között fordulhat elő, hogy az addigi elit más rétegek életformája, kiváltságai után vágyakozik.

Az is döntő, hogy a gondolkodó elit tud-e táborát gyűjteni, akármekkora is. A lényeg az, hogy van-e közössége, van-e közösségi ellenőrzése, van-e gondolati magvainak közösségi termőföldje, van-e alkotó kritikájának belső kritikája? Felerősíti-e az eszme hangját, hogy messzire hallatsszon? Szenczi dolog ez: "Pesten jártamban azt is megtapasztaltam, hogy másutt is vannak hasonló csoportok: egy nagyobb mozgalomba tartozom tehát, amelynek közösek az eszméi és a céljai. Ment az ember az utcán egy Veres Péter-kötettel vagy egy Bartók-kottával a hóna alatt - és megszólították: ha én láttam ilyet, én szólítottam meg másokat. Első pillantásra testvért láttunk egymásban, akivel összetartozunk." (26) Amikor az eszme felfut, akkor testvéreket és tanítványokat keresünk. A megbecsülés hiányáról panaszkodás nem az emelkedő ág jellemzője. Aki egyszer valódi, élő közösség tagja volt, az soha nem feledi azt, később is, ha másképp is, de megvalósítandó modellként nézi, reménye van benne. Érdekes egy hosszabb szakaszt idézni Vitányi ebbéli tapasztalataiból:

"Valaki azt javasolta, menjek el a KIE-be. El is mentem, és itt kerültem először olyan közösségbe – a családon kívül –, amellyel azonosítottam magam. A Keresztény Ifjúsági Egyesület kiskunhalasi szervezete akkor alakult. Egy Péter Balázs nevű fiatalember szervezte, foglalkozására nézve cipészsegéd, akinek négy polgárija volt, semmi több. Az ifjúsági vezetésre sem képezték sehol, mégis jól csinálta. ... Volt egy kis székházféle, ... ott jöttünk össze, hetente kétszer-háromszor, olykor még többször. A KIE alapelvei szerint mindenki tag lehetett: diák, iparos- és parasztfiú, még csak az sem volt feltétel, hogy protestáns legyen (valóban voltak más vallásúak is, de ezt soha senki nem firtatta). Mindenki egyenlő volt. Az első hely, ahol nem kellett magamat úriúrnak éreznem, mert a különbözőségemre nem figyeltek oda, meg volt engedve. Legfeljebb az következett belőle, hogy nekem többet kellett szorgoskodnom, ha irodalomról volt szó, de ez nem előjog volt, hanem szolgálat.

Péter Bazsi tehát nagyszerűen vitte az egyesületet. Igazi vezető volt, mindenre figyelt, mindenkivel érdemben beszélgetett. Mindannyian tegeztük és idősebb testvérünknek tekintettük. Először csak amolyan csapatfoglalkozásokat tartottunk (bibliaórával, valamely téma megvitatásával), majd egyre sokoldalúbb tevékenységbe fogtunk. Vasárnaponként kirándultunk, hétköznap pedig a szegényeket látogattunk. Halas olyan kerületeibe mentünk el, ahol nagyon szegény családok éltek. Arról tudakozódtunk, mit segíthetnénk, s ahol lehetett, segítettünk is. (Nyilván az egyház támogatásával, hiszen élelmiszert, ruhát vittünk.) A kegyességen kívül azonban volt valami tényfeltáró szenvedély is ebben a munkában, legalábbis abban, ahogy a tapasztaltakat megbeszéltük. Nem tudom, mit tudhatott Péter Balázs a falukutatásról, de úgy

irányította a dolgot, mintha tudott volna róla. Számomra mindenesetre döbbenetes élmény volt. Addig is tudtam, hogy vannak szegények, de a nyomor és a társadalmi alávetettség valósága most ütött meg először.

...Elgondolkozom ma is néha, vajon másként alakult volna az életem, ha nem kerülök a kiskunhalasi KIE-be? A dolog annyiban mégsem sorsszerű, hogy akkoriban voltak más hasonló közösségek is, amelyekben ugyanezt az élményt meg lehetett volna szerezni. De, hogy akkor és ott ez mégiscsak így sikerült, az bizonyára sok mindent meghatározott. Ott kaptam fogalmat először arról, mi a közösség, s ott sejtettem meg valamit abból, mi a nép.

Amikor év végén bejelentettem Péter Bazsinak, hogy elmegyek Halasról, és Sárospatakon járok majd iskolába, *komolyan beszélt* velem. Arra buzdított, hogy amit náluk tapasztaltam, próbáljam megteremteni Patakon is. És természetesen mindenütt, ahová majd kerülök." (27) Mondjam azt, hogy ez az apostolság szelleme? Amit itt tapasztalsz, valósítsd meg másutt, és természetesen mindenütt, ahová kerülsz! Nem veszett el az az ember, aki ama bizonyos változó anyagi és egyéb erőterek hatásában ezt a közösségi élményt formálja világgosszá.

Mi köze van mindennek az egyházhoz? Az, hogy az élő szervezetek felépítésében, működésében sok hasonlóság van. A történetükben is. A háború után nemcsak a társadalom kezdett új életet, de új életet akart kezdeni az egyház is. Ha nem is olyan harsányan és öntudatosan, hanem inkább felve, a múlt hibáival megterhelve. De az új társadalomban megszerveződött közösségekkel egyidejűleg – még ha sokkal kisebb mértékben is –, a hívő fiatalok is megtalálták egymást, s közösségileg ugyanúgy átélték azt a hivatást, hogy nekik kell megforgatni a világot. A keresztyén kisközösségek élete sem volt töretlenül fejlődő, megtorpanások, zsákutcák itt is akadtak. Lett elit, amin a legidősebb tennivalókat a hithez leghűségesebben megfogalmazó réteget értem, s ez az elit a maga útján szintén megtette a negyven esztendő. Mire jutott? Hogyan értékeli munkáját, helyzetét? Milyen lesz a közérzete, látva, hogy a jézusi gondolatot még az egyházban is csak egy keskeny vonal képviseli a történelmen át, s ez a vonal kihívja a külső és belső támadásokat egyaránt? Kudarc élménye lesz, mert a világban, de még az egyházban sem jutott semmire? Jó, a világban, tegyük fel, nem is akart sem gazdag sem nagy lenni, bár – tegyük hozzá –, az anyagiak kérdését, a napi gondok hordásának kérdését másként látjuk középiskolás, egyetemista illetve néhány gyerekes szülő korunkban, ámde vajon melyikünk ne vágya elismerésre, megbecsülésre, vagy már csupán arra, hogy békét hagyjanak neki abban az egyházban, amelyért mégis csak tett valamit. Ha már főpap, vagy teológiai professzor nem is kíván lenni, vajon nem esne-e jól a szellemi morális jutalom aprópénze? Ugyanolyan idiotává kell lennie, mint Gyarmati tudósa, vagy öngyilkossá, mint Asperján professzora? Ez nem szóvirág, mert a negyven év alatt volt már ilyen kudarcba fulladt papi élet, s ha a lelki halált még szörnyűbbnek tartjuk, akkor csak bővül a szerencsétlenségek száma. Még az egyházon belül is igaz a Shakespeare-idézet, miszerint "az Érdem itt koldusnak született és hitvány Semmiségre pompa vár és áruháza sújt minden szent hitet"? Nagyon nagy a kísértésünk arra, hogy ha már valamit odaadtunk Istennek, megpróbáljuk a fizetség egy részét az emberektől, az egyháztól előre megkapni. Ha nem kapjuk meg, akár valamilyen elvont formában sem, akkor letörhetünk, rezignálttá, fáradttá és keserűvé lehetünk, s ezt a levegőt rááraszthatjuk közösségeinkre is. Meg nem értővé, feszültté, követelőzővé válhatunk, elvárás helyett be akarhatunk vasalni valamit másokon, talán éppen azért, mert mi nem, vagy mi sem tettünk vagy kaptunk meg egyéb dolgokat. Amint áldozatnak lenni önmagában nem erény, ugyanúgy tudnunk kell, hogy a történelem által elélt szerephez felnőni kemény erkölcsi próba. (28) A feladatra, a vállalt szerepre igent mondhat az éretlen ember is, de a szerephez – amely lehet, hogy mindig, örökké meg fog haladni minket – nos, a szerephez hűségesebben maradni élethivatás, örökös értelmiségi munkát feltételező tevékenység. A szerep és az azt betölteni akaró ember eredményei között állandó a feszültség, s mindezt befolyásolja az a bizonyos külső erőter, amelyben életünk eltelik. A jellem, amely elvállalja ezt a feszültséget nem adottság, hanem küzdelem eredménye. A jellemes ember tudja, hogy a megnyugvás itt a földön nem érhető el. A "mindig kételkedni" szükséges parancs, saját tegnapi igazságunkban is, de legalább minden lényeges kérdést újra és újra fel kell tenni. (29) Azért kell feltenni, hogy holnap is tudjunk élni, cselekedni, hogy a holnap számára is ki tudjuk bontani az igazságot. Elsősorban nem prédikálni, vagy ostromozni kell, hanem feltárni a valóságot minél objektívebb módon. Az értékes, a becsületes embert ezzel nyerjük meg. Azokban nincs sok köszönet, akik prédikációkra, engedelmeskedtető ostromozásokra mozdulnak meg. A valóban értelmét használó ember törekedni fog, hogy a jót válassza. És a vállalt jóért odaadja pénzét, nagyságát, amint minden mozgalom teszi felfutó korszakában. A lerámolás tehát a feladatunk? Ha jobb nincs, ám legyen! De a lerámoló profétánál többet tesz az, aki mindig meg tudja mutatni a holnapi célt, aminek az erejében önként vállaljuk mindazt, ami miatt – perspektíva hiányában – keserű költői sorokat idéznénk.

Azért kell értelmiség az egyházban, hogy az egyház ne tűnjön el a Föld színéről. Azért kell értelmiség az egyházban, hogy ha az emberi ostobaság és hiszékenység még tovább éltet hazug tartalmakat, formákat az egyházban, akkor legyen, aki megszabadítsa ettől. Azért kell értelmiség az egyházban, hogy amikor a küzdők egy csoportja megfárad vagy elkeseredik, akkor legyenek olyanok, akik lerámolás helyett az

emmauszi út és vacsora légmentes varázsolják elő, amelyben lángol az ember szíve a történesek *értelmének* hallatán.

Az egyház értelmiségén – ugyanúgy, mint előbb – azokat értem, akik használják az értelmüket. Ebben a felfogásban ismét egymásra talál a földműves, a kézműves és a szellemi munkás, ha Istentől kapott értelmével kutatja Isten terveit. S mert az igazság kimondásához nincs előre váltott jog, az igazság kimondása, birtoklása nem fűződik álláshoz, ranghoz. Korábbi igazságok egész sora sem igazolhatja a tévedést, s az értelmiség feladata, hogy ezt tudja, képviselje. Végezetül, az értelmiségnek elég értelmesnek kell lennie ahhoz, hogy azt is tudja, mi annak a sorsa a világban, akibe beleáradt Isten Értelme.

"Kik csinálták az ötvenes éveket?" – kérdi Litván György az ÉS-ben. Én is, válaszolom, mert 13-tól 53 éves koromig csináltam a 60-as, 70-es éveket is, meg a 40-es és a 80-as évek felét. Akár semmit sem tevéssel, akár mindennapi tanulásommal, munkámmal. Együtt éltünk ebben az országban hívők és nem-hívők, új eszmék iránt lelkesedők, arra életüket feltevők, indulókat éneklők, illetve hűségimákat mondók, konzervatívok és reformerek, veteránok és veteránokat félreállítók, jellemesek és karrieristák. A java a szívét, lelkét beleadta, ezért cseng számomra ismerősen minden őszinte hang és érvelés, ezért próbáltam profán indítással eljutni olyan vizsgálati szempontokhoz, amelyekkel érdemes végignézni saját indulásunkat és életünket, mai helyzetünket, gondjainkat, bánatainkat, sérelmeinket, s az értelem Lelke segítségével meglátni előrejutásunk következő lépését.

7. Isten Szent Lelke, szállj ránk!

Jusztinosz, a második századbéli görög apologéta, 155 körül írt művében így lelkesedik: "Mert minden, amit bárki helyesen mondott, az miénk, keresztényeké: mivel mi Isten után a születetlen és kimondhatatlan Istentől való Értelmet imádjuk és szeretjük, ki értünk emberré lett, hogy szenvedéseink részeseként gyógyítson minket." (30) Micsoda elfogulatlanság és nyitottság sugárzik ebből az emberből 1800 év után is! Bárki mondhat állításokat, és a keresztény ember elfogadja, csak helyes, valóságnak megfelelő legyen az, amit mondott. Éppen 1800 évnek kellett eltelti, hogy ismét tisztességgel elmondhassuk Jusztinosz szavait, hiszen az út az ő világosságától az Index librorum prohibitorumig, azaz a tiltott, indexre tett könyvek jegyzékéig vezetett, s ezt az indexet csak pár évtizede szüntették meg. A Hivatal ezen a friss, evangéliumi szellemen is elvégezte denaturáló, embertelenítő munkáját, kétségtelenül, a legnagyobb jószándékkal. Mennyi mindentől esett el Isten népe, mennyi igazságot ismert fel később, vagy már túl későn, csupán azért, mert a Felelősök attól féltek, hogy Isten szava nem képes helytállni azzal az üzenettel szemben, amelyet a Lélek a természetben és a világi, Jézusról nem tudó gondolkodókra át nyilvánított ki.

De 155-ben a hittartalom és a róla szóló beszéd még nem volt monopólium. Jusztinosz tehát akadálytalanul lelkesedhet Szókratészért "akinek nem hitt senki". Szókratész az "embereket ... arra tanította, hogy ... értelemmel próbáljanak eljutni (az ismeretlen Isten) megismerésére". Mások is voltak "akik Krisztus előtt éltek (és az) emberek javára az értelemnek megfelelően igyekeztek szemlélni és megítélni a dolgokat, de mint istentelenekeket és különcöket mégis bíróság elé állították őket. Közöttük ... a legkiemelkedőbb Szókratész volt, akit ugyanazon vád alapján állítottak bíróság elé, mint most bennünket" - mondja Jusztinosz - "azt hozták fel ugyanis ellene, hogy ... a város által elismert isteneket elveti." (Szókratész) "a tanításáért halt meg ... Krisztusban(!), akit Szókratész is részlegesen ismert." (31) Hogyan? – kapja fel a fejét az ember. Jusztinosz nem tudja, hogy Szókratész időszámításunk előtt 469-től 399-ig élt? Krisztust nem ismerhette! Jusztinosz azonban jól tudja ezt, oda is írta ezt a szót: "részlegesen". Mert bár Szókratész személyesen nem ismerte Krisztust, de értelem által részlegesen igen, "hiszen (Krisztus) az értelem, aki volt és van, aki mindenben jelen van ... (akinek) nemcsak filozófusok és irodalmárok adtak hitelt..., hanem kézművesek és egészen egyszerű emberek is, akik dicsőséget, félelmet és halált egyaránt megvetnek, mert Krisztus a kimondhatatlan Atya erejéből való...". Persze, hogy részlegesen ismerték, hiszen akár Szókratész, akár Platón "a magvakat elvető isteni Értelem egy része alapján észrevett valami hasonlót, és azt jól elmondta, de a nehezebb dolgokban már egymásnak ellentmondóan vélekedtek, amivel megmutatták, hogy nem birtokolták az átfogó tudományt és a megcáfolhatatlan ismeretet." Mert "minden Író az Értelem beleültetett magva révén láthatta valamelyest homályosan a dolgokat." (32) Leszűröm az általam most fontosnak tartott tényeket. Először is, Krisztus az Értelem is, és mindenki, aki a valóságnak megfelelő, értelmes állítást tud megfogalmazni, az ismer valamit Krisztusból, aki az igazság. Másodjára: tükörben látunk, homályosan; minden gondolkodó, legyen az nem-keresztény vagy keresztény, csupán egy darabját képes megragadni és kifejezni a teljes igazságnak. Így cseng egybe Jusztinosz mondanivalója Páléval vagy Max Planck-éval. Harmadjára: ez a látás szellemi közösséget hoz létre az emberiség gondolkodói között, mert Krisztus felfedett igazsága a kapocs, a felfedett igazság Krisztusban a kapocs közöttük. Így mindenki, aki becsületesen ragaszkodik a megtalált igazsághoz, az Krisztushoz kapcsolódik. Negyedjére: a Krisztusban felismert igazság összekapcsolja a filozófust és az irodalmárt a kézművesekkel és az egészen egyszerű emberekkel. Ötödjére: az értelem nemcsak az úgynevezett "művelt embereké", hanem mindenkié, aki

befogadja. Hatodjára: az isteni Értelmet befogadó emberek dicsőséget, félelmet és halált egyaránt megvetnek, készek önmaguk feláldozására.

Krisztushoz fordulni, Őt megismerni elég ahhoz, hogy túljussunk a nehéz időkön. A Krisztust részlegesen ismerő Szókratész méltósággal fogadta a vádat, hogy elveti a fennálló hivatalos teológiai tanítást. Méltósággal fogadhatta, mert az ő igazsága nagyobb volt, igazabb volt, mint bíráié. Az első keresztényeket is ugyanezzel a váddal állították törvényszék elé, s minden rendű-rangú hívő meg tudott állni a vádlók előtt, mert igazabb igazsága volt, mint a hatalom embereié. Az idők végezetéig mindenki megállhat majd az istentelenségről szónokló bíróságok előtt, ha igazsága teljesebb lesz, mint azoké, akik a katedra magasán ülnek. És ennek a teljesebb igazságnak elégnék kell lenni a csüggedtséggel, a depresszióval, a megzavarodottsággal, a kimerültséggel, a semmibe való elmenekülni akarással szemben.

Isten Szent Lelke, szállj ránk! A Fiú már majdnem 2000 éve nincs közöttünk. Nem tartozunk azok közé, akik láthatták Őt, hallhatták igazságát, és az igazság erejében tanúságot tehetek róla. De őrzöm a kezemben a múlt tanúinak üzenetét, és minden helyzetben, újra és újra igyekszem belőle megismerni a mának szóló igazságát. Őrzöm polcaimon az értelemre ébredt ember minden igaz megismerését, mert Isten ott van a tudás lapjain. Az elmélkedés és az ima műhelyében születik meg a látásom, az elhatározásom, mely egyesíti tudásomat és akaratomat a cselekvésre. Mi a hatóerő, az ismeretlen tényező, mely egységbe hozza az igazságokat, megmozgatja lelki erőimet, ellenőrzi terveimet, majd munkára, tanúságtételre mozgósít? Ami láttat és megvalósít, tanácsot ad és segít dönteni, felszítja lelkesedésemet, bátorságot ad. Mi az a hatóerő, amely megvan a Krisztus igazságára ébredt filozófusban és kézművesben, irodalmárban, és földművelőben? Isten Lelke, a lelkiismeret.

Ahogy minden igazság és megértett dolog az Értelme, a Krisztus egy darabja, úgy a bármely embert igaz cselekedetre vezérlő lelkiismeret Isten Lelkének egy darabja, azaz Isten Lelkének hatása az emberben. Bármely emberben, aki nem vakította meg a szemét igaz tények előtt, aki nem küzd szántszándékkal az igaznak megismert tények elfogadása ellen, aki nem dacol gögősen az igazság megvalósításával szemben. A Lélek által ismertem meg a Hegyi Beszéd tanítását, a lelkiismeretem igazolja, hogy boldogok azok, akik szegények, szelídek, sírnak, éheznek a dikaioszünet, irgalmasok, tisztaszívűek, békességcsinálók, üldözöttek. Nem lehetek lelkiismeretes ember, ha nem teszem azt, amit igaznak, valóságosnak ismertem meg. *Ennyi* az egész, és semmi más. Semmi misztika és látomás, ködös transzcendencia, tömjénfüst vagy ájtatosság. Szakrális terminológia vagy öltözék. Ezt mindenki érti, ezt mindenkinek érteni kell, aki nem a Sátán cimborája. Leülök egy másik ember mellé, vagy járkálok vele és csak ennyit mondom: légy lelkiismeretes! - és előre ment a világ. Ennyit kell mondani, így kell beszélni, érthetően, mindenki által érthetően, mint Jézus, amikor azt mondta: többé ne vétkezz! Csak érthető tanítás köthet össze minden embert.

Isten Szent Lelke, szállj ránk! Az embereknek elégük van a szónoklásból, a prédikációkból csakúgy, mint a parancsuralmi jelszavakból, az ideológiák és népvézérek agitációiból. Az emberek nem akarnak már szenvedélyesen hadonászó vezetőket látni sem ornátusban, sem egyenruhában, sem polgári öltönyben. Az embereknek elégük van a különféle hitek és ideológiák hamis profétáiból. "A profétálás nem időszerű" – mondják, mert észrevették, hogy a proféták meghíztak és gazdagok lettek, miközben milliók könnye folyt, folyik, és meg kell halnia millióknak, akik hiába jöttek a világra. "A profétálás nem időszerű" – ez a legfinomabb kifejezés, amit egy csalódott ember mondhat, ha felindulásában nem ragad korbácsot vagy géppuskát, hogy megszabaduljon butítóitól, elnyomóitól, vérszívóitól. A proféta csak egyféleképpen nézhet szembe a bázison összevert emberekkel: úgy, hogy őt is összeverték. A proféta csak akkor nézhet szembe a bázison élő kisemmizettekkel, ha neki sincs semmije: se pénze, se kenyere. A proféta csak akkor nézhet szembe a bázissal, ha tanúságtévő, ha lelkiismeretes, azaz a Lélek által vezetett ember, ha tanúságtévő arról a profétáról, akit megöltek, pedig bűn nem volt benne, de egészen benne volt Isten Lelke.

Isten Szent Lelke, szállj ránk! Hogy ne gondoljuk magunkat igaz profétáknak addig, amíg parancsnak nem ismerjük azokat a törvényeket, amelyeket parancsba adott. Hogy ugyanúgy tiltakozunk a Lélekben a szegénység ellen, mint a katonai szolgálat ellen. Tiltakozunk a Lélekben a másokat sírásra vivők ellen, tiltakozunk a Lélekben az irgalmatlanság ellen, az ellen, hogy üldözzék azokat, akik éheznek és szomjúhozják az Istennek tetszést. Jézussal közösségben élő lelkiismereti tiltakozók keresztetnek! És még többet érő emberek keresztetnek! Olyan embereket keres Isten, akiknek a lelkiismeretük nem hagy nyugtot mindaddig, amíg becsülettel be nem töltik azt a szerepet, amit a történelem által elébük adott. Ezek az emberek nem állnak meg a tiltakozásoknál, hanem építő műveket alkotnak, hogy jobb legyen a világ. Ehhez a Lélek adja majd az ötletet, s a lelkiismeretükben benn lévő Lélek fogja segíteni őket a megvalósításban.

Isten Szent Lelke, szállj ránk!

Nem mondom azt, hogy soha még ennyire nem volt szüksége a világnak, az embereknek, az egyháznak arra, hogy Lélekben igaz profétái, azaz igazságra törekvő lelkiismeretes emberek legyenek. Azért nem mondom, mert mindig szükség volt rájuk.

Megállok, s ezt a két mondatot tanúként meghagyom. E két mondat legyen tanúja a belőlem feltörő feszültségnek.

Soha még ennyire nem volt szüksége a világnak, az embereknek, Isten népének arra, hogy igaz, elszánt, féltő prófétái legyenek – szeretném beleordítani elsősorban a saját fülembe, de mindenkiébe az egész világon. Soha még a Nagy Robbanás óta nem volt ennyire szükség a prófétákra! Mert ha nem lesznek jajongó és féltő próféták, akkor ez a rohadt világ darabokra szakad, és a Természet vigyoraként szikrázik bele a jéghideg Semmibe. Ha nincs Isten, akkor egy groteszk játék halott tanúinak hullái szóródnak szét, de ha van, akkor a borzalmak órái következhetnek, hiszen megjelenik az Emberfia, és nem talál se hitet, se Földet, csak templomok és kegyzerek törmelékeit, megégett, felakasztott, lefejezett, kerékbetört, gázkamrában megfojtott dicső mártírok sírköveit.

Isten Szent Lelke, szállj ránk! Innen nem mehetek el depressziósként, sorsa miatt nyavalygó jóemberként. Elmehetek innen imában-megrendülten, és elmehetek innen csak jajgatni tudó félbolondként. Mert még örültnek is jobb lenni, mint semmit sem tenni a Fenyegetés ellen, ami véget vet a létnek. Még mindig jobb eretneknek minősülni, mint szó nélkül tűrni az értelmetlenséget. Még mindig jobb tönkremenni, mint együttműködni egy papi-politikai reakcióval, mint szövetséget kötni, éhezők, szegények, megkínzottak, becsapottak feje felett a Nagy Mészárlásra. Még mindig jobb az embernek fehérre mosni ruháját a Bárány vérében, mint véres kezekkel állni oda az ítéletre. Mindig jobb az embernek életét adni a barátaiért, mint megölni ellenségeit.

Mindig jobb szeretni, mint örökre meghalni.

Hátha megmarad a világ! Isten Szent Lelke, szállj ránk!

Közjáték, avagy a fonál újrafelvétele

Időről-időre elhatározom, hogy naplót vezetek. Sajnos, felbuzdulásaim rövid életűek, a teendők halaszthatatlansága, a fáradtság rámtelepődése megakadályozza az események leírását, s a késő esti órákban már a következő napot kell előkészítenem, a múlt megörökítése másodlagossá válik. Talán ha az asztalomon állna egy füzet, vagy ott lenne a fiókjában, s addig nem térnék nyugovóra, amíg be nem írtam pár sort - talán az lenne a megoldás. Nehezebb eloltani az asztali lámpát, ha mellette áll egy könyv, amivel zárni kell a napot. Átérezhetném azt is, hogy a jó napló az esti lelkiismeretvizsgálat egyik eszköze. Nem illik eloltani a fényt addig, amíg át nem gondoltuk, mi is történt a világosság óráiban. Egy esemény becsületes bejegyzése értékelés és ítélet nemcsak mások, hanem önmagam fölött is... . A jó napló tehát mindenképpen tartalmaz olyan részleteket, amelyeket csak magam számára jegyzek le. Ezért – sajnos – nem tudom az asztal közepén hagyni a naplóm, asztalfiókom pedig nincs.

Gyenge védekezés, magam is belátom.

Pedig a napok elszállnak, s magukkal viszik a tapasztalás darabjait. Aki megszokta, hogy odafigyeljen a dolgokra, szereti újra átgondolni őket, emlékezőképessége is van, az megőriz valamit abból, amit fontosnak gondol, vagy ami nagy hatással volt rá. Magam is szeretek visszaemlékezni, hogy hasznosítsam a már átélt történések, helyzetek tanulságait. Vannak kedvenc, gyakorta idézett tanácsaim, megállapításaim. Mégis meglepődöm, amikor végigfutok a legvázlatosabb feljegyzéseimen. Mennyi megszívlelendő tanulság, mennyi feledésbe merült részlet! A mai valóság csírái! A gyorsan átfutott napok eseményei tömörödnek, s együttesen néha új értelmet nyernek. Az akkor jellegtelennek, üresnek látszó órákban utólag nagyon fontossá vált valóságok gyökereznek. Régi, de számomra halálomig lényeges - mert velem történt - események, beszélgetések, meglátások sora, s mindez egy az idővel együtt változó "hajdani fiatalember" (33) értékelő szavainak kíséretében. Az idő törvénye alá vetett ember egyik nagy kísérlete: megfogni az elfutó idő legalább egy fonalát, nézegetni, újból és újból végigélni, szembesülni vele, hatni hagyni magunkra – miközben az igazi idő már messze odébb jár, de úgy érezzük, hogy míg sodor magával, sikerült valamit ellopni tőle, valamit, ami a miénk, amit nem tudott nyomtalanul eltörölni, aminek megmentésével jobban tudjuk majd élni a jövőt.

Ez a naplóiírás értelme. Megragadni a jelent, hogy amikor már múlttá vált, felhasználhassuk a jövő számára. S ha már valaki nem író alkat, akkor legalább évente egyszer fogalmazza meg magának, hogyan élt, hogyan látja a világot, emberekkel, eszményekkel együtt. Számomra ezt jelenti az évenkénti lelki gyakorlatos elmélkedések. Lehet, hogy egyszer másképpen lesz, lehet, hogy egyszer majd lesz bátorságom – ha erkölcsi alapom nem is túl sok – arra, hogy kemény követelményeket állítsak az engem hallgató barátaim elé. Most inkább bemutatni és leírni szeretném azt, amit tapasztaltam, amit láttam, amit tapasztalok és látok. Mindezt azért, hogy kedvet csináljak nektek is az effajta szemlélődésre, helyzet-meghatározásra. Kérhetünk segítséget másoktól, de az embernek saját magának kell tudnia hol áll, honnan indult, mi segítette vagy

gátolta az előrejutásban. Teendőink megállapításában kérhetünk tanácsot, felhasználhatjuk mások élményeit, jó gondolatait, de a sajátos elemzés, a ránk szabott feladat megkeresése miránk tartozik. Ettől lesz "munkás" egy lelki gyakorlat, ettől kapnak tartalmat az együttléti csendes órái.

Az ilyen elbeszélés demokratikusabb, mint a merő moralizálás. Aki elbeszél, az kevésbé képzeletben magát társai fölé, inkább olyannak véli önmagát, mint aki egy a többiek közül, s most rajta a sor, hogy beszéljen életéről, tapasztalatairól. Várja is a reflexiókat, kész elismerni, hogy eddig jutott és nem tovább. Azt gondolja, hogy a közös munka érdekében elég bemutatni az őt foglalkoztató gondolatokat, elmondani, hogyan élnek azok benne. Hallgatói, s egyben munkatársai együtt fognak dolgozni vele, s megteremtik a maguk látását és válaszát az előhozott témában. A látások és válaszok egymásrahatása pedig mindnyájunkat segít és előrevisz.

Bátorság és jóakarát – mondom. Bátorság, mivel gyakorta gondoljuk azt, hogy üres a kezünk, semmi érdemlegeset nem tudunk adni másoknak. Magam is szenvedek attól a gondolattól, hogy mindaz, amit eddig elmondtam, csupán közhely, másutt és mástól sokkal tartalmasabban és szebben tudomásul vehető. Nyomaszt a súly, hogy a munkával töltött napok estéin csak egészen közönséges, átlagos megállapítások születhetnek, s kit érdekelnek ezek egyáltalán. Talán már ti is unjátok ezt a nehézkes forgolódást és kívánjátok: bárcsak hallanátok valami szépet, igazat, lelkesítő, valami nagyhatású indítást, ami az első pillanattól kezdve sodorna minket Isten útjain. Sajnos, nekem sokat kell járni-kelni, nyugtalankodni, amíg leírom az első mondatot. Sokszor elfog a bátortalanság, nehéz összeszednem magam. Pedig tudom, hiszen éppen az előbb beszéltem róla, hogy holnap már tanulságos lesz az, ami ma tartalmatlannak látszik, holnap érdekes lesz az, ami ma unalmas, holnap fontos lesz, ami ma lényegtelennek tűnik. Egy hívő a jövő században majd dokumentumnak fogja tekinteni gátlásos nekifutásaimat, s észre fogja venni, mennyire elűt az effajta elmélkedés stílusa a jámborság korábbi formáitól. Javamra-e vagy káromra, nem tudom. Egyben azonban biztos vagyok: arra törekszem, hogy hűségesen számoljak be élményeimről.

Laikus vagyok, aki egyszerre tévedt be a teológiába és az irodalomba. Aki nem maradt meg szakmája biztonságos vizein, hanem átmerészkedett olyan mezőkre is, ahol nincs tulajdonlevele. Felette veszedelmes dolog, magával hordozza a dilettantizmus, a sarlatánság, az eretnokség, a kontárság vélt vagy valóságos tényét. Nincs más védelmem, mint a becsületesség. Nem adhat más bátorságot, csak a lelkiismeretem meggyőződése. Azaz, hogy nem írok le olyat, amit ne gondolnék szívemből jött gondolatnak. De azt leírom, mert "meghajlok a nekem szegzett nyomós érv előtt, hogy aki össze tud hozni valamennyire is épkezláb mondatokat, tartsa kötelességének számot adni arról, amit az emberiség történetének e legpusztítóbb – de csodálatraméltó vívmányokat is teremtő – századában maga körül látott". (34) A kisemberek észrevételei és bölcsességei kicsinyek. Hajlamosak vagyunk lebecsülni őket. Pedig az integrálás művészete megtanított minket arra, hogy a látszólag egyforma "végtelen kicsinyek" összegzése jelentékeny és jellegzetes eredményekre vezet. Becsülnünk kell a mindennapok apró jelentéktelenségeit, nehezen vagy akadozva összeállított mondatainkat, mert egy élet munkája ezekből a napi semmiségekből formálja meg arcképünket, életrajzunkat. Elég, ha nagyjából másodpercenként egyet ver a szív. Egy életen át, egyformán. Már megvan az alap ahhoz, hogy jellem, példakép születhessen. Elég, ha naponta elmondom: bár alig tettem valamit, de Istenért akartam tenni. Elég, ha naponta átgondolom, hol állok. Egyik napról a másikra nem is látszik semmi változás. A nap fáradsága nagyobbak látszik, mint a nap eredménye. Mégis minden nap meghatározza a holnapot, s ezernyi holnap már új korszakba vezet.

Az új korszak új emberei, új generációi számára én hozom a múlt tapasztalatát. Vannak dolgok, amiket már csak én tudok, s ha el nem mondom, elvesz a jövő nemzedék számára. A fiatalság ugyan szabadon akarja meghatározni önmagát, de ismeretanyagából nem hiányozhatnak elődei élményei. Az élet továbbadása nemcsak biológiai, hanem szellemi feladat is. Hozom hát én is a magam tudását, hogy szélesebb és igazabb legyen az az alap, amire az új világ épül. Hozom a szemléletemet és problémáimat, amelyek esetleg egyre kevésbé lesznek az új nemzedékek problémái, de mégis csak van haszna annak, ha megnézzük: mire jut az ember negyven év alatt. Átélem de Lubac élményét, aki látja, hogy a fiatalok többsége "számára a II. Vatikáni Zsinat eseménye már elvesz a múlt ködében, de egy ilyen öreg megfigyelő" mint ő, tudja, hogy életük mégis abból táplálkozik. (35) A mai fiatal vallási élményét gyakorta meghatározzák a jelenlegi lelkiismereti irányzatok: a pünkösdi mozgalom, a focolare, a neokatekumenátus, a taizéi szellemiség, a családi találkozás módszere – sorolhatnám tovább is –, de jó, ha minden zsinat után született magyar fiatal megtudja, hogy az ő gitáros barátkozásai, zarándoklásai arra a címkével meg nem jelölt küzdelemre épülhetnek, amely itt, ebben az országban folyt a hit megmentéséért a születése előtti húsz évben. Amikor nemhogy zarándokolni nem mertek az emberek, de a legjobbak is enyhe gyomorremegéssel igyekeztek befelé a napfényes utcáról a templomok jótékonyan elrejtő félhomályába. Jó, ha megtudják, mivel akarják is tudni, mutatják ezt a körünkben is olvasható visszaemlékezések sikerei. Jó, ha megtudják, hogy világosabban láthassanak, célratörőbben dolgozhassanak, s megmeneküljenek a felületesség múltó, néha a kiábrándulásba, leállásba vezető csapdáitól. S miközben elmondom, miként már korábban is elmondtam, a mögöttem álló évtizedek által meghatározott módon megérelt gondolataimat, szándékom egybecseng a 70. zsoltár szerzőjének óhajával. Mit is kívánhat az ember, amikor lassan túljut élete delén, s megkezdí eredményekkel vagy inkább

sikertelenségekkel tarkított pályafutása utolsó harmadát? Hűség és bölcsesség tekintetében oly kevésre jutottam, tisztán látom, hogy sok mindenben elmulasztottam legelemibb kötelességeimet. Nincs mivel dicsekednem, az egyetlen, amire büszke lehetek, hogy az irgalmas Istenben hittem, Általa akartam látni és cselekedni. Elmondom ezért az ősi fohászt:

... én Uram, bízom tebenned, És egyre-egyre énekellek.

Igazságodat számlálgassa szájam, És üdvösségedet mindenkoron, Mert kegyelmeid számát nem tudom.

Elkezdem, ó Mindenható, hatalmas tetteid: Egyedül Téged, a te igazságod Elmélkedem, magasztalom.

Isten, Te oktatsz ifjúságom óta, Csodáid máig hirdetem azóta.

*Ne hagyj el, Isten, vén koromra sem, És amikor megszürkül a fejem, Míg el nem hirdetem az ifjú sarj előtt
Igazságod és győzelmes erőd.*

Átgondolom az életemet, hogy hirdethessem Isten nagyságát úgy, amint megláthattam. Továbbgondolom az életemet, hogy beszámolhassak arról, mit segített Isten meglátnom. S ha van valaki köztetek, aki nem jött kész tervekkel erre a négy napra, vagy még nem határozta el, mit is akar tenni, fontolja meg ma este: mi lenne, ha e napok csendjében megírná, elgondolná, elimádkozná az életét?

Esetleg úgy, ahogy el sem mondaná. Milyen erőket fedezne fel, mit látna: milyen nagy áramlások hajtották Isten vizein? Meg kellene kezdenünk életünk regényét, üdvösségünk történetét. Valahogy így: Istenem, megszülettem erre a világra 1932-ben, Országod számára pedig 1942-ben, 1951-ben és 1963-65 körül. Szüleim ...

8. Trauma és álom

"Szombaton" (azaz 1985. szeptember 7-én) "megtalálták a Dunában Molnár Imre holttestét. A 26 éves taxisofőr szeptember elsején két embert mentett ki a folyóból, ő azonban életét veszítette". (36) A pszichológus így vélekedett az életmentőkről: "Többségüknel kimutatható egy korai alaptrauma. Ez lehetett veszélyhelyzet, egy hozzátartozó elvesztése, vagy olyan sorozatos nehézség, amely frusztrációt váltott ki bennük. Ez a megfosztottság élmény mindenképp feszültséget kelt az emberben. Három útja van a feszültség levezetésének. A legegyszerűbb az, ha az ember nyersen kiéli ezt: agresszívvá válik, bajt csinál, előidézi és szívesen nézi végig a veszélyhelyzeteket. A másik nem igazi, hanem műharcokat produkál: elmeegye például kaszkadőrnek. A harmadik típusnál magasabb szinten jelenik meg ez a feszültségigény. Itt ... szerepét kap az erkölcs, itt ... nem ő produkálja a veszélyes szituációkat, hanem – ha ilyenekkel találkozik – a segítő szerepében lép fel. Ő az, aki – szemben az előző kettővel – felveszi a harcot és leküzdí a bajt. ... Belőlük válnak az igazi életmentők." (37) Ebben az elmélkedésben megsérült emberekről fogok beszélni. Először azonban szóljon egy pár képviselőjük.

"Néhány nyugtalan lépést tett a szoba hosszába, és újra megállt előttem: – Mondd, hát érdemes volt gályákra, mártíromságba menni ezekért? ... Azt hogy magyarázod, hogy megszenvedtünk minden poklot, hazajövünk, és terhére vagyunk a saját egyházunknak?" "Nem kívántam vissza a régi helyemet a katedrán vagy a szószékben. De mivel én nem egy ... esperes hívására lettem tanító és prédikátor, hanem szegény hazám szolgálatára, engem semmiféle színódus vagy zsinat fel nem menthetett hivatalomtól." (38) Református prédikátor keserű szavait hallottátok. Folytatom egy negyedszázada írott versrészlettel. (39)

"Méltó és igazságos, hogy itten vesszek el,
Mint egy zsidó, aki a havas országúton a halálba menetel.
Meztelen hajtották őt a gázkamra küszöbére,
De hasztalan ontatott ki a vére,
Mert semmi sem segít az emberen
S kezdődik megint a régi fürtelem.
Tudjátok meg, hogy az élet hadifogság.
A foglárak a foglyokat kínozzák,
És egyre megy, hogy a foglárból olykor
Fogoly lesz s foglár a fogolyból.
Mert mindannyian elveszünk."

Most átadom a szót Heinrich Böllnek: "Amikor annyi idő voltam, mint most ön, részt vettem a bevonulásra készülő regrutáknak rendezett ... lelki gyakorlaton. ... A reggeli után következett a szellemi felfegyverzés. A lelki gyakorlatot vezető pap először mintegy félórán át a kafarnaumi századosról beszélt, vagy egy évszázad óta az ő gyenge vállára rakják az általános hadkötelezettség teológiai igazolását. Nos, a halottak nem védekezhetnek, és a szegény századosnak tartania kellett a hátát mindazért a divatos frázisért, amit akkoriban szokás volt összezagyválni. ... Mindig legyen résen, fiatal barátom, amikor jogos önvédelemről

beszélnek a teológusok. ... Ne hagyja bebeszélni magának, hogy ... csakis az örömlányok részéről fenyegeti erkölcsi veszély. Az erkölcsi veszélyek máshonnan és másképp fenyegetnek. Valahányszor felhánytorgatják a németországi hivatalos katolikus egyháznak a náci időkben tanúsított magatartását, cáfolatként a koncentrációs táborokban meg börtönökben szenvedett és kivégzett férfiak és asszonyok nevét szokták idézni. De ezek a férfiak, Lichtenberg prelátnak, Delp páter és sokan mások, nem egyházi parancsra cselekedtek, másvalami volt az indítékuk – ma már az is gyanússá válik, aki kimondja: – a lelkiismeret." (40) Nem célom, hogy egy kötetet kitevő antológiát állítsak össze a világirodalom nagy csalódásokat átélt alakjainak írásaiból. Egyelőre e három szemelvényt akartam légtérbe teremteni annak ábrázolására, hogy itt és most súlyos lelki sérüléseket hordozó emberekkel élünk együtt. Az 1984 Karácsonyán keserűen nyilatkozó fizikus megbotránkozott azon, hogy ebben az országban bolondnak számít, aki a népnek és a szocializmusnak elkötelezve önzetlenül dolgozik. A kommunista eszméért felelősséget érző egyetemi tanár öngyilkos lett, belehalt lelki sérülésébe. A harmadik – ugyanilyen élmények súlya alatt – szenvedélyesen elemzi múltját, keresi a túléléshez szükséges értékeket, szociális formákat.

Moldova prédikátorai örökérvényűen fogalmazzák meg az eszméért tanúságot vállaló, de később – a paktum után – feleslegessé és teherré váló emberek sorsát. Örökéletű struktúra ez: tanúból teherré, sőt kidobottá válni egy elvtelen egyezmény miatt. Kiválóan alkalmazható minden idő és minden eszme mártírjaira azzal a tanulással, hogy valóságos, élő mártírok nem kellene, csak szentképek kellene, a világ a langyos vízfolyásokat kedveli. Ez a seb, a hatalmas csalódás. Persze csak a mártírszintű emberek számára.

Az egykor szocialista elveket valló katolikus pap, Horváth Béla, a katolikus Magyarországon ért csalódásai után – az új rend elől – Nyugatra ment, s ez korántsem tett jót neki: kiirtotta utolsó reményét is. Egyetlen fájdalom és egyetlen tiltakozás ez az ember. Fájdalom amiatt, hogy mindez így történt, fájdalom a saját gyarlósága miatt, fájdalom, hogy Isten oly messze van, és tiltakozás az egyház uralkodása, embertelensége miatt. Egy jó szava sincs a hivatalos, nyugati egyházzal. Amíg a prédikátor, bár megrendülve, tanító és hirdető marad, addig Horváth csak annyiban tanító és hirdető e verseiben, hogy tanítja és hirdeti az Egyház és a hatalom egymással összefonódó, embernyúzók munkáját.

Németi Feri öngyilkos lett, belehalt sebébe, mert a katolikus püspöki kar a nép ellenségeinek nevezte azokat a kispapokat, akik nem akartak békepapokká válni. – "Menjen, menjen innen mindenki, el ebből az országból, ahol nincs már többé remény emberhez méltóan élni" – hallom székelyföldi pap barátom üzenetét. De azt is tudom, hogy Karácsony ünnepén felmegy a szószékre, és elmondja, hogy a pusztulás ellen csak az élet továbbadásával lehet védekezni.

Gyurka terjedelmes levelének első fele csak egyiptomi csapások sorozatának tudja látni a magyar egyház utóbbi évtizedeinek történetét azzal a különbséggel, hogy e csapások nem Isten, hanem főleg az Ő képviselői kezéből jönnek. Vörösmarty "irtóztos hazudságot" látott "mindenütt" (41) és kétségbeesett a remények szétfoszlásának láttán. Pearl Harbor olyan traumatikus élmény lett az amerikaiak számára, amelynek jelentőségét az mutatja, hogy valószínűleg emiatt került sor az atombombák ledobására, ez korbácsolta fel a megtorlási vágyat. (42) Szent Pált a damaszkuszi úton ért megrázkódtatás egy apostoli életet át hajtotta, Péter püünkösi beszéde szíven ütötte, és megtéréshez vezette az őt hallgató zsidókat. Mohács emléke kitorolhatatlan a magyar nép történelméből és gondolkodásából.

Sebek és megrázkódtatások mindig és mindenütt.

Most is, körülöttünk is, bennünk is.

A sebek és megrázkódtatások következményei pedig igen változatosak. A teljes reménytelenségtől az egész életre szóló elkötelezettségig terjednek. A sebet kapott ember egy életen át kiálthatja a világba fájdalmát. Vulkánként dühöröghet, jajpróféta módjára sikoltozhat az igazságtalanságok miatt. Megértem őket. Tiszteletreméltó és megrendítő szerep élő felkiáltójelnek, eleven emlékoszlopnak lenni. De vannak olyanok is, akikben az egyszeri sérülés teremtő erővé válik. Ehhez nem kell monumentális egyéniségnek lenni. Egy taxisofőr is lehet ilyen. De valamit el kell határozni. Arra kell mindig törekedni, hogy az átélt fájdalmakat valamiképpen mások boldogulására fordítsuk. Nem elég tehát a kritikai realizmus. Szükséges, de nem elég. A fájdalmakat átélt, mi több, túlélte ember a maga történetéből tudja, hogy mi menti meg az életünket. Ezt el kell mondani. A megsebesült ember azt is tudja, hogy e sebek mennyire fájók s talán azt is tudja: mit kell tenni, hogy másokat megmentünk e fájdalmaktól.

Jézus láthatta a szakadékot Isten és ember között. Szenvedhetett tőle. Megtehetette volna, hogy maradjon a "jaj"-oknál. Túlment ezen: népet gyűjtött, példát adott, szeretni tanított, hogy többé már ne legyen szakadék.

A trauma megszüllheti az álmod, az álom pedig hívhatja az embert a megvalósításra. A trauma a bűn, az álom az örömhír, s a felhívás így hangzik: "legyetek tökéletesek!". A trauma a verekedő világ, az álom az

örök béke (43); a trauma a rosszul berendezett világ, az álom a morusi utópia; a trauma az eltorzult keresztény szerep, az álom egy kisközösségi egyházrend.

Álmokra van szükség, mert a nyílt sebek, vagy az újra felszaggatott sebek jajgató kritikája nem elég, ebbe belerokkanhat, beleőrülhet az ember. Szubjektíve ugyan szó sincs bűnről, de a fájdalomába belecsavarodott ember csak hősi halottnak jó, építeni, vezetni, kivezetni nem tud. Nem tartanám megalázónak – Petőfi egyenesen dicsőségnek tartotta – ha a csatatéren elszenvedett sebekben veszteném az életemet, de túl az életodaadáson azt is szeretném, ha az áldozat nem lenne csak áldozat, hanem megsegítené, megmentené mások életét. Jézus meghalt, de megmutatta az utat, s Tőle kezdve nem vagyunk tanácsstalanságban. Lehet szenvedni az értékzavartól, lehet szenvedni hamis bálványoktól, lehet szenvedni emberi természetünk nyűgeitől, félelmektől, erőszakosságoktól, magánytól. Ki lehet fejezni ezt a szenvedést a panasz kezdetleges avagy irodalmi formáiban. Lehet megtorlásról gondolkodni, és lehet kétségbeesni. De lehet segíteni is.

1985. őszén ezért volt példakép számomra a taxisofőr. Nem nézte, ki az a két ember, aki veszélybe került, hanem felvette a harcot és megmentette az életüket. Méricskélhette volna, hogy megéri-e az a két ember, hogy kockáztassa értük az életét. S már egyáltalán azt is meggondolhatta volna, hogy mennyi kockázatot vállal értük. Nem tette. Az emberek és az emberiség megmentői adott helyzetekben csakis magában a helyzetben rejlő felhívásnak engedelmessé válnak. Méricskélés és óvatosság nélkül. Mindig a szeretet parancsának kell engedelmessé válni: méricskélés és óvatosság nélkül. Különösen akkor, ha életünkben már elszenvedtünk az önzetlen szeretet vereségeit. A kezdő talán még csak egyszer-kétszer érezte hideg vízzel leöntve magát. Később gyarapodik a sor. S van, aki élete delén, van, aki ősz fejjel érzi úgy, hogy hálátlan a világ, ó, dehogyan is a világ, hanem szűkebb közössége, egyháza, esetleg testvérei. Még csak nem is az életünket kockáztattuk, sokkal kevesebbet áldoztunk fel: állandó munkahelyünket, világi vagy egyházi érvényesülésünket, valamennyi pénzt, kényelmet, szellemi gyarapodást, jó közérzetet, gondtalanságot, függetlenséget, az emberek megtisztelését, - s máris feltörhet a panasz, a fájdalom hangja. Az ellenzékbe vonulás, az elméleti és gyakorlati bástyák mögé behúzódnás fenyeget, hogy már ne kaphassunk több sebet. Az elfáradtak megállnak, a kétségbeesettek visszafordulnak, a csalódottak másfelé érdeklődnek, az árulók rágalmozásba kezdenek.

Abból lehet az emberek megmentője, akit csak a halál akadályozhat meg abban, hogy az álmaiért küzdjön. Akkor lehetünk a világ megmentői, ha csak a halál akadályozhat meg minket abban, hogy a szeretet országáért dolgozzunk. Legyen bár szó pályája elején elgáncsolt, vagy pályája végén elvetett, magára hagyott papról, a szelidségért büntetést elszenvedni kénytelen fiatal férfiről vagy nőről, igaz szavaiért hazugnak vagy tévhitőnek mondott gondolkodóról.

Isten Országának veszélyes vállalkozás. Már attól kezdve az, hogy agonizálunk, keményen törekszünk előre a szűk úton a szűk kapu felé. Ez az elszánt előrejutás csak sebesülések révén lehetséges, szeretetünk állandóan szenved a szeretetlenség csapásait. Sajnálom, ha valaki csalódik, ha másfajta életérzést várt. Meg kellene határozottan mondani az út elején: szeretni akarsz, mindenkit, mindig? – akkor tudd meg, hogy mostantól kezdve a fájdalmak embere leszel, mégpedig abban a mértékben, amennyire szeretsz. Isten majd érezteti veled, hogy sírásod egyszer boldog nevetéssé válik, s ettől reményed lehet, erős, amely átdob a sebesülés lázain. Álmaid mindig veled lesznek: elszigeteltségedben, fáradságodban, zárkádban, akkor is, amikor üresen kóborolsz, mert senki semmit nem vár tőled.

Igen, ezt meg kellene mondani minden megkeresztelkedőnek, fel kellene idézni minden szentáldozáskor, beszélni kellene róla házasságkötéskor minden fiatal párnak. Más nép és más ország Isten népe és országa, mint a hitüket kultúráltnak gyakorló, jól öltözött, sikeresen érvényesült intellektuelek népe és országa. Isten népe harcoló nép, sebeket hordozó nép, küzdő nép, megszegyenyítéseket és vereségeket viselő nép, amely sorsa fordulón megküzd azért, hogy megfeszített vezetője álmaiért tovább dolgozzon. Igen, már az elején meg kellene mondani minden lelkes érdeklődőnek, hogy Isten Országának a sánták, bénák, vakok, szegények, sikertelen életűek gyülekezete, mert aki hátra nem nézve jár a szeretet útján, azt a világ és annak mindenfajta sikerült hatalmasai sántává, bénává, vakká, szegénnyé, sikertelen életűvé teszik. Meg kellene mondani, hogy könnyebben túléljük a sebesüléseket, töretlenebbül kövessük az álmainkat s értük mindig képesek legyünk akárhány seb vállalására, a halálos seb elfogadására is, amely végleg elvisz majd Álmaink Országába.

Aki szeretetért halálos sebet kapott, már él a Szeretet világában. Aki elveszett, megmenekült. Ez a mi hitünk paradoxona.

Boldogok, akik sebeket hordoznak Istenért, álmaikért.

9. Az emberi tényező

Elvileg úgy látszik, nincs mindig szükség arra, hogy megrázkódtatás vagy sérülés ébresszen rá igazi feladatunkra. Értelmes, hűséges emberek egy életen keresztül kitartóan dolgozhatnak, eredményeket érhetnek el, majd az eredményeket tovább víve újabb eredményekhez juthatnak el. Ha az ember elég erős jellemű, meggondoltan cselekszik és nem nyafogós, akkor nem panaszkodik, nem rendül meg, némi töprengés után mindig megtalálja a helyes utat. Azt lehetne gondolni, hogy: igen, igen, a többség átlagos képességű tanuló, ezért időnkint beszekundázik, dehát vannak eminens tanulók is, a későbbi professzorjelöltek, akik mindig jelesre felelnek, akik mindig meg tudják oldani a feladatokat. Nézegetek erősen körbe ebben a bokorban, mert bár az általam elfogadhatóan ismert szociális közegben találok ugyan kiváló képességű embereket, de olyat nem, aki ne hordaná magában valamilyen nagy megrázkódtatás élményét. Túl egyszerű iskola lenne a keresztény élet, túl alacsonyok lennének a célok, túl gyengécske lenne a közegellenállás – hogy ilyen finoman nevezem a Sátán Országának ellenakcióit –, ha viszonylag simán végigmehetnénk a szűknek mondott úton. Azt látom inkább, hogy a gyümölcsözésre vállalkozó emberek mindegyike fel tudja sorolni sikertelenségei sorozatát, amellelt, hogy a tanító munkát végző testvérekben kivétel nélkül él az álmaik meg a tényleges egyházi lehetőségek közti feszültség. Dehát a külső közeg okozta nehézségekről a külső közeg tehet; beleszülettünk a világháború korába, vagy az azt követő évtizedek valamelyikébe, ha nem is fogadtuk el, de tudomásul vettük a dolgok állását. Sírtunk vagy mérgeleltünk az államtól elvált egyház második házasságán, a násznép felelőtlenségén, de végülis csináltuk a dolgunkat abban a hitben, hogy a jól megértett igazság hibátlan gyakorlathoz vezet. A mi fájdalmunk az, hogy az időben előrehaladva egyre tisztábban látjuk, mennyi a beteljesületlen s talán soha be nem teljesülő álmunk.

Az átlagos keresztény élete – Jézus szerint – metanoiával, tudatátalakítással, megfordulással kezdődik. Tegye a szívére a kezét mindenki és vallja be: olyan könnyen ment ez neki? Nekem 14-15 évnyi közösségi múlt volt már a hátam mögött, amikor 1965 táján, felnőttként ráébredtem, hogy merre is van a szűk kapu. Ez, a pszichés folyamaton kívül, elég sok készpénzbe került, nem számítva az élet új berendezésében kialakult idő- és munkaátcsoportosítást. Nem hiszem, hogy ha valaki eleve nem vallási zseni, akkor küzdelem és fájdalom nélkül meg tudna születni az új életre. Ez a küzdelem és fájdalom azonban örömteli, mert az ember érzi: miközben otthagya önérvényesülésének útját, felszabadul egy nemesebb, szabadabb, szentebb életre. Ez boldogság, öröm. Emellelt feledjük összes korábbi tévedéseinket, bűneinket. Túl vagyunk rajtuk, leráztuk őket magunkról. Nehéz volt, szenvedés volt, megkínlódtuk, elmúlt. Könnyű lélekkel, tette készen állunk immár Isten elébe. Itt vagyok, Uram, küldj! Nem hiszem azonban, ismétlem, nem hiszem, hogy az igazi megfordulások könnyen mennek.

Függetlenül attól, hogy mit hiszek, itt van a közösségi jelen idő. Barátaim vannak, akik túléltek a történelem botrányait, szeretetben akarják megélni a veszélyek, veszteségek, sorozatos kudarcok által okozott sebeiket. Szeretni akarnak minden áron. Közösséget teremteni, kontraszt-társadalmat létrehozni, amelyben előre megéljük az új, eljövendő, más világot. Elvetjük a magot, s az kicsírázik, szárba szökken, termést hoz. Automatikusán – mondja Jézus.

Nem látom ezt az automatizmust. Kemény munkát, új és új kezdéseket, tervmódosításokat, gondokat látok mindenfelé. Baj van önmagunkkal, nehéz vagy lehetetlen szót érteni másokkal, kevésnek látszik a tudásunk, emberi adottságunk. Tulajdonképpen maguktól kellene menni a dolgoknak, de valami mindig megzavarja a fejlődés sima útját. Bízom Jézusban, és hiszem, hogy az Atya, a Fiú és a Lélek megteszi a magáét. Mindig és mindenhol. Hiszem azt is, hogy az ember természete alkalmas az örömhír felfogására és cselekvésére. De azt is tudom, hogy a világ azért nem tökéletes már most, mert mi nem hozzuk *gépiesen* az előírt eredményeket, mert az automatizmus az embernél nem gépiesség, nem determináltság, hanem szabadon érvényesíthető lehetőség. Az ember teljesen odahagyhatja magát Istenre, s akkor megy minden automatikusán. Az ember *önmagától* tud gyümölcsöt hozni – ha akar. Jézus indító hívása után már minden további eredmény az emberen, *önnönmagán* múlik. Az ember azonban eldönti, hogy mennyire akarja rábízni magát Teremtőjére, s ettől kezdve akadozik az automatizmus, érvényesülni kezd az emberi tényező. Milyen tényezőkre gondolok? Azzal kezdem, ami az értékzavarokkal, depresszióval, sebekből való felépüléssel bajlódó embernek a legfontosabb lenne. Ez az öröm. Becses virága életünknek, bizonyos útszakaszokon nem is látunk belőle egy szálat sem. Elméletileg tudjuk, hogy nem csúcsérték, elméletileg világos, hogy nélküle is ki kell bírunk az életet. A kötelességtudó ember Max Planck-kal vallja, hogy "senkinek sem rakják az életben a bölcsőjébe a jogos igényt a boldogságra, sikerre és jólétre. Ezért a sors minden barátságos fordulatát, minden vidáman eltöltött órát, meg nem érdemelt, sőt kötelezettséggel járó ajándékként kell fogadnunk. Az egyetlen, amit biztosan tulajdonunknak mondhatunk, a legfőbb jó, amit a világ semmiféle hatalma nem rabolhat el tőlünk, és ami bármilyen másnál tartósabban boldoggá tud tenni minket, a tiszta szándék, amely a *lelkiismeretes* kötelességteljesítésben jut kifejezésre." (44) Becsületes beszéd ez, amely összhangban van Jézus komoly becsületességével. Ő sem ígéri olcsón az örömet. A Lélekben való szegénység, a szelídség, a dikaioszüné keresése, az irgalmasság, a tisztaszívűség és a béketeremtés teszi boldoggá az embert, bár közben potyognak a könnyei, hiszen a dikaioszünére való törekvése miatt üldözést

szerved. Hanem amikor e magatartása miatt az üdözés során csúfolják is és hazudozva minden gonoszat elmondanak róla, akkor aztán igazán örülhet és ujjonghat. Mivel az embernek igazában amiatt kell örülni, hogy a neve be van írva az élet könyvébe.

Szegény kis buta fejünk máskor is szeretne örülni.

A doktrinér letagadhatja ennek az igénynek a jogosságát – Planckot igazán nem tartom merev embernek –, de aki ismeri az embert, az tudja, mennyire jól esik a barátságos vendéglátás, egy pár darab keksz, egy kávé vagy üdítő ital. Tudjuk, hogy minden örömünket fel kell tudnunk áldozni – és sokat fel is áldozunk – az Országért és annak "igaz"-ságáért, s ugyanakkor e Föld porából gyúrt gyarló kis testünk-lelkünk oly hálás tud lenni minden apró örömeért, amit az élet, vagy az emberek adnak neki. A figyelmességért, amivel apróságokra emlékezünk, az őszinte és nem időkitöltő érdeklődésért, a meghallgatásért, a csakis a személynek szóló látogatásért, az érdek nélküli beszélgetésekért, egy átgondolt ajándékért, a tapintatosan felajánlott segítségért, a másik által hozott jókedvéért, a régóta várt levélért.

Honnan tudom? Kimondva vagy kimondatlanul benne van a levegőben, találkozásokban vagy éppen távolmaradásokban. Mondjuk egymásnak, s ha nem tehetjük, akkor mondjuk a harmadiknak, vagy mondjuk a naplónknak és Istennek. Ha valaki nem jön, nem beszél, nem figyel oda; elmegy, elfordul, kapcsolatot tép el; nem kíváncsi, nem faggat, hűvös: mindez csak negatíve bizonyítja ugyanazt, hogy kell az agapé mellé a barátság is, legalább egy ember barátsága, aki kedvel engem önmagamért, akivel mindent megbeszélhetek. Az Atya kedveli a Fiút, és mindent megmutat neki, amit csinál, mint a testi-lelki jó barátok, akiknek nincs titkuk egymás előtt, akik elolvashatják egymás bizalmas feljegyzéseit. Éhezünk a másoktól jövő emberi ajándékokat, s elmaradásuk súlyos csalódást okozhat, ha a válságot el is tudjuk kerülni. Az Isten is szomorú és lehangolt lenne, ha szeretetvágya nem kapna választ a Fiú odasimulásában, az ember is lehangolódná, ha hideg a kézfogás, hűvös a tekintet.

Az ember kapni szeretne kis közösségi, testvéri örömeket. Szeretné a lapot verni alkalmi kártyacsatákban, szeretne nagyokat nevetni baráti kirándulásokon. Fröcskölni vízi csatákban, beszívni közös szalonnasütések füstjét. Személyeket elfogadni és személyében elfogadott lenni. Otthon élni.

Otthon egy keveset birtokolni: egy szőnyeget, ami puha, egy virágot, amely életet hoz a kőfalak közé, egy könyvet, amelyet sokat forgatok, egy képet, amely megállítja az időt, egy terítőt, amelytől melegebb lesz a lakás. Aztán kimenni a szélbe, az erdőzúgásba, a nád susogásába, a szellemet-idegrendszer megújító természetes csendbe. Lustán elnyúlni, máskor ziháló tüdővel kapaszkodni fel a meredekéken. Kibukkanni a dombhajlatokat megülő hajnali ködből, csendesen ülni a meleg nyári félhomályban az esti harangszó idején. Kialakítani és bírni a szeretetre irányult ember közösségi és egészen távan vett biológiai életének infrastruktúráját. Azt is, ami "innen van" a szereteten.

"Nem veszed észre, hogy ellentmondásokba keveredsz? Ide jutottál, hogy a nagy igazságok ismeretében most egészen földi, majd hogyanem önző dolgokkal foglalkozol, s módszeresen teszed tönkre mindazt, amit kemény munkával fedeztünk fel?" - vetheti ellen valaki. Nem tagadok meg semmit - válaszolok én - egy jodot sem akarok elvenni a törvényből. Azt viszont tudom, hogy célparancsok jegyében és emberi történelemben élünk. Valamikor és valahol, valamilyen körülmények között megfordultunk. A józan ész szavára, vagy trauma következtében. Még élünk, nem lobbantunk el három év alatt. "Gyalázatosan ép vagyok, csaták sebei nem nagyon díszítenek. Nyilván nem véletlen élek tovább – bölcsességem nem riasztó lelet" – mondja Jevtusenko. (45) Nos hát, ha valaki az adott történelmi légkörben hosszabbra méretezte az életét, az gondoskodjék arról is, hogy ez az élet - amíg tart - emberi élet legyen. Még a "három év hőfokú" életben is jól esik egy baráti vacsora, az égő lábnak a hús víz és az olajos masszázs. Tegyük fel a legjobbat, azt, hogy tényleg előre haladunk a cél, a tökéletesség felé. Ha lassan is, bizonytalanul is, meg-megállva, de lényegében előre menve. Lássuk azonban be, hogy minden lépcsőfokon egy bizonyos arányban már elvesztettük bioszunkat Istenért, de "meg is mentettük-örítettük" a magunk számára. A megnyert dzoé tud örülni annak, hogy szidalmaznak és rágalmaznak minket, a "megőrzött" biosz apró örömeire vágyakozik. Egy féloldalas elmélet kedvéért ne tagadjuk meg se magunktól, se másoktól, se testünktől se pszüchénktől ezeket az ajándékokat. Nehogy vétsünk a szolgáló szeretetnek mások ki nem mondott gondolataira is figyelő szelleme ellen, s nehogy holnapra tönkretegyük azt a bioszt, amely titokzatos módon hordozza, feltételezi, előkészíti transzcendens életünket. Másokért és önmagunkért kell kiegyensúlyozottnak, vidámnak lenni. A szomorúság, a komorság, a depresszió nem jó közeg. Taszít, lefékez, életellenes gondolatokat ad. Befagyasztja lendületünket, elhervasztja ötleteinket. Az öröm úgy kell nekünk, mint az álom. Felfrissít, erőt ad, lehetővé teszi az újrakezdést, feledést hoz. Mechanikai hasonlattal élve: munkás közösségi napjaink kenőolaja, amely nélkül néha minden berágódik, semmi sem megy.

A tökéletesedő lélek egyre könnyebben és egyre kisebb – világi értelemben kisebb – dolgokban találja meg az örömét. Öröméhez nem nélkülözhetetlen a külföldi utazás, már egy erdei séta is felfrissíti. Évekig emlékezni fog egy egyszerű emberrel való úti beszélgetésre úgy, mintha a szellem valamelyik nagyságával

társalkodott volna. Erőre kap egy hétköznapi daltól, mintha csak egy elegáns hangversenyterem zenefolyamában fürdött volna meg. Elgyönyörködik és telítődik mindazzal a szépséggel, amit a Mennyei Atya ingyen áraszt rá az emberekre. S milyen mértékben fedezi fel a szépet a kicsiben, a kevésben, az alacsonyban, az ingyenesben, abban a mértékben lesz képes örömmel fogadni azt a "keveset" is, amit barátaitól, testvéreitől vár. A mosolyt, a kézfogást, az összenézést, a megbecsülést, egy kérést, egy választ. Lassan megérik benne az a képesség is, hogy örömét lelje lelkiismerete szavának követésében. Abban, hogy adni tudott, abban, hogy meg tudott maradni az úton, abban, hogy hűséges maradt, abban, hogy elismerte hibáit. Innen már csak egy lépés a jézusi magatartás: örülni akkor, amikor a Sátán emberei szidnak és üldöznek minket, rágalmaznak és rosszat hazudnak rólunk. Örülni, azzal a belső békével és boldogsággal, amely már alig szorul rá a külső örömszerzésre, mivel öröme egyre inkább magából az Útból, az útonjárásból ered.

Apró napi örömök és magának az Útnak az öröme. Ez a mi életünk dialektikája. Végül is mindent odaadni, még örömeinket is, de visszakapni e földi életben már valamit a többi mindentadó testvér körében. Az odaadás és a kapni vágyás hídján feszül életünk. Vigyázzunk, túl ne feszüljünk. El ne vegyük az örömet magunktól, családunktól, barátainktól. Törekszünk a tökéletesség felé, de még nem vagyunk tökéletesek. Ha valaki elveszi apró örömeinket, még agresszívek is tudunk lenni, még meggyűlölhethetjük őt. A gyűlöletből pedig ártani akarás fakad, a szeretet megsértése. Köztünk ne így legyen. Aki szolgálni akar, szeressen úgy, hogy szeretetének önmaga is, testvérei is örülni tudjanak.

10. Az emberi tényező (folytatás)

Reklámprófétáknak nem hiszek, a széles fogsorral nevető evangelizálókat látva keresem, hogy a fogsortól feljebb van-e valami? A lármásan örvendezőket alaposabban szemügyre veszem: miért csapnak akkora hejehuját. Ámde – krízishelyzeteket nem tekintve – azt hiszem, hogy a lelki egyensúly és lelki béke, a külső és belső örömök egészséges együttese visszatükröződik arcunkon. Még nehéz helyzetekben is, ha már elég jól tudunk a kilencedik boldogság szellemében erőt meríteni az Út helyes követéséből. Lehet izzadni, megfeszülni, harcolni úgy, hogy kiviláglik: egészséges, összeszedett ember cselekszik. Akinek teljes az élete, s aki tudja, mikor van ideje a munkának, s mikor az öröme vagy kikapcsolódásnak. Van, aki nem tudja.

Néha el kell gondolkodnunk apostoli helyzetünkön. A tanítványi korszak után egyszer mi is odajutottunk, hogy közösségbe gyűjtöttünk néhány testvért, s ettől kezdve belépett életünkbe a rendszeres tanítói munka. Ha nem változtattuk meg munkahelyünket, hogy jobb időbeosztásunk legyen, vagy csökkenjen a kötelező munkaóráink száma, akkor ez azt jelenti, hogy a második nyolcasban (8 óra munka, 8 óra szabadidő, 8 óra alvás) megjelent néhány órányi apostoli kötelezettség. Ha közösségteremtő munkánk felvirágzik, akkor a második szektorban elkezdődik a foglalatosságok átrendeződése, megváltozik a rájuk szánt idő. Elképzelhető, hogy kezdetben még csak annyi történik, hogy valaki kicsit lecsíp a munkaidejéből, meg levesz egy órát az alvásából, és elindul a szekér. A szervezet bírja, a munkatársak elnézik a kis lógásokat. Ámde a lógásnak is van határa, és arra is rájöhet az ember, hogy nem erkölcsös ugyanazon a munkahelyen a többenél kevesebbet dolgozni. Azt is beláthatja, hogy aki ellóg a munkahelyéről, ahol pedig fizetést kap, ahhoz is hozzászokhat, hogy blicceljen az apostoli munkában is, hiszen azért még fizetést sem kap. Szóval, ezt be lehet látni, s ezért indulunk ki abból, hogy az ember nem csorbítja meg a munkaidejét. A tisztességes ember ezért apostoli korszaka kezdetén elálmosodik, mivel a lelkesedés legelőször az alvás óráit faragja le. Szeretünk sokáig együtt lenni, utána még sétálni, hazatérve pár oldalt olvasni, és így tovább. Az álmos próféta időnkint kampányszerű alvásokkal igyekszik pótolni az elmaradt órákat, ami ad is egyfajta megnyugvást, de a megerőltetésből adódó kis anyagfáradásokat nem tudja rendbe hozni. Ezek halmozódásával és az idő múlásával jelenségek tűnnek fel, amelyekre előbb-utóbb oda kell figyelni. Feledékenység, szétszórtság, felületesség, készületlenség, témanélküliség, elúszás a határidőkkel, megbízhatatlanság. Még ha nem is számítom azt, hogy mindezek szeretetlenséget, bajokat okozhatnak, akkor is rossz ez, mivel nem segíti elő a közösségek létrejövését, vagy a meglévők fejlődését. Rá kell jönni, hogy nem mehet minden úgy, mint korábban. Nem tudjuk *ugyanazt* tenni, mint a világ fiai, *plusz* még apostolkodni. Az energia és az idő megmaradása miatt. Mindenki számára ugyanannyi napi idő van kimérve, az apostolságra szánt időt a középső kategóriából kell elvenni, különben vagy a tisztesség ellen vétünk, vagy belesántulunk. Itt jelenik meg újból az emberi tényező. Vállalom-e a második nyolcasban megszerezhető javak egy részének, esetleg nagy részének feláldozását, vagy sem. Ha nem, akkor megjelenik a fáradtság, levertség, komorság, kimerülés, leállás, visszaesés, elmenekülés, esetleg valamilyen, a túlhajtásból eredő betegség - s mindezt megszenvedti a közösség. A közösség rajtunk is fordul.

Normális körülmények között a középső nyolcast nem szabad nullára zsugorítani, már csak családunk miatt sem. De ha most csak arról az időről beszélek, ami a középső nyolcasból megmarad, miután a közlekedésre fordított időtől kezdve az egyéni lelki életre szánt időig mindent levontam, azt sem tölthetjük ki teljesen,

hézagtalanul apostoli munkával. Valami kis időnek kell maradni a szellemi-testi rugalmasság megőrzésére. Ha öt hónapig egyetlen hétvégén sem tudok kimenni egy egész napos túrára, és hét hónap alatt is csak kétszer mozdulok meg, mert ha netán akadna is egy pár alkalom, akkor képtelen vagyok kora reggel felkelni, bizony nyüszít már a szegény számár testvér, és megkötözöttségében kezdi kimutatni a "mozgásszegény" emberre jellemző tüneteket, a kábultságtól kezdve a másokat irigylésen át a türelmetlen kötőfékrángatásig. Máskor üresnek, sikertelennek érzem magam, a csapkodó kedély kilátástalan képet fest elém. Ilyenkor megpihenek, talán nem túlzás, ha azt mondom: újjászületek, ha egy keserű népdalt elütögetek a zongorán, vagy csak fűtőöröszem addig, míg könnyű nem lesz a szívem. Életmentő, rehabilitáló az a mértékkel űzött hobbi, legyen az kártya avagy könnyű, kiegészítő jellegű szakmai munka, amelyhez rendszeresen vagy alkalmi jelleggel odahúzódok. Nem sokáig, csak addig, amíg feszültségeim, görcseim oldódnak, amíg felfrissülök, avagy nyugtalan fáradságom egészségesbe megy át. Ha kell, hangsúlyozom, hogy az a mi kenyerünk, hogy az Atya akaratát tegyük, és az a mi szórakozásunk is, hogy Isten Országát építsük. De ha azt látom, úgy érzem, hogy valahol elembertelenedik valaki (ezt nem gonosz jelentésben értem), akkor elmondom, hogy az előző mondat a tökéletességet jelenti, s ne felejtsük el, hogy afelé úton vagyunk. Egyszer ezt is elmondom, lehet, hogy többet nem keríték rá sort. De miután meggyőződtem arról, hogy az útonjárás közben jelentősnek tartom az időnkinti megpihenést, akár naponta, akár egy periódus végén – az amerikai egyetemi tanárok fizetéses szabadságot kapnak minden hetedik évre, ez a sabbatical, oda mehetnek, ahova akarnak, pedig a profán világ meghajszolja az embereket – immár nagy erővel hangsúlyozom, hogy aki valamelyest jó munkát akar végezni az országépítésben, az győzze le ragaszkodását ahhoz az "ugyanahhoz", ami más embereknek megvan és vegye észre, hogy sok minden nélkül meg lehet élni, és csak sok minden kidobálása révén szabadulhat meg az ember a dolgok "lebilincselő" erejétől. Néha már a könyveink is lopják az időnket, fásasztanak minket azzal, hogy ide-oda rakosgatjuk őket, mert több már a könyv, a papír, a feljegyzés, mint a hely, s ad abszurdum: lehetne már annyi is, hogy az egyszerű rakosgatás kitölthetné a napot. Egy idő után dübörgő lesz a belső parancs: kidobni, kidobni a túlsúlyt, fel nem venni semmi felesleges dolgot, elfoglaltságot. Én is szerettem volna "egy kis kertet". (46) Nem lesz. Fiatal kereső koromban komolyan foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy építsek valahol a zöldből egy amerikai stílusú tágas otthont. Két-három év után rájöttem, hogy nemcsak hogy a lelkem, hanem egyszerűen a világi tudományos becsületem menne rá erre. Fel is hagytam vele. Érdekes módon, utána hetente legalább másfél napom lett a gyerekeimre. Ez nagyjából húsz éve volt, akkor még nem volt TAB, s egyebek, még KIO sem, csak amit addig már tudogattunk. Amit egyébként előttünk is elég sokan tudtak a történelemben.

Kidobni, időt és szabadságot teremteni! Időt és szabadságot a gondolkodásra. Tegnap este nagyon fáradt voltam, úgy éreztem nem lesz elég az időm. Hat nappól ötre van programom. Reménytelen, hogy egy feladatot rendesen meg tudjak oldani. Eközben egy ponthoz értem, s úgy éreztem, roppant feszült vagyok, passzolom ezt az egészet, nincs semmi ötletem, de nem is lesz, mert a feladat túlmeleg az erőimen. Idegennek, bosszantónak éreztem mindent, s ezenközben észrevettem, hogy magam is taszítom el magamat, az egész úgy csak károkat okoz nekem, kihívóan agresszívvá tesz, valószínűleg – bár nem teljes egészében – igazságtalanul. Eltettem az ügyet másnapra. Huszonnégy órán belül már megvolt az az út, amin türelmesen és konstruktívan kezdek meg a kérdés megközelítését.

A zsenik sem varázslók. Kedvező sorsom lehetővé tette, hogy sok világhírű embert ismerhessek közelről és megfigyelhessem munkamódszerüket. A zseniális embereknek vannak elkápráztató megoldásai és eredményei. Ugyanakkor magukkal cipelnek 20-30 éve meglátott és sikertelenül ostromolt problémákat is. Időt szánnak rájuk, felhagynak velük, ismét próbálkoznak, esetleg más úton. Elmondják másoknak is, meghallgatják mások véleményét, s újból egyedül látnak hozzá a megfejtéshez. Idő, újrakezdés, s töméntelen más, egyébként értékes dolog elhagyása a meglátott cél eléréseért. Biztos a teljes siker? Ó, nem! Őszhajú tudósokat látok, akik egy élet odaszentelésével sem tudták kinyitni a tudás valamelyik nagyon erősen bezárt kapuját. De egy kemény élet végén elmondott "nem tudom" nagyon is lelkesítő lehet még fiatal tanítványok számára is, ha annak hitelét alátámasztja az életáldozat. Mindannak a feláldozása, amitől időt és szabadságot kapott a kutató arra, hogy csak az egyedül fontos kérdéssel foglalkozzék.

Ami egészen világos ilyen évtizedes problémák esetében, az áll a napi kisméretű jelenségekre is. Amint az előző részben mondtam, kisebb feladatokkal is szembesülünk, aminek biztosan meg is találjuk a megoldását, ha engedjük az időben erőltetés nélkül lefolyni azokat a gondolati vagy érzelmi folyamatokat, amikből a jó eredmény megszületik. Az embernek időre és más elfoglaltságtól való mentességre van szüksége, hogy értelmesen végig tudjon gondolni egy adódó elméleti kérdést, az embernek időre és más elfoglaltságtól való mentességre van szüksége, hogy önmagában feldolgozzon közösségi problémákat, személyi konfliktusokat. Nem lehet maszekolni, meccsre járni, tévézni, dácsát tákolgatni, bélyeget gyűjteni, ha valaki vár ránk, ha valakik beszélgetni akarnak velünk, ha egyszerűen személyünkben hiányzunk, mert katalizátorok lehetnének egy gondolati, lelki vagy cselekvésszerű feladat megoldásánál.

Nem rázhatunk le magunkról gondokat azzal, hogy beteszünk egy ajtót, nagyot lélegzünk, s feledjük mindazt, ami terhes vagy kellemetlen volt. A szakembert hónapokig foglalkoztathatja egy negatív előjel nem

kívánatos megjelenése, nem hagyja el sétái közben, vele alszik el s még inkább vele ébred. Ha akarna, se tudna más témára váltani, a megoldatlan kérdés határozza meg napjainak beosztását. Miért tennénk mi másképp? Nemde az üdvösség, a megmentés és megmentődés lényegileg több mint egy matematikai előjel? Ez a mi hitünk. Ha az ember egy szakmai kérdés megoldásáért, egy sportteljesítmény eléréseért egyközpontúvá tudja tenni az életét, miért ne akarnánk mi megtenni ugyanezt saját céljainkért? Általános iskolás gyerekek hajnalban kelnek, a tanítás megkezdése előtt edzenek, utána hat órát iskolában vannak, majd tanulnak, és ismét edzenek estig. Nem szórakoznak, nem tévéznek, nem esznek közkedveltségnek örvendő ételeket, nem sétálgatnak éjfélig a barátaikkal. Miért teszik ezt? Azért, mert ők a világ okos fiai. Aki egyszer valamire rátette az életét, az csinálja, mert különben lejárhatja az ügyet, könnyű fajsúlyúnak igazolja önmagát, és eredményt sem ér el. Abból, hogy elvállalok néhány testvért, majd idő múltán "mi vagyunk a tizenkét apostolok" felkiáltással szendvicseket fogyasztunk, semmi sem jön ki. Ahhoz, hogy kijöjjön valami, életünk célszerű berendezésére van szükség. Ha az apostolság, a "küldött"-ség valóban hivatásunk, akkor nem tekintjük a többi foglalatosságra ráterhelt póttehernek, gondolván, hogy a keresztény ember olyan ember, akinek pótterhei vannak. Mivel pótterhei vannak, s nem lát életében olyan terheket, amelyekről szabadulni akarna, ezért szükségképpen túlterhelt. Ez sajnálandó, persze csak mértékkel sajnálandó, mert nyomasztónak mutatja a keresztény életet, sajnálandó, mert szegényt sajnálni kell, mert nagyon meg van terelve. Sajnálatos, mert a keresztény ember állandóan terhek miatt panaszkozó ember. Nem örül az életnek, ennek a földinek, amíg van, s emiatt már az éginek sem tud igazán örülni, pedig első ígéreteit már birtokolhatná. Szegény keresztény! Azt hiszi, hogy Jézus arra adott erőt, hogy az összes földi lehetőség meg nem csorbított elérése mellett még apostoli és lelki életbeli sikereket is arasson. Nem! Az apostoli és lelki életbeli sikerekért árat kell fizetni. Csendet, figyelmességet, elmélyedést kell vásárolni; időt kell továbbá venni utánjárásra, tervekészítésre, megbeszélésre; jóbarátság ápolására meg- és kibékülésre, egymást megérteni akarásra, tanulásra, továbbképzésre. Miből? A jólét pénztárcájából.

Ez így túl elméleti – mondtam magamnak idáig jutva. Nézzük csak egy kis részletét! Papírt szedtem elő és összeadtam azokat az órákat, amiket különféle közösségekben töltök, a közlekedési időt is figyelembe véve. Szűken számolva 339 órát kaptam. Elgondoltam, mit tudnék keresni ennyi időben azokkal a munkákkal, amiket valamikor vállaltam, vagy részben ma is vállalok. 80 ezer forint jött ki. Ez annyit jelent, hogy minden évben vehetnék egy Trabantot, vagy inkább minden három évben egy jobb autót, és a megmaradt pénzből társasutazást tehetnék egy másik kontinensen. Ez a közösségi találkozások ára, ennyibe kerül egy kisközösségi rendszerbe való tartozás összejövetele része. Ezt a részvételi díjat át kell utalni a kisközösség neve alatt az égi kasszába. Ez Isten Országja szervezeti keretének fenntartási költsége. Ehhez csatlakozik azután a tartalmi rész: a tanulás, a találkozókra való felkészülés, a lelkigyakorlatokon való részvétel napjai, szervezési utazások órái - és még mindig maradt felsorolni való. Egy szó mint száz: jól meg kell fizetnünk azért, hogy vállalkozásunk legalább annyira menjen, amennyire látjuk, hogy megy. Talán túl prózai volt ez a kitérés, de ez az igazság. Azok igazsága, akik az Ország építésére fordított időben mást is tudnának csinálni, mint az időt "múlatni".

Még egy szemléleti megjegyzést teszek. Nem szeretném, ha valaki ezután így szólalna meg: "Ó, szegény elmélkedő! Mennyi mindentől fosztottad meg magad csak azért, hogy közösségbe tartozhass, közösséget építhess! Bizony, nagy áldozatot hoztál!" Nem valótlan ez a kifejezési forma, csupán negatív szerkezetű. Ha sokat hajtogatjuk, ugyanúgy elkezdjük szánni magunkat, mint a túlterhelt keresztények. Igazában az Isten rosszkedvűen visszaadhatná az egész paksamétát mondván: "Ha annyira siránkozol az áldozataidon, ha annyira hajtogatod, hogy mi mit ér, akkor fogd, vedd vissza az egészset, próbáld boldog lenni velük!" Nem. *Az építő szemlélet örül annak, hogy emberi képességei vannak, tud dolgozni, s ennek gyümölcséből hozza létre az Országot. Eldöntötte, hova akarja beépíteni tudását, erejét. És beépíti. Határozottan, ismerve a dolgok értékét, mint aki tervet és költségvetést készített. Országot akar és fizet érte. Tudván – ha nem is hajtogatja –, hogy Isten, aki mindent lát, nem marad adósa.*

11. Még mindig az emberi tényező, izzadtságsgal keverve

A helyes élethez idő kell, az idő pozitíve vagy negatíve pénzbe kerül, mert vagy fizetnünk kell érte, vagy éppen fizetséget kell elutasítanunk, hogy időnk legyen. Hol ez, hol az nehéz az embernek. Tőlünk függ, jól választunk-e. Ez is tényező az ország megvalósulásában.

Hol dolgozni nehéz, hol nem dolgozni – látszólag ellentmondás, de csak látszólag, mivel igazában mindig munkálkodunk, csupán a munka formáit váltogatjuk a szükségnek megfelelően. Munkát végzünk a valóság különféle létsíkjain, a mechanikai-fizikai munkától kezdve a szellemi-lelki munkáig, az erkölcsi tanításig vagy éppen az erkölcsi ellenállásig. A keresztény ember példaképe az Atya, s a hívő bele is adja egész erejét és tudását abba, hogy gyümölcsöt, műveket hozzon létre. A gyümölcs megtermése, a mű létrehozása ugyanis az örök országba való bejutásunk feltétele. Meg kell kérdeznünk magunktól: elég következetesek vagyunk-e a munka megbecsülésében.

Múlt év októberében kezembe került a Le Monde egy száma. (47) A különféle cikkek sorában egy beszélgetés keltette fel figyelmemet, amelyet egy újságíró folytatott Charles Sorlier-val, a már hatvanon túli litográfussal. Sorlier nevét előzőleg nem ismertem, s a cikkből tudtam meg, hogy dolgozott a huszadik század legtöbb nagy francia festőjének: Matisse-nak, Dufy-nek, Léger-nek, Miro-nak, Picasso-nak, Chagall-nak és sok másnak. Emlékezéseiben nem titkolja sem rokonszenvét, sem ellenérzéseit, azt, hogy leírásán rajta van egyéni látásának nyoma. Egy valamit azonban minden festőnél elismer: s ez a munka. Így beszél erről. "Az általam ismert összes művész napi tizennégy órát dolgozott. Nem hiszek sem a dilettánsoknak, sem azoknak, akik amatőr módra mindent egyszerre csinálnak. ... Eh, ezek a zseniális fickók mind melóztak. Én ezeknek az embereknek az árnyéka voltam, mindig így gondoltam." Megkérdezhetitek tőlem, miért éppen ezzel a nyilatkozattal hozakodom elő, hiszen ha a munka fontosságáról, meg becsületéről akarnék írni, sokkal fennköltebb szövegeket is idézhetnék sokkal ismertebb emberektől. Megindokolom. Az emberre akkor van hatással valami, ha idejében jön, s ha elég közel tud férközni az emberhez, vagyis ha nem tűnik távolinak, idegennek, olyannak, amihez semmiféle vonatkozásban nem lehet köze. Nos, Sorlier olyan ember benyomását kelti, aki szeret enni-inni, emlékezni, tehát életszerű jelenség. Azt is rögtön fogom, amit mond. Miért rezonálok olyan gyorsan? Azért, mert abban az időben ismét megütötte a fületem ez a szó: "izzadtságsgazú".

Valahol valaki kitalálta ezt a varázsszót, s azóta használjuk, mondogatjuk, néha egészen más jelentésben, mint amit a szó eredetileg hordoz. Nem tudom, mi más szaga lehetne egy atlétának egy-két negyedóra után, egy labdarúgónak a kilencvenedik perc végén. Liliomszaga vagy tömjénszaga? Vajon milyen szaga volt régen a tűző napon egész nap arató földművesnek, vagy ma az aratógép ülésében aszalódó vezetőnek. Vajon ki az üdőbb: a táskával, kosárral, gyerekekkel a karján még utoljára egy-két emeletet megmászó anyuka, avagy egy gépkocsiból kipattanó ápoló, gondtalan tündér? Igen könnyű elbámészkodni az utóbbin, aki csak önmagáért felel, s érdektelen szavakat mondani a másíkról, akit valóban leköt az élet gondja, aki éppen ezért nem csodálatos, mert erejét-figyelmét-idejét a rábizottakra fordítja. S közben a homlokát törölgeti.

Őrizzük meg a verejtékcseppek becsületét, s közben fogjunk hozzá magyar nyelvi stílusunk fejlesztéséhez. Ahelyett, hogy izzadtságsgazú, mondjuk azt, hogy erőltetett. Beszéljünk arról, hogy egy törekvés sikertelen, többet tűzött ki, mint amit meg tud valósítani. Nem elég tehetséges az, aki dolgozik, hiányzanak bizonyos képességei (hátha meg is tudjuk nevezni a hiányzó képességeket, amivel segítjük szegény tökéletlent). Említsük meg, hogy az illető hasztalanul fárad, még sincs sikere, sok munkát ölt bele valamibe és nincs látszatja, nem találja meg a hangot az emberekkel vagy éppen az emberek nem hallgatnak rá. Jobban kellene csinálnia a dolgát, mert ez meg ez hiányzik, és nem tudja pótolni. Nem elég színes egyéniség, nincsenek ötletei. Gyenge, fantáziátlan vállalkozásai vannak. Lélektelenül, adminisztratív, bürokratikus módszerekkel bánik az emberekkel. Holtra strapálhatja magát, semmire sem jut. Nem érezzük benne a kegyelem erejét, nem sugároz, nehézkes, nem lelki ember, azt hiszi, hogy önmagától meg tudja oldani a feladatokat.

Ha azt mondják nekem, hogy valaki vagy valami izzadtságsgazú, akkor meg kell kérdeznem: na és? Most jót vagy rosszat akartál mondani? Mert ez a szó önmagában nem jelent sem erkölcsi, sem esztétikai minősítést. Az utóbbi időben viszont lekicsinylő szóvá vált, amit érvelés és magyarázat helyett vágunk oda lekezelőleg az emberekhez. Ha izzad a szobrász, amikor szikrázik vésője alatt a kemény anyag, jobb lenne, ha nem azzal az igen könnyen megtehető, felületes észrevétellel fordulnánk hozzá, hogy "izzadsz, öregem", hanem mondanánk neki egy pár érdemleges, használható szót a szoborról. Nekünk is jót tenne, mert megtanulnánk jobban odafigyelni a dolgokra. Akkor is, ha nem túlságosan rokonszenvezünk velük.

Ah, a szimpátia! Erről még egyszer beszélni kell! De ne kapdossunk, hanem vegyük észre, hogy aki sokat hajtogatja – és rossz értelemben – az "izzadtságsgazú" szót, az talált egy szellemes kifejezést, amellyel padlóra küldhet tisztességesen dolgozó embereket is, ahelyett, hogy kötelességének érezné megmérkőzni azok gondolataival, eredményeivel. Talált egy fegyvert, amivel a semmit sem tevő is – úgy érzi –, valakivé teheti magát az egy életen át dolgozó emberrel szemben.

Ne húzzuk le azokat, akik húznak! *Lehet napi fél órát is gyakorolni, meg napi hat órán át ütni a billentyűket, húzni a vonót. Aki tehetséges - az az utóbbit teszi. S ettől a néha emberkínzó munkától lesz légies a darab, ettől fénylenek fel a hangok, simulnak ki az ívek, ettől költözik lélek a húrok közé, ettől lesz értelme és hangulata a zenének. Ettől válik az ember úrrá a hangszere felett, s tud elmondani valamit a másíknak úgy, ahogy sem tollal, sem ecsettel nem képes. Miért nincs így ez a hitben? Miért nem magától értetődő az, hogy minden hitbéli értékért keményen meg kell dolgozni? Miért nincs becsülete annak, aki szorgalmas munkával halad előre Isten útjain? Hogyan mernek egyes emberek gúnyolódni a másik hosszú, küzdelmes munkáján? Azért, mert ha valaki el akar utasítani egy másikat, akkor megkeresi azt, amit a másik nem csinál, és azt deklarálja a hit központi kérdésének? Sajnos, nagyon sok keresztény ember elbátortalanítható, mert erős meggyőződés kell, hogy kitartsunk akkor, amikor sokan mondják és terjesztik véleményünk ellenkezőjét. Isten általában hallgat, és – igen helyesen – nem sújtja villámaival ellenfeleinket. A butaság a történelem ítélőszéke előtt vizsgálódik, s büntetése a feledés. Ezt azonban nem látjuk előre. Ha tehát nem akarunk*

ingatag emberek lenni, akiket erre vagy arra hajlítgat a közvélemény szele, akkor minden oldalról alaposan meg kell ismernünk az igazságot. Ehhez bőségesen szükség van arra, amit kitartó, gyakorta kedvünk ellenére való, nem is mindig sikerült munkának nevezünk.

Ez a következetes, ki nem hagyott munka azonban a legjobb gyógyszer a depresszió, a leállás, a kiüresedés ellen. Aki mindennap imádkozik, gondolkodik, tanul, elolvas egy verset, pár sort ír a napjáról, annak nincs baja. Aki egy-egy kudarc után is tudja ezt tenni, az kész arra, hogy legközelebb örömei lehessenek. A hangsúly a mindennapon van. A lehető legtöretlenebb folytonosságon. Talán horizontalizmussal vagyok vádolható, hogy szeretem összehasonlítani a lelki folyamatokat más emberi tevékenységekkel. Ez azonban nem zavar, mivel úgy látom, hogy ha az ember beleadja szívét-lelkét különféle alkotó tevékenységekbe, akkor vannak olyan közös vonások, amelyek mindegyikre érvényesek. Ilyennek tartom az állandóság elvét is, amely az érték biztosítója. A kiemelkedő, maradandó érték, mondanám, világrekord záloga, de ezt inkább ne emlegessük, mert gyanakvó pillantásokat ébreszthet.

Minden nap írni kell. Arról, amit látok, amit átéltem, amiről véleményem van. Annyit, amennyivel világosan el tudom mondani, miről van szó, s én hogyan látom. Ha kell, azt is, hogy látásomból mi haszon adódik, akár nekem, akár másoknak. Hogyan illik bele az engem foglalkoztató kérdések közé. Ha ezt teszem, akkor irodalom születhet, sőt jó irodalom, kiemelkedő írásmű. Valamikor, az első kritikai Mikszáth-kötetek megjelenésekor sorban elkezdtem olvasni őket. Meglepetéssel láttam, mennyi a gyengécske írás közöttük, némelyik tanmese, a másokban újraírva látom egy korabeli ötletét, kifejezésbeli fordulatok ismétlődnek, mondatok, amelyeknek a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonított. Bizony, egy sikerült írásnak megvan a maga előzménye, ha nem is mindig ugyanabban a témában! Vajon hány Petőfi-vers maradt örökzöld, ha a mesterségbeli tökéletességhez a mondanivaló általános érvényét is hozzávesszük? Vajda János is csak azt a két-három verset írta, amivel rendszeresen találkozunk az antológiák lapjain? Jókai némelyik regénye egy korábbi forrásmunka más szavakkal elmondott története. Széchenyi naplója, Prohászka Soliloquiája, vagy Illyés éppen most kiadott naplójegyzetei gyakorta csak néhány száraz tény, vagy csak egyetlen esemény gyors megörökítései. Minden nap írni kell, akár csak egy őszinte mondatot, s meg fog történni, hogy egyszer olyasmi születik, amelyre örökké emlékezik majd egy nép vagy az emberiség.

Minden nap futni kell, télen és nyáron, még ha nem is kiemelkedő az eredményünk. Egyéni csúcs, életem legjobbja, országos vagy világcsúcs csak akkor születhet, ha valaki vállalja a mindennapi kötelességteljesítést. Unokaöcsém kerékpárversenyző. Télen is felül a gépére, Miskolctól lehajt Mezőkövesdig, onnan átvág Eger felé, és a Bükkön át haza. Mindezt pár óra alatt. A mellette elmenő teherautók sárral, olajjal fröcskölnek be az arcát, a szél vág, de megállni, törülközni nem szokott. A versenyen sem lehet. S ez így megy már több, mint tíz éve, napról-napra, legfeljebb az útvonal alakul másként. Időnkint megnyer egy-egy országos versenyt, időnkint be kell érnie jobb-rosszabb helyezéssel. Ha teljesítményére, izzadságban és koszban fürdő erőfeszítéseire gondolok, megkérdem magamtól: belevágok-e én ilyen vadul és elszántan, önmagamot nem kímélve abba a küzdelembe, amit az Isten Országáért való "hajtás"-nak nevezhetnék? *Minden nap gondolkodni kell, minden nap lelkiismeretvizsgálatot kell tartani. Minden nap meg kell nézni, milyen a világ, milyen a hitem, milyen közel áll egymáshoz az elméletem és a gyakorlatom. Minden nap figyelni kell önmagunkat. Hanghordozásunkat, emberi kapcsolataink formáit és tartalmait. Tárgyilagosan szemlélni kívülről önmagunkat egy találkozás, egy feladat megoldása során. Meglátni viselkedésem rutinformáit, modorosságait, azt, hogy újítottam vagy nem újítottam semmit. Felhasználtam-e korábbi tapasztalataimat, észrevételeimet, vagy tehetetlenül egy helyben forgok elméletileg vagy gyakorlatilag? Egyáltalán: volt-e, van-e szándékom az előrelépésre? Legalább szándékom, ha már más nem is történik! Törekedjete bejutni...! Vegyük észre, hogy ez nekünk szól. Nincs benne semmi arról, hogy mit sem ér a mi erőlködésünk, izzadásunk, mert úgymint minden kegyelem. Nincs benne szó arról, hogy Isten munka nélkül fog közölni nekünk titkokat, amelyek egyébként semmire sem valók, ha soha nem árulják el őket. Legfeljebb arra jók, hogy mások úgy tudják, hogy a keresztényeknek titkaik vannak. Valaki felém nyújtja becsukott kezét, és azt mondja, hogy ami benne van, az titok. Ez nagyon elgondolkodtató dolog. Van, aki találgatni kezd, van, aki visszatolja a kezét. Jézus nem súgott senki fülébe titkokat, hanem biztosított arról, hogy a lelkiismeretünk, ha a Lélek megszólalhat benne, segít a még ismeretlen igazságok feldolgozásában, de alapvetően törekedjete...! A törekvés az Ország emberi tényezője. A tőlünk függő tényező.*

Az alkotó idő rövid. Ne tétlenkedjünk!

12. Lemeztelenedve

Ahogy most visszaneztek, azt látom, hogy elég sokat beszéltem a munkáról, a szüntelen törekvésről, még akkor is, ha egy ponton fontosnak, kihagyhatatlannak tartottam a pihenést, a feloldódást, az örömet. Persze, mindenki tudja, hogy ezeket nem kell szembeállítani a munkával, sőt ezek segítségünkre vannak abban, hogy tevékenységünk hosszú távon állandó lehessen. Az ember jól belemelegszik az igyekezetbe, s esetleg meglepődik, ha egy külső szemlélő megkérdi: miért e buzgalom? Sok mindent válaszolhatunk neki, például azt, hogy a jó cselekedet önmagában találja meg jutalmát, vagy azt, hogy a lelkiismeretünk helyesnek igazolja mindazt, amit a szegénység, kicsiség és szelídség hármasságának jegyében teszünk. Mégis, hasztalan levegőcsapdosásnak, vak futásnak látszik mindaz, amit e kihűlő világ fia, az ember tesz, ha nincs mögötte Értelme, ami logikusnak igazolja az emberiség életéért, mások javáért végzett szeretetmunkánkat. Mivel valamelyes ismereteink vannak a biológiai és kémiai folyamatokról, annyi egész biztosan törvényszerű, hogy az ember léte szervesen beilleszkedik a magasan szervezett anyag mozgásába. Nade, ha az ember élete csak egyfajta megvalósulása a foszfor, a kalcium, a nitrogén és más elemek bonyolult körforgásának, akkor ettől még nyugodtan vadállatok is lehetnénk, s egymás torkát harapdálva teljesítenénk be a természet célkitűzéseit.

Az ember azonban úgy ítélte meg, hogy életének többnek kell lennie egyszerű biológiai szerveződésnél, erkölcsi elvek kell, hogy vezessék. Ezekért az erkölcsi elvekért az ember munkát, fáradságot, szenvedést, életkudarcot is vállalt, ami egyáltalán nem előre elvárható viselkedés a törvények, még ha gyakorta csupán statisztikus törvények alá vetett anyagtól. Az ember úgy ítélte meg helyzetét és hivatását, hogy szabad erkölcsi választását egy tökéletesen szabad Alkotó által létrehozott törvény önkéntes vállalásából és megéléséből igazolja. Nem tudjuk, hogy ez a felismerés hogyan öltött testet az emberréválás folyamán, de nyilván az Ábrahámmal kötött szövetségnek már addigra kialakult tényanyagra kellett épülnie. Más vallásokban más hitanyag gyűlt össze, s mindez axiómává, közmeggyőződéssel vallott, kétségbe nem vont állítássá tette azt, hogy van Isten.

Én is vallom ezt az axiómát, jóllehet időközben az emberiség másik része megfogalmazott egy másik axiómát, azt, hogy nincs Isten. Jó régen kimondták már mindkét meggyőződést, jó pár száz éven át hadakoztak is egymás ellen a két tábor képviselői, mivel meg voltak győződve arról, hogy felfogásuk szigorúan bizonyítható, s a másik makacssága, konoksága, lustasága vagy legjobb esetben gyengeelméjűsége az oka, hogy ezt nem látja. Azt is mondhatnám, hogy az istenbizonyítás a filozófia bűne, mivel annyira hitt friss, fiatal erejében, hogy megpróbálta levezetni a Levezethetlent, tételekbe kényszeríteni a Kimondhatatlant. Ami az ókori ember számára természetes volt – legfeljebb azon vitakoztak akkor, hogy melyik isten, kinek az istene az igazi, az erősebb –, az ugyanúgy magától értetődő a mai afrikai népek számára. Dehát bűnös vagyok-e én, aki nem tartom természetesnek azt, ami Szent Pál számára világos volt, és amit sok száz éven át szilárdan hitt teológusok sora, nevezetesen azt, hogy Isten léte a világból kikövetkeztethető? Bűnös hitetlen vagyok-e, aki állandóan küzd a teodiceai problémákkal, Isten létének elméleti bizonyításaival? Ó, nem! Hitetlen nem vagyok, mert vállalt meggyőződésem kimondásával odaálltam a rejtőző Isten mellé. Ahogyan az ókori ember megvallotta a közmeggyőződést – az egyébként bizonyítatlan közös hitet –, úgy vallom meg én is a keresztény nép ugyanúgy bizonyítatlan istenhitét.

Bűnösnek sem érzem magam, mert éppen eléggé kritikusan szemlélem azt, amit teodiceai témában elém adnak, hogy lelkiismeretem ne vádoljon a gondolkodás nélküli mérlegelés, a meggyőződés nélküli rábólintás, a benső hit nélküli tanítás vádjával. Nyitott szemmel igyekszem körülnézni a világban, s meg kell állapítanom, hogy manapság, amikor mást is, nagyon sokfélét hisznek az emberek, az előző közmeggyőződés már nem az egész társadalomé, jobban kidomborodik axiomatikus feltétel jellege, mivel más axiómarendszerek is megjelentek. Attól azonban, hogy az axiómát axiómának ismerem fel, morálisan sem rosszabb, sem értéktelenebb nem leszek.

Isten mellett döntöttem szüleim, neveltetésem és későbbi tanulmányaim hatására. Értelmesnek, logikusnak, ellentmondásmentesnek és az ember élete szempontjából hasznosnak láttam mindazt, amit vallásom elém adott. A feleslegeset, vagy az idő során rátapadt hamis elemeket – mások segítségével is – igyekeztem felismerni és a lényegtől elkülöníteni. A történelemben élt igaz emberek sora elhíhetővé, megélhetővé tette számomra hitemet. Tudtam, hogy a sor elején álló Tizenkettő olyan személyes élmény birtokába jutott, amely haláltmegvető emberekké tette őket. A képviselők botránjai, árulásai csak még világosabbá tették a helyes életmódot. Meggyőződtem a kereszténység megújulni tudó képességéről, amely örökérvényűnek igazolja a tanítást. Az emberek, személyek társas életét foglalja törvényekbe, és ez annyira mély és általános, hogy nem korlátozhatja érvényét sem a változó tér, sem a múlt idő járulékos adottsága.

A meggyőződéses ember, a tanító – mert szükségképpen, valamilyen szinten mindenki az –, a Jézus óhaja szerinti apostol, egyszer eljut odáig, hogy fel kell tárnia mások előtt, hogy mi él benne, el kell mondania, hogy helyesnek látja útját, és fel kell szólítania a körülötte élőket: gyermekeit, tanítványait, barátait, hogy kövessék ezt az utat. A friss aktivista nem sokat töpreng, két kézzel hadonászva, teli torokból magyarázva

ösztönöz mindenkit a maga meggyőződésének követésére. Ahogy azonban érik a hirdető, úgy válik megértőbbé, a dolgokat több oldalról megfontolóvá, bizonyos dolgokban prularizmust megengedővé, önmagára kritikusan nézővé, saját meggyőződése alapjainak újra és újra vizsgálójává. Nem tudatlan, nem istentelen, nem is elvtelen, nem erejét vesztett az a bizonyos zsidó rabbi, aki hosszú csend után csak ennyit mond: "talán mégis igaz!" Nem tudom, van-e köztünk valaki, aki a hosszú, munkás évek során ne élte volna át a bizonytalanság lélektanilag szorongató érzését.

Andrzejewski egy kisregényében (48) érzékelteti azt a gyötrő tépelődést, amely a nehéz órákban rátelepszik az emberre. A történet alapja igaz tény: a 13. század első éveiben egy francia pásztorfiú azt kezdte hirdetni, hogy az égiek tudomására hozták: a szent sírt nem szabadíthatja meg más, csak ártatlan, kiskorú gyermekek csapata. Ennek hallatán sok nyolc-tizenhat éves fiú és lány elhagyta otthonát és tömegbe verődve vonult a tengerpart felé. Sokan belepusztultak a viszontagságokba. Sokan kapzsi kufárok prédájává lettek, akik magukhoz csalták őket, aztán eladták rabszolgának. Ez történelem. Ami nem történelem, az a szerző által megrajzolt emberi kapcsolat-szövevény, amelyben gyarló és bűnös gyerekek és fiatalok vágnak neki egy reménytelen kalandnak azért, mert mindnyájan szerelmesek lettek abba az ártatlan pásztorfiúba, akinek "kinyilatkoztatta ... a mindenható Isten, hogy a királyok, hercegek és lovagok hitetlen vaksága folytán most már a keresztény gyermekeknek kell kegyelmükbe és irgalmukba fogadniuk Jeruzsálem városát". Az író úgy érzi, hogy minden bűnös bocsánatot kaphat, de az ártatlan és tiszta vezető, aki összetévesztette Isten hangját belső élményének szavával – ő nem kaphat feloldozást.

Nos, a lecke fel van adva az apostol, a vezetővé érett tanítvány számára. Miféle emberi kapcsolatok középpontja vagy részese ő, mit hall bensejében iránytadó hívásnak, s hogyan vezeti barátait az élet kavargásában? Andrzejewski ítélete kemény: az ártatlan tévedést is feloldozhatatlan bűnnek tartja, mert egy akármilyen tisztán hitt téveszme is pusztulásba sodorhatja a követőit. Ez igaz, így van, de azért mégis csak sok, hogy úgy mondjam "embertelen" az emberről azt feltételezni, hogy csak a teljes igazság birtokában tehet valamit. Ha nem tudja a teljes igazságot, akkor ne tegyen semmit. Dehát aki semmit sem tesz, az is megítélhető, mert aki nem tudja teljes bizonyossággal, hogy meg kell tennie valamit, az abban sem teljesen biztos, hogy nem kell megtennie. Ne gondoljátok, hogy ez merő agyaskodás, mert az élet nem ilyen, az életben ösztönösen meghúzzuk a legjobbnak látszó lépést és slussz. Nem így van. Minél hosszabb a mögöttünk lévő út, annál fejlettebb érzékünk van arra, hogy kezünkben ernyőt csinálva, tűnődve nézegessük a megtett út kanyarulatait, a kitérőket, zsákutcákat előidéző okokat, s fürkészve nézzünk előre az ismeretlenbe. Valóságos élményeim vannak. Több mint egy évtizede egyszer úgy mondtam, hogy ami a saját hirdető munkámat illeti, én nem tudok senkit sem Krisztushoz téríteni istenbizonyítás révén, de annak, aki hajlandó Krisztust követni, vagy szóba állni Vele, el tudom mondani, mit kíván Ő a követőitől. Borzalmas, amit mondasz – vélte egy testvérem. Hát azóta csináltam jó néhány marhaságot, örökéletűnek gondolt közösségeim is mentek szét, de úgy látom, nem fogalmaztam nagyon rosszul. Amiben javítanék kijelentésem, az annak a második felére vonatkozik. Bizonyos kettősséget vinnék bele: egyrészt érzem, hogy az alaptételekben megerősödtem, sokoldalúbban, árnyaltabban, de összességükben határozottabban tudom képviselni őket, s ugyanakkor türelmesebbé váltam a körülöttem élők életére való alkalmazásukban, annak eldöntésében, hogy kinek mi a következő lépés a tökéletesség útján. Megtanultam bosszantóan biztos, s ugyanakkor meghökkenően bizonytalan lenni.

Az elmúlt télen egy ködös estén, távol hazulról egy paptestvérünkkel vacsoráztam. Őszintén beszélgettünk, s jól figyeltem, mert egy ritka életteljesítményű, nálam idősebb embert hallgathattam. Ő, aki a megismert hívásnak engedelmessé nem kímélte a maga életét, a társalgás közben, nyomatékot adva szavainak, így szólt: "Mert jól jegyezd meg, nemcsak az nagy felelősség, ha valaki azt kiáltja: előre!, hanem az is, ha azt mondja: utánam". Megjegyeztem, és most utólag is megköszönöm egy öreg pap őszinteségét.

Azzal köszönöm meg, hogy majd nagyon fogok vigyázni arra, miféle felszólításokat adok azoknak, akik meghallgatnak. Majd meghatóbban igyekszem agitálni arra, hogy Krisztust kövessék úgy, ahogyan szabad lelkiismeretük mondja nekik, de kövessék, mert Ő a világ reménye. Előre! – fogom kiabálni, – Krisztus után! Szabadon! Fűrészelem ezzel tanítói katedrám alapjait? – meglehet. De *igen nagy hülye lennék, ha az embereket arra akarnám nevelni, hogy szokjanak hozzá különféle emberi katedrák engedelmis bámulásához ahelyett, hogy a szabad krisztuskövetés – lehet, hogy néha viharos – útját tenném vonzóvá számukra.* A világnak és az emberiségnek csak az utóbbival teszek jót. Még csak nem is sajnálatos, egyenesen nagyszerű, ha túllép rajtam a fejlődés. Tanácsadó irodámat azért nem zárom be addig, amíg képes vagyok fizetni a boltbért, hátha hasznát látja valaki.

Jobbról-balról, múltból és jelenből ráébredünk vezetői felelősségünkre. Aki felismerte felelőssége súlyát, de elvállalta, az nagyon fog vigyázni az életére. Egyedül élete igazolhatja premisszáit, axiómáit és tételeit – emlékezzetek Planckra – egyedül élete minősítheti őt becsületesnek. (49) Senki se rágódjék a tehetetlenségig azon, hogy ismeretei esetleg tévesek, tökéletlenek, s emiatt valamiben félrevezet másokat, ha mindenkinek meghagyta a jogot a szabad gondolkodásra, a szabad lelkiismeretre. Egészen biztos ugyanis, hogy bizonyos ismereteink tévesek, bizonyos ismereteink tökéletlenek. Talán olyanok is, amelyekről

egyébként nem gondolnánk. Ez nem jóvátehető baj. Emberek vagyunk. De kell a készség az élet felzárkóztatására, a javításra, majd hajlandóság az új igazsághoz új étellel igazodásra, igent mondás a tudatátalakulás és az élet-átalakítás kettősségére. Mindezek garantálják is erkölcsi tisztaságunkat. Tényleges állapotok + szándék minden állapot meghaladására: ez a tökéletesség.

Nem azt kell félni, amit tegnap vallottunk, bár kétségtelen, hogy a hagyománytisztelet, (de csak a tisztelet!) szép erény. Nem attól kell félni, hogy az érettebb ember igazsága nem igazolja a korábbi évek megszokott, öröknek látszó, tehát kényelmes igazságait. Attól kell félnünk, hogy a kényelmünkben kialakult szűk látókörünk miatt már nem tudunk, nem is akarunk új igazságok ismeretére, elfogadására jutni. Attól kell félnünk, hogy kényelmességünk, nagyképűségünk, önnön nimbuszunk megőrzése, vagy gyávaságunk miatt tudatosan tévesztünk meg másokat. Ahol az igazság a csúcserték, ott önmagunkat és másokat nem kímélve, csakis adekvát módon szabad tükröznünk önmagunk vagy környezetünk valóságát.

Ebben van az erőm minden szenteskedővel szemben. Hatalmas, felszabadító erő, még ha nagy belső viharok eredménye is: miután megmutattam látszólag agnosztikus voltomat, teljes határozottsággal felszólítok mindenkit Krisztus radikális követésére. Aki semmit sem hazudott elveiről, az nyugodtan fogalmazhat felszólító mondatokat. Szabad társai még mindig eldönthetik, csatlakoznak-e hozzá.

Egyébként nem vagyok agnosztikus, ha valaki ezt mondja, visszautasítom a vádat. Mindenki, aki ismeri a már igazán a valósággal foglalkozó legreálisabb természettudományokat, az tudja, hogy mit ér a tudás, egyáltalán: mit tudunk, s min alapszik a tudomány épülete. Aki agnosztikusnak mond engem, az agnosztikusnak nevez minden tudományt. Amit ugyanis a hit világában gondolatilag teszek, az ugyanaz, mint amit a tapasztalat szakemberei tesznek a maguk kutatási területén.

Axiómákról, tudásról, megismerésről volt szó, az igazság világáról. A tények területéről. Az igaz, nem-igaz országáról. Úgy találom azonban, hogy a közösségi életben a *tudományos becsületességből* emberi *bizalom* születik meg, a logikai igazság erkölcsi értékévé válik és erősíti a barátságot, az összetartozást. Jó együtt lenni azokkal, akik nem félnek igazat mondani, jó értelemben leleplezni önmagukat, akikről tudom, hogy mit és hogyan hisznek. Jó együtt lenni velük, mert tiszta a levegő társaságukban. Lehet hazugságokat és sebeket cipelni, s közben nem tudni, csak érezni, hogy baj van. Ha valaki nem elég bátor, akkor bevallatlanul, tehát gyógyíthatatlanul hurcol magával téveszméket, tévcselekedeteket. Ezért hát bátor igazmondók kerestetnek! Hála mindazoknak, akik az igazságért dolgoznak, a teremtett és teremtetlen világ igazságaiért!

13. Vetületek

Ha repülőre ülsz, vagy orvosi műtét alá kerülsz, elvárod, hogy pilótád vagy orvosod megbízható ember legyen. Az életedet bíztad rá. Ha az ember nem címkének vagy beszélgetési témának gondolja a hitét, hanem élete irányítójának, vagyis olyan elvnek, amelyet önmaga fölé rendel, amelyre rábízta az életét, akkor tudnia kell, hogy hitének tételei igazak, legalábbis abban a mértékben, aminek átlátására az ember képes. Hitemnek, a világról és Istenről alkotott tudományomnak hitelt érdemlőnek kell lennie. "A bizonyítás nem könnyű dolog, munka- és energiaigényes. Könnyebb tekintélyekre hivatkozni. Pedig jelenséget csak a jelenség vizsgálatával lehet igazolni vagy cáfolni. Hatvantagú tudósbizottság állásfoglalása sem bizonyíték". A tudományban – s én szeretném a teológiát is annak tekinteni – "nem esküdszékeknek, hanem egzakt bizonyítási eljárásoknak kell kimondaniuk a döntő szót. A bizonyítás adja a tudomány erejét, nem művelőinek hatalma. Mindig vesztett erejéből a történelem során, ha a bizonyítási módszerek helyébe hatalmi módszereket tett, ha az érdeket az igazság fölébe helyezte." (50) Mivel az életem függ tőle, szeretném, ha hitem tényeken, bizonyításokon és nem emberi nyilatkozatokon alapulna.

Igényem jogosultnak látszik, az életemet valóban be kell biztosítani a nagy összefüggések tekintetében, hogy aztán feláldozhassam, odaadhassam a csúcsertéket megvalósító célokért. Az előző elmélkedés már mutatta, hogy az embert meghaladó tények tekintetében azonban nehézségeink lesznek. Tételekbe foglalni a Kimondhatatlant, levezetni a Levezethetlent, túl nagy program a korlátok között mozgó ember számára. Ha csupán arról volna szó, hogy Isten világa néhány dimenzióval meghaladja a miénket, már nehézségeink lennének.

Képzeljétek el, mi lenne, ha kétdimenziós lényeknek kellene elmagyaráznunk, hogy mi a piramis. Mivel képtelenek a háromdimenziós érzékelésre, azért megpróbálnánk rávetíteni a piramist az ő síkbeli világukra. Megfognánk a piramist, és fölé tartanánk a síkvilágnak. Ha az alapja párhuzamos lenne a síkkal, akkor árnyéka négyzet lenne. A síklakó körbejárná, és azt gondolná, hogy a piramis négy egyenlő oldallal határolt alakzat. Másnap újból szeretné látni a piramist a világában. Ekkor úgy fordítanánk, hogy oldalnézete essék a síkra. Emberünk körbejárná, megállapítaná, hogy háromszöggel van dolga, és kijelentené: ez nem piramis,

mert a piramis négyoldalú. Amit most mutatunk neki, az valami más. Kétdimenziós agyában nem tudná összeegyeztetni azt a jelenséget, hogy egyugyanazon létező négyoldalú is meg háromoldalú is. Azt mondaná erre, hogy ellentmond a logika alaptörvényének, hogy valami egyidejűleg két különböző dolog lehessen.

Mindenekelőtt empatikusan biztosítanunk kellene ezt a megzavarodott embert arról, hogy mi is valljuk ezt a logikai elvet, a piramis a valóságban nem is kétféle dolog, de észre kell vennie, hogy magasabb dimenzióból kapott információt az ő meglehetősen szűk világa számára. A piramisról geometriailag csak akkor kaphat adekvát képet, ha a három dimenzióból érkező információt két különböző kétdimenziós információ alakjában raktározza el. Ha még magasabb dimenziójú testeket akarnánk leírni emberünk számára, akkor még több, egymástól különböző állítást kellene elmondani neki azzal, hogy ez a sokféle leírás egyetlen bonyolult alakzatot határoz meg. Neki mindig azt a leírást, vagy információt kell használnia, amelyik illik az alakzat éppen megkívánt nézetéhez. Emberünk tudomásul vehetné, hogy a világ bonyolult, egyes részei hozzáférhetetlenek számára, s ő csupán – szükségképpen torz és egyszerűsített – vetületekben képes gondolkodni. Mi pedig elégedetten megállapíthatnánk, hogy értelmes emberrel van dolgunk, aki fel tudja fogni helyzetét, és képes az elvont gondolkodásra.

Amikor Istenről, az Ő országáról, az Ország törvényeiről van szó, egészen a mindennapi alkalmazásokig, akkor bizonyos tekintetben hasonló helyzetbe jutunk. Jézus nagyon jól tudta, milyen gazdag és bonyolult viszonyokat kell valahogy megmagyaráznia, s ezért Isten és Ország transzcendens valóságait bőségesen vetítette a mindennapi élet tevékenységeinek körébe. Egyrészt, hogy könnyebben megértsük mondanivalóját, másrészt, hogy kitűnjék alkalmazási lehetősége. Hasonlatos a mennyek Ország a szőlőmunkásokat felfogadó gazdaemberhez, a fiának menyegzőt szerző királyhoz, a tíz szűzhöz, a mustármaghoz, a kovászhoz. Beszélt a talentumokról, a tartóra tett gyertyáról, a magvetőről, a konkolyról. A tartalmazási relációk (ti énbennem, én tibennetek) segítségével megkísérelte leírni az isteni személyek és a hívők bensőséges kapcsolatát, csakúgy, mint a szőlőtő-szőlővessző hasonlattal. Jézus a legváltózatossabb életsíkokra vetíti Isten Ország törvényeit. Jelszószerű felszólításokat fogalmaz meg: "Szerezsetek barátokat a hamis mammonból". Bőségesen vetít Jézus a munka, a kereskedelem, a pénzügyi élet, a földművelés világába. Szinte meghökkentő az a gyakorlatiasság, profánság, amit használ.

Minden pedagógus vetítget, hasonlítgat azért, hogy tanítványai életes példákön jól megértsék a közlendő tény, annak egy-egy szeletét. Ritka az az eset, nagyon szimpla az a jelenség, amely minden részletében azonnal felfogható. Akár a dolgok bonyolultsága, akár időbeli érésünk indokolja, hogy a megismerés rétegeiben haladjunk előre, akár újabb oldalak feltáráásával, akár a már meglévő kép bővítésével. A fontos az, hogy a megismerő tudja: még nincs a teljesség birtokában, amit mond, az csak leszűkített értelemben érvényes, s legyen legalább sejtése, munkaprogramja arról, hogy milyen irányban kell továbbhaladnia. Az apostoli munka ilyen megismerő-bemutató, tanító tevékenység. Egyrészt a magunk számára tárjuk fel a valóság síkjait, másrészt a magunk látásának mások elé vetítésével akarjuk közvetíteni azt, ami bennünk tudásként kialakult. E kettős tevékenység éppen elég feladatot vet fel.

Az elmúlt hetekben, a napi templomlátogatások során, nem tudom miért, korábban erre nem gondoltam, több ízben lekötöttek a képeken vagy szobrok alakjában látható angyalok. Megfigyeltem őket, különösen a szárnyaikat. Vizsgálgattam, hogy olyan-e az anatómiai felépítésük, mint a madarak szárnyáé, nézegettem a tollak elrendezését. Azon tűnődtem, vajon hogyan csatlakozik a szárny az angyal hátához. A madárnak nincs keze, az angyalnak van, de akkor a szárnyát külön ízületekkel kell mozgatnia. Vajon hol vannak azok az emberi testen? Mi a mozgatás mechanizmusa? Elég nagyok-e a szárnyak ekkora testhez? Milyen súlyos lehet egy angyal? Képes-e megtermelni a repüléshez szükséges nagy teljesítményt? És így tovább. Mindenki eldöntheti, mi gyermetegebb dolog: templomban ilyesmin gondolkodni, vagy Isten világának létezőit szárnyas emberek, pucér kisgyerekek alakjában ábrázolni. Idővel sok minden időszerűtlenné válik, amit valamikor igen természetesnek gondoltunk. Őseink sok mindent vetítettek rá hitvilágukból az általuk ismert létezők világára, ezt tudták, erre voltak képesek, ne bántsuk őket. Magamat sem bántom, hiszen szemem elé rakták az angyalokat és sárkányokat, valamit csak gondolnom kell róluk. Mindenesetre, ha felfedezem bennük egy transzcendens világ ember által elképzelt modelljét, a mennyek országa egyfajta olyan vetületét, amelyben szállni tudó élőlények, meg lovagolni tudók öldösnek sárkányokat és gonosz embereket, karddal vagy lándzsával, akkor már előbbre jutottam, mert megtanultam észrevenni a Szentháromság világa és a mitológia jelrendszere közti különbséget. A két világ különbözőségét felfedezve elgondolkodhattam a vetítés torzulásain, vagy azon, hogy egy szelíd világot csak hibásan lehet leképezni egy vad világra, s ez máris nagyon hasznos eredményt hozott. Ettől kezdve már magam is elgondolkodom saját kifejezési módomon. Az biztos, hogy Jézuson kívül nem kívánok más transzcendens lényt ember- vagy állatalakban ábrázolni. Igazában véve csábít a galamb és a bárány szimbólum, de a Lelket inkább lelkiismeretem irányában keresem, a bárány meg csak egy szép, szelíd állat, igazában a békés, nagy szemű tehén is betölthetné (Indiában be is tölti) ugyanazt a szerepet, dehát az Ószövetség irodalmi anyaga a bárányt tette esélyessé a szelíd Jézus szimbolizálására.

A példabeszédek anyaga már felbátorít arra, hogy egy földi lakomára vetítsem rá a mennyek országát, ha ez a lakoma vetületben jól ábrázolja azt, hogy Isten Országában furcsa vendégekből jön össze a násznép, meg hogy hogyan kell elhelyezkedni az asztal hosszában, avagy azt, hogy az asztalnál a munkások ülnek, míg a ház nagyhatalmú ura kőtényben sűrűg-forog a konyha és az ebédlő között. Itt is belevetítettünk sok mindent a mi világunkba, olyan tárgyakat használtunk fel, amik csak jelképes elemek egy vonatkozás kifejezéséhez, de segítségükkel már el tudok mondani valamit arról a törvényről, amely összefogja az égi ország lakóit. Ezért lehet a morális tankönyvünk mindig vastagabb és időtállóbb, mint a dogmatikakönyvünk. A dogmatikakönyv arról szól, hogy kik és mik azok a személyek és elemek, amelyek eleve többek nálunk, akikről sohasem lehet adekvát képünk. Jelölhetjük őket betűkkel, számokkal; e betűk és ezek a számok élettelenek. Szemléltethetjük őket öregemberrel, fiatalemberrel, kiseddel, galambbal – ezek maradnak ugyanazok, szimbólumok, jelek. De ha apa és fiú kapcsolatába rendezem őket, szeretetkapcsolatba, megbocsátó kapcsolatba, segítő, irgalmas kapcsolatba, akkor e vonatkozások értelmet kapnak, s Jézus parancsba adott etikája alapján sokfajta alakot öltenek. Nem tudom adekvát módon, ki az Atya és ki a Fiú, még akkor sem, ha filozófiák tucatjait vonultatom fel, azt sem tudom, hogy hogyan szeretik egymást, de a Jézus által adott vetületben hibátlanul áll a földi atyát és fiát összekapcsoló szeretet. Férfi is vagyok, feleségem is van, apa is vagyok, fiam is van, át tudom élni a szeretetet. Élményem van a Szentháromság világról a számomra elérhető legteljesebb módon. Ez kifogástalan vetület, ebben ember számára teljes módon megélek valamit. A tékozló fiúról szóló, a megbocsátó Isten természetét szemléltető vetület oly világos, annyira teljes, hogy akár jelszószerűen megfogalmazhatom: légy mindig megbocsátó szülő! Ezzel, tudom, csak egy nézetet ragadtam meg Istennek, de úgy hiszem, hibátlan vetületben. Ha az Atya és Fiú szeretetkapcsolatát akarom láttatni, akkor a férfi és nő megbonthatatlan közösségére nézek, amely az isteni személyek egységének e világban élő jele, szentsége. Tudom, hogy ha az égi ország lakója akarok lenni, akkor meg kell tanulnom egy másik emberrel fel nem bontható – tehát gyakorlatilag örök szövetségben élni. Tudom, hogy ez is Isten világának egy vetülete, az egységet torzítás nélkül tükröző igaz vetülete. S mivel oda készülünk, meg is fogalmazzuk hitünk eme vetületét: Szét ne szakítsd, amit Isten egybekötött! És sorolhatnánk az eggyélevés földi vetületét, a gyermeket, amely azt igazolja, hogy amiként a szeretetben él/ az Isten, úgy az emberi szeretetben él/ az ember. "A gyermektől él Isten népe!" – hirdetem, s örül a szívem, ha termékeny fiatal családok között járok, s nem zavar, ha jelszavam miatt korlátoltsággal vagy egyoldalúsággal vádolnak, hiszen tudom, hogy amit mondtam az csak egy nézete, bár elég lényeges nézete Isten gondolatának.

Tudomásul veszem, hogy mindenki valamilyen vetületben, nézetben gondolkodik. Amikor iskolás, sőt egyetemista voltam, még azt képzeltem, hogy egy lecke csak egyféleképpen tanulható meg, bár észrevehettem volna, hogy egy feladatnak módszertanilag is több megoldása lehet, s ez nemcsak a matematikára állhat, hanem a teológiára is. Ámde ha Istenről való beszélgetés helyett betanulandó katekizmust készítenek, ami önmagában még nem baj, de ezen nem is megyünk túl, akkor az emberben az az érzés rögződik, hogy bár a világban többféle módon lehet irodalmat, vagy tudományt csinálni, Istenről csak pontosan egyféleképpen lehet beszélni, úgy, ahogy az kérdés-felelet alakjában le van írva. Később fedezi fel az ember – miután ráébred arra, hogy a nem-katolikusok nem mindegyike él halálos bűnben –, hogy a Végtelen és Megfoghatatlan Istent vetületek egész sorában bemutató Jézus alakját a különböző földrészek és korok egyházai mennyire sajátos, egyéni nézetben látták. Ez nem hangol le, sőt felbátorít, mert ettől kezdve úgy érzem: "én is Árkádiában születtem!" (51) – én is nézhetem a magam nézetében Krisztust, én is teológus vagyok, én is hozzájárulhatok egy új látás elmondásával Isten teljesebb ismeretéhez.

Ez a szimpátia a lehetséges, igaz látások iránt, ez a biztosítéka minden már meglévő igazság befogadásának és minden új igazság felfedezésének. Tudom, hogy a világ nagy Igazsága egy, de mivel bennünket jóval meghalad, meg nem fogható egyetlen képpel, tétellel, hasonlattal. Ugyanannak a valóságnak több, látszólag ellentmondó vetülete lehet (az egy = három, Jézus ember is meg nem is, mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok: a múlt előtti múlt = jelen idő, aki megmenti életét elveszti azt: van olyan élet is, amit nem látok, de kapcsolatban áll azzal, amit látok). Ismétlem, ez fellelkesít, mert ha tudom, hogy az igazság különféle formában is megragadható, akkor ez rendkívül érdekes, új lehetőségeket nyit meg, mert most már nemcsak új igazságok keresésén fáradozhatom, hanem megmutathatom ezek kapcsolatát, az egyikben a többet a másikhoz képest, és a másikban a többet az elsőhöz képest. Meg tudom látni egy módszer erejét, eredményeit, de határait is. Transzponálni tudom magam egyik leírásból a másikba, ha mindkettő igaz, és nem bírálok senkit sem a maga kifejezőmódjáért, ha jogosult az a mód, amellyel kifejezte magát. Nem a vetületekkel vitatkozom, hanem azt nézem, jól függnek-e össze, melyiket milyen helyzetben használhatom. Beilleszkedni akarok inkább, hol ebbe, hol abba, hogy szót tudjak érteni az emberekkel. Tolmács akarok lenni, aki össze tudja kapcsolni a különböző nyelvet beszélő embereket, ha kell akár egy új, közös nyelv megteremtésével.

Sem a nagy egyházban, sem a kisközösségben nem az a dolgunk, hogy egy vetület, egy szemlélet körülbástyázásával foglalkozzunk.

A Lélek szabad világában azok az igazán nagyok, akik igaz látások tucatját tudják nagy szeretettel egybefonni és eredetük, a csodálatos Isten felé nyújtani.

Mint a Föld termését, és az emberi munka gyümölcsét.

14. Örök nyugtalanság

"Az utolsó 8-10 év Móricz Zsigmondja mindent újrakezdő ember. Már elmúlt ötvenéves. Második házassága felbomlik, ezt a válságot több munkájában is megírja. De ennél is szorongatóbb mindaz, ami körülötte az országban és az országgal történik. Vége a bethleni korszak hamis konszolidációjának, már Gömbös Gyula a miniszterelnök, minden lépés előtt újabb szakadék, az országot a háború felé rángatják.

És ősz oroszlánfejével, elfáradt testével, kezében nádbotjával Móricz ismét nekivág az országnak, hogy életében harmadszor-negyedszer újra feltérképezze magának, megismerjen minden panaszt és sebet, mindenkivel beszéljen, minden szót és változást feljegyezzen. 'Gyalogolni jó' – üzeni a fiataloknak. És ő valóban ott látható mindenütt, vidéki városok hajnali gyümölcs piacain, vályogfalú falusi házakban, vidéki hivatalokban, a főváros peremén. Mennyire ismeri ezt az országot! 'Úgy maradt itt minden az első világháború után, mint a szárazon rekedt vízi világ: a terület nem rendezkedett be új vegetációra.'" (52)

A második világháború után ugyancsak nagy berendezkedés, átrendeződés, gazdasági, világnézeti és politikai felbolydulás indult meg ebben az országban. Egzisztenciáját veszítette egy feudális réteg, utána félreállítottak egy polgári-demokratikus réteget, majd következett a koncepciós perek időszakának kivégzett, becsukott, állásától megfosztott rétege, ezután hatszámjegyű munkaképes magyar itt hagyta az országot, végül megkezdődött a reálpolitika korszaka. Egyházunk is átélte a történelmi időket: elvették javait, kizárták a hatalomból, eltűrték, most felhasználják. Valóban, nagyon sok minden történt. De vajon, ha élne ma Móricz Zsigmond, hol járkálna, kezében nádbotjával, s vajon mit írna erről a világról? Megváltozott, vagy újból megrekedt valahol?

Nem akarom, hogy bárkit is befolyásoljon az, hogy Móriczról beszélek. Őrá nem azért hivatkoztam, hogy a magam igazát adjam a szájába. Azért idéztem fel, hogy példát lássunk: korszakok jönnek és mennek, emberek élnek és öregednek, de akármennyit is tapasztaltunk, akármennyire is fáradni érezzük magunkat, új és új lendülettel kell hozzáfogni a világ mindenkori megismeréséhez. Ezt a fáradhatatlan kutatókedvet, ezt a mindenkori objektivitásra való törekvést, ezt az országot féltő gondot akartam szemléltetni nektek.

Mert ma is megvan a gond, a konszolidációs korszaknak bármikor brutálisan vége szakadhat, az ország egy fegyveres konfliktusban előre elkötelezett helyen áll, a belpolitikában a cenzúra és a liberalizmus különös egyvelege hat, különös kirakatország lettünk, ahol a teraszon naív turisták báméskodnak, a boltban lődörögnek az emberek, a raktárban sajátos termékcseré folyik, a hátsó udvarban alkoholisták és szipósok verődnek össze. Az ember megtalálhatja a számítását a totózótól kezdve, a túlmunkán át a dologtalan üzletelésig sok mindenben. Jó itt az élet. Az embereknek vasárnap hús fő a fazekában, megihatják a pohár borukat, s télen meleg a lakásuk. Hazánkban nem az egyház, hanem a kommunista párt valósította meg a szociális tanítást – mondotta a magyar egyház bíborosa.

A társadalmi jólét bizony nem kis dolog. Sőt, nagy dolog, amiről évszázadokon át álmódott ennek az országnak a népe. El is mondják az új rend megteremtői, hogy becsüljük azt az életszínvonalat, amelyre ők eljuttattak minket. Becsüljük továbbá azt a hazafias társadalmi légkört, amely az állampolgárok körében kialakult. Papjaink felmennek a szószékre, és azt prédikálják, hogy immár ismét nagyon jó a viszony az állam és az egyház között, tehát szavazzuk meg a területfejlesztési hozzájárulást. Egyházi vezetőink eldicsekednek azzal, mily sok létesítményt engedett az állam kegyesen létrehozhatni – zömében a velünk szembenálló tőkés világbeli keresztények pénzéből –, s immár alakul az egyház alkalmazottai részére a Magyarok Nagybányájáról elnevezett különös szerzetesrend, a mában is hirdette a női nem másod- vagy harmadrangú helyzetét. (53) Merre járkálna, mit mondana ma egy katolikus Móricz Zsigmond? A Dunakorzón üldögélné, hogy népfronti szellemtől áthatott cikkekcskéi írásával igazolja, hogy ma már mindenkiből minden lehet? Meghívnák koktélpartira, hogy egy idelátogató eminenciás fogadásakor hívó laikus is legyen a vendégek között? Felkérnék egy európai szellemiségű, egyébként konformista katolikus lap főszerkesztőjének? Tihanyi, dunakanyarbeli vagy más megfelelő, rangjához illő helyen vásárolt üdülőjében írna belletrisztikus alkotásokat leginkább külföldi megjelentetésre? Az én katolikus Móricz Zsigmondomat talán a hódmezővásárhelyi vagy kiskunfélegyházi piacon látná a felkelő nap. Onnan átmenne a makói jehovistákhoz, később meghallgatná a dorozsmai cigányokat. Elnézegetné a soltvadkerti szőlőből épült majdhogynem luxusvillákat, szomorkodna egy néptelenné vált baranyai falu főutcáján. Áttörné magát a balatonparti úri muri embersokaságán, hogy felmenjen a dunántúli bányászok közé, hogy megtudja: mennyire nincs pihenőnapja, vasárnapja a tervszámoktól hajtott munkásnak. Pesten átutazva vásárolna egy

"Béke és szocializmus" vagy egy "Nemzetközi szemle" című nemhívó újságot, hogy abból megtudjon valamit a katolikus hívők "felszabadítási teológiának" nevezett irányzatáról. Délután, egy bázisközösségi találkozó vendégeként megtudhatná, min gondolkodik egy középkorú, 3-4 gyerekes családból álló baráti közösség. Később valamelyikük esetleg levinné egy aluljáróba, ahol ismerős embermentők révén beszélgethetne néhány magára maradt sráccal. Reggel felhívhatná Végh Antalt, hogy kirándulást beszéljenek meg egykori szülőföldjére, Szatmárba, meg Szabolcsba. Ott talán megkeresne egy sokgyerekes görögkatolikus papot, aki elmondaná: mit tud tenni Isten segítségével, ingázó hívei között, még mindig messze a világtól. Felmehetne Zemplénbe, ahol még "dicsértessék"-et mondanak az idegennek is, látná az istenhátamögötti Cseréhátot, ahol még csordák és kondák torlaszolja el reggel és este az utat, aggódó pillantást vethetne a magyar Ruhr-vidék folyójára, amelyben már csak kátrány és olaj folyik. Láthatná, hogy szerte az országban miként hajt a nép, a körülményekhez képest hogyan gyarapodik a vagyon, fogy a gyerek, kevesebb a munkáskéz, több az öreg ember, este 8, az egykori pihenőidő után kezdenek csak igazán kéklenni a házak ablakai, s a napi munkában megfáradt fejek buknak le a mellekre, miközben a szobában harsányan dübörög egy másik, csinált világ hangja, fénye.

Nem, ebben a világban nem lehet nyugodtan élni. Meg lehet tömve a hasunk, aláink dughatták a TV-fotelt, elébünk tehettek a képes és nem képes újságok tucatjait, amelyek elmagyarazzák, bemutatják nekünk, hogy itt minden egészen rendben van, a nagyberuházásoktól kezdve a közbiztonságig. Mi mégsem vagyunk nyugodtak. Egyszer átrétegeződött ez a társadalom, mára már stabil rétegek vannak, ugyanolyan erőszakszervezetekkel, mint régen. Elmaradt az egyház és az ateizmus megütközése, mert a túlerővel érkező Xerxes békefeltételeit a megijedt Leonidas kétszer is aláírta, s utána koccintottak. (54)

Elveszték a tanulságok, elfelejtették az ígéreteket, leértékelődött a bátorság, a helytartók nem akarják életüket adni királyukért. A spártai úton lévő köveknek, vagy Leonidas tartalékos közkatonáinak kell megszólalni és elkiabálni az árulást? Nemistenhívőknek kell majd tisztességetükét, sőt evangéliumot hirdetni? Avatott tollú és megbízható teológusok és közírók helyett Csurdának kell szeretet-alapú új magyar önépítésről beszélni? (55) Mivel ebben az országban az egyház állandóan a trón és a korona támogatója volt, a jövőben sincs remény arra, hogy az egyház a magyar népnek a támogatója legyen, hasznára legyen? Igaza van Veres Péternek, hogy a magyar paraszt nem vallásos alkat, el is vették attól a kedvét évszázadok alatt? Vagy, igen helyesen, csak a vallásosság nem kellett neki, de a kereszténységet elfogadta volna, ha ismeri?

Írhatnám elfáradásig a kérdések sorát. De közben mellém léphetne valaki és azt mondhatná: mit küszködsz? Vedd észre, hogy a társadalomban is körfolyamatok vannak! Örülj inkább annak, hogy akkor élsz, amikor éppen egy nyugalmas szakasz van. Ezek a társadalmi mozgás örök törvényei. Igazodj a valóságos helyzethez!

Én azonban olyan hívő lettem, aki marxistább a papírforma szerinti marxistánál, és azzal védekezem, hogy a fejlődés nem körforgáshoz, hanem felfelé haladó spirálishoz hasonlít. Legalább Isten Országában el kellene jutnunk odáig, hogy a fejlődés egyszer kitörjön az erőszak világából s utána a jézusi szabály szerint a szeretet és a lelkiismereti szabadság jegyében történjék. Én abban a világban nőtem fel, amikor az egész társadalom azt hitte, - vagy azért, mert tényleg ez volt a hite, vagy azért, mert bebeszélték neki, - hogy "ne fogadja el a realitást, hanem változtassa meg a világot, teremtsen jobbat". (56) Én jónak láttam ezt a jelszót, s úgy véltem, hogy keresztények között megvalósítható lesz az új világ. Amikor azonban ma hallgatom a kinevezett vezetők nyilatkozatait, megtudom, hogy immár semmit sem kell megváltoztatni, el kell fogadni a realitásokat. Mik a realitások? Leonidas Xerxes hűbérese lett, teljesíti minden parancsát. Xerxes meghagyja Leonidas seregének minden harci díszét, kitüntetését, de elmozdítja a hazafias érzületű tiszteket vagy közlegényeket. Maga Leonidas előkelő tisztséget kap az új birodalomban, és ennek fejében az egész Földközi-tenger mellékén hirdeti, hogy Xerxes kiváló, békeszerető, minden spártait megbecsülő uralkodó, aki csakis azt akarja, hogy a spártaiak őrizték meg a nyugalmukat, dolgozzanak, hiszen a spártaiak munkaerőcse, családi életének tisztasága, jószívűsége – hála ősi görög isteneiknek – közismerten magas színvonalú, s így rendkívül fontos feladatuk lehet az egyébként elég sok problémával küszködő perzsa birodalom életében.

Hagyjuk abba az élcelődést! Ez a kifejezés: "együtt élni a realitásokkal", ma annyit tesz: elfogadni az elfogadhatatlant. Együtt élni a realitásokkal ma a szabadság hiányának különböző fokozatait jelenti. Együtt élni a realitásokkal ma önfeladást jelent. Olyan súlyos korlátozottságok halmazát, ami már végzetes lehet az emberi természetre nézve". (57) Egészen biztosan pedig a jellemre, amely legelőször érzi meg az ilyen bánatokat.

"Pedig az emberiséget, ha vitte előre valami, csak az vitte, hogy nem fogadta el a realitásokat. Hogy mindig támadtak olyan célkitűzők, akik nem fogadták el az elfogadhatatlant, és a milliók, ha sokszor csak lassan és vonakodva is, az ő elszánt mozdulataikat követték, mígnem végül a társadalom legkisebb sejtje is kikelt önmaga realitásából és megpróbálta megalkotni a maga ideális jövőjét."

"Igen, a realitás elfogadása a legridegebb kontraszelekció, amelyik szép lassan megfosztja hőseitől, szentjeitől, mártírjaitól, apostolaitól és költőitől az emberiséget. A realitásban nincs Shakespeare, nincs Goethe, nincs Victor Hugo, nincs Tolsztoj és nincs Petőfi Sándor." (58) Nincsenek elsők.

Az emberi gazdaság, az emberi tudomány és szellem hivatása az, hogy a Teremtés, az emberréválás pillanatától kezdve a beteljesülésig, állandó előremozgásban legyen. E mozgás úttörői az elől járó feltalálók, felfedezők, tudósok, látnokok. Akiknek a meglévő nem elég, akiket új utakra hív a még, s az egyre még. (59) Ők azok, akik szüntelen megajándékozzák az emberiséget új és új találmányokkal, elméleti és művészeti alkotásokkal. "A tudományban, amely a társadalom húzóereje, különösen fontosak az elsők. Ők e húzóerő húzóerői" – mondja Gánti Tibor. (60) Mert ne felejtjük el, hogy "már az első és második között is óriási, elvi különbség van. Az első csak *hiszi*, a második és az összes többi már *tudja*, hogy a cél elérhető, legyen bár a cél a hegyek csúcsa, a tengerek mélye, a távolságok legyőzése, egy probléma megoldása, az úrbe jutás vagy bármi más." "...a húzóerőt, a fejlődés húzóerejét az elsők jelentik. A vágyakból, álmokból a valóságot ők csinálják." (61) Ők, akik nem nyugszanak bele az adott realitásokba. Ők, a sokszor szidott, elítélt, megölt protagonisták.

Minden hibám és minden külső akadály ellenére ennek az úttörő csapatnak a tagja szeretnék lenni én is. Akár mint elől járó, akár mint valahányadik követő, aki igazolja vagy szélesíti az elsők vállalkozását. Aki követésével igazolja, hogy nem lehetetlen az út tömeges járása.

Az egyháztörténelemben azt olvastam (62), hogy a niceai zsinaton nem egy olyan püspök akadt, aki magán viselte a korábbi keresztényüldözések nyomait, például csak egy karja volt. Ez nagyon tanulságos lehetett. Talán tanulságosabb, mint egy mai szinódus, vagy konferencia. Akkor Isten népe az úttörők vonalában, az elsők közt dolgozott. Ezért sok sebet, szenvedést, megcsonkítottságot elviselő nép volt. Talán túl marcona alakok gyülekezete lehetett ez akkor, ha összehasonlítom mai gyülekezeteink jól öltözött, vallásos népével. De hitte és igazolta, hogy Isten erejében vadállatokkal is szembe lehet nézni.

A hitbéli tanúságtételhez nem kell nagy nemzet fiának lenni. A teológiai gondolkodás és a meglátott, megvallott hit élése pedig nem követel hatalmas beruházásokat. Kis nép fiai is egyenlő eséllyel indulhatnak. Kelet-Közép Európában a magyarságnak *lehetne* esélye az úttörő szerepre, hiszen hányatott élete során elég sok evangéliumi igazságra rájött. Egyetlen, döntő feladatot kellene megoldani: magyar ügynek is érezni az evangélium hirdetését. Belátni azt, hogy az evangélium követése a biztosítéka annak, hogy a magyar nép fennmaradjon a Kárpátok koszorújában. Ez felérne egy második honfoglalással, sőt mindjárt kétszeres honfoglalással, melyben a magyarság fellelné helyét Isten Országában is.

Vezetőket és élcsapatot kell találnunk ehhez a feladathoz. Feltöltött, vállalkozó kedvű, örökké nyugtalan vezetőket. Utakat kereső, utakat találó, és az új utakon elinduló csapatokat. Tudom, hogy a mi bokrunk is egy, most már biztosan egy a felfedezők között. Ez megér minden árat.

Stetka Éva tőlem balra ült két évig a debreceni gimnázium tanári szobájában, az U alakban összetolt asztalok zárt végén. Slamposan öltözött, fújta a cigarettafüstöt, s néha ügyetlenül púdert tett az arcára. Ezen az arcon azonban csodálatos fény jelent meg akkor, amikor a Bédier-féle Tristan és Izolda történet ófrancia szövegéről kezdett beszélni. Erről írta doktori disszertációját. A következő verset pedig minden bizonnyal rólunk, bár utalás nincs rá, de ő első közösségi tagjaink egyike volt, ismert minket.

*Mentek az országúton egy távoli falu felé
Lábukat lemarta a por
Tarisznyájuk kiürült azért csak énekeltek
Szalagosan lobogtak a felhők
Sodrottszirmú sárga kikericsok hajladoztak a fűszálak között
Kanyarodott az út
Ők csak mentek födetlen fejjel a szélben
Födetlen fejjel július lángjaiban
Botjukra tűzték a tarisznyát csillaggömb ült a botjuk végén
Mezítláb mentek a homokban folyamok homokján csillogott a kvarc
Elhagyták a várost
Ahol házakat emeltek az emberek házakat ahol élni aludni lehet
Gránátvirágos játszótereket az autók néma suhanását egy havas decemberi napon
Nem ültek vonatra még a szekér is elhagyta őket
Kidőltek társaik ki hazament ki megházasodott
Ki meg csak ott maradt sebes lábbal az út porában
Eszelősen nézve a fogyatkozó menetelőket
S ők léptek előre mikor már nem is vitte őket a lábuk
Még énekeltek pedig már nem jött ki hang a torkukon
Még léptek előre egy távoli falu felé*

*Pedig az út is kicsúszott talpuk alól s a hideg ég
Szívükre lehajolt úgy folytatta éneküket
(Elszántak) (63)*

Drága, jó Éva! Amikor ezt a verset írtad, bizony úgy látszott, kicsúszik az út a lábunk alól, s az ég hideg. S mire a köteted megjelent, hamarosan feltűnt az új, keskenyebb, de biztosabb út, s az ég is felfénylött Isten szeretetének napsugarától. Az örök nyugtalanok tovább mentek, de erről már új versnek kell szólni.

Jegyzetek, hivatkozások

- (1) Romain Rolland: Napló a háborús évekből 1914-1918. Gondolat, Budapest, 1960. 10. és 130-131. old.
- (2) Hansjakob Stehle: Ein Rufer in der Wüste, der Oasen schaffen will. *Die Zeit*, 1985. márc. 29. 3. old.
- (3) Max Born: Válogatott tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1973. 9. old.
- (4) U. o. 47. old.
- (5) U. o. 26-27. old.
- (6) U. o. 394-396. old.
- (7) Max Planck: Válogatott tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1965. 240-241. old.
- (8) *Magyar Kurir*, 1974. május 4. 243. old.
- (9) Szent-Györgyi Albert: Kiút. *Valóság*, 1973. 11. szám, 12-13. old.
- (10) *Magyar Kurir*, 1985. április 24. 234. old.
- (11) Born: i. m. 397. old.
- (12) Planck: i. m. 288. old.
- (13) Rolland: i. m. 244-245. old.
- (14) Staar Gyula: Életünk is irreverzibilis folyamat. Beszélgetés Gyarmati István Állami-díjas akadémikussal. *Természet Világa*, 1984. 12. szám, 541. 535. 542. old.
- (15) Asperján György: Értékzavarok. *Élet és Irodalom*, 1984. szeptember 14. 5. old.
- (16) Staar: i. m. 539. old.
- (17) Szabados József: Egy amerikai út tapasztalatai. *Magyar Tudomány*, 1984. 1. szám, 79-83. old.
- (18) Hazám.
- (19) Vitényi Iván: Ideológiai vallomások. *Valóság*, 1970. 7. szám 37-38. old.
- (20) Staar: i. m. 542. old.
- (21) Kovács Imre: Költő másodállásban. *Magyar Hírlap*, 1985. jan. 12. 4. old.
- (22) Bibó István: Összegyűjtött munkái. 2. kötet. EPMSZ (Bern) kiadása, 368. old.
- (23) Vitényi Iván: Közösségeim. *Valóság*, 1984. 12. szám 12-13. old.
- (24) Tóth Sándor: Burgenlandi jegyzetek. *Új Ember*, 1985. jan. 13. 5. old.
- (25) Bibó: i. m. 343. old.
- (26) Vitényi: Közösségeim. 10. old.
- (27) U. o. 9. old.
- (28) Ungvári Tamás: A halál nem alibi. *Élet és Irodalom*, 1985. jún. 14. 5. old.
- (29) Vitényi: Közösségeim. 30. old.
- (30) Jusztinosz: II. Apológia. Ókeresztény írók. 8. kötet. Szent István Társulat, Budapest, 1984. 131. old.
- (31) U. o. 128. old.
- (32) U. o. 128. és 131. old.
- (33) Mauriac kifejezése (34) Péchy Blanka szavai. *Könyvvilág*, 1977. szept., 9. old.
- (35) H. de Lubac: Emlékek és gondolatok a II. Vatikáni zsinatról. *Mérleg*, 1985/4, 340. old.
- (36) Légrády Eszter: A taxisofőr. *Magyar Hírlap*, 1985. szept. 9.
- (37) U. o.
- (38) Moldova György: Negyven prédikátor, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973, 294. és 312. old.
- (39) Horváth Béla: A végkor, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1962, 99-100. old.
- (40) Heinrich Böll: Levél egy ifjú katolikushoz. In: Doktor Murke összegyűjtött hallgatásai, Magvető, Bp., 1965, 454-455, 461. old.
- (41) Gondolatok a könyvtárban (42) Avar János: Pearl Harbor. *Magyar Nemzet*, 1985. dec. 7, 6. old.
- (43) Abbé de Saint-Pierre: Az örökbéke-tervezet rövid foglalatja, Kriterion, Bukarest, 1979.
- (44) Max Planck: Válogatott tanulmányok, Gondolat, Bp., 1965, 311. old.
- (45) Jevtusenko: Fukul! *Nagyvilág*, 1986. jún., 874. old.
- (46) v.ö. Török Sándor: Egy kis kertét szerettem volna.
- (47) Josyane Savigneau: Un litographe jette l'encre. *Le Monde*, 1985. október 13-14. Aujourd'hui, XII. old.
- (48) Jerzy Andrzejewski: A paradicsom kapui. *Nagyvilág*, 1966., 10. sz., 1491-1537.
- (49) Max Planck: Válogatott tanulmányok, Gondolat, Bp., 1965, 240. old.
- (50) Gánti Tibor: Hitel. *Természet Világa*, 1985, 5. sz., belső borító
- (51) Tudomásom szerint Correggionak tulajdonított felkiáltás (más változatban: "Anch' io son' pittore" = én is festő vagyok!), amit Raffaello Szent Cecíliát ábrázoló festménye előtt mondott volna.
- (52) Illés Endre: Konok realisták. *Népszabadság*, 1985. jún. 29, 13. old.
- (53) Legutoljára pl., *Magyar Hírlap*, 1986, október 10, 5. old.
- (54) Jó régen hallottam a következő - Pilinszkynek tulajdonított - mondást. A mai spártai harcosok síremlékén a következő szöveg áll: Itt nyugszunk vándor, vidd hírud, a csata - elmaradt. Se non é vero, é bene trovato.
- (55) A "Monori találkozón" elhangzott előadásban.
- (56) Csurka István: Az elfogadhatatlan realitás. *Új Tükör*, 1986. (a pontosabb adatokat nem találok) (57) U. o.
- (58) U. o.
- (59) Vas István Via Appia-jának visszhangja.
- (60) Gánti Tibor: Tizenötödik. *Természet Világa*, 1985, 9. sz. belső borító.
- (61) U. o.
- (62) Loschert Kázmér: Az egyházatyák kora, Bp., 1937, 26-27. old. (= Bangha-Iljas: A keresztény egyház története, 2. köt.)
- (63) Stetka Éva: Az egyenlőtlen lépés, Magvető, Bp., 1963, 33-34. old.

Drégely vára alatt

Nagyoroszi

1. És mégis mozog!

1986 őszén megváltozott a Pravda. Akinek szokása volt, hogy naponta átfussa a szovjet kommunista párt lapját, az elég jól meg tudta mondani, milyen cikkek és képek szerepelhetnek az első oldalon, s a kép láttán előre kitalálhatta az aláírás sémáját. Ha belelapozott az újságba, akkor a harmadik vagy ötödik oldalon felfedezhette az esedékes külpolitikai karikatúrát, amely az éppen időszerű témát dolgozta fel: a tőkéseket, imperialistákat, fajüldözöket gúnyosan és általánosítóan elmarasztaló formában. Még egy adag kultúra, egy adag sport és kész. Jól ismert fordulatok, jól ismert szókészlettel. Aztán egyszer csak változni kezdett a tördelés módja, más léniák kerültek az oldalakra, egyes cikkek új fejet kaptak, tematikus ismétlődések jelentkeztek, s másodjára, harmadjára már ismertnek tűnő szavak merültek fel: peresztrojka, uszkorenie, glasznoszty, vübor kadrov, azaz átépítés, gyorsítás, átláthatóság = világosság, a káderek kiválasztása. Később elmaradt a „gyorsítás”, hiszen még szinten maradni sem sikerült, s más kifejezések kerültek előtérbe. Mindez felületi jelenség is lehetett volna, hiszen évek során annyi szövirágot és fordulatot gyártottak már az ún. fejlődés elhítetésére. A sokat látott újságolvasó tehát egy ideig bizalmatlanul szemlélte ezeket a stiláris jegyeket, mígnem észrevette, hogy e szavak erejében megcsikordulnak a történelem fél évszázadra bezárt és gondosan őrzött kapui, s mögöttük feltárul egy sejtett, valójában azonban mindeddig ismeretlen, kegyetlen világ.

Egy dráma szemtanúi lettünk. Nem távoli, titkos felvételek, nem hírszerzők félelmes tudósításai érkeztek hozzánk, hanem élők és holtak kezdtek el beszélni saját életükről, cselekedeteikről. A hatalmas történelmi tablón egy másfajta Holocaust körvonalai bontakoztak ki, egy még rettenetesebb emberirtásé, ha a számszerűség egyáltalán alkalmas milliók pusztulásának összemérésére. Láttuk: nemcsak ellenfelek csaptak össze a világ különböző hadszínterein, hanem egy világmegváltó eszme harcosai gyilkolták meg milliószámra tulajdon elvtársaikat. Hosszú sorokat indítottak távoli, halálos munkatáborok felé, kitalált vádak alapján röpitettek golyót emberi szívekbe, akasztottak ártatlanokat vagy korábbi harcostársakat. A börtönbe vetett feleséggel zsarolták a férjet, szülő nélkül maradt gyerekeket küldték "nevelő" iskolákba. Aki bajtárs volt Spanyolországban, nyugati ügynökké minősült saját hazájában. A nagy honvédő háború hősei pár év múlva, vagy hamarabb is, szögesdrót mögött találhatták magukat. A tegnapi bizalmasból mára megbízhatatlan lett, holnapra pedig hullajelölt. A forradalom most is felfalta tulajdon gyermekeit, de többet is tett ennél: meggyalázta őket. Marie Antoinette-t kivégezték, de egyenesen állhatott a szekéren, amely a veszthelyre vitte; Danton is félelmetesen megjósolhatta Robespierre jövőjét. A huszadik század azonban sajátosan járult hozzá a forradalmak történetéhez: olyan áldozatokat hozott létre, akikkel elhittették, hogy a Párt érdekében olyan bűnökkel kell vádolni magukat, amiket sohasem követtek el. Jakir a kivégző osztag előtt azt kiáltotta: „Éljen Sztalin!”, és előtte és utána is ezrek éltették a szocializmust, a demokráciát, a munkásosztály győzelmét önnön „elvtársaikból” álló vérbíróságok előtt. Keserű, reménytelen gyilkolás és hatalmi harc folyt egy dogmává merevített elmélet emberekre kényszerítése érdekében, egy új világ embertelen épület-, gyár-, intézménykolosszusainak felépítésére. Nem is folytatom ezt a sort, hiszen le kellene írnom százmilliók több évtizedes történetét. Ki képes erre? Már a címét sem tudom feljegyezni annak a temérdek cikknek, amit naponta ont elém a sajtó, már számon sem tudom tartani annak a sok-sok embernek a nevét, aki megszólal és beszél a multáról, a szenvedésekről. Képek és filmek és dalok, primitív eszközökkel készített szamizdat kiadványok tanúskodnak a titokban megtörtént, de örökké el nem rejthető igazságtalanságokról, amelyek végül is felemésztették a bábeli kolosszus épületét. Tanúi lehettünk annak, miként csap át a mennyiség minőségbe, amikor évtizedek hangos vagy néma tiltakozása néhány hónap alatt megváltoztatta a világot.

Négy évvel ezelőtt kínlódva kérdeztem: történt-e valami új a világban, ki tudják-e forgatni a nagy reformerek sarkaiból a világot? Akkor még nem tudtam, hogy a következő év már a megmoccanás éve lesz. Azt sem tudtam, hogy a világ fordulását nem a szép elméletek, hanem embermilliók tovább már nem leplezhető szenvedése fogja előidézni. Nem ismertem fel a legyőzöttek erejét, amely diadalmaskodik az uralkodók ereje fölött. Jobban kellett volna hinnem a megalázottak megdicsőülésében, hiszen ismertem az evangéliumot. Úgy látszik azonban, nem értettem eléggé, nem tudtam alkalmazni a valóságra. Azt sem tudtam, hogy a gonoszság akkora mértéket öltött, amely már az égbe kiált.

Mégis megmozdult a világ? Kik mozdították meg? Tudósok, politikusok, filozófusok, bíborosok, kommunisták, vagy a *bázis népe*? Lehet, hogy teljesen tudománytalan, amit ma érzek, s az elkövetkező években derül majd ki, hogy ki, mivel és mennyire járult hozzá egy új korszak eljövételéhez, vagy legalább is az eljövétel lehetőségéhez. Ha azonban ma válaszolnom kellene erre a kérdésre, első feleletem ez lenne: a halottak. Börtönökben és táborokban kivégzett, halálba hajszolt, örök fájdalmas mozdulatlanúságba merevített emberek serege. Ezután beszélnék a gazdaság és társadalom feltárt vagy még ismeretlen törvényeiről, amelyek óramű pontossággal érvényesítik hatásukat a plakátok, bálványképek és drapériák világában. Amelyeknek tudomásul nem vételétől összeomlik a gazdaság, megjelenik az éhség, tönkremennek az

emberi kapcsolatok. Ma már előrébb vagyunk, mint évekkel ezelőtt. Akkor számot adhattunk a rendellenességekről, a szenvedésekről, a baljós jelekről, ma már megkezdhetjük a bajok igazi okainak feltárását, s megkereshetjük a gyógyítás módjait, eszközeit is. Ez korunk feladata, ez a mai nap követelménye. Nem az, hogy a gondtalanabb helyzetben elmerengjünk letűnt korok dicsőségén, egykori történelmi nagyságunk lealkonyultán valami mesterséges napfény sugarában próbáljunk tündökölni. Az sem, hogy keleti kliséinktől immár szabadulván új, nyugati élet- vagy szellemi formákat próbáljunk behozni azért, mert adják, sőt tukmálják is ránk, s egyszerűbb nem gondolkodni, hanem csak csodálni a gazdag barát javait. A világ megmozdult, nekünk is mozdulnunk kell. Mozdulni a gondolatlanságból, mozdulni, hogy cselekedjünk s főleg a magunk erejéből. A történelem nagyon szép feladat elé állította népünket: átmenni egy igazságtalan korból egy igazságos felé. A történelem már nagyon sokszor adott fel ilyen feladatot a népeknek. A megoldásra vannak példáink. Született igazságosabb világ és született ismét — csak más módon — igazságtalan világ, s az átalakításban mindig hatott az erőszak, legalább is az utólagos megtorlás. Nekünk most mást kell tennünk, mint azt, amit az erőszak eddig meg nem szünt körforgása diktál. Ezért körbe kell néznünk, és hátra is kell néznünk, de leginkább felfelé kell tekintenünk, a csillagok felé. Azok azt hunyorogják felénk, hogy megalázott népünk példát mutathat új élete kialakításával az egész világnak és az egész történelemnek, ha elveti a mindenkori visszahullás okát, az erőszakot. E tekintetben, elveinket az evangéliumhoz igazítva, néhány gyakorlati megoldást kölcsönözhetünk másoktól, ámde ismernünk kell helyzetünket, népünket, lehetőségeinket ahhoz, hogy megoldhassuk sajátos kérdéseinket. Az általánosnak és a sajátosnak e kettősségében kell előrehaladni, mert „ha a sajátost nem vállaljuk, akkor nem az egyetemeshez jutunk el, csak a semmihez, önmagunk feladásához”. Át kell éreznünk azt, hogy az adott valóság gondos elemzése és ebből adódó alakítása, ha azt néhány nagy elv erőterében végezzük, nem provinciális, hanem központi jelentőségű tett, ami éppen a valósághoz való hűség erejében válik mintává és értékévé általános értelemben is. Egy irodalmi hasonlatot érzek itt helytállóan, s ezért csatlakozom Sütő Andráshoz, amikor Illyés szavait idézi: „A világirodalomban sosem az kapott helyet, aki világirodalmi helyre pályázott. Ennek epigon a neve. Hanem, aki a maga helyén végezte el a saját idejében ráért munkát úgy, mintha a világirodalom nevében csinálná”.

Születtem a Horthy-Magyarországon. Neveltek a szentistváni gondolatvilágban, de főleg a marxizmus ege alatt. Elkísér szülővárosom szellemi öröksége és minden, amit hazám tájain tanulmányaim, munkám és barangolásaim során átéltem. Nekem ebből kell kiindulnom, a már eddig elértet kell továbbépítenem. Nem bújok idegen ruhába, és nem veszek át másutt talán jó, de hazámban nem természetes eszméket vagy módszereket. Figyelek mindenre, ami történik, megpróbálok figyelni mindenre, ami van, hogy megismerjem a mai valóságot, hogy terveim lehessenek a cselekvésre. Az elmúlt 1-2 évben sokszor éreztem magam kényelmetlenül. *Úgy gondoltam, ideje lenne összefoglalni az elmúlt idők történetét, jó lenne egységbe hozni azt a tudás- és élményanyagot, amit az előző korszakban összegyűjtöttem. Programon kellene már gondolkodni, fel kellene vázolni egy új társadalom épületét, több elméleti munkát kellene végezni.* Helyette bűvöltem és mozdulatlanul hallgattam és néztem a híradásokat, a tényanyagokat, régmúlt idők képeit és tanúit, mindazt, amit eddig nem láthattam és nem hallhattam, s amiről sejtelmem sem volt, pedig valóság volt. *Meg voltam győződve arról, hogy egy lépést sem tehetek tovább, amíg fel nem fogtam, össze nem gyűjtöttem az ismeretlen valóság híradását. Közben pedig futott az idő, s aki késlekedik, nem alakíthatja sorsát.* Tudtam ezt, innen is eredt a nyugtalanságom. Ámde csodálatos mozgása indult meg az ember világának, s ennek szemlélete magával ragadott. *Embert lebilincselő, ha feltáru a történelem műhelye, és ajándékba kapjuk azt a tapasztalást, amelyet könyvek lapjairól olvashattunk és tanulhattunk, amelyben az éjszaka idején reménykedhettünk, de amelyet a maga működésében csak egyszer vagy kétszer láthatunk egy évszázadban. Mint egy ritka természeti jelenséget, az emberi társadalom ritka eseményét. Göncz Árpád szerint ez a kor „nem a sommázás, inkább az élmények befogadásának az ideje”. Igaza lehet, s mégis nyugtalan vagyok.* Itt van már az ideje annak, hogy összehajtsuk az újságot, elzárjuk a rádiót és a TV-t, s egy időre megakasszuk a híradások áradását. Summáznunk is kell, mint az úton lévő vándornak, aki megáll egy ponton és visszanéz, hogy lássa: mit tett már meg, milyen messze vagy magasra jutott. Utána talán könnyebb is lesz az út, jelentőséget kapnak a néha nehéz lépések, amikből — immár tudjuk, — hogy összerakódik egy pálya, s ezen a pályán előre juthatunk.

Ezekben a napokban szeretném végiggondolni azt, amire képes vagyok. Biztosnak látszó pontokat keresek, tudva, hogy ami tegnap annak látszott, ma használhatatlannak bizonyulhat. Érzem is bizonytalanságomat, hol itt, hol ott. Az elmúlt negyven év elég egyszerű volt. Mig gyerekből közel nyugdíjas lettem, elég jól kiismertem a helyzetet. Tudtam fehéren-feketén gondolkodni, és tudtam szürkén is, ha a kényszer arra hajtott. Olyan állampolgár voltam, amelyet a környező országokban is kitermelt a rendszer, aki "mindent képes értékelni, tudja, mi a haladó és mi a reakciós, mi a jó és mi a rossz" — így mondja Zdenek Mlynár — s aki ezért eléggé magabiztos. Öntudatomat fokozta, hogy *az elmúlt húsz évben eljutottunk a fennálló rendszer evangéliumi alapon nyugvó kritikai szemléletéhez, s ez a kritika helytállóan bizonyult. Most azonban eljött a kritika meghaladásának kora. Eddig jól bevált szókinccs lehetett egyetlen szó is, a nem, most bőbeszédűbbnek kell lenni.* El is fog az aggodalom, van-e a szívemben valami, aminek a bőségéből mondhatna valamit a száj. Hosszú, viharos út után partot ér a hajó, s a tengerészből földművéssé kell válni. Mik az esélyeim? Különösképpen akkor, ha a hajó eddig közömbös vagy mást gondoló utasai sietve tolnak

előre, az új folder, serényen és ügyesen állítva szolgálatukba eddig megtakarított erejüket, összegyűjtött tudásukat. Cincinnatus visszatér az ekéjéhez, de tud-e még szántani, vagy nem találja a helyét az ügyes otthonmaradottak között? Tud-e feloldódni, közvetlen emberi lenni, vagy marad a múlt tiszteletre méltó, ámde elretentő kövülete? Érthető-e beszéde, vonzó-e programja most, már nem egy kis csapat, hanem az egész társadalom számára? *Tud-e teremben beszélni az, aki a kis szobákhoz szokott? Tud-e sokak által is érthető nyelven szólani az, aki addig biztos lehetett benne, hogy félmondatokból is értik? Egyáltalán: az új körülmények között mindent másképpen kell-e tenni, vagy éppenséggel mindent ugyanúgy, hiszen így tudtuk átélni az elmúlt időt? Ne legyünk gondban. Mozog a világ, s mi figyeljük, miként mozog. A figyelmes ember meg fogja látni saját feladatát. A kicsit vagy a nagyot, adottsága és helyzete szerint. Ennek megoldásához kell hozzáfognia.*

2. Még profánabbul

Korábbi elmékedéseim fölé a Karácsonyi Ajándék szerkesztője a „Profán kantáta” címet írta. Nyilván, az volt a benyomása, hogy az előadott témák megírását nem jellemezte az a vallásos – hiszen ez a profán ellentéte – hang, ami ebben a műfajban elvárható, s ezért szokásos is. Most, amikor továbbfűzöm gondolataimat a világ mozgásáról, az emberi jelenségről és az emberi komédiáról, erősen érzem, hogy a profán hang kötelező. Legalább is számomra meghatározó, s az idő előrehaladásával egyre inkább az. Nem hiszem, hogy ezzel rendkívüli dolgot mondanék, vagy tennék. Minden korban voltak emberek, akik igyekeztek, szándékosan törekedtek arra, hogy vallási műnyelv nélkül beszéljenek, s a világot, benne az embereket úgy mutassák be, amilyenek. Senkinek se ígérjék előre az üdvösséget, és senkit se ábrázoljanak eleve elkárhozottként. Úgy írják le az eseményeket, ahogyan megtörténtek, és ne határozzák meg előre, kik érvényesítik a kegyelmet a világban, s kik az ördög szövetségesei.

Páratlanul színes emberforgatagot dobott fel az utóbbi év politikai erjedése. A megtúrt illegalitás idején egy lakásban gyűlt össze az író, a történész és a közgazdász. A volt miniszter egy gerendán ült az irodalomkritikussal. A sarokban filozófus szorongott a Duna-kör képviselője és egy bázisközösségi tag között. A SZETA ismert munkatársa és a sokat zaklatott szociográfus a padlón helyezkedett el. A szamizdat szerkesztő vörösbort töltött egy pohárba, s keksszel kínálta a jogászhallgatót. Ezenközben pedig folyt a szenvedélyes vita egy új és emberibb társadalom megteremtéséről. Később termékké szélesedtek a lakások, pódiummá a gerendák, bár még mindig sokan ültek a padlón. Egykori pártvezérek léptek elő, szociáldemokraták és polgáriak, különféle egyházak lelkészei – katolikus pap nem, mert „az egyház nem politizál”, – egykori internáltak és halálraítéltek, Recsk és Hortobágy sokat szenvedett népe. Ott voltak az erdélyi menekültek és a szabad Románia meghirdetői. Még később utcára ment ez a nép, tudott erőszak nélkül, ötletesen és bátran tüntetni. Tízezrek tudtak hallgatva felvonulni, és százezer ember nem taposott el egy virágot sem, s nem hagyott maga után papírzsebkendőnyi szemetet sem. Eltűrték, hogy verjék őket, vagy gázt spricceljenek a szemükbe, utána elénekelték a Himnuszt a templomban, mert pap nem volt hajlandó velük imádkozni. Szemközt álltak a rendőrök, soraikban meneteltek a spiclik, a kíváncsiak, a korábbi megfélemlítettek, s az új után szimatolók. Ez volt a mozgó világ már megmozdult társadalmá.

Ülök vagy szorongok a reformgyűlések résztvevői között, s az emlékezetemben Gilbert Cesbron egy regényhősének élménye motoszkál. Ő is résztvett egy pártgyűlésen, s a szenvedélyek elszabadulásának láttán átment a másik, rokonszenvesebbnek vélt párt találkozójára. Ott azonban ugyanazok az izzó arcok, ugyanaz a felkorbácsolt hangulat fogadta. Mindkét társaság azonos felindultsággal és erőszakossággal képviselte az igazság általa látott darabját, s ebben elment egy tömeggyűlés adta lehetőségek határáig. Eszembe jut Sánta Ferenc könnyelmű szerzetesének minősítése a császári katonáról meg a kelyhes lázadóról: mindketten csak „köpni”, azaz gyűlölködni és verekedni tudtak az általuk hitt igazság erejében. Ma is, nálunk is vannak igazságok. Nagy igazság az, hogy igazi demokrácia, emberi jogok kellene, hogy bántják az erdélyi magyarokat. Ki kell mászni a gazdasági válságból, s ehhez át kell alakítani a termelés szerkezetét. Vannak más igazságok is. Megoszlanak a vélemények arról, hogy kell-e vízlépcsőt építeni, létesüljenek-e egyházi iskolák, legyenek-e magánóvodák, milyen legyen a polgári szolgálat, megszüntessük-e a halálbüntetést, csökkentsük-e a hadi kiadásokat, hozzáférhetőek legyenek-e az eddig zárolt irattári anyagok? Mindezekben a témákban igazságokat veszünk szemügyre, mégpedig több szempontból, s igyekszünk kialakítani egy általánosan elfogadható döntést. Ma már odáig jutottunk, hogy elvileg mindenki vallja az igazság megismerésének sokféle útját, ebből kifolyólag egy-egy látásmód egyediségét, részlegességét. Tudjuk, hogy a látások összessége mindig több egyetlen szemléletnél. Azt is tudjuk, hogy a megismerésben benne van az emberi tényező, az érzékelő, gondolkodó, ítélő és újragondoló és újraítélő, az időben változó ember. Ezért hát empátia és türelem, az időt kiváró türelem szükségeltetik. Amit pedig megtudtunk az igazságról és tennivalóinkról, azt igyekezzünk minden ember számára érthető módon megfogalmazni. Tárgyilagosság és közérthetőség. Ez a profán beszéd alapja. A világot a lehetőség határáig adekvát módon tükrözni, s a képet lehetőleg mindenki által érthetően megfesteni. Azt hiszem, manapság tudatosan vagy öntudatlanul valljuk ezt, akkor is, ha – és erről közéletünk eléggé tanúskodik – időről-időre elragad bennünket a szenvedély, meghatároznak az előítéletek, hajlamosak vagyunk a türelmetlenségből

eredő szakításra, vagyis egyikünk sem különb a másiknál, markában szorongatva féligazságait, hevesen harcol a másik ellen.

Nem volt mentes a vitáktól az „egzakt” természettudományok világa sem, hiszen egy-egy tudományos elmélet helyessége körül időről-időre összecsaptak nemcsak az érvek, hanem az indulatok is. Ám a felizgatott tudósok, hazatértük után, ismét felütötték könyveiket, újra hozzáfogtak számításaik ellenőrzéséhez, távcsövekbe néztek, mikroszkópok fölé hajoltak, kémcsöveket vizsgáltak, földbe fúrtak, víz alá szálltak, vagy a magasba emelkedtek. Bizonyítékokat, további érveket, összefüggéseket kerestek, s egyes kérdésekre azt mondták: nem tudom. Megtehették, mert tudományos rangjuk, a szakmában eltöltött évek feljogosították őket arra, hogy megmutassák a világnak tudatlanságukat. Megtehették, mert profán tudományos kutatással foglalkoztak, senki sem várta tőlük, hogy a világ teljességére vonatkozó biztos ismereteik legyenek. Minden becsületes szakember tudja, hogy ismeretei részlegesen, a valóságnak csak egy megközelítését jelentik, s várható, hogy egy új elmélet egyszer majd túlhaladja az övét. Lehet, hogy elmélete beolvasható az újba, de az is lehet, hogy az új egészen más lesz, mint a régi. Ez nem tragédia, nem ok sem az elkeseredésre, sem mások, az új felfedezők gáncsolására vagy gyűlölésére. Ez a tudományos tevékenység mindennapi élménye, ahol a keresés, a munka, a bizonytalanság, a hipotézis állítása, az igazolás, a kiterjesztés, vagyis az általánosítás, a kiterjesztésbe bele nem férő, s ezért az elmélet módosítását vagy elvetését s egy jobb kidolgozását megkívánó jelenség észrevétele és értelmezése egybevegyül egyfajta erkölcsi magatartással. Ennek elemei az objektív valósághoz ragaszkodás, állhatatosság és kitartás, ha úgy tetszik: megmaradás a fáradhatatlan keresésben. Hűség a témához, hit, hogy előrébb juthatunk, remény, hogy a várt eredmény teljesebbé teszi látásunkat. A magas szinten megélt tudományos kutatás során örülünk és kétségbe esünk, és ismét újrakezdünk. Az igazi tudós mindig filozófus is, ha nem is mondja; mindig erkölcsi ösztönzésre dolgozik, akkor is, ha ez első látásra nem szembeötlő. Az általam ismert tudomány – mind módszerét mind munkaerkölcsét tekintve – annyira átszellemült tevékenység, hogy egészen természetesnek tartom, hogy az élete delére eljutott tudós beszélni kezd munkájának a világban elfoglalt helyéről, elmondja véleményét magáról a világról, s arról a közegről, amelyben tudományos munkáját folytatja: az emberi társadalomról. Valamikor a szakmához hűtlenségnek, vagy öregkori fáradtságnak tartottam, ha egy kutató kilépett műhelyéből és beszélni kezdett hitről, becsületről, az emberről, politikáról, az élet értelméről, a megismerés lehetőségeiről, a társadalmat fenyegető veszélyekről. Ma már természetes nekem, hogy ez az a pillanat, amikor az ember életében összekapcsolódik a profán és a transzcendens, amikor a szakember olyan kijelentéseket tesz, amelyek látszólag túlesnek a hatáskörén. Pedig semi ok erre az ítéletre, hiszen csak az történt, hogy valaki egy profán pályán, profán foglalatosság közben eljutott a titokzatosság kapujáig, s előtte megállva, tételeket és sejtéseket mond el tapasztalatai alapján.

Csakúgy, mint a teológus vagy a pap. Tételei és sejtései ugyanúgy feltárják, avagy csak sejtetik Isten világának tényeit vagy titkait.

Kemény, vakmerő állítás ez, amely megdicsőíteni látszik a suszterek bölcsességének gyümölcsseit. Nemde több és szentebb a transzcendens titkok avatott tudóinak ajkairól áradó tanítás, mint egy szakbarbár pallérozatlan műveltsége. Nyilvánvaló a különböző szakterületek művelőinek illetékessége saját témájuk kifejtésére. Teljesen nyilvánvaló. Ámde, ha az ember többről is szót akar ejteni, mint a kereskedelmi számtan szabályai, akkor előbb-utóbb észreveszi, hogy egyképpen hitből él a matematikus, a fizikus, a kémikus — és a teológus. Minden kutató és hívő — már maga ez a szétválasztás is abszurd, s ezért inkább ezt írom: valamiben hívő kutató, minthogy semmiben sem hívő kutató nincs, — egész lényében átérzi, hogy élete munkája azokon a cölöpökön nyugszik, amiket a legtágabb értelemben vett hite mélyesztett az ismeretlenség homályába. Nincs privilegizált papi tudás és közéleti profán ismeretanyag. Nincsenek biztosan és kevésbé biztosan megalapozott tudományok. Alapok vannak, amelyek egy döntésen nyugszanak, s amely alapokra építkezünk életünk hitével és egész munkájával. Világosan meg kell mondanunk, mi az alap, amit bizonyítás nélkül érvényesnek tételezünk fel, s ahol szabad a választást tevő emberi szellem. Amit másként is lehet látni, s ezért szabad is látni. Ahol a szabad választás még nem etikai kérdés, inkább függ születésünk és neveltetésünk körülményeitől. Ki várhatja az éppen serdülő fiatal embertől, hogy kritikusan elemezze döntéseit és választásait, amikor még nem ismeri az emberi lét és tudás sokféle lehetőségét. Csak azt várhatjuk, hogy a benne élő lelkiismeret ítélőszéke elé vigye minden cselekedetét, hogy ködösítés és önámítás nélkül tudja vizsgálni addigi életét. Az idő majd meghozza azt is, hogy az érett ember meglássa más, szintén érett emberek életének másféle alapjait. Ekkor már összehasonlítja és értékeli, a gyümölcsök alapján becsüli meg a fát és az azt tápláló gyökérzetet.

Világosan kell beszélnünk. Az érthetőség nem közönségesség, az érthetetlen misztika nem fenségesség. Óvakodjunk elhítni másokkal, hogy Istenről és az Ő dolgairól csak idegen szavakkal megtűzdelt mondatokat illik mondani felsőfokú végzettségű emberek számára. Próbáljunk egészen közönségesen beszélni az ember sorsáról, keresztény kötelességeiről, úgy, ahogy a mesemondók szólnak. Kevés szóval, de megszívlelhető és követhető tanulással. Ami Istenből tükröződik a világban, az kifejezhető világi viszonylatokkal. Ami Istenből nem esik a világba, arról úgy sem lehetnek adekvát fogalmaink. Jaj nekünk, ha mítoszokat kell elhinnünk, kötelezően vallanunk, amikor a mítosz nem talál igazolásra az életben. A

mítoszteremtő nem érvelhet azzal, hogy a mítoszt nem is kell igazolnia, hiszen az világfeletti alanyokra és tárgyakra vonatkozik. A mítosz nem igazi mítosz, ha nem élhető át, ha nem ültethető bele a cselekvésbe, vagy nem értelmezi a cselekvést. Ebben az alkalmazásban profán kapcsolattá szűkül le az elmélet, s a profán kapcsolatok visszamutatnak a mítoszra, s értékelik azt. Ezért a profán történések minden vallás és filozófia próbaköve. Százféle logikusan megszerkesztett világnézet alkotható meg, de ha élő elméletet akarunk, akkor kapcsolatba kell hozni azt a mindennapi emberi élettel, s akkor mindennapi emberi történetek kerekednek majd ki, amit szép, egyszerű, őszinte szavakkal mondhatunk el. Tudjuk, hogy vannak még másfajta történetek is, s ezek együtt határolják, vagy másként fogalmazva: fejtik ki a mögöttük álló bonyolult igazságot. Nem baj, ha az igazság végtelenül összetett, csak az egyszeri történet legyen emberi, világos és igaz. Ebben rejlik minden vallási zseni nagysága, a tolmácsolásban. Tehát abban, hogy valamilyen tekintetben különlegesen átéli a teljes világot, azt is, ami érzékeink előtt van, s azt is, ami nem érzi, de amiről valahogyan ismereteik vagy legalább „üzeneteik” vannak, s erről történeteket tudnak elmondani. Ha van transzcendencia, az nem attól lesz nyilvánvaló, hogy sokat mondogatják, vagy elragadtatott állapotban dadognak róla, hanem attól, hogy a transzcendensnek a profánnal érintkezéséről nagyon sok, tartalmilag és formailag változatos elbeszélést lehet készíteni. Jézus ezt tette, amikor így fordult az őt körülvevő emberekhez: „Hasonló a mennyek országa ...”. Jézus elsősorban gyakorlati, profán teológiát tanított, ahol az egyenes beszéd járta, s Isten is oly közel volt a beszélgető kör tagjaihoz, amilyen közel lehet a sátor előtt megálló utas az ajtó előtt üldögélő gazdához, vagy amennyire közel kerülhet egy „apuka” az őt szerető fiához. Ebben a közelségben kevés szóval is ki tudjuk fejezni magunkat, s ez az a bensőséges kapcsolat, ahol csak egyszerűen és igazul szabad beszélni, mert együtt van a föld és az ég, s Isten barátsága éppoly magától értetődően valóságos, mint a szánkban elomló kenyér.

Küszködöm gondolataim kifejezésével. Több mint fél évszázadot töltöttem el tudatosan egyházamban és hazámban. Megtanultam imádkozni és ismerni a katekizmust. Végeztem szertartásokat és énekeltem kórusokban. Tagja voltam ifjúsági egyesületeknek, barátja papoknak. Nem egyszer tartottam kilencedet, végeztem a rózsafüzért, tiszteltem Jézus szívét. Elsajátítottam a katolikus viselkedést, a mondatfűzést, eligazodtam a papi hierarchia rendjében. Hallgattam hittanárokat, templomi prédikátorokat, püspöki körlevelekre, pápai megnyilatkozásokra. Általában pedig igyekeztem meghallgatni minden embert, a konyhában dolgozó háziasszonyt csakúgy, mint egy könyvtárban olvasó egyetemi tanárt. Egy héttel ezelőtt egy öreg gulyással beszélgettem a Mátra keleti szélén. Nagyon érzékennyé váltam a mondatokra. Már nem teszek különbséget vallásos és nemvallásos szövegek között, irodalmi igénnyel vagy anélkül megfogalmazott kijelentések között. Két dologra igyekszem figyelni: arra, hogy a hallott beszéd a beszélő hangja-e, belőle, az ő szívéből ered-e, megfelel-e egyéniségének, életútjának, gondolkodásának, hangulati állapotának, vagyis egyenértékű-e a szöveg a személlyel, torzítatlanul benne él-e a személy az elhangzottakban, hűséges igévé vált-e az ember? A másik az ige igazságértéke: mennyire helyesen tükrözik a mondatok az objektív, legáltalánosabb értelemben vett igazságot? Mennyire kerüli a költött, ideologizált, misztikus, a tényeket meghamisító elemeket, olyan fordulatokat, amelyek a gondolkodás elhagyására, elméleti engedelmességre, a hihetetlen és valótlan elfogadására készítetnek? Súlyos követelmények, talán teljesíthetetlenek is. De ha megkérdelem tőlem: mit jelent számomra az élet profán megközelítése, akkor ezeket az elemeket feltétleneknek gondolom. A többi jellemzőről a következő pontokban fogok beszélni.

3. A szavak köteleznek

Neves szerzők szeretnek bevezetni valamilyen kulcsfogalmat és mondanivalójukat erre a fogalomra, elnevezésre építik rá. Vannak alapvető nevek, jelzők és állítmányok, amelyek nélkülözhetetlenek a gondolkodáshoz és a közléshez. Olyanokra gondolok, mint ember, élet, szeretni, hit, jószág, igazság, Isten, irgalmasnak lenni. Nem szeretném azonban, ha a „profán” szó ilyen fontos szerepet kapna, és ezért – tetszetős stílusgyakorlatként – igyekeznék lehetőleg minél több helyen alkalmazni. Egy idő után törekszem is megszabadulni tőle, nehogy félreértésre adjon okot, nehogy a következetes földhöz ragadottság érzését keltse. Az eddigiekből annyi – azt hiszem – kiviláglott, hogy profán beszéden vagy magatartáson a vallási vagy bármilyen más torzító ideológiától mentes, igaz, karakteres beszédet vagy viselkedést értem. Miért ragaszkodom most annyira a beállítottsághoz? Egyáltalán, miért fecsérlek annyi időt erre a kérdésre? S ha mindent ellep a profánom levegője, hová lesz a vallás? Manapság az egyik könyvsátor a másikat éri a forgalmasabb utcákon. Könyvet árulnak pavilonban, könyvet árulnak asztalról, ponyváról, kövezettről. Az újságosbódékat ellepik a hetente megjelenő új kiadványok. Rikkancsok és szendvicsemberek járkálnak legális és illegális sajtótermékekkel. Az agyakban és a társadalomban lezajló forradalom papírtengerben is lecsapódik, a nyomtatott betűk milliói jól érzékeltetik a radikális eszmei változásokat. A társadalmi forradalom közlési forradalom is. Kábán nézzük a tudósításokat, s igyekszünk végre túljutni a tízszer hallott kifejezéseken, lehámozni a hangzatos szóvirágokat, észrevenni az ügyeskedéseket, a visszamaradt hazugságokat. Várjuk, keressük és örömmel fogadjuk azokat a hangokat, amelyek igaz emberek igaz üzenetét hozzák el nekünk.

Ebben a században nagyon sok hír érkezett hozzánk, mert ebben a században nagyon sokat szenvedett az ember. Ebben a században öltük meg módszeresen a legtöbb embert és minden ölésre újabb következett. Még az írás elején elhatároztam, hogy ezekből az elmélkedésekből nem csinálok antológiát. Megpróbálok mindent a saját szavaimmal elmondani, mégha ez színvonalcsökkenést is jelent. De ha idézetekkel akarnám megtűzdelni írásomat, akkor asztalomtól toronymagasan elborítanák a könyvek, füzetek és kitépelt újságok, amelyek miatt – családom őszinte aggodalmára – már a lábamat sem tudom kinyújtani. Évekig tartana ennek az anyagnak a feldolgozása, s szakemberek tömege majd el is végzi egyszer ezt a munkát. Mondom, nem akartam antológiát készíteni, de amikor a szavakról, az évszázad üzenetéről, és a szavak értékéről gondolkodtam, levettem a polcra a Hetedik eclogát és többször, csendesen mormogva olvastam végig, lassan, meg-megszakítva, „sort sor alá tapogatva”, hogy áthasson és átalakítson egy igaz ember igaz üzenete. Ha már nem olvasok nektek verset, legalább határozza meg soraimat, mondataimat.

A múlt áldozatainak színe elé állok, s ez a látvány tiszta szigorúságra kötelez. Amikor olcsó az ember élete, amikor megtiporják az ember tisztességét, akkor nincs helye a cifra beszédnek, még kevésbé a mellébeszélésnek, az ámító ideológiának. A hazug elmélet gyilkossá és ostoba áldozattá egyaránt teheti az embert, öngazolást és objektíve hamis lelki békét nyújthat a vérbírónak. Ha azt kérdezed, miért ez a mániákus elméleti keringés az emberi beszéd körül, akkor azt mondom: vezeklésszerűen köteleznek a kemény, szorosra fogott mondatokra a század ártatlan halottai, akiknek elpusztítását valakik, valamikor mindig meg tudták indokolni a józan ész nevében. E század halottainak tízmilliói, s nem tudom nem százmilliói, arra köteleznek, hogy leleplezzük az embernek azt az önpusztító gyakorlatát, amely halállal bünteti a másként gondolkodást. Semmilyen szöveg nem igazolhatja a halált, gyilkos minden szöveg, aminek a nevében emberélet oltható ki, gyilkos minden szó, amit nem Isten sugallt. Szeretnék gyémántkemény mondatokat írni, amelyek széthasítanának minden hazug gondolatot, de képességeimnek határa van. Ezért legalább a vágyamat mondom el. Aki többet tud, tegyen többet.

Már átgondoltuk, hogy tudásunk mennyire töredékes. Tudom azonban, hogy előre megyünk. Nemcsak az élettelen világról szóló ismeretekben, hanem az emberről, az ember társadalmáról, Isten és ember kapcsolatáról szóló tudásban is. A világ végéig lesznek ismeretlen kérdések, de a világ végéig előrefelé megyünk, a minden igazság felé. Ezt az előrehaladást nem szabad meggátolni előítéletekkel, hamis, önmaguk szülte ideológiákkal, amelyek olcsón, munka és erkölcsi erőfeszítés nélkül igérvén a teljes tudást és boldogságot, először tudatlanná, majd igazságtalanná, később pedig erőszakossá, uralkodni akaróvá és gyilkossá tehetnek.

Évtizedek véres zsákutcái köteleznek arra, hogy el ne vessük az egyszer már helyesnek megismerttet, s ha mégis tévedünk, ne hullahegyek árán akarjunk visszajutni a jónak vélt útra. Az igaz tények és ismeretek megszerzésének, megőrzésének záloga a pontos, világos, tárgyilagos közlés. Remény arra, hogy biztosabban formáljuk, teljesebbé tegyük a jövőt.

Történelmünk bőséges adattal szolgál arra, mennyire nem értjük még a profán világ mindennapi dolgait sem. Küszködünk az anyaggal, a gazdasági rendszerrel, az emberek egymásközi viszonyainak tisztességes kialakításával. A történelem folyamán sorra lelepleződnek azok a személyek vagy elméletek, amelyek az abszolút teljességet ígérnek az embereknek. Csak javasolhatunk másoknak, együttműködést kérve tőlük mindaddig, amíg javaslataink helyességéhez kétség nem fér. Mi is együttműködést ígérünk másoknak, a jövőben felmerülő helyes meglátásaihoz. A történelemben tehát csak az egész emberiségre támaszkodó, önmagukat tökéletesnek nem gondoló személyeknek, önmagukat lezártak és befejezettek nem tekintő elméleteknek lehet helye.

Ez a század erős kritikusa volt hitbéli nézeteinknek is. Talán csak a hierarchia nem vette észre, mennyire nem tekintik mérvadónak az emberek a felülről diktált hitet életük mindennapi alakításában. Egy pápa biztosan tudta, hogy nem tévedhetetlen, s le is vonta ennek következményeit. Róla azt mondták azok, akik nem láttak és nem vonták le a következményeket, hogy egy fél évszázad sem lesz elég az általa okozott károk helyrehozatalához. Ma, mint a magyar egyház egy tagja, azon gondolkodom, vajon mennyi időre lesz szüksége a hazai hierarchiának ahhoz, hogy helyrehozza azokat a helyrehozható károkat, amelyek saját szemléletéből és gyakorlatából fakadtak. A dolgok és események tárgyilagos tanulmányozása ugyanis nagyon emberinek és nagyon nem-evangéliumának mutatja a hivatalos egyház magatartását. Összefonódva a világi hatalommal, jogosnak ismerte el a háborúkat. Bármennyire is voltak magányos hősök, nem állt oda egész tekintélyével a zsidók mellé. Az egyházi szertartások végezhetőségének fejében hűséget ígért az istentelen állam- vagy inkább párthatalomnak. Isteni küldetésével visszaélve, lelki, de áttételesen fizikai hatalomgyakorlóvá is vált, és ennek a hatalomnak erejében megkísérelte elhallgattatni a prófétai hangokat, meggátolni a kisközösségi vallásgyakorlást. Nem állt azok mellé, akik a Bárány nevében elutasították a fegyverfogást, hanem igazolta az emberölő Gonosz gyakorlatát. Mindezt abban a tévhitben, hogy egyedül egy maroknyi hivatalnok képessége és joga a hívő nép mindenkori magatartásának meghatározása. Akinek a fejét nem lehetett összezavarni a hivatalviselés jogi mágiájával, aki nem hajtott fejet a magukat az isteni szó adekvát tolmácsolónak tekintő tisztségviselők iránti kötelező engedelmisség nevében, hanem igyekezett a tényeket az evangélium és a józan ész világosságában, félelem, megalkuvás, nagyravágás,

elfogultság nélkül szemlélni, az megértette, hogy az a feladata, hogy ezeket az ellentmondásokat a lehető legvilágosabban és félre nem érthetően kifejezze.

Kevesen voltak és vannak ilyenek. A mai teológiai irodalom a szöveg mögötti bújkálás, a megtévesztően bonyolult fogalmazás művészete. Ez utóbbi kifejezés azt jelenti, hogy a szöveg bonyolultságát addig kell fokozni, míg nem az egyházi hatalom- és tudásmonopólium létét elfogadó és a Hivatal véleményének megfelelő szövegrészletek lombja jótékonyan elfedi a kimondott vagy csak sejtetett, s dogmatikailag kifogásolható szakaszokat. Az ügyes teológiai cikk írója önmaga semmit sem állít, csupán csak felsorolja a világhírű filozófusoktól, teológusoktól, pszichológusoktól és egyéb szakemberektől kölcsönvett eszmei díszleteket. Ilyen írások mellett a szókimondó szövegek nem műveltek, dilettánsak, egyoldalúak, tehát legalább is tévesek, ha már nem lázadóan eretnekek. Pedig bizony nagyra kellene becsülnünk azokat, akiknek megnyilatkozásában ott van a személy, és ott van a vélekedése. El nem vállalt írásokkal nem tudunk mit kezdeni, mert nincs mögöttük a benne foglalt tartalmakat valló ember vagy nép. Meghasonlott írásoknak nincs állításértéke: belőlük egy tétel és annak ellentétele egyaránt következik. Költőien misztikus fogalmazványok csak azoknak lehetnek jók, akik rá tudnak hangolódni. Az evangéliumi tanítás mindenkinek szól. A szűk útról szándékoltan letéríteni akaró sugallatok, szóaljanak bár vallásos újságban, vallásos fogalmak nyelvén, egyként az ördög művei.

A profán hang igen jó szolgálatot tesz majd nekünk is, amikor saját életünkkel foglalkozunk. A kemény, vitriolos szavak nemcsak bírálatra, de önbírálatra is kiválóan alkalmasak. Ne feledjük el: könnyebb a fényzórót másra irányítani. Megnyugtatóbb a homályból végezni el a helyzet tisztázásának feladatát. Pedig, ha valahol, akkor a saját életünkben kell reálisan, képmutatás, magyarázatok nélkül tisztán látni és ezt jól elmondani. Ha magunkkal foglalkozunk, két kísértés áll előttünk: jónak tartani magunkat és mentegezni vagy nem emlegetni hibáinkat, esetleg elfelejtkezni róluk. A másik véglét az önlehúzás, akár saját elhatározásunkból, akár a kötelező bűnbánattartás etikája szerint. Az arany középút megtalálása bizony elég nehéz. Értékeinket tudni és becsülni, hibáinkat, bűneinket ismerni és tudomásul venni illetve bánni, nem könnyű dolog. Pedig szükségünk van rá, hiszen ez adja egészséges közérzetünket, amelyben megfér egymás mellett az öröm és a bánat, a büszkeség és az alázat. A kiegyensúlyozott embert egyként viszi előre a jó, amelyet tesz és amelyet a jövőben is tenni kíván, s a rossz is, amelyet kerülni akar.

Megfelelő változtatással mindez igaz közösségi méretekben is. A tárgyilagosság követelménye azonban itt még azt is jelenti, hogy helyesen állítjuk be az egyénnek a közösséghez fűződő kapcsolatát. Egyrészt nem vetíthetjük ki saját látásmódunkat, gondjainkat, hibáinkat a közösségre, mivel más vélekedést, gondokat vagy hibákat tételeznénk fel másokról, mint amit ők valójában gondolnak vagy elkövetnek. A sietség, a megbántottság, a könnyelműség és sok minden más egyaránt lehet az elhibázott ítélet oka. Másrészt, mi is kerülhetünk a közösség egészének hatása alá, s vallhatunk olyan eszméket, amik nem a mieink, kölcsönvettük őket, nem illenek ránk vagy hozzánk, s ezért az első adandó alkalommal túl is adunk rajtuk.

A mi közösségünk nem anyagi gyülekezet, de ördögi sem. Ezért mindig hálásaknak kell lennünk azon testvéreinknek, akik egy adott időben és helyzetben leöntenek minket a józanság hideg vizével, s megmutatják: akkor és ott lehet másként gondolkodni és tenni, vagy éppen csak másként lehet gondolkodni és tenni. Igyekszem éberem figyelni minden belső hangra, mert a vélekedések összessége adhatja azt a tárgyilagosságot, amire én — a saját magamat meghatározó okok miatt — nem juthattam volna el. A másokra figyelés készségét nagyon ki kell fejlesztenünk magunkban. Egy megállapítás — ami persze lehet nagyon egyéni hangú — annál értékesebb, minél több, másfajta látásmód tekintetbe vétele alapján született meg.

A szavak köteleznek. Lehet, hogy fundamentalista vagyok, vagy túl egyszerűen gondolkodom, de azok a szavak, amiket magaménak vallottam, mindig meghatározták — na, most vigyázzunk! — nem az életemet, hanem azt az életideált, amit követni szerettem volna. Olyan korban, amikor a szavaknak jelentése és tartalma van, viszonylag könnyű élni, mert egészen világos, hogy mit kell tennem ahhoz, hogy ne legyek sehonnai és bitang. Ha a szavak mögött egy kor számára jól ismert meghatározások állnak, akkor a szavakat valló emberek öntudattal vállalják nemcsak a halált vagy a bebörtönzést — ezek a szép és felemelő szavak — hanem a mindennapi életet hitük szerint. Ma emberek milliói szenvednek attól, hogy nem tudják, mi a kegyelem, s azt sem tudják, mi a szocializmus. Ma emberek milliói válnak közömbössé, elfordulóvá vagy gátlástalanná, mert nem tudják, mi a kegyelem és mi a szocializmus. Ha a katolikus egyházhoz akarok tartozni, akkor hajtogatnom kell a kegyelem szót, mert különben nem vagyok katolikus. Ha a baloldalhoz akarok tartozni, akkor feltétlenül hinnem kell a szocializmusban, amiről azt állították, hogy létezik, jóllehet most kiderült, hogy ami van, az nem az, s szükséges lenne megmondani, hogy miben is áll a lényege. Definíciátlan fogalmakkal dobálózunk, üres szókifejezésekkel torkoltuk le a másikat, ha az neveletlenül érdeklődni kezdett a dolgok tartalma felől. Istentelen — mondtuk és kidobtuk; népellenes — kiáltottuk és kizártuk vagy bezártuk. Most itt állunk a 20. század végén, pontositók, mert most csak a saját véleményemet akarom elmondani. Tehát itt állok a huszadik század végén, és nem hiszem, hogy szükséges Isten szeretetét kegyelemtanná alakítani, s várom, hogy a szocializmus igen általános megfogalmazását valaki lebontsa a hétköznapokra. Közben az forog a fejemben, hogy mit is tudunk művelni, mi emberek, Jézus tanításával. Mert jött Jézus és mondta az Országról szóló történeteket. De, jaj, ez így nem jó, történetekkel

nem lehet kiállni a világ elé, mert van tíz történetünk, de nem tudunk tizenegyediket, mert nem látjuk az Atyát, s ezért nem tudunk beszámolni az Atya otthonának egy újabb eseményéről vagy szokásáról. Teremtünk hát fogalmakat, szűkebbeket és általánosabbakat és lássunk neki emberi felszereltségünkkel megfejteni Isten titkait. Legyünk okosak és mondjuk azt, hogy így meg úgy kell lenni a dolgoknak, ha hitünk értelmes és több, mint pórias balgaság.

Gyorsan leszögezem: nem az ellen beszélek, amit az előző elmékedésekben magam is vallottam. Hiszem, hogy az evangéliumi történetekkel Isten feladat elé állított minket, hogy az örömhírben foglalt alapkoncepció ismeretében bontsuk ki mindazt az Ő világából és világáról, ami a Szellem birtokában, emberségünk feltételei mellett felfedezhető. Nem vagyok tudományellenes. Azt akarom aláhúzni, hogy mindenki, aki nekivág annak, hogy az üzenetet tolmácsolja, világosan mondja meg: min mit ért, egyvalami hogyan függ össze más dolgokkal, s bármit is sikerít ki gondolkodásával, mondja azt: ezek az én szavaim, ezekben hiszek, lásd te is őket, de mindig tudd, amint én is vallom, hogy saját lelkiismeretünk kéri tőlünk számon minden szavunk értékét és igazságát, életünknek szavainkhoz igazodását.

4. Hol fúj a Lélek?

Nem vagyok tudományellenes, de ellene vagyok a megtévesztő ideológiáknak, amelyek tudományos mezbe öltözve lejáratják a szavak, az ítéletek, az összefüggések, s végül magának a tudománynak a becsületét. A hazug szavak nem köteleznek semmire, átlátunk rajtuk, s elveszik az ember hitét abban, hogy egyáltalán létezhetnek olyan igék, amelyekre az ember ráteheti az életét. Ez a *hitrontás* a hamis ideológiák bűne. Nem az, hogy valahol tévednek, hanem az, hogy el akarják hitetni velünk abszolút igazságukat, egyedüli tudományosságukat. Az egészséges ember szívesebben fogad el javaslatokat akkor, ha nem kell hinnie a javaslattevő igazságmonopóliumában. Ha tudhatja azt, hogy ő is részese az igazság kifejtésének abban a mértékben, ahogyan befogadni képes az emberiség egészét – és nem egy kinevezett részét – minden igazságra elvezető Lelket. Ha érezheti: benne is megszólal a Lélek, s ő közölheti a megszólaló Lelket minden emberrel.

Hol fúj ma a Lélek? „A vallás reneszánszának terjedése jóformán egyetlen komoly akadályba ütközik. Meglepő módon nem az állam ..., hanem az egyházak, az egyházak vezetői képezik a legnagyobb akadályát a vallás terjedésének. Az elmúlt 40 esztendőben olyan konzervatív szellem alakult ki a különböző egyházakban és felekezetekben, amely elriasztja az érdeklődő fiatalot, a gyerekeket is. ... Az egyházak vezetői ... nagyon ósdi szellemet képviselnek.” A zsidó rabbi szavait elegendőnek érzem ahhoz, hogy meglássuk: minden vallásfelekezet hívei egyként panaszkodnak arról, hogy a Hivatal ellene dolgozik a hit fejlődésének. Ez a derék rabbi viszont még nem elég idős ahhoz, hogy saját élményei alapján be tudjon számolni a negyven év *előtti* állapotokról. A panasz ugyanis már korábban is panasz volt, és okkal. Egyre-másra születnek ma cikkek és könyvek arról, hogyan tévesztette és téveszti össze a hierarchia és a hierarchia által gyermeknek nevelt hívő nép Isten Országát az egyházzal és az egyházi vezetőket magával Jézus Krisztussal. Ebből következően pedig a vezetők megnyilatkozásait vagy utasításait Jézus tanításával vagy parancsaival. Fegyelmezett, nagytudású emberek estek bele ebbe a tévedésbe. Nagy Töhötöm, a jezsuita rend egyik kiválósága, átélte az egyházi reformtörekvések kudarcát 45 előtt és után, majd – egy másik földrészen – ismét engedelmességre, meggyőződésének feladására akarta őt kényszeríteni a felsőbbség. Minthogy nem tudta felismerni előljárói szavában a Lélek hangját, az előző téves azonosulás alapján arra a következtetésre jutott, hogy nincs Szent Lélek, s ezért szabadkőművessé vált. Azt hiszem, nem jó helyen kereste a Lélek hangját.

Olvasom a német püspökök nyilatkozatát a hitleri időkben. Keresem, de nem találom bennük a gonosznak ellenállás szavait. Mások sem találták, ezért a vád az egyház ellen. Ha nincs Bonhoeffer, vagy Faulhaber, akkor azt kellene mondanom: ne is keresse senki a magasrangú tisztségviselők mondataiban, hallgassák inkább Jagerstettert, a falusi sekrestyést, ő az evangéliumot képviseli. Jó is, hogy van Bonhoeffer, mert így nem válunk igazságtalanná a másik oldalról, tagadva az igazi vezetők értékét. Úgy látjuk azonban, hogy a Lélek, akkor és ott, nem a püspökkari nyilatkozatokból szólalt meg, hanem egyes tanúságtevők szavában.

„Az Úr Lelke lebegett a vizek felett” – mondja a Teremtés könyve. És hol lebeg ma, a befejezett teremtés után, a fejlődőnek hitt világban? – teszem fel a kérdést.

A válaszadás technikai lebonyolítása érdekében kinyitom a napi újságot. Igen, a napi újságot! Nem imakönyvet, nem a pápai évkönyvet, nem a magyar egyházi almanachot. Nem hitbuzgalmi folyóiratot, teológiai szemlét, még csak nem is a szentek életét. Az emberek életéről akarok olvasni, hogy értelmezni tudjam az emberek életét.

A kép szokott: evilág fiai küzdenek egymással. Pártok, országok és hatalmi tömbök mérik össze erejüket. Valakik felemelkednek, mások lebuknak. A kormányok kemény kézzel igyekeznek dolgoztatni alattvalóikat, a dolgozók magasabb bérért és jobb életkörülményekért harcolnak. Itt munkanélküliség, ott éhezés, másutt járványok vannak. Ideológiák készülnek, amelyek a szebb jövőt ígérik. A vallások az istenségekre mutatnak,

szertartásokra és erénygyakorlatokra hívják fel híveiket. Nyüzsög a mindennapok élete, miközben a Lélek lebeg a világ felett. A keresztény elmélet szerint ez a világ már más világ, mint az a kezdeti. Ez ugyan bűnbe esett, de megváltott világ. Azt is tudjuk, hogy ki váltotta meg és hogyan. Azt is tudjuk, hogy melyek azok a vallási eszközök, amelyekkel élnünk kell, hogy mi is megváltottak legyünk. A keresztény ember fel is használja ezeket, s négy vagy öt szentség birtokában vesz részt a társadalom életében.

Az emberi lét és magatartás örök veszélye a megmerevedés. Az a jelenség, amikor az élet kihal egy forma mögött. Nézem a jelen válságát, egy hetven éves erőszakrendszer összeomlását, s elismeréssel adózom a fiatal Németh Lászlónak, aki a harmincas években elolvasta "A leninizmus kérdései"-t és éles szemmel vette észre egy epigon munkájának jellegzetes vonásait. Igen, Sztalin nem volt teremtő elme, nem ő volt az új világ elméletének megalapozója, nem az ő szelleméből szakadt ki a gondolat, s nem volt hozzá képessége, hogy asszimilálja és élően továbbfejlessze elődje tanítását. A nem-kreatív elmék rendszereznek és kodifikálnak, s ha még egzisztenciális érdekeik is fűződnek a kodifikált elmülethez, akkor apológiát fejlesztenek ki, cenzori hivatalt létesítenek, minősítenek és ítéletet mondanak a gondolkodás megtiltásától, a publikációs tilalmon, állásvesztésen, kizáráson át esetleg az életvesztésig. Nem, itt nincs Lélek, mivel még a szellem is elmenekült.

Vannak mélyebben fekvő valóságok is, mint egy gazdasági-politikai rendszer. Vannak örökebbnek látszó igazságok is, amelyek egyrészt általánosabbak, másrészt kevésbé materiálisak, fizikai erő nem fér hozzájuk. Jézus igazságai főleg ezek közé tartoznak. Ő volt az, aki hatalommal tanított, aki élően, teremtő öntudattal adta elő mindazt, amit az Atyától hallott. Ez a tanítás akár formáját, akár tartalmát tekintjük, igazi kihívás volt minden elméleti ember, minden rendszerező, értelmező számára. Megjelent egy tanító az ókori vallások világában és történeteket mondott el, továbbá a tér és idő korlátaival küszködve be akart számolni egy olyan világról, amelyben a Három Egy, ahol szüntelen tevékenység és vonatkozásokban kifejezett önátadás folyik, s ahová meghívása van az embernek.

A zseniális tanítóra reflektálás első elméletét kodifikálta az egyház és tette vele ugyanazt, amit emberileg tettünk másféle elmülelekekkel. Pedig az evangélium nem az első teoretikusé volt, hanem Istené, az első elméletfelépítő gondolkodását – ma így látom – jobban meghatározta saját alkata, mint a magányban kapott látomásai. Az első gondolati építmény ugyanúgy részleges, mint minden más emberi tan. Ez, persze, még nem baj. Ez az emberi tudomány ismertetője. A baj a kodifikáláskor kezdődik, amint kezdődött is, hiszen ugyanúgy kifejlődött az apológia, a cenzúra, a minősítés, az elítélés, kizárás, mint emberi műveknél a történelemben akárhányszor. Kaptunk egy mechanizmust, ami meglehetősen gépies volt, ami felett a történelem során gyakran lebegett kétségbeesett szárnyacsapkodással a Lélek, mert ezzel a tanítással választ akartunk adni a megosztott, harcoló, ezer gonddal, hiánnyal és szenvedéssel küzdő világnak, de hús évszázad után látnunk kell, hogy nem sikerült.

Az ember megmentésének valódi története más, mint egy zsidó hagyomány elemeiből összegyúrt abszurd mítosz. Tanúsítják ezt a tan tisztaságáért vívott harcokban kivégzettek, tanúsítják a tanban gyökerező tudatunk által engedélyezett háborúban elpusztultak, s tanúsítja az is, hogy ez az elmélet nem talált elfogadásra a világban, helyes erkölcsi érzékkel bíró emberek nem tudták magukévá tenni, s a társadalom is elmegey mellette, mert a valóságban gyilkolást is eredményezni tudó kétértékű fantasztikus alkotás. Egy elmélet mellett, amelynek valójában azt kellene szolgálni, hogy az emberek egymást segítve igyekezzenek eljutni a Meghívóhoz, míg a valóságban sokszor tapasztaltuk azt, hogy e tan alkalmat tud adni az emberek szembenállására. A téves teológiai nézetek felett sem lebeg Isten Lelke, akkor sem, ha sokszor emlegetik.

Natalja Gorbanyevszkaja pár lépéssel előttem állt a Birkenau-i emlékmű talapzatán, és csendes szavakkal beszélt az ártatlanul kivégzett emberekről. Gorbanyevszkaja 1968-ban tíz társával együtt tüntetett a Vörös Téren azért, mert a szovjet csapatok elvették egy másik nép szabadságát. Hosszú időre pszichiátriai intézetbe zárták. Gorbanyevszkaja felett ott lebegett Isten Lelke.

Karl Lutz, Raoul Wallenberg és Giorgio Perlasca magyar zsidók ezreit mentette meg a haláltól. Wallenberget börtönbe hurcolták, Lutz és Perlasca érdemeit 45 év múlva ismerték el hazánkban. Ámde akár a börtönben, akár a méltánytalanságban, ott lebegett felettük Isten Lelke.

A 60-as évek második felében Alexander Szolzsenyicin laikus szovjet állampolgár a nagybőjti időben levelet intézett Pimenhez, Moszkva és egész Oroszország pátriárkájához. A levél vádirat, amely az ortodox hit tönkretételével, az állam kiszolgáltatásával vádolja Piment. A levélből egy igazhitű, mélyen megrendült ember hangja csendül ki. A levél írója felett ott lebegett Isten Lelke.

Márton Áron gyulafehérvári püspök másfél évtizedig volt börtönök lakója kereszténysége, magyarsága és meg nem alkuvása miatt. Isten Lelke lebegett felette akár híres kolozsvári beszédét mondta, akár néma fogoly volt, akár papjainak adott valóban atyai tanácsokat.

Karig Sára laikus nőnek sok ember köszönhetette az életét, mivel nem kímélte magát akkor, amikor sokan meghúzódtak zárt ajtajuk és árja származásuk védőfala mögött. A bőséges jutalomra érdemes nőt a kékcédulázásra tett észrevétele miatt a sarkkörön túli Vorkutába deportálták. Isten Lelke, anint írásai tanúsítják, ott sem hagyta el.

Az ifjú Balogh István Isten Lelkének hatására Szibériába, majd a Csendes Óceán partjára kíserte el a fogságba vetett nemzetközi tiszti tábor. Isten Lelke lebegett felette, amikor a táborban misézett, temetett, és kétszer is inkább a kinnmaradást választotta, mintsem azt, hogy a több ezer elhalt fémlapjai nélkül térjen haza. Méltó jutalma itthoni bebörtönzése volt, de a Lélek fölötté maradt.

Ott érzem Isten Lelkét mindazokon a politikai vagy vallási tanácskozásokon, ahol a résztvevők az erőszakról lemondva akarják megvitatni és elrendezni közös dolgaikat. Isten Lelke hozza és viszi az üzeneteket országok és kontinensek között, amikor támogatjuk a keresztények béketörekvéseit, amikor elmondjuk, hogy fegyverek nélkül akarunk élni, amikor a kisemmizetteknek adjuk a pénzünket.

Hol fúj a Lélek szele? Nem akarok egyoldalú lenni, s ezért nem fogom azt mondani, hogy a Lélek nem fúj a májusi litániákon, a mátraverebélyi búcsún, a kórossal és zenekarral kísért főpapi miséken, a gyermekkeresztségeken, a misén kívüli szentáldozásokon. Nem fogom azt mondani, hogy a Lélek nem fúj a doboló és zenélő barokk angyalok s a kedvesen csilingelő betlehemek fölött. Nem mondom. Mondom viszont azt, hogy tovább kell fejlődünk a magatartások és cselekvések jézusi értékelésében. Egyre lényegesebbnek érzem az erőszak és összes következményei elleni harcot. Ami a magatartás tekintetében a gőg, az a cselekedetek között az erőszak. Hiszen erőszakkal minden más bűn is rákényszeríthető az emberre. Ahol elszabadul az erőszak, ott ölnek, lopnak, hazudnak és nemi bűncselekményeket követnek el. Megszűnik a szeretet, az igazság, a béke. Nem rögeszme tehát, ha szüntelenül küzdünk az erőszak ellen, hanem céltudatos harc a Bűn középhadával. Azt hiszem, hogy ez korunk egyik nagy felismerése. Ezt képviselte a század első felében Gandhi, a második felében King és persze sok más ismert, vagy ismeretlen kislembert.

Át kell alakítanunk az értékrendünket. Át kell struktúrálni az értékek rendszerét. Ez az évszázad arra tanít, hogy nem vallási gyakorlatok, nem az eucharisztikus kongresszusok következtében ment előre az emberiség ügye, hanem annak következtében, hogy valakik fegyvertelenül álltak szembe fegyveres katonákkal; annak következtében, hogy a paradicsom- és tojásesőben haladó, majd köveket is elszenvető felvonulók nem válaszoltak téglákkal brutális ellenfeleiknek. Ha egy keresztény csak annyit tud, hogy hangját meghatottan csavargatja az istentiszteleteken és imádkozásokkor, ha egy pap úgy véli, hogy kétszerannyi ideig kell felemelnie az Úr testét és véré, miközben elragadtatottan szemléli, félő, hogy tévedésben van. A városi élet mindennapjai igazolják, hogy könnyebb az embernek tíz percig rajongani az Úrért, mint akár csak arra az öt másodpercre befogni a száját, ami alatt egy meggondolatlan, de gyakorta inkább jól meggondolt bántó mondat kiszalad a száján. És hol vagyunk még akkor a cselekvő szeretet magatartásától! Ez a század azzal lépett előre, hogy az ötvenes évek második felében, a bölcsesség birtokában lévő püspökök mertek összegyülekezni, leülni és vitázni, összefoglalni, mérlegelni és újból vitázni és engedményeket tenni. Valamiben szótöbbséggel megállapodni, megjelölni az eltérő véleményeket is, és senkit sem sújtani kiközösítéssel. E gyülekezet felett ott lebegett Isten Lelke, ennek az eseménynek is köszönhető az, hogy ma is hiszünk és ezt a hitet nem tartjuk méltatlannak az emberhez.

A huszadik század történelme azt tanítja, hogy nem a teológiai-filozófiai rendszerek, ilyen vagy olyan tomizmus, perszonalizmus, új arisztotelianizmus döntött abban, hogy mi volt a viszonya embernek-emberhez, országnak-országhoz, hanem az, hogy a népek engedelmeskedtek-e a gyilkosnak, amikor engedelmisséget kívánt tőlük, vagy többre tartották lelkiismeretük hangját, mint az erő vagy csábítás akármilyen mesterkedését. Szándékosan hivatkoztam a lelkiismeretre s nem Istenre, mert nem akartam különbséget tenni a dikaiosz emberek között. Istent sokan nem ismerik, ettől még sokakban ott lehet a Lelke. Öntudatlanul.

Itt kell még maradnunk ennél a témánál. Lehet, hogy minden mondat ismert közhely számotokra, de engem fogva tart ez az élmény, 1914, 1919, 1939, 1945, 1949, 1956, 1968, 1981, 1986-89 történései. Szeretném újra és újra átgondolni, világossá tenni azokat a tanulságokat, amelyek egybefonják a vallásos hit és az emberi társadalmi cselekvés világát egyetlen felfogásba és magatartásba, ahol minden szavamat és munkámat átjárja a vallásosra és világra szét nem bontott hit, amely egységben gyökerezik az egyetlen Istenben, akinek a kezéből került ki anyag és szellem, transzcendens és világi egyaránt. Hit az egységben látott, egyetlen, teljes világban.

5. A halottak feltámadnak

Teng Hsziao-Ping belelővetett a Mennyei Béke terén erőszakmentesen tüntető és éhségstrájkot folytató diákokba. Ezzel a cselekedetével Teng önmaga történelmi életét oltotta ki.

Napi politikai eseményt idéztem, a történet még itt él mindnyájunk friss emlékezetében. Vannak régebbi meszlások és gyilkolások, amelyeket elhalványít a történelmi messzeség. Sajnos, biztosak lehetünk abban, hogy a történelem véres vonala tovább folytatódik. A fejlődést abban látom, hogy egyre jobb érzékünk lesz az erőszak felismerésére, megítélésére. Úgy vélem, hogy az időbeli előrehaladás során egyre

élesebb lesz az ellentét a szelídség és az erőszakosság között annak az egyre halmozódó történelmi tapasztalatnak az erejében, amelyet módszeresen gyűjtünk és feldolgozunk.

A napokban újra temettünk öt politikust és többszáz – részben néven említett – szabadságharcost. Hóhéraik, s most nyilván nem az akasztást végző bérgyilkosokra gondolok, saját történelmi sírjukat ásták meg, lettek volt bár akármilyen magas rangú magyar, vagy külföldi személyiségek. A halál, bizonyos értelemben, a megtisztulás eszköze. Tudjuk, hogy a forradalmak, vagy a politikai maffiák tagjai gyakorta semmiben sem különböznek egymástól. Egyikük éppúgy lehet a másik áldozata, mint a másik az egyiké. Mégis, ha megállunk a holttest mellett, úgy érezzük: a büntetés megtörtént. Rosszabb dolog történt, mint ami történhetett volna: ember ítélt Isten helyett. A halottnak nincs többé szüksége bíróra. De jaj az élőknek!

Így volt a szovjet és magyar személyi kultusz idején is. A mai bíró a holnap vádlottja és a holnapután halottja volt. Csoportok jöttek és mentek a történelem színpadán. Az áldozatokra emlékezünk, haláluk miatt feloldoztuk őket bűneik alól, a büntelenekeket pedig példaképeinknek tekintjük, és igyekszünk tanulni tőlük. Szemünk előtt az emberi színjáték. A tanulság levonható: emberöléssel semmire sem jutunk, pontosabban, a pokol felé menetelünk.

A huszadik század sokat tett a történelmi tisztánlátás érdekében. Csak egy korábbi szemléletnél megrekedt, mert elnyomott vagy megbutított nép, vagy pedig az önzéstől, hatalmi vágytól, esetleg más büntől elvakított csoport gondolhatja, hogy erőszakkal megoldhat bármit is az embert terhelő gondokból, bajokból. A 18. és 19. századbeli lelkes forradalmak kora már lejárt – „Európában nem aktuális a forradalom”, mondta ezelőtt majdnem húsz évvel Vitányi Iván – nekünk csak a szót értés békés, de nem kevésbé fáradságos feladata maradt. Túl egyszerű dolog a forradalom – mégha hősi is – hiszen a jószemű ember elég hamar észreveszi a bűnöket, a bűnöst is, de a megoldáshoz túl sablonos és kevés gondolatot kívánó tett az, ha évezredek beideződésével a fegyverek után nyúlunk. Szép volt a hevület, méltán díszíti babér a múlt század nemzeti hőseinek fejét, a 21. században azonban elégségest sem adhatunk történelmi szereplésből azoknak, akik vérontással akarnak virágokat fakasztani a mezőkön.

Korábban azt ígértem, hogy nem tárok elétek antológiát, s most, a pillanat hatása alatt, megszegem szavamat. Eminescu verseit hozza a mai „Előre”, a költő halálának századik évfordulóján, június 15-én. Kiragadok néhány versszakot a „Császár és proletár” című hosszabb költeményéből, Franyó Zoltán fordításában:

*Igazság? mit jelent ez? A gazdagok s erősek
Vagyonnal elkerítik, s a törvény örködik
Elorzott kincseikre, melyekkel ármányt szönek
A népek ellen s holtig robotban őrlik őket,
Mit életük megalkot, azt járomba törik.*

...

*Erényük sincs, hisz' erről csak nektek prédikálnak,
Most kell a kar, még izmos és kell a friss erő,
Mert kell, ki még igát húz az államnak s királynak,
És kellene, kik értük csaták tűzébe szállnak;
Mert míg ti vérbe veszték, uralmuk egyre nő.*

...

*Csak szólam és hazugság az állam létalapja,
Nem természetes rend az, miként ők hirdetik;
Csak védj javuk, növessz meg jólétüket, te balga,
Kezedbe kardot adnak, hogy sújts le önmagadra,
És üznek, hogy te gyilkold magad — értük, nekik. (1874)*

Igen, állam- és társadalomkritika a javából. A gazdagság és az erőszak leleplezése, amely a többség kizsákmányolásához, rabságban tartásához vezet azért, hogy a hatalmasok kizsákmányolt rabokkal tartásuk fenn uralmukat, miközben a szerencsétlen balgák, uraik érdekében, egymást, azaz tulajdon önmagukat irtják. Pontos kép, 19. századi megoldással: *Törjétek össze, vesszen a nyers, kegyetlen rendszer, Mely mindent kétfelé oszt: itt az úr, ott nincstelének! Ha az, ki egyszer meghalt, elég bért már sosem nyer: Hadd kapja meg e földön jogos részét az ember. – Itt mind, de mind egyenlő, testvéries legyen.*

Ezek azok a dolgok, amik nem mennek, amik miatt kár egy embert is elpusztítani, - mondhatom a 20. század végének racionalizmusával. Nem lehet összetörni egy rendszert úgy, hogy ne menjen tönkre a gazdaság, minek következtében egy időre összességében szegényebbek leszünk, mint korábban voltunk. Nem lehet eltávolítani az uralkodó osztályt úgy, hogy közben ne legyünk igazságtalanok sok emberrel, mert senki sem tudja pontosan megmondani, hol húzódik a határ a kizsákmányoló és a proletár között. S ha még csak ennyi volna az egész! De a 45 utáni évekből tudjuk, mennyi minden közrejátszik abban, hogy a testvéri egyenlőségből – igazságtalan ütések következtében – új egyenlőtlenség szülessék. *„Új rabok, új éhség, új börtönök! / újra hiába zökkent régi sinéről újabbra a régi világ”. „Csattog az ostor, az új urak ostora, csattog az új rabokon”.* Ez, persze, túl lírainak és teoretikusnak tűnhetett 1923-ban, de egyáltalán nem elméleti eszmefuttatás annak a magyarnak számára, aki úgy került Hortobágyra, Recskre, az Andrássy út 60-ba, Vácra, Márianosztrára, Sátoraljaújhelyre, a Gyorskocsi utcába, a Conti utcába, Kistarcsára, a Lubjankára, Lefortovoba, Malmaisonba, vagy éppen Snagovba, hogy semmi köze nem volt az előző uralkodó osztályhoz, vagy éppen harcolt ellenük. Az is túl elvont, hogy úgy mondjam, igazságtalan is lehetett, hogy valaki 1935-ben kétségbevonja azt, hogy a gazdagodni akaró ember elbíri a legszentebb szocialista gondolat és

rendszer egyenlősíteni akaró, tervezett elosztási módszerét. Nem bírta el, s ez már történelmi-gazdasági tapasztalat, nem teória. Időszámításunk 30. éve táján, s még ezerkilencszáz évvel később is, szintén elméletinek vagy transzcendensnek hathatott az a kijelentés, hogy „aki kardot fog, az kard által vész el”. A 20. század második felében tapasztalati vakság kétségbevonni ezt az alapelvet. Az én életem nem volt hosszú, mégis láthattam, miként leplezte le a történelem Hitlert, Szélasit, Sztalint, Rákosit, Kádárt. A történelemre mélységesen illik a Dies irae kifejezése: „quidquid latet, apparebit”. Nem kell az utolsó ítéletig várni ahhoz, hogy az igazságra törekvő emberi ismerés ítéljen az emberek mézárósaik felett.

A holtak feltámadnak, s megítélik a tetteket, mert a holtak abban a világban élnek, ahol már nincs többé hazugság.

„A margóra szorítottság időnkint nagyon nehéz éveit alatt [ébredtem rá], hogy csak a vértanúságnak – méghozzá a szeretet és a kisémmizettek nevében, a szegények és a bűnösök nevében vállalt vértanúságnak – van igazán ideális hite az én szememben. ... Áldozatnak kell lenni” – mondja a zsidó-keresztény Kornis Mihály. Az ember szeretne ágyban és párnák közt meghalni, de ha ez erkölcsi halált jelentene, akkor jobb áldozatnak lenni. Igen, az életünk tapasztalata: az áldozatok feltámadnak.

Mármost aki tudja ezeket az igazságokat, az nem a győztesek, tehát az új hatalomgyakorlók mellé áll, hanem azok mellé, akik az új rendszer elnyomottjai, s akik 20 - 30 - 50 vagy még több év után mutatkoznak majd igaznak az erőszakkal szemben. Aki tudja ezt az igazságot, az szolidáris lesz a megalázottakkal, és ebben az együttérzésben valóságos keresztény magatartást valósít meg. Fáj a lelkiismeret az elmulasztott közösségvállalás miatt. Viszockij ezt írta: *„Bár a lumpok láttán öködbe szorul kezem, de semmivel sem voltam különb náluk, mert fájni-sajogni kellett volna belül Budapestnek, és Prágáért meg kellett volna hasadni szívemnek.”*

Ez a század – nem tudom, hányadszor ismétlem – meghozhatta a végleges felismerést, az egyértelmű ítéletet, az örök szolidaritást. Ebben a században leckét és kinyilatkoztatást kaphattunk az üdvösség és a halál kérdésében. Ezt a kinyilatkoztatást nem papok adták, hanem ágyúcsövek, gázkamrák, laikusok és sokszor, un. nem-hívő emberek. A következő sorokat sem egyházi személy írta.

Tankok a prágai utcán, s a hajnal alkonyi vérben.

Az igazság, nem az újság, Tankok alá szorul éppen.

Tankok a hátha lehetne Máshogy is élni vágyon.

Tankok a Prága-szerte Tankban ülő katonákon.

Mekkora ocsmányság ez! Mekkora mélybe tetőzik! Tankok alatt Husz János és Puskin és Petőfi.

...

Ellensége vagyok tán Oroszországnak? – boldog kissrác, valaha néztem: tankok! – a mieink voltak! Élni tovább hogyan éljek, ha gyűrve gyalulnak a tankok, s tűnnek alá a remények, és mieink ha a tankok?! Míg ez a test nem hull, bárha a végre kész is, s mindegy, bármilyen útra, most az utódot kéri: majd ha borítja sírhant, az legyen írva rája: "Orosz író. Orosz tank taposta halálra. Prága."

Ezt kell tudni minden karddal vagy tankkal győzőnek: a karddal önmagát veszíti el, a tankkal önmagát tapossa halálra. A legyőzöttek pedig feltámadnak. Jó ez a bizonyosság, amikor habozunk életünket adni barátainkért. Jó ez a támasz, amikor az ellenfél fizikai megsemmisítés helyett szellemi halálunkra tör.

Ez pedig az érem másik oldala. Néha rosszabb a biológiai halálnál. Rafináltabb tud lenni ez a küzdelem, az ellenség saját hitünket is megpróbálja ellenünk fordítani, és örök értékek nevében akar engedelmességre kényszeríteni. Az igazi gond számunkra nem a hitetlenek támadása. A legsúlyosabb csapás belülről érheti az embert. Soroljam a tudományos és vallási zseniket, akik elvesztek a harcban? Ismeritek őket. Azt is tudjátok, hogy életre keltek. A tudósok hamarabb, a vallási gondolkodók később. Galilei ellen nem lehetett objektíve érvelni, négyszáz évig tehát abból élt a bocsánatot kérni nem tudó reakció, hogy jellembeli gyengeségekre hivatkozott. A végső tárgyalás, az ünnepélyes jogi és erkölcsi rehabilitáció még ma is terv. Ma Rosmini reneszánszról beszélnek, azelőtt nevét sem hallottuk, oly sikeresen elhallgatták. Marcel Légaut meghatottsággal emlékszik vissza egykori kisközösségi vezetőjére, Monsieur Portalra, akiről ugyanazt mondhatjuk, mint oly sok más un. modernistáról: nagyon szerették egyházukat, s egyetlen hibájuk csak az lehetett, hogy gyorsabban haladtak, mint mások. Jó, ha az embernek vannak barátai, esetleg tekintélyes támogatói, akik elkísérik Rómába, ha behívták beszélgetni, de nehéz a jószemű embereknek, ha ellenséges körülöttük a légkör. Elég sokáig tartott, míg rájöttem: a hagiográfiai irodalomban sem a happy end-es történeteket kell olvasni. Happy end-es történetek csak a gyerekeknek valók, vagy azoknak, akik cukornak vagy rágóguminak használnák az irodalmat. A színes történetek nem mutatnak meg semmit, azokból szépen kihagyják a lélek igazi küzdelmeit. Talán szégyent hozna a rendre, ha kiderülne, hogy egy Teréz nevű kármelita nővérnek milyen gondjai vannak. Nem, nem a típuselbeszéléseket kell olvasni, hanem Mary Ward életét, aki kihívta a hierarchia haragját, mert nő léteire határozott, meg nem ingó meggyőződése volt. S ott a drága Janka, akinek a pere annyira hasonlít a mai koncepciók perekéhez. Mit kellett lelkileg kiállnia ahhoz, hogy a máglyán is tudjon imádkozni! Sokszor megkérdeztem már magamtól, miért nem vont vissza valamit Husz János a teológiai nézeteiből? Hiszen egyedül volt, s megcsaphatta már a füst fojtogató szaga.

Amikor a magam kis hülyeségeivel vesződöm, gyakorta megkérdezem: miért vagyok oly könnyen lehangolódó, miért panaszkodom akkor, amikor igazában véve nagyon jó sorsom van. Miért tör le a jogos kritika is, miért üt meg a másik szava akkor, amikor tudom, hogy nincs mögöttem rosszakarat? E pillanatnyi kitérő után újból elmondom: csak realista hagiográfiákat szabad írni és olvasni. Olyanokat, amelyek írásakor vagy olvasásakor nem kell kacsintanom sem a közönség sem a Hivatal felé. Olyanokat, amelyekben megfigyelhetjük, hogyan dolgozik az emberi lélekben Isten Lelke, s hogyan törekszik a romlatlan emberi lélek az igazságra. S természetesen nincs odaírva, hogy ezt vagy azt Isten Lelke csinálja, s az embernek sincs glória a feje fölött, sem szent a neve előtt. Hívhatják, például, Ivan Gyeniszovicsnak, és foglalkozhat azzal, hogy egy nap végén, 1-2 perc alatt átgondolja: sikerült-e embernek maradni az embertelenség szögesdróttjai mögött.

Ha nem sikeremberek, magasrangú hivatalnokok, bíborosok, vagy stadionszónokok lesznek az eszményeink, hanem megismerjük és megszeretjük a küzdő emberek önálló útját, akkor lehetőségünk van – itt hirtelen megakadtam, mert meghökkentem attól, amit ki akartam, s amit most ki fogok mondani. Igen, lehetőségünk van arra, hogy áldozattá váljunk. Ez a mi perspektívánk.

Igen, lehetőségünk lesz arra, hogy halljuk és elviseljük a szidalmakat és gúnyolódásokat. Lehetőségünk nyílik, hogy megszokjuk a vasajtók emeletenkinti vagy folyósószakaszonkinti csattanását. Lehetőségünk lesz összebilincselve lenni közbűntényesekkel, – és folytassa mindenki, saját élményei szerint. Azáltal lesz erre lehetőségünk, hogy a korábban felsorolt személyektől megtanuljuk, hogy megalapozott hittel kell élnünk, ebbeli hitünkben meg kell maradni, Istenre figyelő lelkiismeretünkön kívül pedig senkinek sem szabad engedelmessé válni. Nem saját tapasztalatomról beszélek, hanem arra a sok egyszerű és nem egyszerű emberre hivatkozva, aki a kivégzés pillanatában is tudta éltetni a szabadságot, a népet, a pártot, Isten, családot, hazát, hogy egyszerűbb tiszta lelkiismerettel meghalni, mint bensőnk által vádolva élni.

Az áldozatok pedig feltámadnak. Ez is adott lehetőség, a történelmi tapasztalat által igazolt lehetőség. Viszonylag röviden megfogalmazható a tétel: „aki elveszíti életét Istenért, megtalálja azt”. Az emberi élet egyik feladata ennek az alaptételnek a megértése és saját példájával bemutatása. Így fordul a kétségbeesés reményé, a panasz istendicsőítéssé, a siralomvölgy az üdvösség terévé.

6. Nyitott kérdés?

Hirdesd azt, hogy az áldozatok feltámadnak, és a gyilkosok pedig pokolra mennek, s máris jellegzetes politikai bélyeget ütöttél magadra. Otthagytad a lelki élet területét, nyers és szenvedélyes lettél, a kegyelem távoli és kifürkészhetetlen útjai helyett leegyszerűsített sémákkal dolgozol. Figyelmen kívül hagyod mindazt, amit a keresztény államelmélet és társadalomtudomány évszázadok alatt létrehozott. Ezenkívül pedig azt teszed, amit az egyház nem tesz: politizálsz.

Gyorsan megnyugtatlak benneteket. Nem azzal akarok foglalkozni, hogy politizál-e az egyház vagy a hívő. Más dolog motoszkál a fejemben, azt szeretném elmondani, még akkor is, ha a választ óvatosan fogalmazom.

Minthogy nem reménykedtünk eléggé a halott vagy nem halott áldozatok feltámadásában, elég szomorúra sikeredett a magyar egyház története a 20. század második felében. Mivel az egyházban ezer évig nem gondolkodtunk – ezt a teljes hívő népre értem – ezért nem tudtuk azt, hogy minden, ami az egyházzal történik, nem a mi gondunk, hanem Istené. Féltettük az egyházat és okosan meg akartuk védeni, ahelyett, hogy Istenre bízunk volna a védelmet. Ha jobban mögé gondolunk a dolgoknak, akkor – magamból indulva ki, de azért elég sok emberre érvényesnek gondolva – az a benyomásom, hogy igazában véve magunkat féltettük, mint az egyházat, vagy ha féltettük az egyházat, akkor azért is féltettük, hogy elveszíti azokat a kereteket, intézményeket, jogállásokat, amelyek jótékonyan védeni látszottak minket. Pedig Istené a felelősség. Ha olyan közösséget akar, amilyen az ő népe, akkor rá tartozik annak a gondja, hogy a világ végezetéig fennálljon ez a közösség, feltéve, hogy a tagok azt teszik, ami közösségbeli kötelességük.

Nem ismertük és még ma sem szoktuk meg az egyház üldözését. Mi már tettünk egy lépést, mert beláttuk és elvállaltuk, hogy nézeteinkért és cselekedeteinkért büntetni fognak minket. Az időnkinti hevesebb reakciókból, érzelmi hullámainkból azért látható volt, hogy tanuljuk még a nyílt szellemi harc stílusát. Időnkint el voltunk keseredve, hogy „így” bánnak velünk, pedig mi „jó” vagyunk. Valószínűleg nem elég hivatásosan üztük mesterségünket a kezdeti időkben ahhoz, hogy átlássuk helyzetünk sajátosságát. A tengerre szálló halász bekalkulálta életébe a halál gondolatát is. Ha nagy a vihar és átcsapnak a hullámok a fedélzeten, akkor hozzáköti magát valamihez, és ereje szerint talpon marad, és kormányozza a hajót. Tudja, hogy „ez” is a halászélet, hajózni mindig kell, nemcsak a napfényes, csendes napokon.

Ez a gondolat alakult ki bennem, amikor nem régen – valamilyen koncepció per kapcsán? – arról olvastam, hogy ha a pap politizál, akkor készüljön fel arra, hogy politikai módszerekkel fognak bánni vele. Világos – gondoltam –, de milyen érdekes ez. Lehet, hogy egy pap, vagy főpap azt hitte, hogy beleszólhat a társadalom ügyeibe, anélkül, hogy bántódása esne? Társadalomfelettség, védettségi érzés, vagy

egyenesen igény fejlődött ki a klérusban? Ezek újkori finomságok, amiket Tomori érsek még nem vett figyelembe, amikor a sereg élére állt. Tudta, hogy a tatárok többet is fognak vele szemben alkalmazni, mint politikai eszközöket. Azt is megkérdezhetjük, hogy mire számított Jézus, amikor az Országról beszélt? Egy ideális lélek szerint persze nem volt méltó az Oltáriszentség titkáról tanító Jézust politikai perbe fogni. A házasság felbonthatatlanságának tana sem látszik politikai kérdésnek. A múlt azonban arról beszél, hogy az érintett külső személyek időnkint nem tudták nem politikai kérdésnek tekinteni az ún. vallási igazságokat. Ha államérdek fűződött egy feleség eldobásához, akkor azt is lefejezték, aki ezt tisztán vallási alapon ellenezte.

Ha a szentáldozás nem egyszerűsödött volna mégcsak nem is sima mágiává, hanem egyesek rutinszerű napirendi pontjává, amit szentmise előtt elintéznek, akkor a kenyértörés szertartása felérne egy főbenjáró államellenes összeesküvés tényével, amit súlyosan kellene büntetni, hiszen a résztvevők arra tesznek fogadalmat, azt pecsételik meg, hogy nem engedelmességek senki fiának, még az államnak sem, csak a lelkiismeretükben megszólaló Istennek. Az engedelmisséget most a nálunk használt értelemben gondoltam. Persze az állam egyetlen szentáldozásból sem csinál politikai ügyet, sőt televíziójában szereti is mutogatni – mi pedig hagyjuk – azt a pillanatot, amikor a papok a hívők tátott szájába teszik azt, amiről a hívők azt gondolják, hogy nem az, ami. Miért is csinálna nagy felfordulást, hiszen tudja, milyen távolság van a kereszténység és a napi áldozás között, és milyen közelség van a napi áldozók és az átlag állampolgárok társadalmi élete között. Az meg egyenesen folklorisztikus érdekesség, hogy létezik a mában is egy sajátosan szublimált és transzcendált emberevési szertartás, amely által a hívők oly erősen reménykednek egy külső varázserő megkapásában, hogy ennek hitében gyakorolják azt is, hogy önmaguk továbbtegyenek egy szalmaszálát.

Azt reméli a keresztény, hogy kesztyűs kézzel fognak bánni vele, miközben a szentmisében énekel: „add, hogy kik most buzgón áldunk, érted áldozattá váljunk”? Nyugaton élő pap ismerősöm, aki korábban áldozattá is vált, azt mondta nekem: „polgári ruhában járok, de felteszem a gallért, mert így észreveszik az emberek, hogy pap vagyok és másképpen viselkednek”. Jó szándékkal mondta, de a szöveg tükröz valamit: a laikus és a pap megkülönböztetését, vagy az erre törekvést. Visszahúzódtatást a politikától, de a kialakult politikai rendszer kedvezményeinek elfogadását.

Sajátos helyzet alakult ki Isten népében. Nem akar áldozattá válni. Azt sem akarja, hogy egyháza veszélybe kerüljön. Kíméli akarja önmagát. A veszélyes helyzetben apolitikusnak vallja magát, hogy az igazság kimondása miatt ne lehessen politikai perbe fogni. Bemenekül a kegyelmi élet várába, s ott várja ki, hogy a világ fia olyan társadalmat teremtsenek, amelyben érdemes papi galléros civilnek lenni. Hogy pedig a kegyelmi vár erős legyen, elméletileg és filozófiailag jó alaposan körülbástyázza, oly alaposan, hogy már se kedve se módja nincs kijönni dogmatikai várából azért, hogy irgalmasságot cselekedjen. Nem a pénzért tett irgalmasságra gondolok. Fizetésért, mégha gyatráért is, karitatív munkát végezni tiszteletreméltó foglalkozás, de mégiscsak munkaviszony.

Sajátos helyzet alakult ki a keresztények körében. Megszületett egy osztályozás a népen belül, amely spekulatív megfontolásokra épül, s nem arra, hogy mi az a tevékenység, amelyet valaki végez, s hogy a szóbanforgó tevékenység ott van-e a Jézus által erősen ajánlottak között. Mivel pedig a figyelem elterelődött másfelé, azért elvesztek a jézusi erények, s ma azon gondolkozunk, hogy szabad-e politizálni a kereszténynek vagy sem, amikor valójában az a kérdés: ki merünk-e mondani alapvető erkölcsi igazságokat, vagy sem. Amikor valójában az a kérdés: vállaljuk-e az ezért járó üldözést függetlenül attól, hogy azt hitüldözésnek, vagy politikai üldözésnek minősítik-e.

Az értékek és foglalatosságok rendbetételével még részben adósak vagyunk. Ha megállapítjuk, hogy mik azok a feltételek, amelyek biztosítják az *evangélium szerint* az emberek megmentődését, akkor kiderül, hogy a megmentés, vagy másképp a megváltás művét, azt a feladatot, amely kiegészíti Jézus működését, minden keresztény lényegileg egyformán képes szolgálni. Stílusbeli és hatékonyságbeli különbségek vannak csupán. Akkor ismét kevesebb lesz egy gonddal, mert nem kell szerzetesrendek alapításán fáradozni, hogy megoldjuk az irgalmasság cselekedeteinek végzését. Ha már keresztények vagyunk, tehát egyik alapvető gondunk a betegek gondozása, akkor fontosabbnak tartom azt, hogy az ápolónak steril legyen a fehér köpenye, minthogy szükségét érezze annak, hogy valamilyen szabású formaruhát felöltve megígérje, hogy gondozni fogja a rászorulókat. Ezt az ígéretet minden kereszténynek meg kellett tenni a keresztségkor, feltéve, hogy a keresztségről tényleg azt gondoljuk, amit a Jézushoz járuló férfiak gondoltak, közéjük számítva Jézust is. Bizony, az első keresztények sok mindent belegondoltak a keresztségi fogadalomba. Mi, valószínűleg, nem nagyon figyelünk az ígéretekre, inkább leköt bennünket egy teológiai rendszer által elgondolt megváltási varázsmechanizmus érvényesülése. Így szokunk hozzá ahhoz, hogy a keresztény élet indulásától – jaj, dehogyan is – a biológiai élet indulásától kezdve minden fontosabb vallási eseményben elsősorban varázslatot lássunk, amit a mindenható Isten művel egy sajátosan megkülönböztetett személy, s csak ilyen által elmondott szavak és műveletek révén. Kevés vagy semmilyen érzék sem fejlődik ki bennünk arra, hogy az eseményhez kapcsolt valóságos életteljesítményt nyújtsuk, vagy másoktól elvárjuk.

„Csak nem azt várod, hogy az egyházban a karizmák birtoklása határozza meg, hogy kik legyenek a vezetők?” – kérdezte teológiailag kifogástalan műveltségű barátom vagy jó tíz évvel ezelőtt. „Miért, erre csak a Fidesznél kell ügyelni?” – kérdeznék ma vissza. Tapasztaltam ugyanis, hogy amikor egy új szervezet friss, nem korrupt, nem tartja többre a hatalmat a becsületességnél, akkor eleve a karizmatikus személyek vannak előtérben. Logikailag teljesen világos és egyszerű a dolog. Meg kell fogalmazni egy feladatot, egy alapvető, egy értéket, s valamely emberi sokaságot aszerint rendezni, hogy az egyedek miként kapcsolódnak a meghirdetett elvekhez. Egy labdarúgó esetében, normális körülmények között, az az irányadó, hogy az adott időszakban milyen a pályán nyújtott teljesítménye. Tehát nem az, hogy milyen viszonyban van az elnökkel, vagy hogy korábban már volt válogatott, tehát eszentül aggastyán koráig mindig válogatott lesz. Borzalmas, hogy ilyen primitív példák járnak az eszemen. Biztos, hogy a vallásilag műveltek megszidnak a párhuzamért. Istenkáromlás összehasonlítani az egyházat egy labdarúgó csapattal. A borzalom másik oka az, hogy aki belekerült egyfajta vallási gondolkodás csapdjába, azt ilyen primitív evidenciák, azaz egyszerű, ősi tények sem ébresztik rá a reális viszonyok elfogadására.

Ha az áldozattá válást nem profilíroztuk volna – egy sajátos, mágikus elmélet elfogadásával – néhány, nem feltétlenül karizmatikus személyre, akik pályájuk indulásakor valószínűleg naívak voltak hitük kilátásait tekintve –, hanem Isten népe egyetemes kötelezettségeként hangsúlyoztuk volna, akkor ez az elv – és nem más, rendszeren kívüli, tehát nem evangéliumi elv – rendezte volna a sokaságot, s azt kellett volna vezetőnek választani, minden más körülménytől függetlenül, aki elsőnek mutatkozott volna a sorban.

A torzítatlan rendezés elvének kell érvényesülni az egyházban, s fel kell hagyni azzal a gyakorlattal, hogy valakik – nevezzük nevén a személyeket – papi kiképzést kapván eleve elfoglalják a sorok első helyeit. Ez manipuláció, amely csakis valamely rendszeridegen ideológia hatására tudott uralkodóvá válni az egyházban. Jézus történetei nem papi történetek. Ha Jézus tényleg arról beszélt, amit látott és hallott az Atya házában, akkor azt kell gondolnom, hogy a Mennyek Országában nincsenek papok. Nem reverendát kell ölteni annak, aki be akar menni oda, hanem mennyegzői köntöst, amit egyébként egy jó szóra a vendéglátó odaad a keresztútról beteretelt vegyes társaságnak. Jézus történetei nem klerikális fölényt kifejező elbeszélések, hanem életképek földművesek, kereskedők, utazók, családapák, özvegyek, halászok, bírók, mozgássérültek és vakok életéből. Az egyik életképen átmegy egy pap és irtalmatlanságról tesz tanúságot. Magam is sokszor elgondolom, mit tennék, ha egy közösségi találkozózt vagy lelkipraktort kellene mulasztani az irtalmasság cselekvése miatt. A világirodalom egyik legszebb története egy apáról szól, aki képes elébe menni visszatérő fiának, az evangélium egyik leggyakorlatibb tanácsát pedig egy csirkefogó, de talpraesett gazdasági vezető viselkedéséből olvashatjuk ki.

Isten népe akkor fog megfelelően reagálni a történelem ilyen vagy olyan kihívására, akkor tud önfeláldozásig menően dolgozni Isten ügyéért, ha ezt a munkát karizmatikus, odaadott és hozzáértő emberek vezetik, s nem állítják le a buzgó nem-pap keresztények munkáját egy mondattal vagy tollvonással olyanok, akiknek esetleg minimális szakértelmük sincs az ügyben, csupán pozíciójuk. Gyenge a magyar értelmiség – állapítja meg Susan Sontag –, s nekem a szívemet üti meg a szó, mivel azonnal az jut eszembe: gyenge a katolikus értelmiség. Én is gyenge vagyok. Nem vagyok elég bátor jobb hitvallónak lenni, nem vagyok eléggé odaadott, hogy tudatosabban vállaljam az áldozattá levést, nem is vagyok eléggé tudatos értelmiségi, hiszen az értelem használata csak másodlagos vagy harmadlagos értékű egy olyan társaságban, ahol az engedelmisség harsány dicsőítése a belépőjegy. Ehhez vagyok szokva. Nem vagyok keresztény értelmiségi – igaz van Vidrányi Katalinnak –, Magyarországon nincs alkotó teológus, de legalább van-e józanul gondolkodó, hite igazságait átgondolni tudó „értelmiségi”? Van-e olyan céltudatosan harcoló, európai látású ember, mint akiket az alternatív szervezetek fel tudnak mutatni? Bár sok nagyítás is van, de mégis meglep annak a sok embernek az áldozatvállalása, aki dolgozott és szervezett 87 előtt, akiket deportáltak, elhallgattak, becsuktak, állásuktól megfosztottak, megaláztak, megverték, megölték. Nem voltunk egyedül, bár nem ismertük őket. Más célokért harcoltak, más módszerekkel. Mégis, ma, bennük találok meg azt a civil szövetséges tábor, amivel előre tudok haladni mély, evangéliumi igazságok megvalósítására. Bennük találok meg a határozott lendületet, a fiatalos célratörést, amit nem fedezek fel egyházamban. Nálunk ugyanis csak a hierarchia teljessé tételére láttam célratörést, meg a Szentanya látogatásának előkészítésére, de azokon a nyílt fórumokon sem tudtunk se célt, se arratörést bemutatni, ahol pedig előállhattunk volna. Egyedül a veszprémi püspök dalol „harsány, új nótákat”, mutatván, hogy az ember nehezen kiismerhető.

A nyitott kérdés így szól: jó-e az országnak, hogy népe igen rossz arányban megoszlik egy szűk beavatott és hatalmat gyakorló csoportra, és egy nagy, tudatlan, csak engedelmisségre szoktatott tömegre? Mivel megtudtam, hogy Szent Ágostonnak jó volt olyan püspök, aki nem hitt a feltámadásban, azért saját személyemben, kézirat formájában, megvallom azt a nézetemet, hogy nem jó az országnak, hogy egyes emberek megkülönböztetett ruhákban járnak, mert azt gondolják, hogy ők más emberek, mint a többi. Nem mások. Ha az ilyenfajta megkülönböztetésnek egyszer a történelemben lett volna értelme, akkor Jézus megtette volna.

Ebben a néhány sorban arra akartam felhívni a figyelmet, hogy a pap-laikus megkülönböztetés az Istenre hagyatkozó áldozatos, célratörő alkotómunka gátja, elferdíti az egyház elveit és gyakorlatát. Türelmesen és a történelmet figyelmen kívül nem hagyva kell dolgoznunk a tisztánlátás érdekében. Mai helyzetünkben

kiindulva azt mondom, hogy Isten Országá megvalósulásának egyik ismérve az, hogy akkor már nincsenek papok az Egyházban. Amint az Atya házában sincsenek.

Ezt így kellett elmondanom, ha hűséges akarok lenni a szavakról és beszédekről vallott, s korábban kifejtett felfogásomhoz.

7. A mi kis hálózatunk

A minap levelet hozott a posta. A feladó, az Elpidia keresztény bázisközösség, nyilatkozatot küld a Bokor katolikus bázisközösségnek. A nyilatkozat arról szól, hogy az 56-os mártírok temetésének kapcsán az Elpidia elítéli az erőszakkal és emberöléssel járó politizálást, amely megőrzi és továbbviszi a gyilkolást az emberiség történelmében, s ezáltal továbbra sem tudja biztosítani a tartós társadalmi békét. Az Elpidia arra kéri a címzettet, hogy ha egyetért a nyilatkozat tartalmával, akkor írásban vagy telefonon fejezze ki csatlakozását a fenti gondolatokhoz.

Tűnődve forgatom a levelet, és különös helyzetben érzem magam. Az Elpidia nem más, mint a néhány személlyel kibővített Műhely, amely ilyen önmeghatározott formában fordul, egészen hivatalosan, a Bokor egészségéhez. Minthogy nincs jogom a Bokor nevében csatlakozni a nyilatkozathoz, magánemberként aláírom. A Bokor egészségét nem tudom megkérdezni. Ha ezt tenném, akkor két-három hónapig várhatnék a bokortagok válaszára. A nyár beálltával meg sem találám a csoportokat. Jót lehet vidulni a tényálláson, de azért érdemes átgondolni a felvetődő elméleti, de a gyakorlatban is fontos kérdéseket. Annál is inkább, mivel nemrég a Pálmaág bázisközösség tett nyilatkozatot egy újságban, amire szintén lehetne reflektálni. Ámde nincs jogom reflektálásra.

Tekintsük először belülről a kérdést. Vajon nem szeparatista törekvést kell látnunk abban, hogy néhány bokortag nem éri be bokortagságával, illetve a Bokor valamelyik közösségéhez, csoportjához tartozással, hanem egy új nevű bázisközösség tagjának jelenti ki magát, s ebben a minőségében odáig megy, hogy saját Bokrát nem a belső információs láncon szólítja meg, hanem független közösség módjára, kívülről. Avagy inkább az a helyzet, hogy a jelenség helyes törekvést fejez ki, sőt ez az egyetlen helyes kifejeződése a hálózat egyes áramlatainak vagy tevékenységi köreinek? Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nem íróasztal-munkát végzünk akkor, amikor a kérdést taglaljuk. A Bokor életében már korábban is kialakultak különféle csoportközi együttesek, amelyek hosszabb-rövidebb időre vállaltak meghatározott, közös tevékenységet. A munka jellegének megfelelően lazább illetve szorosabb kapcsolat létesült a tagok között. Így dolgoztak együtt a görög, latin vagy héber nyelvet tanulók, a teológiai tanfolyam vagy a női egyetem résztvevői, az iszákosmentő csoport tagjai, a Tamás-evangéliumot elemzők és így tovább. Ha akarták volna, ők is nevet választhattak volna, s beszélhettünk volna a Grammatika nyelvtanuló közösségről, a Femina vagy Abstinencia csoportról, amely elnevezések mögött egy pontos célra irányuló társaság állt volna a közösségi kapcsolatok egyszerűbb vagy bonyolultabb rendszerével, amelyek azonban nem helyettesíthették volna, amint nem is helyettesítették azokat a szálakat, amelyekkel a célcsoportok tagjai saját alapközösségeikhez kapcsolódtak. E korábbi alakulatok, amelyek egy ideig működtek vagy még ma is megvannak, első mintái lehetnek azoknak a járulékos közösségeknek, amelyek további szaporodása várható a Bokor életében.

Az utóbbi években közösségünk számbeli növekedése, illetve a környező világból érkező behatások sokfélesége miatt, változatos nézetek, illetve tevékenységek alakultak ki a Bokorban, s ez a sokszínűség nem központilag megtervezett és megvalósított döntések eredménye volt, hanem a bázison született, maguknak a reagáló egyedeknek a kezdeményezése alapján. Nem kétséges, hogy mostanság a politikai mozgások ébresztettek belső, bokorbeli mozgásokat, de emellett az elméleti teológiai munka is összehozott többeket. Egy-egy nagyobb város sajátos adottságai szintén keretet kínálhatnak bizonyos kapcsolatok létrejöttéhez. Eljutottunk tehát abba a korbá, amikor a Bokor genetikus vagy félgenetikus struktúrájára épülve másodlagos képződmények jöhetnek létre, s ezek a csoportközi munkára épülő hálózatok többek is lehetnek, mint egyszerű célfeladatot elvégző munkacsoportok. E másodlagos hálózatokban megindulhat egy olyan tevékenység, amelynek alapjai a Bokor által vallott elméleti alapokon nyugszanak, s amely arra irányul, hogy a Bokor elméletét átültesse a gyakorlati megvalósítás különböző területeire. A „Leltár” megjelenése óta különösen megnövekedett az érdeklődés szolgálataink iránt, s ez az érdeklődés azt is jelenti, hogy az illető területen lehetőség is nyílik a cselekvésre. Azt már régóta tudjuk, hogy ha a létünket és jellegünket meghatározó bázismunkát elsődlegesnek tekintjük, akkor nem foghatunk bele mindenbe, el kell döntenünk, kik azok a hozzáértő, vagy kedvet érző személyek, akik még meglévő energiájukat egy közös célra képesek irányítani. Egy másodlagos hálózatot tervezhetünk összbokor elhatárolás alapján, de létrejöhet spontán módon is, ha az azonos érdeklődésű és törekvésű tagok egymásra találhatnak, és ezt a találkozást tartós képződménnyé érlelik. Ha a Bokor tagjai vállalkozó kedvűek és van képzelőerejük, és persze nincsenek gátló tényezők, akkor a közösség ágakból és ágacskákból, gallyakból épülő struktúrájára többszörös hálózatok is feszülhetnek, amelyek nagyon sokféle belső és külső feladatot láthatnak el.

A magyar társadalom mozgása következtében most olyan jellegű hálózatokra van szükség, amelyek felveszik, feldolgozzák a külső társadalmi közeg hatásait, igényeit s ezekre megfelelő választ adnak. Maga az a tény, hogy az ember a Bokorhoz tartozik, még nem teszi alkalmassá arra, hogy beszélni tudjon akármilyen kérdéstről. Magam, például, szinte válságba jutottam, mert úgy érzem, hogy tanult szakmámnak semmilyen hasznát nem látja a közösség, illetve, aminek hasznát látná, ahhoz nem értek szakszerűen. Korunk hőse a történész, a közgazdász, a politológus, a szociológus, az irodalmár. Ők azok, akik feltárják és értelmezik a múltat, akik kivezethetnek bennünket a gazdasági válságból, akik elmondják, milyen parlamentet és politikai berendezést kell létrehozni, hogy legalább igazságosság legyen; a szociológus új emberi és csoportkapcsolatokat javasol, rámutat arra, hogy mitől szenved az egyén vagy a társadalom, az irodalmár pedig a politikai szférától az egyén belső világáig kalandozva ábrázol, szembesít és megindít. A Bokornak szüksége van olyan emberekre, akik értenek a tudományokhoz, s akiknek révén informális kapcsolatba tudunk jutni a külvilág szakembereivel. Ezeken a szálakon mozoghatnak be és ki az értesülések. Szükségünk van arra, hogy megértsük a tényeket azért, hogy elmondhassuk a világnak: az adott helyzetben merrefelé van az Ország. Ezt hozzáértő emberek nélkül nem tudjuk megtenni. Az evangéliumot szorongatva még nem mindig vagyunk képesek egy egyedi esetben megoldást javasolni. Ezért csak üdvözölni lehetne, ha vállalkozó szellemű testvéreink létrehoznák a Bokron belül a Historia, az Ökonomia, Politika vagy Literatura bázisközösségeket azzal a szándékkal, hogy kialakítsák e területek bokorszemléletét, s ennek alapján párbeszédbe bocsátkozzanak a tudományok más művelőivel, képesek legyenek evangéliumi alapú állásfoglalások, javaslatok szerkesztésére, illetve a valóság irodalmi szintű ábrázolására. Miközben elmélyednek a munkában, együtt is imádkozhatnak, emberileg is közel kerülhetnek egymáshoz, egyszóval, oly sokoldalúvá és barátivá is tehetik különleges rendeltetésű hálózatukat, amilyen mélyé csak akarják.

A Bokor különös helyzetbe jutott az elmúlt évek során. Kifejlesztette az erőszakmentesség hazai elméletét, tíz éven át szállította a börtöntöltelékeket az ügy számára. Írt, beszélt, prédikált, tüntetett, együttműködött, levelezett, javasolt és bírált – de sehol sem szerepel aláíróként a neve. Ha az utókor történésze meg akarja írni e reformidő történetét, és nem leli meg a Karácsonyi Ajándék dokumentum kötetét, akkor azt fogja megállapítani, hogy a polgári szolgálat érdekében a Bajcsy-Zsilinszky Társaságtól a Fideszen és a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat körön át az SzDSZ-ig mindenki tett valamit, kivéve a Bokrot. Talán csak akkor lel rá a közösségre, ha a primási levéltárban kutatva kezébe kerül a Bulányi-üggyel kapcsolatos levelezés. Tudjuk, mi ennek az oka. Egy bizonyos idő óta nem nyilatkozhattunk a Bokor nevében, mivel hol a nyilatkozat szövegében, hol pedig egyáltalán a nyilatkozás megengedettségében nem tudtunk megegyezésre jutni. Lett legyen pedig a nyilatkozat akár a polgári szolgálat, akár az egyházügyi törvény, akár Bulányi György rehabilitációja, akár a püspökválasztás módja, akár a halálbüntetés eltörlése ügyében.

Üdvözöllek, Elpídiá! Ha tehetségedhez időd és szorgalmad is lesz, akkor megszülethet az a közösség, az a fórum, amely révén a Bokor által felismert, de a gyakorlat vagy az alkalom számára *általatok* megfogalmazott evangéliumi eszmények eljuthatnak oda, ahová az örömhír szerzője szánta, a megkövászósítandó világhoz. Ablak is lehetnek, amelyen át kilátunk a világra, s általatok sok valódi érték juthat el hozzánk. Ezeket ti fedezitek majd fel, s továbbbíjátok majd nekünk. Örömmel és várakozással figyeljük munkátokat! Így nyilatkoztam volna a Bokor képviselője nevében, ha az Elpídiának módjában lett volna bejelenteni megalakulását és terveit. Mivel azonban már nyár van, beérem azzal, hogy egy elmélkedésbe ágyazom saját üdvözlő táviratomat. Sok szerencsét – gondolom magamban –, s legyenek szerények – teszem hozzá –, hiszen most sokan figyelik: hasznos élcsapat, avagy egy ezoterikus elit klub alakult-e. Hogy Isten ügyéért, barátaitok közösségeiért vagy önmagatok érvényesüléséért dolgoztok-e. Ha sikerül példát mutatnotok, akkor megint előre léptünk, s e gyakorlati eredménynek fontos elméleti értéke is van.

Igen, a Bokor jelen pillanatban létének nagyvonalú kockázatásával dolgozik. Azok, akik hatékonyabban cselekvő, hogy úgy mondjam, ütőképesebb közösséget szeretnének látni, gyakorta bosszankodnak tehetetlenségünkön. Mondani vagy tenni kellene valamit, mégpedig egy szívvel és lélekkel, de a teljes, kivétel nélküli egység nem jön össze. A lelkiismeret szabadságának törvénye viszont alapvető nemcsak a Bokor, hanem minden tisztességes társulat életében. Nem hozhatom a másikat abba a helyzetbe, hogy gondolt valamit, amikor nem gondolta. Lehetnek azonban olyan bokortagok, akik egy kérdésben egyformán gondolkodnak. Még az is lehet, hogy nem pontosan egyforma a gondolkodásuk, de megengedik társaiknak, hogy meghatározott keretek között nyilatkozhatnak az ő nevükben is. Van bennük türelem, amely tud igazodni mások kezdeményezéséhez, mint ahogy egy kiránduláson nem vitatkozunk minden útelágazásnál, ha tudjuk, hogy az éppen most elől lévő barátunk végső soron ugyanoda akar eljutni, mint mi.

A Bokor jelen pillanatban létének nagyvonalú kockázatásával él, mert fontosabbnak tartja, hogy az evangélium szabadságára eljutott ember kényszer nélkül képviselhesse azt, amit Jézus tanításának lát. Ha a Bokor az önmagát definiálás és önmagát féltés ideje után eljutott oda, hogy fontosabb számára Isten igazsága, fontosabb számára ennek az igazságnak a képviselője akkor is, ha ebbe belepusztul vagy feleslegessé válik, akkor fényesen tanúságot tehet Isten ügye mellett, mert aki küldője dicsőségét keresi, s nem a magáét, az igaznak minősül. Simone Weil írja a L'enracinement egyik fejezetében, hogy az az

ország, amelyik teljes egészében az erőszakmentesség híve volna, az elvesztené az államiságát, s valószínűleg letörlődne a politikai térképekről. A szellem, a hit és a gondolkodás története azonban úgy tartaná számon azt a népet, mint tanúságtevőt Istenről és az élet tiszteletéről. Lehet, hogy aránytalan az összehasonlítás, de ilyen érzéseim vannak, amikor többé már nem féltém a Bokrot és odaszánom Isten terveinek.

Néhány héttel ezelőtt Ágival a bükki őserdőben jártunk. Hatalmas, szürke oszlopok emelkedtek fejünk fölé, a magasba, amerről beszüremkedett a fény. Erős, hibátlan törzsek sorakoztak egymás mellett, hirdelve az élet diadalát. Tűnődve nézegettük az óriási fákat. Igen, igen, ezek valóban tekintélyes növények, de egy sem volt olyan, amelyet ketten ne tudtunk volna átfogni. Aztán megoldódott a rejtély, mert egy magyarázó tábla elmondta, hogy a bükkfa 80 éves korában elkezd öregedni. Ha majd a halott törzs végigzuhan a földön, akkor az így keletkezett napfényes nyíláson fiatal sarjak törekednek a világosság felé, míg az öreg fa anyaga táplálékul szolgál az új életnek. Való igazság, az avarban fekvő korhadt, törött törzsek sem voltak sokkal vastagabbak az élőknél. „Ez az erdő törvénye” – így a tábla.

A Bokor is növény, s ha így van, nem kívánom, hogy kivételezzen velem, mert nem is kivételezhet, a létezés törvénye. Ha az a dolgok rendje, hogy a fának is meg kell halni, akkor beleegyezek ebbe a léttörvénybe. Nem akarom konzerválni a Bokrot, mert a konzerv már élettelen, ízét, színét, rugalmasságát veszített valami. Inkább szeretném tudni halottnak, amelyre tisztelettel és megbecsüléssel emlékszik mindenki, mint elretentő múmiának, amely egy letűnt kor mában élő kísértete.

Különös, ma este megszabadultam egy gondtól. Könnyű lettem, felszabadult és jókedvű. Mint aki megértette a lét titkát, s bár tudja, hogy e titok fölöttem is úr, mostantól kezdve már önzésétől, létfélelmétől megszabadulva éli életét és járja az útját. Már csendes humorral nézi aggódó tegnapi önmagát, s figyelmét termésére, magvaira, vagy a tövéből sarjadó hajtásokra fordítja. Igen, ez a holnapi élet. Vagy belőlem, vagy mellettem, de ugyanazzal a léttörvénnyel ugyanazon Nap felé tör az élni, felnőni és termést hozni akaró élővilág.

Kellett ez a vargabetű, mert utána jobban át tudom tekinteni helyzetünket. Igen, mostantól fogva tehát lesz a Bokor hálózatában egy másodlagos hálózat, egy szűkebb bázisközösség, amely érteni fog a politikához, s el is mondja azt, amit egy erőszakmentes közösség hozzá tud adni a társadalom berendezkedésének javításához, a gondok megoldásához. Legközelebb talán a gyerekek nevelésével, iskoláztatásával törődő szülők Educatio nevű hálózata fogja meghatározni önmagát. Bárhogyan is legyen, eljőhet az ideje annak, hogy e hálózatok révén a Bokorban meginduljon egy sokfajta alkotó munka, s mindaz, amit a Bokorban itt-ott már felhalmoztak tapasztalat és elméleti ismeret szintjén, e közösségek révén kimondható, átadható, társadalmi közkinccsé tehető legyen. Ezek a hálózatok majd nyilatkoznak a saját nevükben, senki mást nem kötelezve, s ezáltal nem is sértve. Ezek a hálózatok elmondhatják, hogy a Bokor élnek, hogy a Bokor termette őket, hogy a Bokor inspirálta őket, hogy ők a mieink. Addig fogják ezt mondani, amíg a Bokor egésze elvileg egyetért minden ilyen vállalkozás jogosságával, s amíg sértetlenek a Bokrot s a hálózatot összekötő szálak. Ha ezek a szálak megsérülnek, akkor tönkremehet a másodlagos hálózat, de önállósíthatja is magát. Ekkor új hálózat, új független bázisközösség születhet. Így lehet a Bokor sok bázisközösség egységes alapja, más esetben pedig új bázisközösség szárnyrabocsájtója. Az idő majd megmutatja, mire jutunk.

Aki szabadnak tudja és akarja saját barátait, munkatársait, az elfogulatlanul tudja nézni és értékelni más közösségek életét és célkitűzéseit. Önmagunk egymásközi szabadságának biztosítása a bokrok közti megértés és szabad együttműködés alapja. Tovább szélesítve a kört: a házon belüli szabadság a vallások közti szövetség feltétele, az ökumené létrehozója. Hosszú az út odáig, de valahol elkezdődik. Itt, közel, mindennapos dolgainkban. Mi akarjuk a kezdést, s a kezdet után a folytatást. Hogy ez meglegyen, gondolkodni is akartunk. Az Elpidia beköszöntése révén ilyen gondolatokra jutottam. Tisztelettel felkínálom a témát nektek is, hogy minél több jó megoldás szülessék.

8. Akiket a történelem szele megcsapott

Nap süt az utcán, valahol madár csiripel. Száraz, tompa meleg ölel körül, hideg vízzel lemosott arcom újból égni kezd. Múlik az idő, egy újabb óra elszaladt. Teszem, amit mindig teszek írás előtt: izgek, mozgok, forgolódom. Ezt kinyitom, azt becsukom, amit ott feljegyeztem, átmásolom ide. Felírom a címet, majd kiradírozom. Átmegyek a másik szobába, fellapozom Ahmatova Rekviemjét, áthozom, leülök, olvasom. Sőhajtozom, elbámulok valahová. Látom a Néva széles tükrét az Ermitázs előtt, a távolban a Péter-Pál erőd tornyait. Egy világot, amelyet fiatalként gyűlöltem, s öregedve, végül is megszerettem.

(Javaslat a rendezőnek: szóljon a háttérben munkásmozgalmi dal, de csak olyan hangerővel, hogy ne zavarja az előtérben álló felolvasót, aki a Rekviemet mondja.)

AJÁNLÁS

Ennyi fájdalomtól hegy ledőlne, nagy futó folyam megállana.
De a lakat nem törik le tőle.
Mögötte, a rácsoknak ütődve,
vergődik a rabság bánata.
Valahol nap hajlik nyugovóra, valakit friss szellő meglegyint ...
Mi csak állunk. Nem is tudunk róla.
Zár nyílását lessük, jaj mióta, s katonák nehézkes lépteit.
Felkeltünk, mint hajnali misére, mentünk elvadult utcákon át, némán, halaványan, félig-élve gyülekeztünk.
Mindnyájunk reménye énekelte messze halk dalát.
Ítélet ... És ott áll egymagában, távolesve már mindenkitől.
Mint kinek szívét egy kés kivágta, megy csak, fel-felkelve, földre rántva, botladozik ... tovább ... míg kidől ...
Merre vagytok két keserves évem barátnői, véletlen sereg? Szibéria hóförgetegében mit láttok a ködlő hold
körében? Láttok-e? Búcsúzom tőletek.
1940 március

BEVEZETŐ

Akkortájt csak a halott mosolygott, mert örült, hogy békességre lel, és Leningrád hányt-vetett kolonc volt
börtönei közt, fölös teher.
Elítéltek, ezrével vonulva, vitték kínba-dermedt életük, mozdony sípok felsikoltó, kurta búcsúszava röppent
csak velük.
Ártatlan vergődött Oroszország, nézte némán halál-csillagát.
Testét szörnyeteg csizmák taposták.
Egy-egy sötét rabkocsi megállt ...

1

Hajnali sötétben jöttek érted.
Mint koporsót, úgy kísértelek.
Ikon előtt a mécs tövig égett, sírtak odabenn a gyerekek.
Emlékszem az ikon hidegére szádon, s verejtéked hogy szakadt ...
Mint kivégzett sztrelec felesége, üvöltök a Kreml fala alatt.
1935

2

Hömpölyög a lassú Don, hold lebeg az ablakon, nagy kucsmája félrevágva, lép a házba, arca sárga ...
Jaj, beteg vagyok, beteg, magam vagyok, rettegek! Fiam rab, uram halott.
Értem imádkozzatok!

AZ ÍTÉLET

Lezuhant a szó, mint hegynyi szikla, szétzúzta még élő mellemet.
Hiszen tudtam. Rég meg volt ez írva ...
Túlélem még ezt is, meglehet.
Kezdenem kell még ma hány dologba! Szívemet kővé dermedzteni, emlékeim gyilkolni halomra, és valahogy
újrakezdeni.
Pedig ... forró zümmögésű nyár van, s mintha ünnep. Derűs nap ragyog.
S most a szó ... Bolyongok puszta házban.
Tudtam: egyszer erre virradok.
1939 nyarán

EPILÓGUS

1.

Láttam én földre bukni arcot, és rettegést: szem résén villogott, fájdalom-ékirással telerajzolt kőtáblát:
megtört homlokot, láttam sötét és hamvasszőke fűrtöt ezüstfehérre válni hirtelen, láttam, ahogy száz
szögletében hűdött, száraz mosolyban ráng a félelem.
Most érettek is könnyögök én, kik ott álltatok mögöttem, előttem hóförgetegben, júliusi hőben a vakítón
vöröslő fal tövében.

II.

Üt új órája az emlékezésnek.

Titeket látlak, hallak és idézlek: őt, aki eltántorgott holtraváltan, őt, akit annyit, s aztán sose láttam, meg őt, aki szép haját hátrarázva "Mint haza járok ide!" — magyarázta.

Jó lenne mindüket nevéen neveznem.

De lista nincs. Nyomukat hol keressem? Megfontam hát elhullatott beszédük, emlékül nagy lepelle szőttem értük, emlékeimből el nem múlhat egy sem, és őket újabb bajban sem felejttem.

S hogyha fojtó tenyér tapadna számra, amely százmilliók nevét kiáltja, gyászfordulóm emlék-idéző napján kívánom: Ők is így gondoljanak rám.

És ha valaki ebben a hazában úgy akarná egyszer, hogy szobrom álljon — legyen! Hogy voltam, hadd hirdesse emlék.

Csak azt hagyom meg, szobrom hol emeljék: ne a tenger partján, ahol születtem, a tengerhez már semmi nem fűz engem, és ne a cári kertben — ott egy árnyék vígasztalan engem keresve jár még, de itt, ahol a vasreteszt igézve háromszáz órát álldogáltam érte.

Hogy ne kísértsen ott se, a síron túl: fekete rabkocsi fékez, csikordul ...

Hogy elfelejtsem ajtó csappanását, öreganyó sebzett-vad jajdulását ...

Csillog majd szobrom mozdulatlan arca, mint könny, megolvadt hó csorog le rajta.

Burukkol a börtön galambja messze, s hajók szállnak a Néván ködbe veszve.

1935 — 1943

Miért kell nekem elmékedéseket írnom? Miért kell száraz prózába törni a rímet, miért kell lekaszálni és kazalba rakni a mező virágait? A sóhaj akkor szép, amikor megszületik, a bánat pedig akkor, ha megbékélésé oldja az idő. Mi végre való a bolyongás régvolt emberek egyszeri történetei között? Kóborlás az árnyak birodalmában, ahonnan már nem tér vissza senki? Künn az utcán hevül a nyár, szorgosan vagy lomhán járnak az emberek, valahol a túlsó hegyoldalon kattog a piros vonat, s könnyű motor zúg el az ablak alatt.

Miért kell nekem *ilyen* elmékedéseket írni? Nemde bokortag vagyok, célratörő jézusi aktivista, aki elméleti tudásával felfegyverkezve építi az Ország kisközösségeit. Hisz Istenben, hisz az igaz szó erejében, a cselekvés hatásában, a mítoszok elmúlásában, minden igazságra eljutásban, a szeretet közösséget teremtő erejében. Képviseli az evangéliumi eszmét, néha a szellemi erőszakot megközelítő erővel. Miért kell megírnom száraz módszertani eszme-futtatás és határozott, gyökeres kritika után, mintegy a Bokor halotti beszédét? Miért nem vagyok építőbb, sok szép után miért vegyítem néhány mondat fekete tónusát a ragyogónak vágyott képbe? Du blanc au noir – fehértől feketéig – mondja a francia szólás, s ez olyasmit jelent, hogy eljutni az egyik végtől a másikig. Úgy veszem észre, hogy ha tartósabban gondolkodom, előbb-utóbb felébred örömben a bánat, vagy szomorúságom mögött a remény. Mesemondó, krónikás típus vagyok, nem hadvezér. Zeneszerszám, amely sugározza a megütött hangot, de mögötte csendesen zúg az egész tartomány. Ember vagyok, aki egész értelem- és érzelmvilágával tapad Istenhez és az emberekhez, s aki napról-napra többet lát abból az agóniából, amivel az igaz embernek előre kell törni magát a szűk úton a szűk kapu felé. Aki napról-napra győződik meg arról, hogy csak energiák feláldozása árán találkozhat az ember – tudva vagy nem is tudva – Istennel. Izzadva dolgozni, szédülve virrasztani, sápadtan sorbanállni, irgalmasan odahajolni, csendesen megsímogatni, tépelődve tervezni, nagylelkűen megbocsátani: mind-mind energia, életünk mécsesének olaja. Nélkülözhetetlen olaja. S miközben egész személyiséggemmel csapongok „a fehértől a feketéig”, azt szeretném elmondani, hogy Isten közel van az igaz emberekhez. A szeretet áldozataivá váló emberekben ott van Isten. Ő mondta. Ott volt tehát a beszélőre sorakozó asszonyok között, együtt lépdelt vagy tántorgott a légerek felé hajtott foglyokkal, koplalt az éhségstrájkolókkal, rejtőzködött az üldözöttekkel, gyászolt az özvegyekkel és árvákkal. Most csak erről az Istenről tudok beszélni, mert nekem így nyilatkozott meg, előttem nem a csipkebokor lobogott, hanem bombák által felgyújtott házak égtek, s gyermekkoromban elhagyott, lepecsételt zsidó lakásokat látott a szemem.

Századom gyermeke vagyok, s a szavak szigorú szorításában csak egyféleképpen énekelhetek igaz éneket. Lehet, hogy a nagyvilágban sokfelé csendülhetett meg örömda, hogy Pittsburgh-ban és másutt boldog körtáncot lejtettek a Lélektől indított emberek, de 68-ban kegyetlenül rivallt be a sors-motívum Kelet-Európa térségeibe, és a Csehszlovákiát megszálló katonák sokféle, de könnyen érthető nyelveken beszéltek. Nem tehetek róla, számomra ez az élmény, ebben található az ember üdvösségének vagy kárhozatának kulcsa.

Tanú vagyok, akinek arról kell tanúskodnia, amit látott, hallott, megtudott. A személy önazonosságáról és a szövegek hitelességéről vallott felfogásom erre kötelez. Tanúságom érvényes, mert lényegi kérdésekre vonatkozik: a hitvallásra, a lelkiismeret és a személy lelki illetve fizikai szabadságára, az elnyomásra és jogtiprásra, az igazságra és a félrevezetésre, a valódi és hamis tekintélyre, a szelídségre és az irgalomra, és még más dolgokra is, amelyek valóságosan ott lesznek az emberek életében az ítélet napjáig. Lehet, hogy a viktoriánus kor embere gondtalanul leélhette életét, nekünk azonban más sors adatott. Minket megcsapott a történelem szele, s bár életben maradtunk, de súlyos tapasztalásunk egy életre magához láncol.

Ma már kopott, szegényes hadseregnek tűnhet valakik számára az a lelkes kis csapat, amely a 60-as évek végén újrakezdte a közösségi életet, újra vállalta a tanúságtevést, s ha kell, az áldozattá válást Jézusért. Tegnap is mondtam, ma is mondom: néha szorongás fog el, amikor az új idők új szónokait látom, s felmérem, hogy tudásom elmarad az övéké mögött. Az nem vigasz, hogy sokuknak azért volt módja okossá válni, mert megtették azt a diszkrét gesztust, ami a korábbi időkben kellett a fennmaradáshoz. Sőt, éppen nyugtalanít, mert nem tudom, hogy az új idők új kísértései mikor csábítják tévutakra őket, s mikor kezdik majd ismét azt magyarázni, hogy korszerűtlen, téves vagy éppen ellenséges az, amit csinálunk. A lecke adott: úgy kell veteránként szolgálni, hogy elkerüljük a tudatlanságból és hozzá nem értésből adódó neveltségességet vagy éppen károkozást, de képesek legyünk megítélni a módszerek és cselekedetek Országhoz illését vagy nem illését. Többet kell visszavonulnunk, hogy elvégezhessük e korszak végén kötelező összefoglalást, és meghatározzuk azokat az alapértékeket, amelyekkel az új életbe indulhatunk. Több, nagyon mozgalmas év után, amikor szinte reflexszerűen cselekedtem, nagy erővel vágyódom a csendes gondolkodás cellája után, ahol egy ideig nem érnek behatások, ahol nem csörögnek telefonok, ahol lelkem megnyugszik, látni kezd és új ösztönzést kap.

Mert hatások vannak. Özönnel. Személyek vagy szervezetek tucatjai fordulnak felénk kapcsolatteremtés, együttműködés, vagy éppen programadás céljából. Nagy a veszélye annak, hogy alapvető elméleti vagy gyakorlati bázismunkánk esik áldozatul mások mohó, nem egyszer érezhetően önző szándékainak. Szívesen látnának bennünket erkölcsi támogatóként pártserű szervezetek, segédmunkásként különféle társadalmi képződmények, közművelődési intézmények, körök, klubok, állami bizottságok. Ne vegyen le lábunkról, ha dicsérik lelkiismeretességünket, buzgóságunkat, áldozatkészségünket. Mi legyünk azok inkább, akik ötletzappal árasztják el az érdeklődőket. Így a haszonlesők hamar el is tűnnek.

Finomabb és több megfontolást igénylő a külföldiek jelentkezése. Békeszervezetek, egyházi szervezetek, lelkeségi irányok, lelkiismereti tiltakozók, emberjogi aktivisták, pártemberek érkeznek hazánkba. Tagságot kínálnak, módszert ígérnek, közös akciókat sürgetnek, külföldi meghívásokat nyújtanak át. Itt is gondos szűrésre van szükség, mert külföldi konferenciázástól nem feltétlenül mennek előre az ügyek. Naív beszerződésünk egy külföldi aktivista prémiumát alapozhatja meg, aki aztán majd nem hagy békét, hogy ugrándoztatásunk révén kitölthesse jelentési formanyomtatványát. Nagyon meg kell nézni, kire számíthatunk, akitől mi is remélhetünk erkölcsi vagy elméleti támogatást, aki barátunkká válik, akit komolyan érdekel életünk. A nyugati szervezetek most piacot látnak a kinyíló keleti országokban, s gyakorta ráanksóznak otthon már kevésbé keresett áruikat, szívesen gyarapítanák létszámukat magyar tagokkal. Hallgassuk meg őket, de lehetőség szerint maradjunk függetlenek. Teremtsük meg – ha van erőnk – azokat a hálózatainkat, amelyek az új, szabadabb körülmények között elvégezhetnek valamilyen munkát, de csak azért vállalni valamit, mert ránk tukmálták s nekünk nem volt időnk, erőnk vagy eszünk elhárítani a rábeszélőket, teljesen fölösleges még akkor is, ha ezt valamelyik nyugati nagyhatalom lobogója alatt, vagy valamely kiváló szerzetesrend formaruhájába öltözve tehetjük. Keressük meg keresztény hagyományainkat és azokra építkezzünk. Vegyük észre azokat, akik a mennyország magyar csillagai és kövessük őket. Naponta imádkozom szülővárosom szülőtte, Szent Erzsébet mellett, s azon gondolkodom: vajon Teréz anyának kell Magyarországra jönni, hogy a magyar egyházban felébredjen az a fajta karitatív szellem, amely nem az idős papok és szerzetesek szociális otthonainak, nem is a tehetősebb hívek kápolnával és orvosi rendelővel ellátott nyugdíjas panziójának, és nem is az állam gondatlanságát felemásan helyreütő kórházaknak a létesítésében merül ki, hanem éppen azokkal foglalkozik, akiknek az égvilágon senkijük és semmijük nincs? Vajon Teréz anya látogatása azt jelzi, hogy bennünk sem ötlet, sem érzék nincs arra, hogy az egyház keretei között gyámolítsuk az elesetteket? Teréz anya magyarországi látogatásával tovább folytatódik Észak misszionálása Dél által? Aminek éppen fordítva kellene lennie? Óvakodjunk azt hinni, hogy a világszerte elterjedt lelkeségi irányzatok eleve értékesebbek másoknál. Azért, hogy egy szervezetnek a világ 60 vagy 80 országában lehessen helyi szervezete, fizetnie kell valamit. Annyit biztosan fizetnie kell, hogy lemond a teljes evangélium hirdetéséről. Tesz valami speciálisat, s ennek fejében eleve, vagy hallgatólagosan, vagy nem is hallgatólagosan, lemond más igazságok képviseléséről vagy megvalósításáról. Azzal áltatja magát, hogy „ott lehet”, ahelyett, hogy észrevenné, hogy néha rendkívül, máskor egyszerűen pofátlan átverés áldozata lett amiatt, hogy saját „művét” elébe helyezte az evangéliumnak. Balaguer atya Opus Dei-je a vezetőnek feltétlenül engedelmeskedő, tehát lelkiismeretlen emberekből áll. Roger testvér megígérte a vallás rabtartójának, Miklós Imrénének, hogy magyarországi látogatásakor nyilvánosan egy szót sem fog szólni, s így is tett. Teréz anya hallatlan ügybuzgósággal repked a világban, s Isten bizonyára jobbjára ülteti mindazért, amit a valóságosan elhagyottakért tett, de azért – bízom benne – végtelen finoman megkérdi tőle: te, Teréz, miért nem válaszoltál egy szót sem Vadas Évának, amikor arra kért, hogy Nobel-díjad erejében mondj valamit evilág urainak arról, hogy a háború istentelen, s derék emberek azok, akik nem vállalnak ütést senki parancsára. Hiszen máskor, kevésbé fontos ügyben válaszoltál neki. A rendalapítók, a mozgalmatszervezők, a stadionprédikátorok általában elég okosak ahhoz, hogy tudják: mit lehet mondani valahol és mit nem. Mert nekik „ott kell lenni”, „oda kell menni”, mintha nélkülük az evangélium el sem juthatna oda, ahol egyébként teljesebben ott van egy pályamunkás, egy mosodai alkalmazott, egy sofőr, egy kirakatmosó, egy szállítómunkás, egy éjszakai takarító szavában és baráti körében. A diktátorokkal és gazemberekkel kezét fogó nagy egyéniségeket bálványozzuk, a diktátorok és gazemberek keze által sujtott

tanúságtevőket, főleg, ha modortalanul kifakadnak, egyházas lelkületet nélkülöző, pokróctermészetű alakoknak tekintjük. Ezenközben kedves földim, a cseléddé vált királylány, aki meg is kapta a cselédeknek kijáró „protokollt”, csendesesen nézegeti a kötényében illatozó rózsákat. Ha életében nem becsülték, legalább halála után gondoskodtak arról, hogy méltó csoda díszítse életrajzát.

Jól tudom, mivel játszom, amikor ezeket a sorokat írom. Ha valaki hozzányúl a hívők bálványaihoz, sokak szemében már megírta az ítéletét. Minthogy azonban tegnap „eltemettem” a Bokrot, azaz megfogalmaztam, hogy a Bokor nem lehet csúcsérték Isten csonkítatlan evangéliumával szemben; továbbá ezáltal magam alól is potenciálisan kirúgtam a vallási érvényesülés egyetlen, számomra lehetséges intézményének talapzatát, ezért nyugodt a lelkem, és ezzel a lélekkel odafordulok saját feladataimhoz, mivelhogy egyéniség aztán tényleg tizedannyira sem vagyok, mint akiket bírálatom tárgyává tettem. Dehát – mentségemre legyen mondva, s az övékére is – nem emberekkel akartam összehasonlítani őket, hanem a hegyi beszéd ideáljával.

Nekünk ugyanis, akiket a történelem szele megcsapott, emlékező tanúkká, s az emlékezés tanúságának erejében emlékeztető tolmácsokká, olyan-amilyen prófétákká kell válnunk. A prófétának, szerencsére, nem kell művelt embernek lenni, jöhet akár a pusztából, a nyáj mellől. A prófétának a visszasságot kell jól látni, és nem szabad féltennie magát. Fel kell készülnie arra, hogy outsiderként félretolják, de ki is lökhetik a népből. A 20. századi magyar prófétának azonban óriási erkölcsi támasza van akkor, amikor a megalkuvás nélküli hűséget hirdeti az evangéliumhoz, tehát hirdeti a lelkiismeret szabadságát, ellene mond az engedelmességet erőszaknak, és nem vesz fegyvert a kezébe senki ellen. Óriási ereje van, mert egyetlen életét vagy becsületét azért kockáztatja, hogy ne legyen egy személyi önkénynek 40 millió áldozata, s az államok jogos önvédelmének pedig 100 millióval mérhető halottja. Inkább legyek némileg igazságtalan valakikkel szemben, akiket valóságosan nem bántok, s ha rájönnek, hogy bántottam, kész lennék azonnal megbánni, mintsem akár egy ezreléknyi esélyt adjak az ölésnek azáltal, hogy óvatlan tekintélytisztelettel elsiklok azok mellett a hitbeli repedések mellett, amelybe a Gonosz azonnal belekapaszkodik. Nem körtánc, nem daloló révület, nem olvadozó önátadás annak az élete, akit a történelem prófétává gyúrt, hanem örök készenlét és emlékezés. A próféta az az ember, aki emlékszik akkor is, amikor az alpesi rét fölött ragyogó napfényben tündökölnék a csúcsok, a mezőn illatoznak a virágok, s még senki sem hallja a távolban morajló vihart.

A 20. század prófétái azonban arra vállalkoznak, hogy felhívják az emberiséget az erőszak önmagába visszaforgó ördögi körének széttörésére. A próféták meg akarják mutatni, hogy az ember a hatalom szerencsétlen áldozata. Az ember megmenthető, ha elutasítja a hatalom kísértését, ha megvilágosodik és felismeri evilág fejedelmének okosságba, hamis felelősségérzetbe, a fejlődés mítoszába burkolt csapdáját. Életemben nem egy olyan emberrel találkoztam, akit részvétlen emberkínzónak ismer a történelem, s a beszélgetés során józan átlagembernek mutatkozott. Sajnos, az erőszakos, totalitáriánus eszmék a jókedvű átlagemberekből hamar tudnak gyilkost csinálni. Helyettesítsük a Hegyi Beszéd ellenségszeretetről szóló tanítását a jogos önvédelem okos elvével, s máris egy olyan kereszténységet kaptunk, amelynek hívei potenciális gyilkosok, csak módszeresen végig kell vinni az elvet egész gyakorlatunkon. S az erőszak vonz, húz maga felé. Ezt mindenki érzi. Én is. Ezért kell állandó érvelés, felvilágosítás, bátorítás. A szelídség mécsesének mindennapos újratöltése. A szolgáló kötény mindennapos felvétele, és a felvételhez szükséges akaraterő mindennapos felindítása.

Szolgálni nem mindig egyszerű. A szolgát minden nap kísértés éri arra, hogy úr legyen belőle, és ne prófétálni akarjon, hanem utasításokat osztogatni. A szolgának nincs csukva a szeme. Látja a mai kor sikerembereit is, akikkel tegnap még egy asztalnál ült, de akik már felkeltek és más asztalokhoz ültek. Olyan asztalokhoz, ahol részesedni lehet a hatalomból. A szolga érzi magában azt a képességet, amellyel ő is oda tudna ülni azokhoz a hatalomosztó asztalokhoz, de nem ül oda. Nem azért, mert barátságtalan, nem azért, mert el akar szigetelődni, nem azért, mert ellene van az emberek boldogulásának. Azért nem ül oda, mert az az asztal már a hatalom földjén áll, ahol utasítások és engedelmisség van, és a nem engedelmeskedőkre büntetés vár. A hűség nem könnyű dolog akkor sem, amikor határozott a vonal az erő és a szelídség között. Leginkább azonban akkor kerülünk kényes helyzetbe, amikor az átalakulási folyamatokban megismétlődik a konstantini kor csábítása: lehetőség adódik nagyinak és nem-üldözöttnek lenni. Lehetőség nyílik újból klerikalizálódni. Lehetőség nyílik a prófétai hang felcserélésére a tömjénfüstben szálló főpapi imák kedvéért. Lehetségessé válik a tegnapi áldozatból a holnap ünnepelt emberévé válni. Az új rendszer papjává, aki megszenteli az új hatalomgyakorlók eszközeit.

Az ember szívesen szabadulna negyven év feszültségétől, hátrányaitól, minden keserű emléktől. Ilyenek vagyunk. Sokan segítenek is nekünk, hogy valakikké lehessünk. Hogy végre egyről a kettőre vagy kettőről a háromra lépjünk. Mosolyognak ránk és nem értik a húzódozásunkat. Mások egy kis kompromisszum, egy kis elhallgatás, realista helyzetmegértés fejében munkáinkat visszafogadásunkat arra a helyre, amely jogosan a miénk. S bár szeretnék végre megnyugodni, kívánnám belső remegéseim elmúltát, újból csak azt tapasztalom, hogy a Lélek új és új gondolatokat ad, s ha már eldöntöttem, hogy abba hagyom a harcot, holnap mégis új utakra visz. Sorsom meg van pecsételve. Lehet, hogy nem tetszem sem magamnak, sem másnak, mégis mondanom kell, amit tudok, emlékezniem kell arra, amit láttam. Nem nyugodhatom meg. Az

unalom rosszabb, mint a halálfélelem. Ezért, amíg erőm van, igyekszem az első vonalban maradni. Nem azért, hogy lássanak, hanem azért, hogy én lássak. A jövő feladatai az első sorból láthatók.

Fehértől feketéig. Ha a prófétának van pedagógiai érzéke, akkor a szélsőségek között csapong. Ha kell, kemény a hangja, szinte az igazságtalanságig. Ha lehet, lágy a hangja, mintegy a reménytelenségig. Valójában abban van az ember reménye, hogy a próféta valahol igazságtalan, s ezért mégis megmenekül a világ. Talán mégis az az igazság, hogy az ember hamarabb válik reménytelenné, mintsem arra teljes oka lenne, s ezért esetleg megmenekül a világ. A próféta azonban ezzel keveset törődik.

Miközben kategórikus a magukat igazaknak vélőkkel szemben, lágy és türelmes a peremen, ott, ahol az Ország érintkezik a világgal. Azon a mesgyén sokan járnak fáradtan, kiábrándultan, elkeseredetten, jószándékúan keresve, boldogságról álmódva. Tudja, hogy vannak mondatok, amelyeket teljes egészükben ki kell mondani és ki is mondja őket, mert ölni nem szabad és félig ölni lehetetlen. Gyűlölni és rabolni sem szabad, mert ezek fele is gyűlölet és rablás. De el tudja fogadni az aktív szeretet fél- és harmad gyümölcseit, ha ott és akkor és attól több nem telik. Ám bátorít a többre, mert az Ország szeretete nem ismer felső határt. Lelkesít, mert nemcsak bírálni, hanem építeni is akar. Örül egy indulásnak, mint szorongó szerelmes az első mosolynak, várja a visszatérőt, mint apa a hazavágyó fiát és álmódik hihetlent, ami többet ér neki, mint az élet.

Az élet elmúlik, de a történelem megy tovább. A történelem pedig megítéli a prófétát. Elmúlik a történelem is, és a próféta Isten ítélőszéke elé áll. Isten is megítéli a prófétát.

Imádkozzatok a prófétákért!

Ősz Csupakon

1. Állva maradni

Évának, aki szavával, gondoskodásával, de leginkább írógépével köti össze az embereket

1951 őszén szép reményekkel telve érkeztem Debrecenbe. Azt nem mondom, hogy örömmel mentem oda, hiszen bosszantott az akkori idők beiskolázási gyakorlata. Abban az időben a természettudományokkal foglalkozni akaró észak-magyarországi diák útja egyértelműen a Nagyerdőbe vezetett, hiába hivatkozott egyéb szempontokra, én például arra, hogy Pesten nővéremnél lakhatnék, Debrecenben pedig senkim sincsen. Minthogy fellebbezésemet elutasították, kénytelen voltam debreceni albérlet után nézni. Diákszállóba nem szándékoztam menni, mert nem akartam, hogy korlátozzák szabadságomat. Orosz Árpád, akinek édesanyja és testvérei Debrecenben éltek, s akinek kisközösségében már két évet eltöltöttem, azt tanácsolta, hogy keressem meg Szentgyörgyi Andrást, aki – bár piarista volt – a Holló János utcai domonkos plébánián káplánkodott.

Így hát kiváló érettségi bizonyítvánnyal a zsebemben, két éves „földalatti” múlttal, korábbi hagyományos katolikus AC-s gyakorlattal, a miskolci Nagyboldogasszony templom ma is színvonalas kórusának volt lelkes tagjaként, mint szenvedélyes természetjáró, kosárlabdázó, sokféle tudományos és művészeti kérdés iránt érdeklődve, debreceni bulányista kapcsolatokat keresve ültem le egy pirospozsgás, kissé kopaszodó, csizmát viselő fiatal pap szobájában, hogy segítségét kérjem a horgony kivetéséhez egy új, ismeretlen világban. Andrást nem először láttam. Korábban tartott már lelkipraktikumot Miskolcon, s a minorita templom jobb oldali hátsó oltáránál mondott szentmiséi maradandó élményt jelentettek számomra. Most azonban nem a liturgiába mélyedt pap, nem a lelkipásztor vagy ifjúságot szervező apostol ült velem szemben, hanem egy vidám tekintetű, pipája füstjén át csipkelődően nézelődő idősebb barát. Az albérlet megvolt, másról beszélgettünk. Nem tudom, mi került szóba, s ennek nem az az oka, hogy 43 év múlt el azóta. Arra azonban élesen emlékszem, mindig emlékezni fogok, hogy egyszer csak így szólt: „Aki azt hiszi, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék!” Különös hangulatban éreztem magam a találkozás után, mert akkor sem tudtam, miért idézte Szentgyörgyi az első korintusi levél e mondatát. Többször felidéztem gondolatban a beszélgetést, hiszen eléggé önmarcangoló típus vagyok. Lehet, hogy „hőzöngtem”? Ezt a szót Debrecenben hallottam először, Sárospatakon, Kecskeméten és Miskolcon soha. Nem, nem hőzöngtem, hacsak az nem számított egzaltaltságnak, hogy világosan kifejeztem érdeklődésemet a debreceni közösségi élet iránt, de ennek természetesnek kellett lenni, hiszen a „pipás” pont a mi bekapcsolásunkra jött korábban Miskolcra, Orosz Árpád pedig nem egy aranymondást idézett, amit Bulányitól eredeztetett. Bármeddig is gondolkodtam, akárhányszor visszatértem erre a találkozóra, maradt a bizonytalanság és egyfajta enyhén nedves érzés, mint akit hideg vízzel nyakonöntöttek. Később sohasem került ez szóba, szeretettel köszöntöttük egymást itt, Pesten, valamikor hetven körül is, amikor már időszakosan cserélték ráktól megtámadott véréét. Én pedig éltem életemet úgy, hogy időnkint, nehéz helyzetekben, megszólalt bennem a fiatal egyetemistát intő hang: „Aki tehát azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, hogy el ne essék.” (1 Kor 10,12-13) Kiszámíthatatlanok a pszichés hatások eredményei, s életünkben valószínűleg sok tudatos, még több tudattalan lélektani ösztönzést vagy korlátot cipelünk magunkkal. Akarjuk vagy sem, logikus-e vagy sem, ezek a tudatunkat vagy szívünket ért impulzusok ismét és ismét feltörnek bennünk, jogosan vagy ok nélkül riadóztatnak minket, mások által nem is érthető módon állítanak szembe a bennünket érő történésekkel. Vannak építő, lelkesítő mondataink és vannak olyanok, amelyek intenek, megrónak, netán fenyegetnek. Legalábbis kényelmetlenek. Nekem ilyen tartalmú mondat ez a páli figyelmeztetés. A lelki élet lélektani élet is, a szó hétköznapi értelmében, és egyáltalán nem mindegy, hogy a lelki életre felhívások milyen lélektani helyzetben érik a személyt. Igen helyes életbölcsesek válnak serkentővé vagy éppen bénítóvá, igaz elveket szeretünk meg egy életre vagy viszolygunk tőlük egy életen át. Mivel nem szeretném a páli intést egyéni szempont miatt félremagyarázni, azért a további szóhasználatban ahhoz a tartalomhoz akarok igazodni, amit ez az „állás” Pál számára jelentett.

Egy örömhírt hirdető és közösségeket teremtő tanító-szervező kifejezését halljuk, olvassuk. Pál vitte el levelei címzettjeinek Krisztus evangéliumát, és ő építette fel számukra azt a teológiát, amely a tényleges evangéliumon túl Krisztus megváltói, Ádám vétkét helyrehozó kereszthalálában látja a megváltás lényegét, s a keresztény embernek ebben kell alapvetően hinnie. Elsődlegesen tehát a hitben kell megállni (1 Kor 16,13; 2 Kor 1,24) és a Pál által hirdetett evangéliumban (1 Kor 15,1). Ha a hit tartalmát az Úr ismeretében és az Ő szolgálatában akarja megragadni, akkor az Úrban állást, megállást köti a lelkünkre. (Fil 4,1; 1 Tessz 3,8) Isten akaratának megvalósításával egyenértékű ez az állás (Kol 4,12), az ördög cselekvéseivel szembeni helytállást (Ef 6,11), a gonosz napon történő ellenállást (Ef 6,13) fejezi ki. Az állásnak van egyfajta állandóságot tükröző vonása is, amikor a szóban vagy levelekben kapott hagyományhoz ragaszkodást jelenti (2 Tessz 2,15). Az elvi bizonyosságnak felel meg az a szilárd és a szolgaságot elutasító állás, amely tudja, hogy a körülmetélés mit sem ér, csak az a hit számít, amely a szeretet által tevékeny (Gal 5,1). A kegyelemtant megalapozó Páltól nem váratlan, hogy egy alkalommal a kegyelemben állást tartja a hívő élet jellemzőjének (R 5,2), amit persze a hit segítségével érünk el. Egy konkrét eset kapcsán utal rá, hogy az

állás, az állásfoglalás, szívbéli döntés alapján is történik (1 Kor 7,37). Szilárdan, erősen kell állni – ez derül ki az előző anyagból. Biztos ismereteinknek kell lenni, kerülni kell a tévedéseket, el kell utasítani az ördög cselvetéseit, éberem kell virrasztani. A gyengeség, álmoság, lustaság, szolgaság, a hagyomány elvetése egyként megingatja egyensúlyunkat. Egy lélekkel állni, helytállni, egyetértve munkálkodni az evangélium hitéért (Fil 1,27), ez a közösségétől távollevő Pál számára az üdvösség bizonyítéka.

Állni, megállni, helytállni – szép ez a szó, és nagyon szemléletes. Jézus talán a maradni, megmaradni, benne maradni kifejezést használta volna, de így a jó: minél sokoldalúbban írjuk le hűségünket a hithez, annál több esélyünk van arra, hogy megtaláljuk a nekünk szóló üzenetet. Üzenetet mondtam, és nem utasítást, nem figyelmeztetést vagy felelősségrevonást, nem minősítést vagy helyretételt, megrovást és elítélést, és így tovább, hanem igazságot és valóságot megmutató közlést, amelynek lehetnek kritikus elemei is, de az ügy fontossága érdekében most mégis azt kérem, hogy hadd legyen inkább a mi dolgunk az értékelő elemek magállapítása, hadd lehessünk inkább mi magunk azok, akik lelkiismeretünk előtt megvonjuk hitben és a hitet kifejező szeretetben megállásunk szilárdságát. Mivelhogy itt állunk 1900 évvel Pál után, és meg kell kérdeznünk: ott és úgy állunk-e, ahogyan az első század közepén a mániákus farizeusból Jézus tekintélyével vetekedő kereszténnyé konvertált apostol gondolta. Ott és úgy állunk-e, ahogyan a 70-es évek szentíráselemzéseibe belefelejtkezett közösségi gondolkodásunk képzelte?

Ha az 1951-es jelenetbe képzelem magam, akkor Szentgyörgyi Andrásnak alapos oka lehetett arra, hogy figyelmeztessen: Ma még állsz, édes öregem, de holnapra kiránthatják alólad a szőnyeget és magad sem tudod, mivé leszel. Minden „ellenzéki ségem” ellenére sem volt elég széles a látóköröm ahhoz, hogy tudjam: hányféle úton-módon folyik az emberek hitének megrontása, milyen eszközökkel teszik hittagadóvá, testvérei elárulójává, besúgóvá vagy ártó együttműködővé a vallásos embereket. Évek során kiszorultam az iskolai osztály képviselőletéből, más, hangadó osztálytársaim fújták az új idők új dalait, megszűnt a hitoktatás, de mi pótoltuk a kisközösségi hittannal és lelkesen énekeltünk a kórusban. Visszautasítottam a moszkvai ösztöndíjat és enyhén drukkoltam, hogy tűrik-e illegális bejárásainkat a mindszeinti plébániára. Mivel nem voltunk felnőttek, nem kellett felelősséggel állást foglalni a Mindszenty-perben. Az érettségi vizsgára készülve és a magyar irodalom fontos alakjainak Révai-féle átértékelését olvasva, nem figyeltünk arra, hogy 49 őszén kivégzik Rajkot, 51 tavaszán letartóztatják Kádárt, azaz már nemcsak ellenünk támad a rendszer, de önmagát is kezdi felfalni. Egy-két embertől elhúzódtunk, de nem érzékeljük még valóságosan azt a besúgói hálózatot, amely sorra lebuktatta a kulcsembereket. Osztályfőnököm láthatta. Mindnyájan éreztük, hogy nem lehetett véletlen műve, hogy a jókedélyű, még nem idős ember szívrohamban esett el iskolába jövet a miskolci főutcán. András is láthatta, azt is tudhatta, hogy kik hagyták már ott 51 őszére az addigi közösségeket, s érezhette a levegőben lógó újabb letartóztatásokat. Mi még álltunk, Isten kegyelméből, az államvédelmi hatóság véges ereje miatt, vagy egyszerűen a jószerencse következtében. Álltunk a „Máglyafüst” szellemében, egyként mondván ellent mindenfajta elnyomásnak. Álltunk, megvallottuk hitünket, tanúságot tettünk hovatartozásunkról. Ezt tettük, nem többet. Elméleti problémáink nem voltak sem a dogmák, sem az egyházrend, sem a lelki élet területén. Egy dologra koncentráltunk: hűséggel felmutatni Krisztust a kommunista közegben, s vállalni ennek zaklatással, alulértékeléssel járó következményeit. Aztán jött 52 nyara, s utána egy ideig félve álldogáltunk, majd elfáradva, elbizonytalanodva leültünk. Megmagyaráztuk, hogy miért ülünk. Hála Istennek, le nem feküdtünk, pedig lett volna rá alkalom.

Ülni, kuporogni nem jó dolog. A tétlenség lehangolja az embert. Világfájdalmas lemondás születik belőle. Elmondjuk, hogy nincs értelme semminek. A világ forog keserű levében, minden madáchi színre jön egy újabb, és legfeljebb az irracionális remény, vagy szépirodalmi stílusérzék mondatja velünk a „küzdj és bízva bízzál” szavakat. Közhely, hogy a politikusok erkölcstelének, de árulók az írástudók is, halkabban kimondva: Isten egyes szolgálói is, mi értelme van tehát gyötrődni a lehetetlen és céltalan megállással akkor, amikor annak a papnak a kezéből kell elfogadnom a valóban érvényesen elkészített Oltáriszentséget, aki korábban – 58-ban – feljelentett a rendőrségen, s ezzel áttételesen megsemmisítette egy egyetemi szak legderekabb hallgatóiból álló közösségemet. Nincs többé irodalom: ami igaz és szép, azt már megírták, a jelenkor vagy hazudik vagy pénzért firkálja tele semmirevaló szövegekkel a papirt. „Kár fáradozni, Tyorkin polgártárs!”

Így jött el 1961 szeptembere, s vele egy egyéves hétvégi ingázás Debrecen és Budapest között. A vasárnap délutáni személyvonat 3/4 2-kor indult el Debrecenből és este 8 tájban ért Zuglóba. Megszokott társaság utazott együtt. Velem szemben irodalmár barátom ült, Pista bácsi, aki az építőiparban dolgozott, Püspökladányban szállt fel a kocsinkba. Hat óra gondtalan élet, amelyből 40 perc jutott a szolnoki mozdonycserére. Az ablaknál ültünk, lenyitottuk a kis asztalkát, elővettük a Nagyvilágot, olvastunk és beszélgettünk. Egy év múlva újból hittem az írástudók szerepének fontosságában és pár év múlva, a Gyurkával folytatott szentírási elemzések hatására abban is, hogy állni kell, nem törődve az érte fizetett árral. Régi és új gondolkodók álltak mellém, hittünk az egyház megújulásában, felfedeztük az erőszakmentes cselekvés formáit, meghatódtunk Soeur Sourire lágy és Pere Duval kemény gitárzenéjén, hasznunk volt a karizmatikus megújulásból. Álltunk és éltünk, nem törődve azzal, hogy az ország népe miféle hallgatóságos szerződést kötött a Kádár-rendszerrel, s egyházunk miképpen ügyeskedett a keleti politika által megengedett mozgástérben. Álltunk, dolgoztunk és küzdöttünk – erőnk mértéke szerint. A tájékozódás egyszerű volt: mindig szembe kellett fordulni az erőszakkal, az evangéliumellenes diplomáciával, a közösséget megbontani

akaró törekvésekkel, a Hegyi Beszéd eszményét gyengíteni akaró elméletekkel. Egy irányból fúj a szél, igekeztünk szilárdan megállni az áramlattal szemben.

Hat évvel ezelőtt kimerült a jeges szél utánpótlása és újfajta klíma jegyében érkezünk. Nem szeretném túl sokáig használni a meteorológiai hasonlatot, ezért csak annyit mondok, hogy mindenféle irányú, hőmérsékletű, minőségű szelek hatása alá kerültünk. Előre sejtettük, hogy majd új módon kell élnünk és megállnunk az új közegben, mégis, más a sejtés és más a tapasztalat. Az első, amit be kell vallanom – és most egyes szám első személyre váltok át –, hogy fárasztó volt az eltelt negyven év.

Megengedve azt, hogy vannak ki nem merülő jellemek, mégis azt tekintem általánosnak, hogy a hosszú ideig homályban élő ember egy ideig hunyorog, amikor a világosságra lép, szoktatja magát a fényhez, hogy jól lásson. A sokáig raboskodó fogoly forgolódik, nézelődik, hosszabb útra indul, hogy kipróbálja tagjait, még akkor is, ha rendszeresen végzett tornagyakorlatokat zárkájában. Az éberségben tartóan megfeszített idegrendszer jótékony lazulásra, majd hogyanem semmittevésre vágyik, hogy megújult rugalmassággal állhasson ismét munkába. A kiegyensúlyozott emberi élet egyharmada alvás. A kiegyensúlyozott emberi cselekvés kötelező feltétele a pihenés, a tájékozódó megállás. Ha nem így van, akkor a csatából kirohanó, vagdalkozó harcossá válunk, aki tovább küzd – valójában már nem tudjuk kivel – végkimerülésig, összeomlásig. Mivelhogy az időben megváltozik a környezet, megváltoznak az emberek, újak jönnek új vágyakkal, eszmékkel, stílussal és összefüggésekkel. Megkérdezi a régi harcost, hogy miért is küzd és fárad. Némely kérdés olyan lehet, hogy megtorpan az ember. Tényleg, miért is? Ötven év alatt küzdöttünk a lelki élet megújításáért, az apostolság elterjesztéséért, a teológiai ismeretek közkinccsá tételéért a világiak számára is, a Szentírás megismertetéséért, a karitatív szellem erősítéséért, a tanúságtételért hitetlenekkel, később hívőkkel szemben. Hirdettük a lelkiismeret szabadságát, a másként gondolkodás tudomásul vételét és tiszteletét. Szót emeltünk minden faji, nemi, állapotbeli megkülönböztetés ellen. Legyűrtük a világ hatalmasságaival szembeni félelmünket, később az egyházi elnyomással is szembeszálltunk. Egy gondosabb elemzés még több tény is feltárhat. Most azonban nem ez a fontos. Az a lényeg, hogy az előző felsorolásban szereplő törekvések nem előre kigondolt akcióprogram részei voltak, nem kaptuk őket utasításba egy felettes hatóság részéről, hanem az idő igényeinek megfelelésből eredtek. Megcselekvésük nem volt gépies, tankönyvszerű lépés, gyakorta voltunk bizonytalanságban és tanácskoztunk arról, hogy mitévők legyünk. Válságban voltunk a megosztottság, az internálás, a megfélemlítés, a csalóka egyezményekkel kísértés, a rendőrségi vagy egyházi támadások miatt. Életünk és közösségünk élete válságok története. Egyensúlykeresések, támaszkeresések története is. Küzdelem az állva maradásért. Mindazok után vagy éppen azok miatt, amiket eddig elmondtam múltból és jelenről, új történetünknek arról kell szólnia, hogy csak látszunk-e állni vagy valóban azt tesszük.

A statikai vizsgálat elméleti és gyakorlati kritériumok teljesülését ellenőrzi. Dehát mi legyen a minősítés alapja? Az indulók hite és cselekvése, a mai látás és munkálkodás, a II. Vatikáni Zsinat okmányai, vagy az új római katekizmus? A francia felvilágosodás hármasszemes alapjainak, a demitologizált dogmatika vagy Küng világéltetője? Gnoszticizmus, agnoszticizmus, vagy valami a kettő között, mondjuk humanista oligognoszticizmus. Újfajta axiomatikus világnézet, morális következményeivel együtt? Miféle hit és miféle egyház, azaz közösség, gyülekezet az enyém? – Kérdelem annak a vékony kis füzetnek a címét felidézve, amely meg akarta nyugtatni a 60-as évek aggódó keresztényét a tekintetben, hogy a zsinat nem söpörte ki teljesen a korábbi egyház dogmatikai tárházát. Miféle elméleti és gyakorlati koordinátarendszerre vonatkoztassam magam, ha meg akarom határozni a helyzetemet, amikor éppen ma az a közhely, hogy a világ tele van mássággal s ezek a másságok indokoltak, tisztelendőek? Már a koordinátarendszer szó kiejtése is nyugtalaníthatja azokat, akik elvtelen relativizmusra gyanakodnak. Akik nagyon biztosak önmaguk meghatározásában, és könnyen, gyorsan minősítenek másokat. Mit tegyék? – Kérdelem töprengve, s kérdeztem már jó ideje, szorongva és kínlódva, mert a pillanatnyi jelen vonatkozásaira támaszkodtam, s nem találtam nyugalmat. Pedig a módszer ott rejlik a feltett kérdések mögött.

Immár nem a hitemről akarok beszélni, és nem pillanatképeket akarok rögzíteni. A hitem történetét akarom elmondani, s ez megnyugtató érzés. A jelenidejű hit megvallása statikus, majd hogyanem inkvizitorikus vallomás, míg hitem történetének megrajzolása valóságos folyamat leírása. Mert jövünk és továbbmegyünk, és csak egy pillanatig állunk itt a jelenben, s a jelennek szinte nincs szerepe abban, hogy honnan jöttünk és merre megyünk. A jelenből nem tudjuk kitalálni sem a múltat, sem a jövőt, előre jósolni, visszatekinteni csak folyamatokból lehet. A hitem történetéről, életem folyamatáról gondolkodás feloldja félelmeimet, szabaddá és optimistává tesz, hiszen nem abszolút értékelést követel meg tőlem, hanem életpályámhoz fűződő hűségemet ítéli meg. Ezért, ha hitről, az én hitemről, cselekedeteimről és helytállásról akarok beszélni, akkor nem nyúlok könyvespolcom felé, és nem keresek pontos és parancsoló tételgyűjteményeket, hanem történeteket idézek fel emberekről, barátaimról, hívőkről és keresőkről. A kész paragrafusokkal ítélkezés helyett fontosabb lesz számomra az ember és az ő kapcsolata azzal, ami több mint az ember – ha így hiszi –, illetve az a magatartás, amivel keresi, de nem találja, vagy, ritkábban, eleve elutasítja ezt az embert meghaladó világot. Esetünkben, persze, az első magatartás a lényeges, az az ismeret, amit megszerzünk a Kimondhatatlannal, s ennek a sokféle forrásból összegyűjtött ismeretnek a történelmi változása, s a történelmi ember életének igazodása mindahhoz, ami az adott időben megteendő kötelességnek mutatkozik számára.

A fóliásokba gyűjtött tételek lehetnek igazak és lehetnek tévesek. Lehetnek valóságosak és lehetnek nehezen vagy egyáltalán nem ellenőrizhető mítoszok, érthetőbben szólva, mesék felnőtteknek, uralkodóknak, más embereken a lelkiismeret megbilincselésével uralkodni kívánóknak hasznos elméletek, ideológiák. Amikor történeteket akarok elmondani, akkor abban bízom, hogy a történet igaz, megtörtént, életem vagy mások életének egy darabja volt, akárhogyan is sikerült. Meg lehet vitatni, hogy megfelelt-e ilyen vagy amolyan hitt és vállalt elveknek, tudva azt, hogy amit hiszünk és vállalunk, az lehet téveszme is. De akár reális, akár irreális meghatározóink voltak, az életünk, a történetünk mindig reális, mert kitörülhetetlenül megvalósult az időben.

Tényleges történeteket akarok megfigyelni és elmondani, s eközben észrevenni azt, ami bennük állandó vagy állandó felé mutat, amely állandó ugyan nem látszik változni, s mégis minden változás oka és formája, mint Newton második törvénye, amelynek keretei között bonyolódik le minden valóságos dinamikai esemény. Keresem a történetekben, hogy hol szűrődik be az Abszolútum, vagy legalább sejthető-e azok a mozzanatok, amelyek Abszolútumra utalnak. Ha pedig nem találok ilyesmit – ez hittörténeti módszerem nagy segítsége –, legalább azt igyekszem meglátni: mi lehet a fényben és árnyékban, olykor teljes sötétségben járó ember önmagához illő magatartása, becsülete és tisztessége, amely értelmet adhat életének és alapvető erkölcsi igazodást jelenthet számára. Az evangéliumok módszerét követem – ugye látszik, hogy ez egyáltalán nem új –, ahol Jézus a ritkán értő, de sokkal gyakrabban semmit sem értő tanítványai közt jár, s mond nekik történeteket, hasonlatokat, parabolákat azért, hogy e reális hús-vér történetek mögött felsejüljön a Törvény, amelynek megvalósítására törekedni – a kapott helyzet és karakterbéli talentumok szerint – minden ember kötelessége. Miért nem volt világosabb Jézus? Miért nem adott pontos definíciókat? – kérjük időnkint úgy, hogy magunktól is tudjuk a választ: mert nem lehet, mert annyi is elég az üdvösségre, amennyit mondott, csak igazodjunk hozzá. A helyzet ugyanis nemcsak Jézus felől szemlélhető, az igazi tanulságok a mi oldalunkon vannak, akik járunk a világban és járunk Jézussal, de nem értünk. Ragaszkodunk a saját világnézetünkhöz, elengedve a fülünk mellett a Mester tanítását, és exponált helyzetekben marhaságokat kérdezzünk. Az első „püspöki kar” teológiai hiányosságai világosan beszélnek, ők azonban nem kockáztattak sokat, amíg velük volt a Tanító, s ha nem is értették a sorozatos kiigazításokat, legalább velük volt a szeretett személy, s vonzásával magánál tartotta őket akkor is, amikor racionális okok alapján elhagyták volna. Mi azonban itt állunk, teológiai előrehaladásunk éppen csak annyi, hogy a huszonötödik filozófiai izmus alkalmazása után sem lettünk okosabbak a tekintetben, hogy van-e Isten, kicsoda Jézus, tovább élünk-e, ha testünk visszatér a földre, viszontlátjuk-e apánkat, anyánkat, házastársunkat és gyermekeinket a szentek ujjongó gyülekezetében. A Szentatya messze van, akik közel vannak, azok hivatali emberek, tehát hivatalból mondanak hivatali emberekhez illő dolgokat. Vagy nem hivatali emberek, s akkor ugyanúgy keresők, mint mi. Próféta-üstökös ritkán akad, s ki marad meg az emberi próféta mellett nem két és fél, hanem több évig, ha nem degradálja hő rajongását praktikus szerzetesi engedelmességi fogadalomtételre?

Állunk vagy nem állunk? – kedves barátaim. Amikor Szentgyörgyi András óvatosságra intett, az állva maradás számomra gyakorlatilag azt jelentette, hogy megvallom hitemet és rábízom magam a lelkiatyám vezetésére. Mai megközelítésben viszont így beszélnek: amíg állok, addig a hozzám fordulónak igyekszem megindokolni és világossá tenni, miért hiszek; gondolkodásom alakításában és cselekvésem megtervezésében pedig figyelmesen meghallgatom közösségi társaim véleményét. Más ez, mint az „atyának” engedelmesség, mint az Opus Dei pontos fegyelme. Azon már, kénytelen-kelletlen, Pál is túljutott, hogy személyiségét kizárólagossággal állítsa Isten és ember közé. Látnia kellett, hogy az általa alapított egyházak igen gyorsan felmutatták az egyéni és közösségi bűnök hosszú listáját az ő gondos irányítása vagy távirányítása ellenére is. Az áll, aki Pál mellett áll, vagy az áll, aki Apolló mellett áll? Miért utazott Pál állandóan, ahelyett, hogy létrehozott volna egy stabil kisközösséget, amely szilárdan állt volna az ő támogatásával? Vagy mindenkinek magának kell megtanulnia állni? Ki áll ma Magyarországon? Milyen lelkiismereti irányzat biztosítja tagjait arról, hogy az idő sodrában soha nem vesznek el egyensúlyukat? Az jobb-e az embernek, ha egy irányzat kereteihez köti magát, s azt teszi lelkiismereti kérdéssé, hogy szorosan tapad-e egyszeri látásában tett fogadalmához ahelyett, hogy vizsgálná a dolgok és történések igazságértékét? Az idős embernek bőséges élményanyaga van mindkét téren. Tudja, hogy változtatnia kellett felfogásán, tudásán, és azt is tudja, hogy e változások során hűséges volt valamihez és valakikhez. Mondjunk most annyit, hogy mindig hűséges akart lenni a lelkiismeretéhez, a vele együtt élő és dolgozó barátaihoz. De erről majd később. Most még csak azt kérdezem meg újból, hogy állok-e?

Kicsit mániákus már ez a kérdezősködés, de nem haszontalan. Figyeljete talán arra, hogy mily kevésbé foglalkozom Bokor-kritikával. Egy jó barátom már több éve bejelentette, hogy részéről befejezte a Bokor bírálását, s a jövőben inkább önmaga szemrevételezésével fog foglalkozni. Igen derék dolog. A részekből áll össze az egész. Javítsuk magunkat és megjavul a közösség is. Mellékesen, de nem elhanyagolhatóan, megtakaríthatunk jó sok megbántást és félreértést, ami akkor keletkezik, amikor elemzésünk során olyasmiket olvasunk mások fejére, amit nem vállalhatnak, mert nem is illenek rájuk. Hiszen ha nincs elég időnk valaki megértésére, és még ezenfelül kölcsönös lelki rokonszenv és bizalom megteremtésére, hogyan remélhetjük, hogy helyzetképünk több lesz egy sémába helyettesítésnél, miközben elmarad az élő, változó személy befogadása? Címkéket fogunk ragasztani, csak hogy rendben legyen az adminisztrációnk. Bokor-kritikát nagyon könnyű írni. Felütöm a tagok címlistáját, és már sorolom is a hiányokat. Az egyiket innen, a

másikat onnan húzom elő. Tükröt nem használok, mert abban én is feltűnnék. Nem is illik beszélni a tükörképről, hiszen nem illik magammal foglalkozni. Örök igazságokat kell elmondani és széles horizontú, általános érvényű áttekintést nyújtani. Az áttekintés impozáns dimenziói majd szépen elfedik kis magánügyeimet.

Állok vagy nem állok? Egyházunkat hajónak is szokták mondani, amely viharok és zátonyok között halad előre célja felé. Ha valaki a partról nézi az alakomat, dülöngélő, bukdácsoló figurának fog mondani, aki hol erre, hol arra hajlik, mivel a vihar függőnye miatt nem látja, milyen kétségbeesetten kapaszkodom a hajó kötélzetébe. Rozoga, vén hajó, recseg és ropog minden eresztéke, egyenesen életveszélyes. Okos barátaim mondják is, hogy ideje lenne kiszállni belőle, mit kínlódom. Más, új hajók, ígéretesebbek, csábítóbbak, azokkal elérhető a boldog szép világ. Tényleg, miért küzdök, kapaszkodom, amikor ott kellene inkább hagynom, mert hajótörésre vagy roncsstemetőre van ítélve? Honnan a reménytelen remény, hogy nekem ezen a hajón kell maradnom; lesz, ahogy lesz; pedig sokszor már ellene mond a józan észnek ez a makacsság, s ráadásul a problémátlanóság partján állók állhatatlansággal, ingadozással, jó esetben taktikázással vádolnak? A függőleges helyzet jelenti-e az állást, a pálmafás szigetekre elszökés-e az állás, vagy a kapaszkodás a végkimerülésig? Nem véték-e önmagammal és az igazsággal szemben, ha vakká teszem magam azért, hogy ne kelljen felmérni a valóságos helyzetet, és ne kelljen dönteni és másképp cselekedni a valóságos helyzetnek megfelelően? Konok, merev ragaszkodás az eszmény csak azért, hogy ne mozduljak, vagyis, hogy az legyen az érzésem, hogy nem ingadozom, szilárdan állok? A Szentatya egészen biztosan szilárdan áll, ha a tévedhetetlenségről, a papi nőtlenségről vagy a születésszabályozásról van szó? Áll-e még a Szentatya korábbi elődei előtt akkor, amikor természetesen tartja, hogy az irodalmi formáknak szerepe van a Szentírás mondanivalójának átadásában, amikor ténynek veszi, hogy az Ószövetség két hagyományból áll össze, amikor állítja, hogy a Genézis nem természettudomány, amikor nem hiszi, hogy a Krisztus utáni 1994-95 év az 5755-ik a világ teremtése óta? Áll-e az a teológus, aki nyomtatásban közli, hogy nem voltak glóriás angyalok a betlehemi éjszakában, a lehetséges pásztorok teljes nyugalommal őrizték nyájukat, vagy aludtak és nem siettek sehová? Állok-e még, amikor életem során egyre távolodom Aquinói öt útjától a bizonyíthatatlan Isten felé, a szilárd, logikai istenhittől a hitetlen hívőség irányába? Áll-e az a bokortag, aki most fifty-fifty kompromisszumot ajánl olyan kérdésekben, amikben húsz évvel ezelőtt semmiféle engedményt nem tett volna? Áll-e az az ember, aki régebben be nem tette volna a lábát protestáns templomba, ma pedig az ökumené bajnoka? Áll-e az a kisközösségi ember, aki korábban házankinti gyülekezetekben gondolkodott és cselekedett, ma pedig konferenciák sorozatában látja a célszerű cselekvés módját? Ki áll? Az, aki megragad az eddigi összejárási gyakorlatnál, vagy az, aki együttélésben gondolkodik? A megrögzöttség az állva maradás, vagy a változás? Ha a változásban van a megállás, akkor mi az az elem a változásban, ami állandónak, szilárdnak minősíthető? A kérdés egyik része lényegében felesleges. Mindenki tudja, hogy a világ változik, csak saját szerepünk a kérdéses. Ha azonban meggondolom, hogy ki vagyok, és rátekintek életem és hitem folyamatára, akkor végül is az a jelenség, amit az életemnek nevezek, éppen annyi, hogy talentumaimmal felszerelve, adott körülmények között megszülettem, s az idő folyamán mindig jó szerettem volna lenni, azaz helyes mederben akartam tartani életem folyamát. Figyeltem arra, amit igaznak tartottam és figyeltem azokra az emberekre, akik körülöttem éltek. Az igazat meg akartam cselekedni, az embereket szeretni akartam. Sem az első, sem a második nem sikerült úgy, ahogy kellett volna. Ami jobban sikerült, s amit a hitben állás alapfeltételének gondolok, az az odafigyelés volt.

Az utazó járhat szárazon és vizen, hidegben vagy melegben, jó erőben vagy fáradtan, vidáman vagy bánatosan, mindez csak másodlagos amellet, hogy szünet nélkül figyel az útjelzőkre. Még ez a figyelem is kikapcsolhat, de a figyelés szándéka soha. Ami ezután jön, az a megfigyelések képesség szerinti lelkiismeretes, gondos feldolgozása, értelmezése, majd az ennek megfelelő, lehetséges cselekvés. Háromlépcsős ez a folyamat, amely állandó, még akkor is, ha balul sikerülnek a megoldásai. Áll, mert többet nem tehet annál, mint amire képes. Ha ezen a korfordulón hűséges akarok lenni ahhoz a kicsit értetlen, pályakezdő egyetemistához, aki 51-ben voltam, és aki azóta sokat változott, akkor a cselekvő figyelésben jelölöm meg a kapcsolatomat vele, s ebben látom azonosságomat jövőbeli énemmel is. Mi több, ebben a nem változó magatartásban érzek közösséget minden jószándékú emberrel, bármi is legyen a tételes vagy nem-tételes hite. Ezzel a módszerrel akarom feldolgozni az elmúlt évek eredményeit, hogy ne korábbi beidegződések szerint, vagy pedig érzelmileg elfogultan ítéljek. Úgy érzem, hogy ez a gondosság egyszerre evangéliumi és egyetemes, azaz méltányolható a világ minden lakója számára. Elindulok tovább az utamon, leküzdöm aggodalmamat. A jót jónak akarom látni, a rosszat nem akarom jónak feltüntetni. Egyébként pedig mitől félek, ha lelkiismeretem szerint cselekszem, azaz a Lélek szava indít? Ki más ítélhet meg igazán?

2. Bizonytalan talajon

"Nagyon nehéz a váltás: a mi generációnk három év alatt öregedett meg teljesen ... Hirtelen jött a rendszerváltás és kiderült, hogy ugyanaz a 38-40 éves ember matuzsálemnek számít, akire nincs többé szükség, mert jönnek a fiatalok, akik képesek másként gondolkodni. Én már nem tudok. Kicsit talán változom még, de nem cserélhetem ki az agyamat, a stílusomat, az értékrendemet." A filmrendező, aki megfogalmazta ezeket a mondatokat, szintén átélte a megmaradás és változás problematikáját, amely ma mindenkit felhív életének és helyzetének végiggondolására. Szavaiból kitűnik, hogy ő is a változás híve, képes is változni úgy, hogy nem adja fel hűségét korábbi önmagához. Ebből a szempontból talentumnak, születési adottságnak tekinthető az, amit agynak és stílusnak nevez, önmaga által megteremtett, változtatni nem kívánt valóságnak pedig az értékrendje. Jó lenne tudni, mit tartalmaz ez az értékrend. Talán feltár ebből valamit a következő két mondat: „Az emberek a nap 24 órájából rengeteg időt töltenek azzal, hogy nem foglalkoznak a lelkükkel, hogy boldogtalanok. A vallás már odalett – ha a művészetet is odadobjuk, nem marad semmi.” Ez a lemondó hang nagyon megüti a szívünket.

Pár évvel ezelőtt beszámoltam arról, hogy némelyik nyugati közvéleménykutató intézet úgy látja, hogy a fejlett országok fehér emberei búcsút mondanak Istennek, vagy legalább is annak a dogmavilágnak és egyházi gyakorlatnak, amelyben addig éltek. A számok a „hitetlenség” növekedését és a mindennapi egyházi életben részvétel állandó csökkenését mutatják. Akik tartósan éltek ezekben az országokban, maguk is tanúsítják ezt. Számunkra azonban kihívást jelent az a kijelentés, hogy „a vallás már odalett”. Egész életünk arra irányult, hogy a vallás ne legyen oda. Lehetséges, hogy más valaki másképp látja a helyzetet? Hiszen olyan áttekintések is jelennek meg, amelyek vallási újjászületésről beszélnek, bár időnkint nem világos, hogy tartalmi vagy csupán formai jelenségről van-e szó, hogy mennyire áll a vallási élet előtérbe helyezése politikai célok szolgálatában. A hazai helyzetről nem mernék határozott kijelentéseket tenni. Egyik oldalról felelevenednek hagyományos, múltbeli vallási törekvések, amelyek iskolák, szervezetek, zarándoklatok létrejöttében mutatkoznak meg, s amelyeknek egyik jellegzetes minapi eseménye a Szűzanya fatimai szobrának országjárása, a másik oldalon új szerveződések, felekezetek, közösségek terjednek igen jelentősen. Az egyik szerzetesrend arról panaszkodik, hogy nincs utánpótlása, megöregednek a tagok, a másik gyarapodásról számol be. Nagyon sokan járnak hitoktatói tanfolyamra, teológiai akadémiára, de az íróasztaltól nem lehet látni, hány ember gondol arra, hogy a hitoktatásért felvett kis pénzzel majd kiegészíti keresetét, gyesét, nyugdíját. Nem világos, hányan akarnak megélni az egyházi vagy egyházhoz kapcsolódó tevékenységből, hányan gondolják azt, hogy a plébánia vagy a szerzetesház lakást és biztos ellátást jelent a munkanélküliséggel és alacsony bérekkel jellegzett mai világban. Nem, ezt nem lehet előre kitalálni, legfeljebb látni lehet erre utaló jeleket. Pontos statisztikával kell figyelni a vallásos életet és meg kell állapítani a jelentkező trendeket. Ez nem hideg racionalizmus, hanem tényfeltáró tevékenység. A múlt szemléletében élő egyházi hivatal bízhat a különféle helyeken megjelenő fiatalok vagy idősebbek tömegében, de ez csak nagyon felületes vélekedésre ad alapot. Profán hasonlatot veszek. Talán nem bántok meg vele senkit, mert csak a jelenséget kívánom leírni akkor, amikor Antall József temetésére gondolok. Hajnali négy óráig vonult a sor a ravatala elé, és pár hónappal utána egy fél ország szavazott az általa képviselt politikai irányzat ellen. A tömjénfüstben áldást osztó főpap nem tudja, hogy az előtte térdelőknek mi jár a fejében, hányfajta racionális, irracionális, mítikus, báméskodó, érzelmileg kábító istenkép él híveiben és azt sem tudja, hogy mennyit ér, milyen teherbíró ez a vallási meggyőződés. Nem vagyunk még messze azoktól az időktől, amikor tapasztalhattuk, hogy a megriasztott ember otthagya a terhes, veszélyes kapcsolatokat és gondolkodását is gyorsan át tudja alakítani úgy, hogy vallásossága – ha egyáltalán meg akarja őrizni ezt a beállítottságát – ne legyen kényelmetlen számára. Mondhatja valaki, hogy ne a múltból beszéljek. Valóban, a hit tartósságát nemcsak a nyílt erőszak veszélyezteti. Egy híd tönkremehet úgy, hogy felrobbantják, lebombázzák, meg úgy is, hogy túlterhelik. Az átlagos békeidőben azonban a hidakat a rozsdás, a korrózió fenyegeti. A festék lepereg, nem is látjuk, hogy hol, rejtett helyeken, s oda van a szerkezet szilárdsága. Kis dolgok ezek – vethetné ellene valaki –, ám ha nem érzelmileg vélekedünk, hanem szakjelentéseket olvasunk, akkor megdöbbenünk, hány milliárdra rúg az évi kár az országban. Jó, de hát hol van a vallási korrózió? Nagyon sokfelé.

A vonat hosszan fut a Marne folyó mellett. Az ablaknál nézelődő embernek feltűnik, hogy hol itt, hol ott húzódik meg egy-egy lakókocsi a parti fák között. Ó, igen, a nagyvárosi, de még a kisvárosi ember is elszökik kőházából, fullasztó mindennapi levegőjéből, zajából és a zöldből tölti a hétvégét. A francia, német autópályákon gépkocsikaravánok viszik vidékre a felfrissülni kívánó embereket. A magyar autópályákon is hasonló történik. Nem a külföldimádat miatt említettem a nyugati példákat, hanem azért, mert ott jóval régebbi a jelenség, sokkal több a lakókocsi, amely lehetővé teszi, hogy tulajdonosa elkerülhesse a településeket, továbbá azért is, mert a több évtizedes gyakorlat oda vezetett, hogy a szóbanforgó országok vallásos vikendezői már megkérdik: kötelező vasárnap misére menni? Az átlagpolgár péntek délután kirajzik a városból ahelyett, hogy otthon maradna. Nem fogja kézen vasárnap reggel a gyerekeit, hogy elvigye őket a templomi közösségbe, nevezzük diákmisének. Minden lakókocsival nem mehet pap, minden kirándulócsoporttal nem mehet pap, ott savanyodjanak és sápadozzanak a fiatalok vasárnap is a benzinfüstös városban? Kinek van tehát igaza? Bizonyos felekezetek állnak csak meg a hitben, amelyek

keményen összegyűjtik híveiket szombaton is, egész napra? Vajon azok is mélyen hívő emberek lehetnek, akik szentferenci vagy teilhardi lelkülettel látják meg Istent – templomtól és prédikációtól függetlenül – a természetben? Ez utóbbi esetben semmi gondunk nem lenne, a valóságos tény azonban az, hogy így is csökken a vallási gyakorlatok mennyisége. A példám meglehetősen primitív, de éppen ez jellemző a korrózióra. A látszólag megmagyarázható dolgok jelentkezése, amelyek kellő ellentételezés nélkül ürességhez vezetnek. Azért is jó a példám, mert nem a vallási elit viselkedését tekintem, hanem azt az átlagot, amelynél joggal kérhetjük számon a templombajárást mint egyházhoz tartozása jelét. Az egyházi hivatal itt, hazánkban, persze megnyugtathatja magát azzal, hogy kifüggeszti a templomok előcsarnokában a Balaton környéki templomok miserendjét. Kétségtelen, hogy vannak, akik élnek a helyi lehetőségekkel, de a Balaton nem az ország és mi még mindig el vagyunk maradva 20-40 évvel a fejlett európai országok mögött. A szekularizáció terén is.

Állunk vagy nem állunk? Oda lett a vallás? Ugyan, miért lenne oda attól, hogy nem megyünk mindig vasárnapi misére? Aki úton van, nem köteles misére menni – mondta a még hagyományos erkölcsstan. Igaz. Én azonban egyrészt átlagemberekről beszéltem, másrészt úgy vélem, hogy a kisközösségi tagok, és az állítólag szolgálni kívánt nagyegyházi közösség kapcsolatában itt bújjik meg az a korrózió, amelynek eredményeként majd oly mindegy lesz nekünk, hogy mit művel a hivatalos egyház a szentélyben azokkal az emberekkel, akik úgy másként mindennapi barátaink, munkatársaink. De ha a szekularizáció e finom rozsdája nem elég feltűnő, akkor tovább is mehetünk.

68-ban a Madelaine templomban járva, érdeklődve figyeltem a főhajó jobb oldalán álló asztalt, amelyhez két kényelmes széket állítottak, az asztal lapjára pedig ízléses, halvány világoszöld vászonernyős lámpát helyeztek. Ez a berendezés lelki tanácsadásra szolgált; az érett hívő és az empatikus vallási szakember ott beszélte meg a lelki életben előforduló nehézségeket, gondokat. Rokonszenvvel állapítottam meg, hogy a franciák megszabadultak a gyóntatószék zárkájától, s a Magdolna-templom konferencia asztalánál mintha egyenrangú felek beszélgetése folya. Huszonöt év alatt az lett ebből, hogy valakik szükségtelennek érzik az ilyesfajta beszélgetéseket, és nem gyakorolják, mások úgy vannak, mint az a barátom, aki így jellemezte beszámolóí lefolyását: 55 percig beszélgetünk mindenféléről, aztán 5 perc alatt elmondom azt, amit úgyis el szoktam mondani. Megállapítjuk, hogy az élet nem könnyű, s kapok valamilyen tennivalót. Mások mást csinálnak, hagyományos semmit, vagy hagyományos valamit, de ítélje meg mindenki, mekkora komolysággal veszi az előrehaladására, vagy legalább megállására vonatkozó konzultációkat. ÉI-e benne igyekezet, netán megrendülés, élete és cselekedetei miatt, akkor is, ha egyébként a pszichológus a sok megrendülést idegbajnak vagy komolytalanságnak minősítené. Tényleg, miből állnak lelki beszélgetéseink, ha vannak? 55 percig arról beszélünk, hogy mennyit bánatnak minket az emberek? Tényleg, nem vált-e az egykori stólás lelkiatya saját magánpszichológusunkká, akinek illik lennie, esetünkben papnak illik lennie? Korrodálódott az egykori kemény lelki műhely, vagy éppen ez a jó, ahogy most van? Ez ismét nem íróasztali elméletgyártás kérdése, jó lenne megtudni aktív gyóntatók számszerű, illetve tartalmi megállapításait. A milánói Ambrus püspök – ahogy tudom – 16 évig nem gyónt, mégis derekasán védte az Úr ügyét. Lehet így is csinálni? Lehet Ambrus a huszadik század keresztényének példaképe?

A szentségtan további modernizációt is elszenved. Magam nem tartozom azok közé, akik naponta áldoznak, jóllehet nem érzek akadályt az Úr testének vételében. Az eucharisztia megünneplését azonban nagyon jelentős dolognak tartom, s azt remélem, hogy az áldozók is így gondolják. Tényleg így van-e, tűnődöm, a helyükre visszatérők arcát nézve. A fejemben pap barátom megállapítása motoszkál: a hívek tömegesen áldoznak, de nem gyónnak. „Vizsgálja meg magát az ember” – hallom ugyanakkor, s csendben elmélkedem a Jézus ügyéért szövetséget kötő emberek lakomájának értelméről, formájáról. Nem értékeljük le a kenyér és a bor vételét tömegfogyasztási szintre? Valamikor eleven szentségtartónak mondtuk a napi áldozókat az átlényegülés pontos tanát vallva. Ma nem használatos ez a kifejezés, a kehelyhez járulóknak különféle elképzeléseik vannak a kenyér és a bor vételéről. „Ha nem eszitek, nem lesz élet tibennetek!” Lehet ezért is enni, kifejezve a jelenlévők ebbéli egységét. De hányszor kell enni? Naponta háromszor, egyszer, hetente, havonta, évente, egyetlen egyszer, amikor radikális döntéssel adom oda az életemet, mint a Golgota előtt? A békepapok naponta vették az Urat, esetleg többször is, a bebörtönzöttek hosszú évekig nem juthattak hozzá, mégis kiben volt az Élet? Kérdések sorát tudnám feltenni, de nem érdemes, mert az elméleti elemzésnek sokszor semmi jelentősége sincs a mindennapi gyakorlatban. Elutasítottuk a szentségek mágikus szemléletét, azonban nem világos, hogy pótoltuk-e valamivel. Megmaradt-e az átértékelésnél az érték, vagy szép csendesen egyházi folklorrá alakult az Úrvacsora, ami igazán mély és átszellemült dolog – nézzük a résztvevők arcát, amit persze egy hangversenyen is megtehetünk –, de nincs mögötte több egy néhány perces felemelő érzésnél. Nem tudjuk, van-e köze a résztvevők templomon kívüli életéhez, ami igen-igen eltérő lehet. Amíg dogmatikailag egységesen vélekedett a hívők asztalközössége, addig nyugodtan kárpálhattuk az ostyaevőket, azokat, akiken meg sem látszik a napi áldozás hatása, ma azonban olyan kérdéseket teszünk fel, amelyek a hatástalanság láttán, az ostyaevő fehér ember világméretű önzése láttán, a táplálék lényegét vagy a gyakorlat értelmességét kezdik ki. Hol állunk mi e tekintetben? Ugyanazon az alapon áll egy közösségnyi ember? Ha kiderülne, hogy nem, akkor elbukottnak mondaná-e a közösség egyik fele a másikat? Dogmatikai korrózióról, erkölcsi rohadásról beszélnénk? Inkább türelmesek lennénk és óvatosabbak az ítélkezésben? De mégis, ki áll akkor, és ki rendült meg?

Közel húsz éve matematikai konferencián vettem részt a Graz melletti Rein-ben. Az ottani apátság Ausztria legrégebbi ciszterci kolostora, körülbelül 700 éves. Hatalmas rendházának több szárnya azonban üres. Néhány helyreállított termét azáltal hasznosítja, hogy kiadja különféle konferenciák megtartására. Más, illetve ugyanaz. Elgondolkodtató, hogy a bécsi piaristák Magyarországról kértek tanár segítséget néhány évvel ezelőtt. Hinné ezt egy budapesti katolikus értelmiségi, aki további piarista iskolát és osztályt szeretne látni, minthogy a meglévőt kevésnek tartja, és mert szerinte a piarista iskola olyan jelentőségű, mint a francia École Normale. Ez utóbbiból kerül ki ugyanis a francia államigazgatás és szellemi élet meghatározó személyiségeinek jelentős hányada. Közelmúlt történelmünk mintha igazolta volna ezt, s bár a politikai szerepvállalás nem sikerült, ne ezzel foglalkozzunk, hanem azt kérdezzük meg: nálunk másképp lesz húsz-harminc év múlva, mint a szerencsésebb Ausztriában? Ők 1955-ben kezdhették meg azt, amit mi – mondjuk – 1990-ben. Ez bizony 35 év különbség, ami igen jól megmutatkozott Bécs nyugati színvonalában, mind a Kärntnerstrasse gazdagságát, mind a ciszterci rendház kiüresedését illetően. Más lesz-e a vallási élet trendje a Monarchia magyar felében?

A Le Monde Diplomatique vezető újságírója szerint már nem található meg Franciaországban az a vallási újjászületés, ami oly vonzó volt számunkra a háború után. Mi várja az Európába igyekvő magyar keresztényt a szabadon fejlődött nyugati kereszténységben? Bízató támasz, hiszen most már szabadon és sokan járhatnak Szent Péter sírjához és a nagyértékű európai zarándokhelyekre, vagy az utazási irodává váló kereszténység IBUSz-áhitata? Miközben úgy gondoljuk, hogy sokat tettünk hitünk megerősödéséért végighaladva a Via Dolorosa-n, fel kell figyelnünk arra, hogy a keresztény iskolákban nevelkedett fehér Európa is felelős azért, hogy Amerikában verik a négereket, hogy Ruandában olyan a folyó a hulláktól, mint a frankfurti leves – ízléstelennek kell lenni! –, hogy déli határunkon túl korábbi békés kertszomszédok ölik egymást, s a szabolcsi munkanélküliek ácsorgással vagy kocsmában ülve töltik napjuk nagyobb felét.

Arra a gyakorlati kérdésre, hogy van-e a kereszténységnek politikai haszna, tud-e más, emberibb arcú társadalmat felépíteni, mint a korábbi kemény vagy puha diktatúrák, az ország többsége nem-mel válaszolt. „Hol voltak a rózsafüzért morzsoló öregasszonyaid?” – kérdezte kollégám a választások után, s csak azt tudtam mondani, hogy lehet, hogy vörös rózsafüzért morzsoltak. A szószékről diszkréten kereszténydemokrata agitációt folytató pap, s a templomajtó előtt, diszkréció nélkül, támogató aláírásokat gyűjtő kereszténydemokrata képviselő ugyanis nem tudta, hogy a padokban ülő hívek körében is megszületett a bizalmi válság. Ahogyan sok pap nem bízik vallási feletteseiben, ugyanúgy nem hiszi el a hívó a papi kijelentések és buzdítások bizonyos részét. Ha a hívó nem lát a különböző okokból kontraszelektált papjában karizmatikus lelki embert, ha a pap nem lát kontraszelekció révén püspöki székebe került előljárójában karizmatikus felügyelőt, akkor nem valószínű, hogy a protestáns kritikára is hajlamos magyar hívő társadalom a pápa által ideálisnak tartott lengyel modell felé venné az útját. Dehát a keresztény hitben áll-e az a nép, amely papjai buzdítása ellenére nem-keresztény kormányt választ meg? Keresztény vagyok-e én, aki ezt rokonszenvvel nézem? Keresztény-e az a szülő, aki nem csatázik több katolikus iskoláért abból kiindulva, hogy nincs keresztény matematika, fizika, földrajz vagy idegen nyelv, s ami valóban keresztény, az „profán” vezetésű iskolában is megtanulható? Nem erősödik-e a bizalmi válság akkor, ha az egyház túlzott önérzettel és hatalmi igényekkel lép fel, s világi arcának csúnyasága által meggyorsítja a vallási ellenszenv, jó esetben közömbösség kifejlődését? Lehet ugyan, hogy nálunk sokáig lesz még különleges helyzete némely egyházi iskolának, főleg a tradíció és az oktatás magas színvonala miatt, ámde a hagyomány nem minden, színvonal tekintetében pedig versenytársak jelentkehetnek.

A bizalom megrendülése a korrózió csendes, de nagyon veszedelmes fajtája. Minél inkább lelki-szellemi alapon él egy közösség, annál fontosabb, központi szerepű a bizalom. Hadseregben, vállalatoknál az erő, az ellenőrzés, a jog eszközeivel alakíthatják ki az intézményes megbízhatóságot, de amilyen mértékben közeledik egy szervezet az evangéliumi országoszményhez, abban a mértékben növekszik meg a valós értékeken alapuló bizalom összetartó szerepe. Életünkben mi is tapasztaltuk a bizalom változását. A hallgató egyház bebörtönzött, vagy kereten kívüli papja bízott a pápában, tudta, hogy a szentatya mellette áll akkor is, ha más papok és püspökök elítélik őt. A pap bízott a pápában talán még akkor is, amikor a pápa egyezményt kötött a vallásellenes állammal és nem büntette többé az államnak engedelmes papokat. A pap talált még mentséget a pápa számára, s bár lelke háborgott, csendes esti órán talán még várta a legfőbb püspök titkos küldöttét. Amikor azonban az árulók ütni kezdtek, és a pápa nem fogta le a kezüket, elszállt az üldözött bizalma. Ami pedig megtörtént az egyes emberrel, az nem maradt el a közösségnél sem. Furcsa módon azt mondom, hogy ez még nem volna nagy baj. Attól, hogy valakinek nincs hangja, még jó asztalos lehet. Sajnos, vagy nem sajnós, a bizalom azonban széles keretet átfogó tulajdonság. Ha a hit valamely ágában csalódtam valakiben, hajlamos leszek más kérdésekben sem hinni neki. Elkezdem vizsgálni, miért barátkozik az álnok emberekkel, miért kedvez nekik, ad igazat nekik, miért teljesíti azok evangéliumellenes kéréseit? Miért üt engem, amikor éppen én lennék el- és segítőtársa, vezetése alatt még az életemet is odaadnám Istenért és így tovább? A vizsgálat tehát elkezdődik, s nagyon valószínű az a tétel, hogy a helyzet elmérgesedése során hatalmasan csökken a bizalom s vele erősödik a gyanú, hogy aki az egyház ügyére hivatkozva lép egységre az egyház ellenségeivel, az nem áll jézusi alapokon. A keresztény hit története azt mutatja, hogy a gyakorlati bizalom megrendülése hamarosan maga után vonja az elméleti kérdésekben kijáró bizalom csökkenését is. Meg kell néznünk, mik azok a tételek, amiket hangoztatva az

inkább az embereknek tetszeni akaró pásztor üldözni kezdi bárányait. A szorult helyzetbe került mégolyan naív bárány is meg fogja találni, és le fogja leplezni elnyomója igaztalan motívumait. Ebben a pillanatban megkezdődik egy új dogmatika- vagy egyházkritika, amely éppúgy vezethet belső reformhoz, mint szakadáshoz, egy új felekezet létrejöttéhez.

Nemcsak Lefebvre püspök veszítette el a Vatikánba vetett bizalmát, hanem teológusok tucatjai, forradalmi csoportok vezetői és mi magunk, Bokor-beliek is. A bizalomvesztés korróziója alaposan megrongálta kapcsolatainkat az Intézménnyel. A szekularizációnak az a kísértése, hogy mondjunk erőteljes nemet a Hivatalnak, sőt a Hivatalra, az bizony par excellence nekünk szóló kísértés. Hülyének vagy gerinctelennek nem akarjuk tudni magunkat, elveinket fel nem adjuk, ezért aztán sóhajtozhatunk Istenhez, hogy a 20. század végén teremtsen meg már azokat a történelmi és egyházbeli feltételeket, amelyek alapján egy kritikus társaság lojális belső ellenzékként megmaradhat az egyházban. Ha már egyszer úgy látszik, hogy bizonyos történelmi időkben az eltérő gyakorlatból – vallásról lévén szó, és nem tudományról – szükségképpen eltérő elmélet születik, s felmerül a kiközösítés lehetősége, akkor történjék meg már egyszer az is, hogy az érintett felek megélnék egy házban annak alapján, hogy az időre bízzák igazuk igazolását. Maguk pedig imádkoznak Istenhez és egymásért, és igyekeznek inkább tisztázni, mint bonyodalmasabbá tenni kapcsolatukat. Igen, ez nagyon ránk vonatkozó, koptató, fárasztó hatás. Évtizedek óta vagyunk kitéve különféle adminisztratív, fizikai, lelki, elméleti ellenhatásoknak. Bele lehet fáradni ebbe, de fel is korbácsolhatja szenvedélyeinket. A vég nélküli küzdelem során oda lehet csapni a sapkákat. Elmegeyek. S amikor most teljes aggodalommal és óvó szándékkal leírtam a hitéért és egyházáért fáradhatatlanul küzdő emberre nem is nagyon leselkedő, hanem mellette álló kísértést, leszögezem, hogy még bírom az állást, és nem akarok elmenni. Elmenni, ha nem vetnek ki, kudarc. Bukás.

Gondolataimba nem egyszer beszűrődtek már politikai jellegű megjegyzések. A kommunista rendszerben felnőtt, majd az evangélium hatalomelemzését átgondoló embertől nem várhatók dicsőítő mondatok a politikáról. Ha még az illető olvasta Böllt, Dürrenmattot vagy a háború utáni kritikus irodalom egyéb szerzőit, akkor teljes felkészültségre tehetett szert a politikai méregkonyha receptjeinek ismeretében. Megtudhatta, hogy a kereszténydemokrácia vagy a keresztényszocializmus kiváló álarc azoknak, akik át akarják menteni magukat a fasizmusból egy demokratikus új világba, vagy éppen csinos vagyont akarnak összehozni politikai tevékenységükkel. Miközben szónokolnak a régi bűnökről, megvetik az új agresszió, gyűlölet, fegyverkezés alapjait. Ilymódon beoltva hitlerizmus, amerikai imperializmus és a bőrünkön érzett létező szocializmus ellen, azt gondolnánk, hogy teljes immunitás fejlődött ki bennünk a politikai szférával szemben, minket nem lehet megkísérteni a hatalommal.

A végeredményt megelőlegezve, állapítsuk meg, hogy beszélgetésünk nem pártházban zajlik, nem is bérelt, mutató konferenciateremben, következésképpen nem vagyunk részesei a politikai hatalomnak. Társaságunknak sem az alapítója, sem egyetlen tagja nem kapott állami díjat vagy kitüntetést. Egyházit sem, persze. A margón vagyunk, ismeretes. Ottmaradásunk azonban nem teljesen magától értetődő. Ha ugyanis előveszitek pár évvel korábbi írásaimat, eltitkolhatatlanul benne találjátok azt az értelmi és érzelmi lelkesültséget, amelyet senki sem került el 87/88 után, aki a szabadságért dolgozott. Leírtam az egymásra talált reformáramlatok képviselőinek igyekezetét azért, hogy lelkiismereti szabadságon nyugvó hálózatokat hozzanak létre egy igazságosabb társadalomért. Szó volt közöttünk emberi jogokról, parlamentáris demokráciáról, nemzetről, kisebbségekről, gazdaságról, irodalomról, vallásról, lelkiismereti tiltakozásról, a halálbüntetés eltörléséről, dunai konföderációról, a múlt igazságtalanságainak feltárásáról, a hatalommal szembeni követelések erőszak nélküli, állampolgári bátorsággal történő kivívásáról, sajtószabadságról és így tovább. Kit ne mámorosított volna meg a nagyszerű, igazságos társadalmi cselekvés vágya és felcsillanó lehetősége? Felfedeztük, elfogadtuk, sőt becsültük az egységben lévők másságát. Láttuk, hogy az érett, felvilágosult politikusok olyasféle struktúra megalkotásán gondolkodnak, mint amit mi megvalósítottunk az általunk kidolgozott egyházrend szerint. Igen, minden gyönyörű és megtapsolni való volt addig, amíg e szerveződésnek nem lett tétje. Amíg nem volt megragadható a politikai hatalom. Amíg egymás mellett lelkesedhetett népi és urbánus, vallásos és ateista, konzervatív és republikánus, liberális piacbarát és posztindusztrialista zöld.

Majd megjött 88 nyara, és elkezdődött a mozgalmak párttá alakulása. Aki akkor továbbmenetelt a politika felé, képviselőházi tagságot kaphatott jutalomként a pártfegyelem vállalásáért. Hála Istennek, jók voltak a reflexeink, megőriztük függetlenségünket. Az önállóság ára az, hogy egyetlen közéleti ember vagy szervezet sem támogat minket érdemben. Egykori elvbarátaink egykori közös ellenfeleink mai barátaivá és megjutalmazóivá váltak, mert ők politikát csinálnak. A politikáról ugyanis csak a filozófusok, álmatag papok és naív utópisták, esetleg lexikonszerkesztők mondanak szépeket. A gyakorlati politika nem a klasszika-filológia poliszának ügyeivel foglalkozó nemes és bölcs tevékenység, hanem a lehetséges hatalom megragadása erőteljes cselekvés által annak érdekében, hogy a hatalom megragadója irányítsa az állam ügyeit. Az „erőteljes” szó alkalmankint más szavakkal is helyettesíthető, azért hagytam azonban így, hogy ne rejtessen el azokat a széplelkeket, akik a nemzeti romantika nagy alakjainak példáján elmerengve, esetleg egy gróf Széchenyi politikai nagyságától lenyűgözve kívánnak a közélet mezejére keresztényként belépni és nem tudják, hogy a politika a dinamika világa. Erőt csak erővel lehet ellensúlyozni, politikai ellenfeleimet nem

szeretnem kell, azaz adni nekik, előnyhöz juttatni őket, hanem éppen ellenkezőleg – ha biztosra akarok menni – gyengítenem kell őket, csökkentenem kell esélyeiket. Azt hiszem, hogy ismét finom, csiszolt szavakat használtam. A politikában nem azért kell megértenem az ellenfeleimet, hogy megbocsáthassak nekik, hanem azért, hogy túljárhassak az eszükön. A politika nem az irgalom világa, hanem a győzelemé. A politikai tevékenykedés mindennapjai elsorvasztják azokat az érzéseket, amelyek szükségesek az evangéliumi élethez. Mások gyengeségeit kell figyelmem, és azokat kihasználva kell javítanom helyzetemen ahelyett, hogy a jót keresném és bátorítanám a másokban. A politikában csak taktikai vagy stratégiai okokból lehet lemondani valamiről, igazában soha, mert akkor gyengébb leszek. Aki politikát vállal, erőszakot is vállal, és az íróként egykor az erőszak ellen kiálló köztársasági elnökök ma emberölésre alkalmas szuronyok előtt lépkednek el, és az emberölés tanult specialistáit tüntetik ki rendjelekkel. Eszükbe jut-e, hogy valamikor egy zárkában ültek e specialisták ellenfeleivel? Olyan az irodalom számukra, mint – mondjuk – a fafaragás? Kézügyesség kérdése? Valami, ami letéphető a lelkükről? Olyan áruulás ez, ami miatt nem olvastam irodalmat az ötvenes évek végén.

Ne gondoljátok, hogy a Parnasszusról néztem végig az utóbbi hat évet, azért vagyok ilyen okos. Nem, magam is feszültségben éltem azt latolgatva, hogy mit tehetek és mit nem. Magamon éreztem a politika vonzását és ugyanakkor koptató hatását. Azt a korróziót, amit a kiválónak és férfihez illőnek mutatózó politika gyakorol a kereszténységét megőrizni kívánó emberre. Éltem és négyszámjegyű összeget költöttem újságra havonta, és órákon át figyeltem a képernyőn fontos férfiak előadásait, vitáit. Ha arra gondolok, hogy mi jót tehettem volna azzal a pénzzel a megtakarított időben, akkor bűnnek tartom az egészet, kisiklásnak, mellékvágánynak, pótcselekvésnek. Ha viszont arra gondolok, hogy utazásom a politika Scyllái és Charybdisei között megerősítette ismereteimet, megszilárdította meggyőződésemet, akkor erénynek, szükséges tapasztalatnak tartom, árnyat, amelyet fizetnem kellett azért, hogy biztonsággal adhassak tanácsot azoknak, akik politikára vonatkozó kérdéseket tesznek fel. Igen, András, mondanám a túlvilágra, itt sikerült állva maradnom, mert névrokonod, Mészáros András egy cédulán kivitte a nevemet hozzászólásra; s így egy egész színházterem előtt el kellett mondanom, hogy azért nem tudok csatlakozni ahhoz a nagyszerű politikai programhoz, amelyet a felvilágosodástól kezdődően Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Jászi, Bibó és Nagy Imre neve fémjelez, mert a kiváló elődök sorából hiányzik az a férfi, akit feltétlen elődömnek tekintek: Jézus Krisztus. Állva maradtam. Nem lett belőlem semmi. Hála Istennek!

A politika ugyanis elvégezte embernyúzós és jellemromboló munkáját mindazokon, akik szakszerűtlenül gyakorolták a mesterséget. Sérült lett a költő, a filozófus, a közgazdász, a szociológus, az író és ki tudná felsorolni, még ki mindenki. Hadakoztak, ameddig bírták, utána visszavonultak, és a politikai ellenfelek igazságtalanságáról beszéltek. Megpróbálták újból verset vagy tanulmányt írni, úgy mint régen. Mert kultúrák hanyatlásának korában elsorvad a költészet – már Toynbee is tudta –, s előtte ki tudja, hogy már ki mindenki tudta. Sánta is tudta, azért mondat gyönyörű, időmértékes verseket a mámoros barátal, miközben a nagy eszmék képviselői egymás fojtogatásával foglalkoznak. A politika nem terem sem rímeket, sem virágokat, talán azért tesznek oly sok gyönyörű virágot a politikusok tárgyalótermeibe. Gondolja meg ezért mindenki, aki a virágokat és a nagyszabású tetteket látja, hogy a virágos termék talaja veszélyes terület a szegény kis szelíd teremtmények számára.

"A politika a cselekvésben mindig erkölcstelen és piszkos" - mondja Popper Péter pszichológus. Helyes lesz tehát visszahúzódnunk a vallási szférába, hogy nyugalmat találjunk lelkünknek? Hallgassuk a bölcs, tájékozott teológusokat, nyugatiak előnyben – egyébként is ki csinál teológiát Keleten, itt csak másolunk –, és előre fogunk haladni Isten megismerésében? Így gondolkodva, annak az idősödő hölgynek a szavai jutnak az eszembe, aki egy lelkigyakorlatról hazautaztunkban megvallotta, hogy néha a megbolondulás határán van, fél, hogy el fogja veszíteni a hitét. A teológia második évét fejezte be akkor. Professzorai oly sikeresen demitologizálták a keresztény hitet, másrészt oly sokoldalúsággal mutatták meg a lehetséges állásfoglalásokat, hogy szegény társunk úgy érezte: nincs szilárd talaj a lába alatt. Szerette volna megtudni, hogy mit hisznek tanárai. Sikertelenül. Hát nem kötelező egy teológus professzornak élenjáró módon hinni a biztos és szent igazságokat? Hm! Éppen húsz éve annak, hogy Gyurkával sétálva dühösen megjegyeztem, hogy a teológusok mostanság semmi mást nem csinálnak, mint előveszik a tantételek jegyzékét, keresnek egy olyat, amit még nem cáfoltak meg, és arról írnak egy negatív kicsengésű tudományos dolgozatot. Nem vagyok túl igazságtalan, mivel az anyagi üdvözlettel kezdve, Jézus saját és nem saját szavain át haláláig, feltámadásáig, mennybemeneteléig minden kérdéssé vált. Valóban isten-e a Fiú, s ha igen, mi a viszonya az Atyához? Személy-e a Sátán, vagy csak szimbolikus jelentősége van? Sorolhatnám a klasszikus kérdéseket, és megtoldhatnám azokkal az elképzelésekkel, amelyeket átvettünk a múlt századi egyházkritikusoktól, teozófusoktól, antropozófusoktól, újkori gnosztikusoktól, pszichológusoktól és álomfejtőktől, jógiktól és guruktól, keleti tanítóktól. A pápai és tanítóhivatali szigor jótékony bűrája alól szabadult teológusok a tekintélyét vesztett Hivatalra keveset figyelve dolgozzák ki új és új elképzeléseiket. Az eluralkodó pszichológiai szemléletmód nemcsak a tantételeket teszi nagyon is emberfüggvényű vetületekké, hanem végül darabokra szedi magát a hirdetőt is, feltárva gyermekét, hiszékeny, tekintélyuralom elviselésére teremtett személyiségszerkezetét. Ez a szép, nyugati, fehér világ. Ez a jövő? Tehetnek ez ellen valamit régi szabású egyházi vezetőink? Meg fog menteni minket ettől valamelyik nemzetközi vagy hazai katolikus mozgalom? Megmenekülünk ettől, ha jó sokat konferenciázunk?

Megmenekülünk ettől, ha kivívunk minden szabadságjogot a népnek Isten egyházában? Boldogabbak leszünk szabadon, vagy új eszmék fogságába menekülünk, mivel a szabadság tartalom nélkül elviselhetetlen? Végül pedig, hogy magamról beszéljek: semmi védelmet nem nyújt eddigi életem és annak minden felismerése a jóléti társadalom hitpusztító hatásával szemben? Ennyire gyenge, törékeny és befolyásolható a hit? S ha mégis változtatni kell hitemen, mi az, ami megmarad? Vagy mi a módszer, amivel újra építközhetem?

3. A hely szelleme

Ahol a Kádár Kata utca a vár felé fordul, a templom melletti kis téren érdekes szobor áll. Különös megjelenésével szinte kihívja az arra járók ítélezését s meg is osztja őket. Vannak, akik idétlennek találják a kompozíciót, mások egyenesen találónak. Vannak, akik sértőnek gondolják az ábrázolt személyekre vonatkozóan, mások humorosnak és szeretetteljesnek. Én a második kategóriába tartozom, amikor több mint 50 kilométeres gyaloglás fáradtságával a lábaimban azon gondolkodom, milyen fáradt lehetett az a fiatalasszony hússzor akkora távolság végiglovaglása után, amikor férje, Lajos őgróf, lesegítette lováról. Erzsébetről, II. Endre lányáról van szó abban az időben, amikor szülei meglátogatására, szülőhelyére, Patakra érkezik. Sajátos korban élt, a történetek tanúsága szerint már hároméves korában el kellett hagynia apját, anyját, hogy jövendő férje udvarában, megfelelő szellemben nevelkedjék. Ez volt a szokás. Az viszont nem a kor sajátossága, hogy a magára maradt özvegyet kismimmizék, megalázzák; kortól függetlenül megteszik ezt a vagyona vágyók. Erzsébet azonban irgalmas maradt jóban-rosszban egyaránt. Nagyjából ez minden, amit tudunk róla, a rózsacsodával feldíszítve. Kiszínezhethetjük a részleteket, hozzáképzeltünk a történethez megaláztatásokat, marad mégis az, hogy Erzsébet az osztó szeretet példaképe a középkori magyar történelemben.

Jótékonyág, irgalom, osztozás. Szép, keresztény, olykor mozgalmi szavak. Ki mondja meg, hogyan érzett rá ezekre az erényekre az az egykori fiatalasszony, aki a legenda szerint meg tudta győzni a férjét arról, hogy így jó: megosztani a nincstelennel azt, ami Isten kegyelméből jutott nekünk. Kétségtelenül megragadóak lehetnek a jótékony úrnőt ábrázoló festmények, a lényeg mégsem a rózsák és a térdén állva hálálkodó szegények körül van, hanem abban a belső indításban, amellyel valaki adni kezd, s ezt oly rokonszenvesen és meggyőző erővel tudja tenni, hogy másokat is elragad. A lényeg abban a mozdulatban van, amellyel beköti a sebeket, vagy végigsimít egy fáradt homlokot. Hányan szeretnénk ezt mi, keresztények megtenni, jól tenni, úgy, hogy mindez természetes legyen, belülről jöjjön, a mi saját mozdulatunk legyen, ne pedig egy tisztelt etikának tanulói engedelmisséggel végzett ügyetlenkedés. Ó, Istenem, próféták és papok jönnek és elmúlnak – egyházi vezetők hosszú listáját ismerem Patakon – mégis, a szívemben igazán az a fiatal nő kapott helyet, aki oly furcsán-groteszkül kászálódik le lováról, hazaérkezvén atyjaura udvarába. Miért, hogy-hogy nem, benne látom testet ölteni a nekem rokonszenves irgalmat.

A minap arról beszélgettünk, hogy a lenini-sztalini szocializmusból a jelenkori kapitalizmusba érve, minden valós emberi szabadságjog tisztelete mellett, vagy éppen amiatt, szót kellene emelni, sőt tenni kellene valamit az egyéni vagy állami szinten űzött harácsolás ellen. Egyszerűen és szépen kellene élni, barátságban egymással és a természettel. Modelleket keresünk itthon és másutt, egyéniségünk szerint kardoskodunk mellettük. Titokban azt szeretnénk, ha minél többen csatlakoznának saját elképzelésünkhöz. Szeretnénk megtalálni a mai korhoz illő formákat, inkább közösségekben, mint egyedekben gondolkodva. Szeretnénk biztos támpontot találni, amire ráépíthető evangéliumi testvérek dolgozó és karitatív közössége. Olyan gazdasági műhelyt, amely beéri a szerény többlettel, és ezt is elosztja a rászorulóknak között. A különféle megoldásokat latolgatva arra gondolok, hogy valójában minden tervezés alfája és omegája, legyen az akár egyéni, akár közösségi, az, hogy nincs magántulajdon. Minden, ami kezünk ügyébe esik, ránk bízott dolog, amelyet a hűség intéz, vagy a 24-ik órában észbekapott hűtlen sáfár módjára kell kezelnünk. Ha jócselekedeteinken kívül semmit sem gondolunk magunkénak, akkor nem nagy gond, hogy ki, milyen formában adja oda a rászorulóknak azt, ami van. Kedves Erzsébetünk adta a magáét és bájosan el tudta hitetni férjével azt, hogy amit ő adott, azt a férje is adta. A mai Teréz és Emmanuelle nővérek szintén el tudják hitetni velünk, hogy él és gyümölcsstermő az irgalmasok alternatív világa a hatalmasok szövetségei ellenére is embertelen világban. Cedric Prakash munkatársaivá tud minket tenni abban, hogy csökkenjen a nyomor a világ másik felén. Ha megkérditek tőlem, hogy miben hiszek a bizonytalanná vált világban, ezt válaszolom: hiszek az irgalmában, mely nem ismer tulajdont, sem vagyont, sem földben, sem időben. Amely nem ismer magyar földet, csak Isten földjét, ahol most magyarok laknak, nem ismer magyar birtokot, csak javakat, amelyeket a magyaroknak kell hasznosítaniuk mindenki számára.

Ha irgalom lenne, nem lenne háború. Hiszen azért fegyverzi fel magát az ember, hogy megvédje vagyonát, ahelyett hogy odaadná annak, aki kéri vagy követeli. Azért gyűjt hadsereget, hogy megtámadja a másik országot, elvegye kincseit, leigázza polgárait. Mindez pedig nem színjáték, hanem véres valóság, amelybe emberek, legnagyobb arányban ártatlan emberek halnak bele. Az ember öl, mert irgalmatlan. Adásra teremtett kezét ökölbe zárja és üt. Nem simogat, nem vigasztal, nem emel föl, nem támogat, hanem lesújt.

Lesújt igazságosan és lesújt igazságtalanul. Halállal büntet akár hóhér, akár seregek által. Tanítja és megköveteli a szakszerű ölés mesterségének ismeretét. E tájon megelevenedik a régmúlt idő, s a Bodroghöz árnai közt száguldó ősi harcosok után tatárok, kurucok, császáriak vívják küzdelmeiket, építik és rombolják a várakat, ajándékozzák vagy elrabolják a birtokokat. Ne ölj! – kiáltanám oda a múlt kísérteteinek, hiszen öltünk nemcsak a vagyonért, de öltünk Isten ügyének hitt eszméért protestánst és katolikust egyaránt. Ó, Isten, akinek olyan kedves lánya volt, mint Erzsébet, tudsz-e irgalmazni majd nekünk az utolsó napon? Látod-e, Te, rejtőző Isten, hogy azért van Benned reményem, mert szereted az életet és megtiltottad, hogy kezet emeljünk rá? Ha nem lennél, és azt akarnám, hogy légy, akkor oly szelídnek kívánnálak látni, mint egykori szolgálóleányod. Csak abban a hitben vágnék élni, amelynek nevében nem lehet embert ölni.

Még egy pillantást vetek az egykori érkezőkre, majd megfordulok és elindulok a vár kapuja felé. Itt, a sarkon laktak néhány évig a szüleim, a polgárba jártak idősebb testvéreim, s a várkapu előtt, jobbra az udvarban élt keresztanyám. A Rákócziak földjén járok, Lorántffy Zsuzsanna emléke lebeg a fák, a falak között. A szabadság szelleme, ami nélkül elsorvad az ember, megcsonkul a jellem. Ősi, alapvető emberi igény, ami nélkül nincs barátság és szerelem, tisztelet, tudás, teremtő erő. Ó, jól tudom azt, hogy e tájon elsősorban politikai szabadságért küzdöttek elődeink, de munkálkodtak a gondolkodás, a szellem, a vallás és hit szabadságáért is. A küldetését felismerő nagyságos fejedelem e tájon állt élére szegény és elnyomott népének, itt lett a bécsi udvarnak tetszeni és engedelmelkedni kívánó fiatalemberről igazi szabadságharcos. Aki tudja, hogy küldetése van, és e küldetés a szabadság. Nem vagyok elfogult, tudom, hogy Rákóczi verekedett és őlt a szabadságért, mi más tudott volna tenni: szent és apostoli első királyunk minden későbbi magyar uralkodó példaképe lett. A szent szabadság kivívására ő nem ismert más módszert. Kollonich és jezsuita tanárainak imakönyveiben nem volt szó ellenszeregettről és szelídségről. Az egykori tűzéből lett rendalapító elmékedéseiben hadseregek összecsapása szemlélteti a jó és a rossz küzdelmét. Isten gyermeki dalosa, a poverello, az ártatlan Ferenc, nem a királyok és hercegek példaképe, és hol van még az öntudatos jenki Thoreau, az öregkori felismeréseit követő Tolsztoj, vagy az ügyvédi pulpitusból rokka mellé ült Mahatma? Nem, csak azt kérhetem számon a fejedelemről, amire képessége volt, s ő, lelkiismerete szerint mindent feláldozott a szabadságért. A szabadság olyan érték, amelyért érdemes áldozatot hozni, mert a szabadság a megszülető és sarjadó élet biztosítója, létfeltétele. Vedd el a szabadságot, és félig megölted az embert.

Hány szabadságharcnak kellett fellángolni és hánynak elbukni, míg korunkban megszületett az emberi szabadságjogok chartája, míg beláttuk – nem is mindenki –, hogy csak az erőszakmentes cselekvés méltó az emberhez? Pedig még nem tudjuk, mit hoz a jövő! De ha azt kérdeitek, miben hiszek, azt válaszolom: hiszek abban, hogy az embernek szabadon kell élnie, szabadságban kell meghoznia döntéseit. Nem korlátozhatjuk egymás cselekvését fizikai erőszakkal, fegyveres testületekkel, mert Isten nem sújt le villámaival még a rosszat tevő emberre sem. Annyira tudjuk közelíteni a földi világot Isten Országához, amennyire ez megvalósul. Közelítéseket mondok, s az utóbbi évtizedek emberi jogi küzdelmeit ilyen közelítéseknél tekintem. Hiszen ezekből a fáradozásokból születtek meg a Föld sok országában a legegységesebb emberi, női vagy gyermeki szabadságjogok, nálunk a halálbüntetés eltörlése vagy a polgári szolgálat. Közelítéseket mondok, mert jól látjuk, milyen kevés, amit elértünk. De ezt a keveset is óvnunk kell, mert a politika változásával könnyen háttérbe szorul a humánus szemlélet, a hatalmi blokkok erőpolitikája vagy a nacionalizmus teret nyerhet. Ki mer ma emberi jogokról beszélni Boszniában? Kevesek.

Elgondolhatunk azon, hogy kritikus helyzetben mikor volt könnyebb a rabságra szánt ember élete, milyen ideológiai, nevelési, vallási eszközökkel tartották féken, s hogyan lehetett szabadsághoz jutni a hatalmak mindenkorai erőjátéka között. A magyar történelem – éppen hazánk ütközőponti helyzete miatt – bőszes példaanyagot szolgál szabadságtörekvésekre, s e törekvések elárulására vagy meg nem hallgatására. Rákóczinak meg kellett értenie, meddig hasznosak törekvései a francia politika szempontjából, s mikor jön el az az idő, amikor egy emigránsnak mégiscsak kijáró kolostori lakáson túl mást nem kaphat. Meg kellett értenie, ahogy minden veterán szabadságharcosnak meg kell értenie, meddig hasznos a nagyok számára az ő hittel teli, önfeláldozó igyekezete. Az emigráns, a feleslegessé vált öreg harcos még agitálhat, bizonykodhat egy ideig, de később már az is szabadsági fok, hogy maga válassza meg végleges lakóhelyét. Franciaországot felcserélheti Törökországgal. Rábízhatja az utókorra, hogy igazságot szolgáltatson neki. Ő maga pedig nekiláthat, hogy Isten színe előtt átgondolja az életét. Éppen nagyon magányos voltam, amikor egyszer kinyitottam a Vallomásokat. Vonatra szálltam, hogy hazautazzam, és olvasni kezdtem Rákóczi sorait. Magányom elszállt, s az első perctől kezdve éreztem: nem vagyok egyedül. Valaki, aki pedig igen magányos lehetett, beszélni kezdett hozzám, azazhogy nem is hozzám, hanem Istenéhez, őszintén, bizalmasan, és megengedte, hogy tanúja lehessen ennek a beszélgetésnek. Korábban is tudtam azt, hogy „ha minden elmarad, Isten el nem marad”, de most újra kellett éreznem. Beszűkül, fizikai, társadalmi vagy lélektani szabadságunkban egy út mindig nyitva áll. Senki sem korlátozhat minket abban, hogy elmondjuk Istennek életünk egyetlen regényét. Ahogy mi látjuk. Csak ne hazudjunk. Rákóczi nem hazudott, elálmélkodom azon, hogy milyen nyíltan beszél cselekedeteiről, gondolkodásáról, erkölcsi felfogásáról. Néha megkérdem: illik-e a nagy fejedelemnek ilyen önfeltárló módon nyítnak lenni? Megérdemli-e az utókor embere azt a bizalmat, hogy betekinthesse egy lélek legbenső világába? Az ember talán nem érdemli meg,

de ha a szerző azt akarta, hogy igazul helyezze életét Isten elé, ha beszélgetőtársnak Istent választotta, akkor nem tehetett mást. Példát mutatott minden eszme hívének, aki élete vezérlő csillagának fényében akarja értékelni az életét. Ha azt kérditek, hogy miben hiszek a jövőre nézve, akkor azt mondom, hogy hiszek a meg nem szűnő lelkiismeretvizsgálatban, életünk legőszintébb értékelésének szükségességében és hasznában. Hiszek az igaz önvallomások belső lelki harmóniát teremtő erejében, akár egy kamalduli kolostorban, akár egy tengerre néző cellában, akár mai panelházban születnek meg. A módszer megragadó. Miért mormoljunk sematikusan és kötelezően mások által készített imaformulákat, ha mindennapjainkat ezzel a ragaszkodással tudjuk odatenni Isten elé. Imádság az életbeszámoló, ha a napok és évek történéseit felmutatjuk és keressük a választ a törekvéseinkre. Az átlagember állandóan küszködik imaéletében, mert imamalmot hajtani örömtelen, s az átlagembernek senki sem mondja, hogy imádság helyett imádságként írja meg saját vallomásait. Ha nem tud írni, legalább mondja, vagy gondolja, vagy legalább nézze az életét, benne a mindennapi cselekedetekkel, örömmel, bánattal, bosszúsággal, becsapásokkal, sikerekkel. Rákóczi mindenről beszélt Istennek, mert úgy gondolta, hogy Istennek köze van mindenhez: barátságához, szerelemhez, harchoz, összeesküvésekhez, árulásokhoz, csatavesztésekhez, parasztokhoz, urakhoz, könyvekhez és várakhoz, uralkodáshoz és számkivetettséghez. Ha azt kérditek, hogy miben hiszek a jövőre nézve, akkor azt mondom, hogy hiszek az imádságban. Nem az átéletlen szövegek kötelességszerű ismétlésében, hanem abban a bizalmas szellemi közlésben, amely a személyt bensőleg összekapcsolja azzal a Valósággal, amelyet minden más valóság okának tekint. Rákóczi önéletrajza imádság és Mikes Kelemen levelei is imádságok, akkor is, ha nénékéjének írta őket. A szépirodalom is lehet imádság, még ha más formájú is. Mikes! Miatta kerékpároztam majdnem kétezer kilométert, mert át akartam élni, hogyan láthatta meg a Havasalföldről észak felé utaztában a Kárpátok kéklő vonulatát, amely mögött ott volt Zágon, a szülőföld, ahová bemennie nem lehetett. Szabadság, imádság, emberi hűség a kiszolgáltatottakhoz. Ezeket nem hagyhatjuk el soha. Odaállni a sikertelenekhez, a magukra maradottakhoz érték, örök, rendszerek változásától független érték. Aki betölti a magányt, isteni dolgot tesz. A Genézis oly magas szintre emelte ezt a lélektani megfigyelést, hogy az asszonynak kellett megszületni belőle. De ahol nincs ott az emberi társ, még megmarad Isten. Ha szerencsénk van, még mások is.

Ahogy én felnyitottam a vonaton a Vallomásokat, úgy nyílhattak meg az egykori könyvek olvasó elődeink kezében. Nem a kiváltságosoknak fenntartott szent könyvekre gondolok, amelyek alapján egyesek hatalomra tettek szert a többi ember felett, hanem a tankönyvekre, amik mindenkire elviszik a tudást. A tankönyv nem személyválogató, a tankönyv mindenkit hív. Az embernek nem kell sok könyv. Rákóczi pataki könyvtárában 169 kötet volt, a rodostóiban 112. Patakon élt és tanított 1650-től 1654-ig az az ember, aki azzal a feltétellel jött Lengyelországból a városba, hogy nyomdát állítsanak fel neki. Mai kifejezéssel élve, reformtankönyveket akart írni, s ha nem is mind, de megírta azokat. Az Orbis Pictus-t, a szemléltető oktatás kiemelkedő művét mindenki ismeri, aki pedagógiát tanult. Sorolhatnám az egymásra építő könyvek latin neveit, de most nem ez a célom. A jövőbe vezető hitem oszlopait akarom tovább lerakni. Abból az épületből, amely ma Comenius – ha úgy tetszik, akkor Jan Komensky – nevét viseli, tehát a tanítóképzőből, ahová Tamás sógorom is járt – rajzolt és rajzik ki a mai Felső-Magyarország tanítói nemzedéke. Mindez annak is köszönhető, hogy egy morvaországi születésű pedagógus eljutott hazánkba, hogy Rákóczi dédanyja, a pataki iskolát támogató Lorántffy Zsuzsanna földjén tanítson. Mindig voltak a tanításnak megszállottai, akár mint iskolaalapítók, akár mint tanítók. Ezen a tájon, ahol népek és vallások találkozási pontja volt, tudták, hogy az ember megállásához tudásra van szükség. Meg kell ismerni az érzékelhető világ képeit, összefüggéseit. Közel 350 évvel e kor után csak becsülni tudom azokat a mestereket, akik túlléptek a nemzeti vagy vallási különbségeken azért, hogy az egyetlen valóságot tárják tanítványaik elé. Nem akartam pedagógus lenni, csak ismerni akartam a tudomány egy darabját, és ez a cél pedagógussá tett. Aki ismer, az közölni akarja ismereteit. A tudás nem zárható az emberbe. Aki pedig szereti az embereket, az életet segítő ismereteket akar átadni. Maga az ismeretátadás folyamata több annál, mintha tölcserrel töltenék tételeket az emberek fejébe. A jó tanító kifejti az ismeretanyagot, fokozatosan halad előre, feltárja az igazságokat és rámutat a lehetséges tévedésekre, elemez és összeilleszt, hasonlóságokat fedez fel és ellentéteket szembesít. Örül az igazolt felfedezéseknek, de kideríti a tévedések okait. Elhítheti velünk, hogy megismerésünknek nincsenek határai, ugyanakkor meggyőz minket arról, mily keveset tudunk. Türelmes, hangyaszorgalmú munkára szoktat, ugyanakkor értékeli és bátorítja a szellemes ötleteket. Vezetése mellett becsülnünk kell mások munkáit, apró eredményeit. Figyelmessé tesz az eltérő vélemények átgondolására, okaik felfedezésére, a hibák javítására. Tárgyilagos vitakultúrát alakít ki, amelyben az egymás tevékenységét tisztelő felek a közös célra, az igazságra összpontosítanak. Elismerik a tényeket és megengedik egymásnak, hogy eltérő feltevéseket tegyenek olyan területeken, ahol még nincs biztos ismeret. Nem gazemberezik, eretnekeznek egymást, nem likvidálnak tudóst ideológiai alapon. Nem gondolják, hogy a tudományos tévedés vagy másként gondolkodás etikai elégtelenség következménye. Folytassam-e tovább a tudomány és a pedagógia dícséretét? Ha azt kérditek, mi jövőbeli hitem tartalma, ezt válaszolom: hiszek a tudományban és a tanítóban, amely és aki elfogulatlanul tárja fel a megismerhető világot, módszert és emberi erkölcsöt ad a helyes élethez, nem lép túl illetékességi körén, de szabad látást enged ahhoz, hogy felismerjük a világnak a transzcendenciára utaló jelenségeit, ha vannak ilyenek. Ha Isten bezárt minket e világba, nem kívánhatja meg a lehetetlent: érzékelni azt, amire nincs érzékünk. Ha viszont épített hidat a mi világunk és az övé közé,

akkor ezt a hidat valahol és valamikor észre kell vennünk. Addig az marad meg, ami minden tisztességes ember álláspontja: becsülettel hihetek Istenben, mert ha nem is tudom őt igazolni e világ eszközeivel, létének feltételezése nem mond ellene sem a világnak, sem az – e világból való – józan észnek, sőt kiegészíti, magyarázza, reménnyel tölti el azt.

Valahol a város másik végén járok már, iskolaépületek, öreg fák, régmúlt idők nagyjainak szobrai között. Igen, a gótikus katolikus templomtól indultam el, amely gyermekfejemnek sokkal szebb volt a műemléki hivatal ténykedése előtt. A gyermek, persze, másként látja a dolgokat, s én, aki valamikor be nem léptem volna egy protestáns templomba, most tisztelettel adózom annak a szellemi és erkölcsi teljesítménynek, amit a múlt emlékei tanítanak. A nagylelkű és türelmes pásztorok előbb-utóbb megértették egymást. Rokonságomban soha nem hallottam elítélő vallási kijelentéseket. Amikor a 70-es években sógorom megkérdezte, hogy tulajdonképpen mivel is foglalkozunk a közösségeinkben, akkor válaszomat így kommentálta: „Ja, akkor az olyasmi, mint amit Ablonczy is csinált”. E református lelkipásztor a 20-as, 30-as években rendszeresen járt híveihez és bibliát olvasott velük lakásaikon. Igen, protestáns testvéreink demokratizálták a szentírás ismeretét, ajánlották az olvasását, és a szöveg kommentár nélküli közlésével teret adtak a lehetséges értelmezéseknek, ily módon magának a Léleknek is. Az Igére alapozott imádság és tanúságtétel minden hívő által történő gyakorlása visszanyúl a régi zsinagógai hagyományokhoz, visszaadta az ember rangját, amikor Istenéhez fordul. Az asztalra tett könyvet körülülő egyháztagnak megteremtik az egymás megbecsülésében rejlő egységet, és ha meggondoljuk, akkor ez természetes, egyszerű magatartás, aminek a megvalósításához csak jóakaratra van szükség. Ekkor kigyúlhat a résztvevők szíve, és érteni kezdhet az elméje, mert megismétlődhet az emmauszi találkozás, amelyre oly sokszor van szükségünk nekünk is, késői tanítványoknak.

Kétezer év során mennyit gondolkodtunk, írtunk és vitáztunk hitünk tartalmáról. Meghallgattuk, elemeztük a szentírási eseményeket, példabeszédeket, törvényeket. A gondolkodás legkorszerűbb eszközeivel igyekeztünk elméleti rendszerré építeni a vándorló zsidó rabbi, Jézus tanítását. Végére is miben bízhatunk a második évezred végén? Abban, hogy a civilizációs és kulturális fejlődés hatalmas épülete között ebben a négy vékony füzetben jól-rosszul elbeszélte történet adja azt az alapot, amihez újból és újból visszatérünk, mivel jobbat nem tudunk. Számunkra ebben a keretben adott az Istennel folytatható párbeszéd és az emberekkel együttélés természetes útja. Ennek segítségével fordulunk a transzcendencia felé és ennek törvényei szerint éljük mindennapi életünket. Tudom, hogy a Bibliát magukhoz szorító prédikátorok sok minden mást is tudtak, de életüket erre a könyvre alapozták. Sok okos hitszónokot, dinamikus szervezőt, mély lelki gondolkodót meghallgatva gyakorta úgy érzem, hogy az evangéliumok világa olyan, mint az otthoni táj, amely többet jelent, mint utazásaim sok más világa. Ha azt kérditek, miben van reményem a jövőre, akkor azt mondom: bízom abban a szeretetben és megbecsülésben, amely óvja és közkinccsé teszi a négy evangélista leírását Jézusról, a tolmácsról, aki hallotta Isten tanítását, mert odafigyelt rá, és élte a tanítását, nemcsak önmagáért, hanem azért is, hogy példát adjon nekünk.

Kinn vagyok a város szélén és feltűnnek előttem az újhelyi hegyek. Ha most végigmennék az úton, be egészen az első házakig, akkor balra, az enyhe emelkedőn, kavicsos-köves terület fogadna: a nem régen megtisztított zsidó temető. Nem ismerem azokat az embereket, akiknek nyugóhelyét jelölik a még megmaradt kövek, de tudom, hogy ennek a tájnak a társadalmához történelmi módon hozzátartozott a zsidóság. Majd jött egy gonosz korszak és megtépázta ezt a világot: azóta elnémultak a hegyek alatt sorakozó zsinagógák. Igen, Újhelytől Tokajig sorjázta a szent imahelyek, amelyekben sajátos módon tisztelte az egyetlen Istent egy sajátos népcsoport. Nézem Jancsó Miklós képeit a romlott falú, ablaktalan templomokról és bennük a valahonnan ideérkezett, ősi gyökereket kereső magányos zsidó embereket. A homályban imakendő fehérik, s megindítóan hullámszik egy ősi dallam Izrael rejtőző, késlekedő, annyira várt Istenéhez. Tudom, autóbuszok érkeznek messze földről Újhely, Olaszliszka, Bodrogkeresztúr temetőihez. Ezen a tájon csodarabbik éltek, egy barátom szerint az olaszliszkai volt a leghíresebb. A hívő zsidó – mégha messzire vetette is a sors – hallatlan bizalommal dugja be kis papirtekercsét az öreg kövek közé. Vajon mit írnak ma, 1994-ben ezekre a papírokra? Mit remél, milyen kívánságot terjeszt rabbija révén Jahve elé az embertelen népírtást és szétszóratást megélt ember? Hisz-e még a Szövetségben, amikor összesodorja kis papírját ősei vagy a maga szülőföldjén? Hisz-e a dalban és a dal ígéréteiben, hisz-e a gyászban és a gyászt követő megszabadulásban? Hisz-e abban, hogy e tájon ismét felfénylenek a templomok úgy, mint régen, hiszen Isten nekik is adta a Föld e darabját, s a táj, mintha nem is változott volna azóta.

Hűség és ragaszkodás az ősi gyökerekhez, ha nem máshoz, akkor a templom romjaihoz, a temető sírköveihez, az eldugott falvakban egykor élt rabbik emlékéhez. Itt együtt futnak a hegyek, az út, a vasút és a folyó. Az utazó egyfajta stációként járhatja végig a helyeket. Amíg jár, addig emlékezik, és erőt gyűjt. Fogadkozni nem mer, hogy „soha többé”, mert a történelem újból és újból arcul csapja, megalázza, bűnössé teszi. Nem meri magát különbnek gondolni elődeinél, bár egy tapasztalattal többje van. Már testvéreinek érez minden embert, akkor is, ha azok mások, mint ő. Már testvérgyilkosságnak érezne minden gonosztettet, amit e más testvérek ellen követnének el. Már köze lenne hozzájuk, már nem tudná közömbösen vagy ellenségesen nézni az utcákon az állomások felé hajtott menetüket. Már összeszorulna a szíve, már tétován megmozdulna a lába, hogy feléjük induljon.

Istenkísértések ezek a mondatok, félbeszakítom őket. Erre nem szabad gondolni. Arra fogok gondolni, hogy halálomig hűséges leszek ahhoz az Istenhez, aki – őseim hagyománya szerint – él és szövetséget kötött velünk, talán velem is, de elrejtette magát. Kiáltok hozzá, hogy nem látom, mutassa meg magát, adjon bizonyosságot, tegye sikeressé az életemet. Újra és újra elmondom a 151. zsoltáromat: Istenem, miért hagytál el engem ... Nem vagyok ügyeletes vészbagoly vagy hivatásos siratóasszony. Természetem szerint könnyelmű, vidám csavargónak érzem magam. Miért kell Istennek belépni Ábrahámától kezdve Jónáson át a máig, az emberek életébe úgy, hogy Sánta Ferencnek fel kell jajdulnia: megismertem Istent, bár ne találkoztam volna vele. Boldogok, akik egyszerűen rábízták magukat Istenre, de mi, akiknek élete meg nem szűnő harc és újrakezdés lett, nem tehetünk mást, mint vállalni ezt a sorsot, akkor is, ha sokan nem szeretik a tépelődő keresztyényeket. Meghajlok a sorsát fürkésző zsidó előtt, akinek az ég felé fordított arcába krematóriumok pernyéjét mosták a könnyező felhők. Ki vagyok én, hasonlíthatók-e fájdalmaim az övéhez, aki talán egyedül maradt életben tucatnál is több testvére, rokona közül, és naponta küzdött meg azért, hogy ne lásson gyilkost minden emberben, aki szembejön vele az utcán? Ha azt kérditek, miben hiszek, akkor azt mondom, hiszek az emberben, aki bocsánatot kér és hiszek a másikban, aki megbocsátani tud, és hiszek Istenben, aki végképpen megbocsátja egyedüllétünkéből eredő gyengeségünket, szökni akarásunkat, mulasztásunkat. Úgy, amint mi is megbocsátunk másoknak.

A Bodrog lustán betorkollik a Tiszába, futása véget ért. A híd következik, amely Tokaj és Rakamaz között átível a folyón. Hetvenöt évvel ezelőtt a hídon volt a pillanatnyi határ Románia és Magyarország között. Apámnak talán már zsebében volt a hivatalos papír arról, hogy Merza Pál alsóronai tanító megtagadta a hűségeskü letételét a román állam kormányára, s ezért el kellett hagynia szülőföldjét. Az adminisztrációs ügyek rendezetlensége miatt azonban először az öt gyereknek kellett megtenni ezt a lépést. Szüleim a hídig hozták őket. A legnagyobb hat éves, a legkisebb jó egy éves volt. A román finác átvette a gyerekeket, a legkisebbet a karjára emelte, a többit úgy vezette. A gyerekek ordítottak, s így haladt a menet a híd közepéig. Ott várt rájuk a magyar határőr s anyai nagyapám, aki akkor Tokajban lakott. Nagyapa kézen fogta unokáit, s további bőgések közepette vezette őket abba az otthonba, amelynek elmosódó képét hosszú évtizedek emlékeiből, néhány évvel ezelőtt újra felidézhettem. Nagyapa sírját már elsimította az idő, ha jelet akarok látni, akkor sógora, Karniss kanonok úr emlékkövét keresem meg.

A dombról jól látszik az összefutó két folyó, s odébb a híd. A híd alatt a román álomhatár, a Tisza. Egy nép álmodói jelölték ki ezt a határt és ültették milliók eszébe, szívébe. Ez az álom és sok más korábbi mítosz és álom keserítette meg szomszédok életét századokon át. A Nimród legendával az anyafarkas mítoszt szembesítették, amire mi a sumér rokonsággal válaszoltunk. Ezer, kétezer, háromezer és, Isten tudja, hány ezer évvel megyünk vissza a múlt homályába csak azért, hogy érveket találjunk arra, amire nem lehet érveket találni, hogy tudniillik kié is ez a föld. A föld ugyanis Istené, s a mai helyzet az, hogy szülőföldje magyarnak, románnak, ukránnak, huculnak, a bányavidékre települt németnek és olasznak, az újkor elején erre menekült örménynek. Az álmokat rajzoló nem törődnek ezzel, álmaik miatt nem egyszer fejszével támadt egymásra e táj népe. Menj el a máramarosszigeti piacra, s ha józan vagy, belátod, hogy egy népnek sem kizárólagos otthona e hely, amely némán tanúskodik azokról is, akiket kiirtottak innen, a zsidókról. Több nyelven beszélő temesvári rokonaim büszkén emlegetik magyar-román-német-szerb-tót nemzetköziségüket. Ők tudják, hogy lehet együttélni békében és sokféleségben.

A hömpölygő Tisza a megosztás jelképévé válik. Nem érdemi meg, mi tettük azzá. Őt is, meg más folyótársait, hegyeket, dombokat, ligeteket. Egymás megvetésének és megkülönböztetésének jegyében először megrontjuk, később tönkretesszük a természetet. Nézem a folyót, és Svájcba emigrált cseh barátomra gondolok, akivel egyek vagyunk abban, hogy nincsenek felsőbbrendű és alsóbbrendű népek, csak emberek vannak a maguk sorsával együtt. Ha megkérditek tőlem, hogy miben van reményem a jövőre, akkor azt mondom, hogy bízom azokban az emberekben, akik csak embertársakat ismernek, s akik annyi történelmi vétek után sem hajlandók felcserélni az erkölcsöt a nemzeti hovatartozással. Akik számára a jó és a rossz nem helyettesíthető be népek neveivel. Akik nem akarnak elégtételt venni más népeken és elég nagylelkűek ahhoz, hogy a jelenben gondolkozzanak, bezárva – bár ismerve – a múlt könyvét. Akik számára az egykor volt szenvedések nem a bosszúállás, hanem a megértés, a kiengesztelődni akarás, a jobb közös élet akarásának forrásai.

Nemsokára lemegy a Nap. A hegy túlsó oldalán, az abaúji dombok között, Emerencia néni vállára veszi csörgős gereblyéjét, és hazafelé indul. Útközben unokáira gondol a hetvenen jóval túl járó idős asszony. A baktai cigány csordás már felhúzta a gémeskútból a második hatvan veder vizet, s három kutyájával ballag a tehének után. Czap Ferenc kéki parasztember, aki egyként csalódott az új államban és az egyházban, vödreivel a faluvégi kúthoz megy. Napját zárja egy szegény világ sok-sok embere, legfeljebb a kocsmák hangosak mindaddig, míg a munkanélkülieknek futja a segélyből. A bokros domboldalon szatyorral kóborol egy magányos alak. Gombát keres, hogy kisegítse az otthoni éléskamrát. Másutt néhány rossz ruházatú ember sietős léptekkel viszi haza az erdőben gyűjtött vagy az erdőből lopott fát. Teológiailag kiművelt apostolként nézem ezt a mindennapi létéért küzdő világot. Elgondolkodom hitem alapjain, elgondolkodom azon, hogy mi tart meg engem ebben a világban Isten és az emberek mellett, ahol nincs nagyváros, ahol olyan sok a templom, olyan sokféle a lelkiség, olyan jól válogathatók a prédikációk között.

A felsővadász papnak 15 filiája van, már elgondolni is nehéz. Azt mondják, hogy a kereszténység városi jelenség volt a kezdetben és később is. Emberek, közösség kell hozzá, akik és ami megtartja az egyes embert. Mi tart meg engem ott, ahol nincsenek teológiai professzorok, színvonalas vallási társaságok, amelyekben olyan jól el lehet felejteni, hogy körülöttünk szenved egy ország: ki fizikailag, ki lelkileg. Mit mondjak az okos szövegekben nem bízó embereknek, s mit mondjak magamnak, aki szintén elvesztette bizalmát a nagyon biztosan hangoztatott, kizárólagos szövegekben? Ma még nem tudok többet annál, mint amit eddig elmondtam. Egy táj megelevenedett történetét és jelenkori alakjait lámpám fénykörébe idézve azt hiszem, hogy hitemet most az emberek oldaláról kell felépítenem. Meg kell kérdenem jelen bizalmam tárgyairól a hegy minden oldalán élő ismerőseimet: jó lenne-e neked, ha szeretnének téged, ha irgalommal lennének irántad, nem bántanának, hanem megosztanák veled javaikat? Szeretnél-e szabad lenni, helyesnek látni az életedet, jó lenne-e, ha mindennap gondolkodni tudnál egy keveset dolgaidról? Ha nem néznének le azért, mert a földet túrod, mert proli vagy, mert cigány vagy, mert zsidó vagy, mert beteg vagy, mert buta maradtál, mert már csak az itálban bízol, hogy egy kis időre megvigasztalja elnyújtott idegeidet? Ha lenne egy-egy percre erőd, hogy felsóhajtst Istenhez, aki a tied, vagy akit elvettek tőled, vagy akiről azt tudod, hogy mások beszélnek róla? Ilyeneket kérdezek tőlük és magamtól, jól tudván, hogy vannak elvek és van tudomány és van filozófia és van e szolgálóleánynak kenyéradó gazdája: a teológia. Mindezekkel megrakodva és a mai nap élményét hordva járok az utakon és arról álmodom, hátha feltűnik egy kútnál az az ismeretlen, aki úgy értette a kútra járó ember gondját és oly csodálatosan tudta a magasba emelni a bűnösök szívét. Keresem és lelkemben forogatom igazságaimat, abban bízva, hogy igazságaim e csokra ér ugyanannyit, mint mézajkú papok és széles látókörű elmék tanítása. Ha azt kérditek, miben bízom a jövőt illetően, ezt mondom: bízom abban, hogy a becsületes ember meg fogja érezni, mi az, amit úgy kívánhat magának, hogy az jó legyen más embertársának is. Végül bízom a helytállóknak, akik becsületesek tudnak maradni akkor is, amikor vesztesre áll az ügyük, amikor megkicsinyítették kell élniük.

A hejcei otthonban élt egyfajta háziőrizetben a kommunisták által odakényszerített Badalik püspök. Feljebb, a gönci várszerű plébánián, majd a kékeddi kis házban lakott egy várúr méretű ember, Balogh István, aki a kassai egyházmegye papjaként vágta oda, hogy neki nem parancsol az egri érsek. Az újhelyi temetőben már megnyugodott Bocsor Pista barátom: induló tanárként nem tudta összeegyeztetni lelkiismeretével az ötvenes évek hivatalos elvárásait, és ez a zárt osztályra sodorta. Későbbi élete is szüntelen küzdelem volt a becsületéért, amíg bírta a szíve. Ha a múltba nézek, Kazinczyt látom. A sátorhegyek vonulata mögött, a jótékony teremtő magányban dolgozott, háta mögött a várbörtönben eltöltött évekkel. A hűségese feleségét megörökítő szobor mintha hópelyhekből állna össze. Mellette és több mint fél tucat gyermeke mellett, elismerést nem várva és nem kérve dolgozott úgy, hogy munkája túlnőtt remtelakának határain. Igen, el kell fogadni a sorsunkat a maga valóságában, és dolgoznunk kell. Azt, amit tudunk, annyit, amennyire képesek vagyunk. Őszintén. Megszülethet belőle sok köteg levél, vagy – mint a Hernád partján – egy magyar biblia. Áldottak a csendes falvak és áldottak azok, akik megalacsonyítva is nagygyá lettek a kicsiségben.

Lement a Nap. Apám megtanított arra, hogy kedvemem lejem elmerülni a naplementék világában. Régi sétáinkon megbeszéltük a különös felhőalakzatokat, a színek, fények ezerféle változatát. Találgattuk, miféle tájak, várak, különös élőlények népesítik be az alkonyi eget. Ősszel a folyékony vas narancsos, rőt fényében izzik a fekete hegyek feletti boltozat, télen a korai alkony lilás-kékes-szürkés ködjei ereszkednek le csendesen a földre. Állok a föld fiaként, a fekete föld sötétje előtt, s nézem az ég lobogó színjátékát. Igen, ott, a sötétség mögött lángol e világ éltető Napja. Láttam délben, s tudom, hogy holnap reggel visszatér.

Egy nappal idősebb lettem, s várom, hogy újra felkeljen a Nap.

1994. szeptember

EZREDVÉGI VALLOMÁS

Berhida — Budapest

Egy híján 30 éve, két évvel a 68-as májusi események után, 1970 júliusában, Vitányi Iván 18 oldalas cikket írt a Valóságba "Ideológiai vallomások" címmel. A tanulmány áttekintette azokat a területeket, amelyek minősítési alapot adhattak a második világháború után új világot teremteni akaró fiatal nemzedék törekvéseinek megítéléséhez. A fényes szelek nemzedéke ez, a népi kollégisták, a baloldali érzelmű fiatalok csapata. Indultak a demokrácia zászlaja alatt, belefutottak a diktatúra korába, felbátorodtak 53 és 56 között, s megpróbálták élni a 60-as évek alkukat kötő szellemében. Tíz témáról beszél a szerző: Istenről, nemzetről, pénzről, hatalomról, szabadságról, forradalomról, magatartás-eszményről, halálról, közösségről, jövőről. Abban az időben a hatalomról, a forradalomról írt sorai érdekeltek engem, ma azonban, az idő múlásával, én is úgy érzem, hogy át kell gondolnom egy korszakot, pontosabban: el kell kezdenem egy beszámoló írását azokról az eseményekről, amelyeket átéltem, illetve azokról a nézetekről, amelyeket megismertem, s amelyeket elfogadtam vagy elutasítottam. Oly bátor nem vagyok, hogy többes számban beszéljek, nem is hiszem, hogy állításaim általában érvényesek lennének. Maradok hát főleg az egyes számnál, ami nem jelenti azt, mintha önmagamba szándékoznám csavarodni. Hiszen éltem, emberek között vitt utam, kapcsolatokba kerültem, tehát nem kitalálás az, amiről írok, legfeljebb az olvasó megteszi majd kritikai észrevételeit. Igyekszem tárgyilagosan, mégis némi elfogultsággal szemlélni annak a kisgyereknek a történetét, aki elindult "sous le soleil du Dieu" és most már őszülő fejjel reflektál útjára. Szükség van tárgyilagosságra, hiszen a nem őszinte önéletrajzok azonnal leleplezik írójukat, de szükség van a rokonszenvre is, hiszen önmagáról lesz szó.

Isten

Isten ege alatt indultam, s ez mindenképpen letagadhatatlan. Bármilyen legyen is mai ismeretem vagy vélekedésem Istenről, az tény, hogy az első elemista kisfiú elsírta magát az osztály harsány nevetése miatt, amely a tanító néni kérdésére adott válasza után tört ki: Ha nem takarítjuk ki a lakást Karácsony előtt, nem hoz az angyal karácsonyfát. Nem tudom, mire jutottam a nevetés után, de szorgalmasan tanultam a katekizmust, elhittem a bibliai történeteket. Énekeltem templomi kórusokban, jártam legális, majd illegális hittanórákra. Küszködtem a bűneimmel, voltak jó és voltak nehéz korszakaim, de Isten léte, annak minden következményével együtt, megingathatatlan volt számomra. Nem láttam okot kételkedésre azok szavában, akiket tiszteltem, tekintélyeknek tartottam, sőt: szerettem.

A tudomány, persze, alakítja a hitet. Megtudtam, hogyan kell értelmezni a Teremtés könyveit, természetessé lett az evolúció ténye, eljutottam az áteredő bűn megalapozatlanságának felismeréséig, s ráébredtem arra, hogy Isten világa – ha létezik – egyenértékűen közölhetetlen a három geometriai és egy időbeli dimenzióba ágyazott emberrel. Ez az agnoszticizmusnak nevezhető szemlélet, amely életem első feléből ered, egyáltalán nem akadályozott meg abban, hogy érzelmi, értelmi kapcsolatban álljak azzal a létezővel, akinek bizonyítására nem tartottam alkalmasnak a filozófia addig kidolgozott gondolatmeneteit, s ma sem ismerem megdönthetetlen, pontosabban: kétségbe nem vonható érvet az igazolására. Le coeur a ses raisons – mondta egy több évszázaddal ezelőtt élt matematikus, ami módszertanilag nem illik egy tudós gondolati rendszerébe, de nagyon jól élhet a szakember szívében, érzelemvilágában, viselkedésében, cselekvésében. Beszélhet Valakihez, válaszokat kaphat tőle, s e kommunikáció erejében igazodhat hozzá, élheti a neki tetszőnek gondolt életét. Az értelminek és érzelminek ez a kettőssége nem tudathasadás, hanem egy ember két arca. Az, hogy egy embernek több, nem titkolt arca van, nem bűn, nem is színészkedés. A komplementaritás törvénye élettelen dolgok többrétűségét is állítja, s ez éppen nem válik hátrányára a több tulajdonságot hordozó létezőnek.

Az istenhit nem ellentétes a tapasztalati megalapozottsággal, hanem annak megengedhető folytatása az ellenőrizhetetlenbe. Más folytatások, kiterjesztések is vannak, hiszen körülvesz minket a vallások sokasága. Ez egy idő után elbátortalanító, arra ösztönöz, hogy ne építsek ki vagy ne tételezzek fel transzcendens világot, hiszen arra kell törekednem, hogy a mindennapi életben ne határoljanak el a többi embertől saját hitem különleges elemei. Ezért nagyon fontos, hogy a transzcendenciába tett kilépésem ne legyen túl terjengős, ne tartalmazzon olyan bizarr, mitikus elemeket, amelyek inkább alkalmasak az emberek elválasztására, mint közel hozására.

Ha életem folyamatát nézem, nem tudom megmondani, hol volt az a pont, amitől kezdve nem *elhittem* egy mások által tanított, s mintegy kötelességgé tett vallást, hanem elkezdtem a rendelkezésemre álló anyagból felépíteni saját hitvilágomat. Lehet, hogy nincs is ilyen pont, csak egy folyamat, amelynek során újból és újból kézbe vesszük építőköveinket s eldöntjük: megtartjuk-e őket vagy valamelyiket kicseréljük. Vitányinak egyszerű dolga volt: ő 16 éves korára lemondott a vallási építőelemekről s kiegyensúlyozottan élte tovább az

élet egyik lehetséges formáját. Én kétszer is meggondolom, milyen alapon, mitől válok meg. Nagyon erős a gyermekkori-fiatalkori bevésés, s időnkint azt gondolom, hogy eltörölhetetlen. Valószínűleg így is van, hiszen a gyermeklélektan beszél pótolhatatlan, később már soha meg nem szereshető személyiségjegyekről, miért ne történhetne meg ennek az ellenkezője is, a kitörölhetetlen lelki jegyek ténye? Beláthatom, hogy a vallás csak a szellem erőfeszítése arra, hogy tudja azt, amit nem tudhat – mivel az ember szeretné az "egészet" látni – s mégis, azon veszem észre magam, hogy beszélek Valakihez, viszonyítom a dolgokat Valakihez. Lehet ez kiírthatatlan reflex, megpróbálhatom magyarázni, mégsem boldogulok vele. Úgy látom, hogy ez az, ami megkülönbözteti korosztályomat a fiatalabbaktól: valami begyökerezett, kitéphetetlen kapcsolat azzal, akinek létét igazolni nem tudom, de akivel a nap minden szakában kapcsolatba kerülök. Abban sem vagyok teljesen biztos, hogy korosztályi kérdésről van szó, hiszen ma is, holnap is szülehetnek és felnőhetnek emberek, akik lélekben úgy érzik, hogy nincsenek egyedül. Ugyanakkor azt is látom, hogy mások gyorsan, szinte könnyedén, sajnálkozás nélkül megszabadulnak vallási terheiktől. Nekem ez nem megy. Lehet, hogy egyszer eljutok oda, hogy leírok mindent, ami misztikum, de miután kiüresítettem házamat a szükségtelennek látszó dolgoktól, felsóhajtok és így szólok: "Ó, Istenem, de nehéz az ember élete!"

Nehéz bizony, mert ha az ember kiáll a csillagos ég alá, elgondolkodik arról, hogy mekkora keze lehet annak a teremtőnek, amely ekkora teret és ennyi energiát tudott létrehozni, megtévesztő antropomorfizmusnak érez minden elmélkedést, amivel az ember igyekezett képére és hasonlatosságára formálni istenét. Ha van ennek az óriási valaminek létrehozója, akkor az egészen más, mint a zsidó pásztoréletből absztrahált személyiség. S ezzel megállt a tudomány, mármint a vallási tudomány, s kezdődik ismét a sóhajtozás, aminek, persze, csak akkora jelentőséget szabad tulajdonítani, amennyit ér egy ember lelke.

Meneküljek tehát a világűr magányából a vallási közösségbe, hogy megnyugtassam zaklatott bensőmet? A gyermekkor békés, nyugodt világa már nincs többé. Megtudhattam: a hermeneutika biztos út a hitetlenség felé. Nincsenek egyértelmű válaszok a dogmatikai kérdésekre. Pap barátom írásban közli, hogy majdnem elment arról a lelkigyakorlatról, ahol erőteljesen képviseltem Jézus istenségét. Ez több mint 20 éve történt. Egy fontos szerzetesrend tagja bevallja, hogy nem hisz a feltámadásban. Mások ismét más nézetekről számolnak be. Ekkor a valamikor agnosztikusnak címzett ember előtt hirtelen feltűnik első elemista önmaga, az egykori osztályterem, a harsány nevetés, amely azt jelenti, hogy kis naív módjára csak ő hisz egy kedves karácsonyi mesében. Észre sem vette, hogy mások már kinőttek belőle. Hol van a tanító néni, aki jóságos mosollyal megsimogatja a fejét? Élete őszén senki sem számíthat erre. Megszólal a rejtőző Isten? Jól gondolja meg, aki válaszolni akar erre.

A kis agnosztikus nem szégyelli bizonytalanságát, s azt, hogy az utóbbi három évtizedben nem lehetett jobb belátásra bírni a teodíceai kérdésekben. Ennek ellenére maradt kétarcú, felismerhetően kétarcú, leplezetlenül kétarcú. Nem tartja Istent félelmetes úrnak, akit szolgálni kell, aki előtt folyton verni kell a mellét, akit alázatosan kérni kell, hogy kegyeskedjék irgalmazni teremtményének, akit ő maga gondolt el. A tudomány, a száraz racionalista tudomány is elegánsabb kommunikációra ösztönöz, mint amit a rabszolgatartó majd feudális társadalmi formák protokollja ragasztott rá a minden társadalmi rendszer felett álló Alkotóra. Nem félek, mert tudom, hogy a fájdalom és szenvedés nem büntetés, hanem törvények velejárója. Van születés és van elmúlás, és ennek megvan a maga folyamata. Persze, félek, de nem Istentől, hanem a fájdalomtól és ez mégis más. Nem akarom vallási mágiával befolyásolni Istent, hogy burkoltan tegyem őt emberi céljaim kivitelezőjévé. Valamikor kértem tőle ezt is, azt is, s úgy gondoltam, hogy a történetek igazolták őt. Ha nem jött be az eredmény, Isten mélyebb szándékára gyanakodtam. Hát ki lát bele Isten gondolataiba? – hirdeti a vallásosságnak álcázott bizonytalanság. Ma már itt is csak a sóhaj marad, nem hiszek a diszkriminatív kegyelemben. Megvannak az előfeltételek, s azokból következik az esemény. Ha a séma véletleneket tartalmaz, akkor bizonyos valószínűséggel. Istenre ekkor sem kell haragudni. Nagyon jól meg van csinálva ez a világ. A tudományok minden nap ezt igazolják.

A tudományok abban is segítenek, hogy el tudjuk viselni nehéz helyzetünket. A Hold túlsó oldalára került úrhajóval megszakad a rádióösszeköttetés, de ugyanez a helyzet a Földre visszatérés bizonyos szakaszában is. A "blackout" idején nincs kommunikáció. Az utazónak tűrnie kell, hogy teljes közlési magányra van ítélve. Nem hiszem, hogy bármely szakember le akarná tagadni ezt a tényt. Az előzmények alapján joggal reménykedhetünk abban, hogy egyszer majd vége lesz az elszigeteltségnek és megszólalnak a néma rádiók, hiszen egyszerű ballisztikus pályáról van szó.

Valahonnan elindultunk és valahova megérkezünk, nagyjából tudjuk is, hová, s közben adódik egy kis magány. Egyszóval: kiszámítható a folyamat. A lélek útja azonban más. A kezdeti feltételeket még jól ismerjük, de minden más hit és remény kérdése. A boldog órákon át tartó repülés adhat biztonságot, lelkesen beszélhetünk is utunk nagyszerűségéről, de egyszer belefutunk a kódbe és nem tudjuk, csak reméljük, hogy kijutunk belőle. Valakik kijutottak, valakik nem jutottak ki. Azokkal nem foglalkozom, akik hivatalból állítják, hogy kijutottak. Ez az amatőr állapot előnye.

A magány nagyon rossz. Lehet hangosan ismételni az utazás előző részén hallottakat, konokul vagy elhalóan. Lehet hallucinálni, s lehet azt állítani, hogy hallunk valamit, amikor nem hallunk semmit. S be lehet vallani, hogy elvesztettünk minden kapcsolatot, de jobb híján tesszük dolgainkat, a legszükségesebbekre, a

– véleményünk szerint – elhagyhatatlanokra szorítkozva. Beosztjuk az élelmiszert, tartjuk az addigi irányt és nem lázadunk egymás ellen. Nem rajtunk fog múlni, hogy feltűnik-e egyszer a Föld vagy az Ég. A lényeg az őszinteségen van, az együtt haladók becsületességében, s abban, hogy nem kiabálunk egymásra. Nem szabad. Az első keresztények még rövid időről beszéltek, nekünk két évezred sem hozott véglegességet, annak ellenére, hogy az emberi szellem könyvtárakat töltött meg elmékedéseivel és élettörténeteivel.

Vallási, közösségi divat a kételkedés? Ha divat, meglehetősen ódivat, Tamás és az emmausziak nyomán. Ha nem az, hanem az ember gondolati útjainak megisméltető bejárása, mint az őrszem fáradhatatlan ellenőrző körútja, akkor nincs ok a szégyenkezésre. Ez a sorsunk. Minden időben becsületesen járni utunkat, vizsgálni élőt és élettelen, ellenőrizni eredményeinket. Valamivel mindig előbbre jutunk. Nem lehetne szerényen megnyugodni abban a meggyőződésben, hogy bizonyosságra sohasem jutunk el? Nem érhetnénk be azzal az egyszerű megállapítással, hogy jónak kell lennünk a mellettünk igyekvő másik bizonytalanhoz?

Dehát Isten, az általunk ismert Isten, a nekünk bemutatott Isten nem éri be azzal, hogy merengünk a véges és végtelen viszonylatán és visszafogottan nyilatkozunk az alapkérdésekről. Tettekre és sugárzó magatartásra, nyilvános hirdetésre, apostolságra szólít fel. Az istenhit következménye a

Küldetés

Tizenhét éves korom óta beszélek tudatosan Istenről. Abban az időben megszűnt az iskolai hitoktatás, s mi, nagyobbak, megpróbáltuk átadni ismereteinket az alacsonyabb osztályba járóknak. Nem készítettem soha felmérést, nem tudom, mi volt igyekezetem eredménye. Egy akkori barátom, házassága 25-ik évfordulóján azt mondta, hogy "nélküled nem lennék itt". Többen beszéltek még elismerőleg a munkámról, ugyanakkor mások elég ingerülten utasították el öntudatos hangvételemet. Miért tettem azt, amit tettem? Mai fölnek talán furcsán fog hangzani a válaszom: becsületből, kötelességből, az egyház iránti szeretetből. Látszólag formális indoklás, dehát várhatunk-e többet egy kamaszkorát élő középiskolástól? Első kisközösségi próbálkozásainknak persze volt emberi arca, hiszen iskolatársaimról, kórustagokról, lányismerősökről, napi templombajárokról volt szó, de hol voltak még az első igazi félelmek, csalódások, sikertelenségek, elválások, meg nem értések, kiüresedések, elfáradások, leállások. Nem kell sokat várnunk egy kezdőtől, csupán a hűséget, a többit úgyis meghozza az idő.

A beszélő legyen mindig hűséges a benne élő Istenhez. Arról beszéljen, amit magáénak érez, ami a legjobb tudása. Ekkor hiteles, megbízható a maga helyén akkor is, ha közlésével szemben fenntartások emelhetők. Istenről beszélni másoknak nagyon felelősségteljes dolog, mivel tapasztaláson túli világról közlünk információkat, amikre vagy rezonál a másik, vagy nem. Ha elfogadja, akkor következmények hárulnak életére s a következményekért az informátor is felelős. Lelkiismeretünk csak akkor lehet nyugodt, ha párbeszédünk független, szabad emberek párbeszéde volt, mi egyenértékűen tükröztük meggyőződésünket, nem ravaszkodtunk, nem hallgattunk el bizonytalan dolgokat, nem akartuk lehengetni a másikat. Álságos sikerek nem lehetnek értékesek, s az utólagos kár jóval nagyobb. Az igazság, a szellemi becsületesség előbbre való, mint a tömegtoborzás.

Az utóbbi két évtized kettős törekvés jegyében telt el. Egyrészt nagy fává akartuk növelni a mustármagot, másrészt fokozatosan haladtunk előre a lelkiismereten alapuló szellemi szabadság útján. Az első törekvés sok új embert vonzott közéink, olyanokat is, akik bár szépnek találták gondolatainkat, azonban a gyakorlatban itt vagy ott nem azonosultak velem. Nem is vártuk el tőlük, hiszen inkább akartunk egyházat építeni, mint szerzetesrendet. Sok színből álló palettát emlegettünk, nem egyszínű képet. Ugyanakkor magunk is igyekeztünk megszabadulni indokolatlan, bizonyíthatatlan vagy egyenesen észszerűtlen, ellentmondásos nézeteinktől. A folyamat egyszerre volt hasznos és elbátortalanító. Szigorúan mondván: nagyon veszedelmes. Itt állunk egy alaposan lebontott ház előtt sok új érdeklődővel, akik buzgón adnak jó tanácsokat az építkezéshez a vallási rajongás állítólagos "megtapasztalásaitól" kezdve a tekintélyi alapon álló, jó katolikus hiten át a természetgyógyászat vagy ökológia határáig. Miután az ember összeadja mindazt a hitetlenséget, amit az egyházak hivatásos alkalmazottaitól hall, szép csendesen leül és elhallgat. Kicsit szomorú, mert elvesztette élete sok, biztosnak látszó és megtartó elemét, s még nem tudja, hogy megtartja-e a megmaradt állványzat. Örül, mert nem kell színházat játszania. Nem kell holnap a szószékre lépni, s kerülgetni az igazában megkerülhetetlent. Esetleg másról beszélni, s nyugtatni vagy nem bolygatni a lelkiismeretet. "A protestáns lelkészek nem Jézusról beszélnek" – írja Günther Grass – "hanem Jézus értelmezéséről – vagy olyan fogalmak izgatják őket mint a boldogság, vagy a tegezés és magázás problémája. A katolikus papok azt kérdezzék egymástól, hogy hány hívő látogatta vasárnap a templomot, s hogyan aránylik ez az elmúlt évi statisztikához". Mivel a mi országunkban és ezen belül a mi tekintélyelvű egyházunkban minden hatás csak évtizedek múlva érvényesül, azért ott állunk a századeleji protestáns nézetek közepében - függetlenül attól, hogy esetleg éppen katolikus papok vallják őket, s nincs – egyelőre vagy véglegesen – ellenérv egy új szintézis megteremtésére. "Volt ki úgy vélte harang szól, másik tudta: ily bolondtól pénzt ez tán sem lát a család" – csendül meg bennem József Attila sora.

Ami azt illeti, jól összehúzva magamat, kibírom ezt a földindulást. Igénytelenül próbáltam élni, barátságban próbáltam élni, igyekeztem megbirkózni önzéssel vagy agresszivitással. Ha nem sikerült, szégyelltem magam. Ez is valami. Valamit azonban – félek, véglegesen – elvesztettem. Nem tudok többé teljes önbizalommal, szenvedélyesen, harcosan, ellenvéleményeket döntögetve érvelni bizonyos tételek vagy magatartásformák mellett. Elvesztettem azt az apostoli lendületemet, amelyet éreztem életem első kétharmadában. Ma, ha másként vélekedővel beszélek, nem tudom "helyretenni", valamire kötelezni őt. Ma már nem tudok keményen bevasalni – ha kell, fájdalom és könnyek árán – sok mindent, sem magamon, sem családomon, sem barátaimon azon az alapon, hogy Isten valóságos Fia leszállott a mennyből, megtestesült egy szeplőtelen szűztől, s tanítását ránk hagyva visszament Atyja mellé az égbe, hogy nemsokára eljöjjön ítélni, s örökké tartó büntetéssel sújtsa azokat, akik nem hittek egyháza tanításában. Vége az öntudatos korszakomnak. Beszélgetőtársnak jó vagyok, tanítónak már nem.

Pokoli fájdalom ambiciózus ember számára, de – mondom – ki kell bírni. Talán túl egyszerűen értelmeztem a küldetést. Azt gondoltam, hogy a küldetés vezető szerepet, jól látható és tényleges formákban megjelenő állandó vezető szerepet juttat azoknak, akik vállalják a beszédet Isten dolgairól. Biztos megállást, "rendíthetetlen" meggyőződést, amint az illik egy eszme élharcosaihoz. A hagiográfia hamis eszményteremtése aggasztóan elfedi a küldetéses ember valódi arculatát. Az ügyek a valóságban soha nem egyértelműek. A Keresztelő elvtársi hite meginog küldetése hiábavalósága láttán. Ma, közösségünk küldetés-hite rendülhet meg céltalannak látszó erőfeszítéseink miatt. Talán üzenünk kellene valakivel: Te vagy az igazi, vagy mást várjunk? Tényleg így jön el Isten Országa, tényleg így kell közösséget csinálni, tényleg a szelídeké lesz a Föld, tényleg?

A véges emberi tudatban a küldetés összefügg azzal, hogy *valahová* küldenek, *valahová* eljutok, valamivé válok, megvalósulok. Ha jól látom, minden tudomány és minden társadalom csupán ment valamerre, lépéseket tett, eredményekre jutott, amelyek újabb kapukat nyitottak fel. Ez a jó eset, mert az nagy szerencsétlenség, ha a küldetés délben hoz árnyékot életünkre, s valakinek azt kell kiáltania: "elvtársak, ne löjjetek!" Az elvi újramegkezdések gördülő hullámain, e hullámok elsimulását vagy porzó szétomlását figyelve arra kell gondolnom, hogy csak a hullámozás örök, a mögötte levő erő örök, mely újabb és újabb indulásra serkenti a habokat. Senki sem első és senki sem utolsó, de egy pillanatban ő az, aki engedelmeskedik a rejtélt erőnek. Önfeláldozóan, nem ragaszkodva görcsösen saját küldetési kiváltságához. Élni és elmúlni kaptunk hivatást, s amíg élünk, elmondani, hogy mi életet minket. Az, hogy e mondástól megújul életünk, ismét megelevenedünk: lehet jóhír tárgya. Ami emberien biztos, csupán annyi: tépelődésre, gondolkodásra, kritikus vizsgálódásra küldtünk. Beszámolóink erről az állapotról szólhatnak, akár nyilvánosan, akár párbeszédben. Be kell illeszteni a katolikus gondolkodás történetébe is a fájdalom és a magány zsoldárait: Istenem, miért hagytál el engem. Le kell írni lázadó panaszunkat, miként megszületett Jób története, s szent műfajnak kell tekinteni ezt a perlekedést. Nem kell nagyon gyorsan a gyóntatószék felé sietnünk, mintha Jézus után nem lenne többé ok a kétségbeesett keresésre és dörömbölésre. Azért, mert van egyház, pápa és lilaszín stóla még nem bűn, hanem tanulságokkal teli vallási történet egy lélek élete. Megszületett Jézus, de nem vette el a világ bűneit, legalábbis nem *úgy*. A gonoszság él és virul a világban, minden nap újraszületik. Eljött Jézus, de nem törölte el a kételkedés és elhagyatottság gyökereit. Ezek ugyanúgy hatnak az emberre, mint azelőtt. Erről beszélni ugyanúgy vallási tapasztalás, mint azt az örömet kifejezni, amit a boldogság állapotában érez az ember. A küldetés egyaránt vonatkozhat a fény vagy az árnyék bemutatására. A jó irodalmi alkotások a keserű szerelemből születtek. A bordeauxi vidék vallásos parasztjainak vallástalanságáról szóló elbeszélés többet tár fel az emberről, erkölcsről, kegyelemről, mint pozitív szövegek tucatjai. Bár nagyon becsülöm a derék Paneloux atyát, a végén mégis csak Rieux doktorba karolnék bele, hogy igyunk egy pohár vörösbort az embert megpróbáló események után. Valami módon a vallási képzetek is felelősek azért, hogy számon kell kérni Istent a büntetlen kisgyermek halálát. Miért veri bele belénk a vallás az állandó büntudatot, hogy aztán végül is Isten becsületéért kelljen harcolni? Rászorul erre?

Egyszóval kiállok a lélek magányából eredő beszámolók mellett, és küldetésem részének tekintem az effajta beszédet. Mert ha nincs Isten, akkor igen helyesen írom le azokat a lelki gyötrelmeket, amiket ki kell állni egy emberi torzképzet intézményes ránkerőszakolása miatt. Ekkor pontos diagnózis készítője vagyok arról, hogy miként nyomorodik meg az ember önmaga fantasztikus álmai miatt, s arra ösztönzők, hogy beszéljünk meg életünk egymással szolidáris alakítását néhány, közmeggyőződéssel elfogadható elv alapján. Ha viszont van Isten, akkor minden fájdalom és magány leírása tanulságos és egyben érdemszerző. Tanulságos, mert megerősítheti sorstársaimat, vagy leendő sorstársaimat, akiknek egyelőre gőzük sincs arról, hogy ide juthatnak, abban, hogy lehet, s miként lehet tisztességesen megállni egy olyan partiban, amely látszólag vesztesre áll. Érdemszerző, mert igen dicséretes dolog elviselni a viszontagságot, küzdeni a remény utolsó darabjáig.

Az aktivista nem szereti a problémázó embereket. Én sem szerettem. Ma kényszerítve vagyok a töprengésre. Söpörjem le a könyvespolcra a világirodalom halhatatlan alkotásait, amelyek az emberi elhagyatottságról szólnak? A nem pozitív történeteket? Féltő, hogy nagyon keveset, vagy egyenesen semmit sem fogok tudni az emberről, s féltő, hogy segíteni sem tudok másoknak. Nem seprek le semmit,

küldetésem, emberi — s ha van, akkor isteni — küldetésem elhagyhatatlan részének tekintem, ugyanolyan értékű részének tekintem, hogy beszámolókat írjak a sötét évekről is. Ez a *teljes* vallási irodalom, ez az ember *teljes* arca, ez a mai küldetésem.

Pénz

Vannak indikátorok, mutatók, amelyek látszólagos egyszerűségük ellenére sokat mondanak el az ember belsejéről. Amikor Istenről és küldetésről beszélek, azt gondolhatják, hogy elvont, transzcendens, fennkölt kérdéseket tárgyalok, amikkel kapcsolatban nem illik pénzről beszélni. Ezzel szemben azt állítom, hogy azon hőmérők egyike, amely tájékoztat valaki lelki hevületéről, éppen maga a pénz, az illető pénzgazdálkodása. Hinni Istenben, a magunk fundamentalista módján annyi, mint el nem lopható erszényeket gyűjteni az égből. A jó fundamentalista tudja, hogy mit jelent ez, töri is magát, még akkor is, ha némely írásmagyarázó merkantilista cselekvésnek minősíti viselkedését. Égi betétünk magas állása azt tanúsítja, hogy hiszünk Jézus szavaiban, amelyek a visszavárás nélküli adakozásra ösztönöznek minket. Az ügylet megköthető tíz százalék alatt és felett, érdekből vagy önzetlenül, ezzel most ne foglalkozunk. Állapítsuk meg, hogy a pénztárca tartalmának csökkentése összefüggésben lehet azzal, hogy valaki – néha elég laposan – Istenre néz. Ad, mert gyengécske hite arra indítja. Költ erre és arra, mert küldetésének érzi nemcsak az alapvető karitást, hanem az ide-oda mozgást, eszközök, intézmények létrehozását, kapcsolatok építését és fenntartását. Istenhit és küldetés egyértelműen süllyeszti földi monetáris mércénk szintjét és emeli az égiét. Ha tehát be akarok mérni egy embert, amennyire objektíven lehet, nem figyelek arra, hogy úszik-e a boldogságban vagy rettentően siránkozik, hanem elkészítem a "lázgörbéjét" és annak tanulmányozásához fogok hozzá. A kardiogramok tárgyilagosak és megbízhatóak. Bátorít az a tanítványoknak adott eligazítás, ami szerint nem az a fontos, hogy milyen szövegek kísérik a jótetteket, hanem maga a jótett a lényeg. Ezeket visszük életünk végelszámolására, ismeretelméleti és hittudománybeli nézeteink háttérbe szorításával. Mi lehet az istenhit és küldetés meggyőző bizonyítása, ha nem az, hogy ezért örömeiben valaki eladja mindenét – na, jó – valamennyiét. Mivel Istennek nincs sem árudája, sem bankja, sem zálogháza, ezért ez a nagy eladás *embereknek* történő odaadásban valósul meg. Ha tehát önzetlen adakozót látok, akkor vagy istenhívőt látok, ha megadatott neki az istenhit ajándéka, vagy emberbarátot látok, akinek saját hitem szerint szintén örülhetek. Ugyanígy: egy közösség valódi hitének megítélésénél nem abból indulok ki, hogy halleluját kiáltanak-e, avagy keservesen ülnek a babiloni fűzfák alatt, hanem elkérem tőlük az adókimutatásukat, hogy megbeszéljük: kellően van-e kitöltve a nagy ellenőrzésre. Lássunk hát valamit mai közérzetünkéből!

"A pénz: legnagyobb vereségünk" – írta a 45 éves Vitányi. Nehéz problémánk – mondom én. Abban ugyanis – világnézeti különbségünk ellenére – egyformán gondolkodtunk, hogy a pénz majdhogynem erkölcstelen, megrontja az emberi kapcsolatokat, tehát az új világ felépítésében háttérbe kell szorítani. A kapitalista társadalom leírásából azt láttuk, hogy a pénzvilág különféle módon teszi adóssá az élni és boldogulni kívánó embert. "Willy, miért kellett most meghalnod" – kiáltja az ügynök felesége – "hiszen végre kifizettük a házkölcsönt!" "Hányan voltak közöttünk" – közli Vitányi – "akik szuverén megvetéssel utasították vissza" (az akár érdemekért akár örökségképpen) "felajánlott házat és most a fejünket vernénk a falba, amikor ugyanolyan házért, öröklakásért fizetjük a súlyos részleteket. . otthagytam egy jól szituált budai lakást, mert nehéz volt a közlekedés s nem akartam esténként-reggelenként az ide-oda utazgatással csökkenteni a mozgalomra szánt időt. Most öt buszmegállóval kijebből viselem a magántulajdon terheit". . "amikor húsz év után társbérleti lakást szereztem, menthetetlenül eladósodtam" – mondja a közösségért dolgozó ember.

Bár az előző korszakban is lehetett futni a pénz után, az mégiscsak a több pénz utáni futás volt, nem kötelező. A szerény életre törekvő – nem feltétlenül keresztény – ember beérhette keresményével, s mindaddig biztonságban érezhette magát, amíg az üzemek kapuján hosszú lista jelezte az alkalmazni kívánt munkások fajtáit. Dolgoztunk, fizetgettek, öt évvel nyugdíj előtt védett állatok lettünk. Kiszámítható volt az élet.

Ennek vége lett. Nemcsak az egyén vált azonnal elbocsáthatóvá és egy bizonyos kor felett végzetesen munkanélkülivé, hanem becsült, közhasznú intézmények léte vált függővé alapítványi támogatások felhajtásától. Harmincegy évvel ezelőtt Párizsban egy mérnökkel vacsoráztam. Azt mondták, jó szakember, de átszervezés miatt felmondtak neki. Ötven éves elmúlt, elhelyezkedése reménytelennek látszott. Gomblyukában a becsületrend piroslott. "Ez sem segít" – mondta. Az ember mindig a helyszínen tanul a legtöbbet.

"Elit mindig volt, és mindig lesz" – mondja a Parragh Rt. tulajdonosa. Neki ez legalább két szempontból fontos. Jézus viszont közölte velünk, hogy mindig lesznek szegények köztünk. Ez is tény. Amivel most baj van és lesz, az a két csoport aránya. A gazdagok nem fognak igazán segíteni, mert egy kritikus pontnál csúszdára kerülhetnek, a szegények pedig már régen ott vannak. A középréteg kapálózik, de a csúszásnak indult része még képes lehet arra, hogy ledobjon valamit az alatta lévőknél. Próbálkozunk sok mindennel. Van, aki 14-16 órát dolgozik és teljes egészében kiszolgáltatott lesz munkaadójának. Más lemond a

betegbiztosításáról, csak hogy alkalmazást nyerjen. Keletje van, pontosabban: nehezen kapható kis lakás, mert az emberek spórolni akarnak lakbéren, közös költségen, fűtési számlán, biztosításon. Falun kitisztítják a régi kutat, hogy kevesebb vízért kelljen fizetni. Szabadulnak az olajkályháktól, újból felhasználják fűtésre a kukorica- vagy napraforgószárakat. Vállalkoznak, belevágnak ebbe-abba. Mindenki el akar adni valamit, minden szegény település falusi turizmusról álmodik. A városiak egy része falura, tanyára költözik – változó sikerrel. A föld könyörtelen. Míg divatszakmákban tisztességtelenül nagy pénzek mozognak, hagyományos területeken biztos a tönkremenés.

Nem könnyű kiejteni a szegénységre buzdító szót. Akkor sem, ha sietve hozzátesszük, hogy nem úgy, nyersen, hanem inkább amúgy, irányultság szerint. Hiszen már Pál is figyelmeztette az embereket, hogy vigyázzanak, nehogy a buzgóságtól maguk is tönkremenjenek. Nos ez az a bizonyos dialektikus feszültség, másképpen dinamikus egyensúly, amelynek a fenntartása most több figyelmet kíván. Hiszen, drámai helyzeteket kivéve, szerezni kell, hogy adhassak, és annyit kell adnom, hogy – igényeim alapos megszorítása mellett – bele ne essek egy pénzügyi dugóhúzóba. Általános receptet, ezen kívül, nemigen fog adni senki. Nem tartom tehát anyagiasságnak bevételeim és kiadásaim ismételt ellenőrzését, erőim felmérését, hogy mindig legyen felesleges pénzem mások segítségére. Általában azt tartom irányadónak, hogy önfenntartók legyünk, mert ennek hiányában vagy lecsúszunk – ami egyenértékű azzal, hogy fenntartásra szorulunk – vagy eleve úgy rendezzük be életünket, hogy külső fenntartásra számítunk. Ez jöhet alapítványoktól, szerzetesrendtől, közösségtől, családtól, ámde mindenképpen függőséget jelent a kérdésessé teszi tevékenységünk valóban érdemszerző jellegét. A szülő gondolhatja azt, hogy gyermekei majd segítik öreg napjaiban. Vagy bejön, vagy nem. A közösségi tag bízhat a százannyiban. A valóság szerint vagy bejön, vagy nem. Egyedek megengedhetik maguknak a deficités utakat, egy közösség – pláne együttélő vagyonszövetség – már nem. Különben élődíek leszünk. Egészen más arcot vág az az ember, akit Jézus nevében megajándékoznak, mint az, akitől Jézus nevében elkérnek valamit. A jelenlevők mindig kivételek.

Nagyon nehéz helyzetben vagyok, ezért óvatosságra törekszem. Vannak barátaim, akik gazdagnak neveznek, s ez kellemetlen érzés. Keservesebb ennél naponta négyszer átmenni a Ferenciek-terén koldusok, narkósok, alkoholisták, szélhámósok és kigyúrt álhajléktalanok között. Tényleg sokkal gazdagabb vagyok, mint mások. Mondhatom azt, hogy én magam igénytelenül élek. Ezt mondja sok gyártulajdonos is. Mondhatom azt, hogy amim van, az másokért van. Mégis az enyém. Meg tudom indokolni: mit, miért, mikor használok. Nem győz meg. Hát ez a középosztályhoz tartozó keresztény értelmiségi megszokott vekengése, legyen szó akár pénzről, akár gyerekről, akár munkáról. Nem szeretnék sem áltökéletességre, sem könnyelműségre vetemedni, ezért jobb híjján elfogadom a helyzetemet, nem tartom magam kiválónak, de szívtelennek sem, s visszatérő vizsgálódásaimat alkalmasnak érzem arra, hogy ha mód nyílik, javítsak karitatív grafikonom menetén. Jobb, ha az ember kevesebbet képzel a teljesítményéről. Talán hátrább húzódik a templomban.

Változnak az idők, a körülmények. Változnak a pénzkezelési technikák. Bankszámlák, bankkártyák, telebankok és elektronikus átutalások világában is érvényes azonban a tétel: szegények mindig vannak, segítsük őket. Ugye, ez eléggé ökumenikus, mi több, profánul humánus, még akkor is, ha netán Isten- és hivatástudatból ered?

Politika

Sikerágazat. "Végre jót is hallunk" – mondhatná valaki. "Elvesztetted az ítélőképességedet" – csapná össze a tenyerét egy tájékozottabb ember. "Nem vagy sehol, ez neked a siker?" Pedig így van, bár elég hosszú az út, amíg ez világossá válik. Kezdjünk hozzá türelmesen, hiszen át kell futni az egész életemen. Kívülállónak farsztó história lehet, de néhány tény felhasználhat a múlt kutatója.

"Te valójában politikus alkat vagy" – mondta ötven évvel ezelőtti évfolyamtársam, ma ismert strukturális nyelvész. Nem tett boldoggá ez az észrevétel, mert több tekintetben másnak képzeltem magam, dehát függetlenül az érzéseinktől, nem kár, ha későbbi haszon reményében tudomásul vesszük és megőrizzük mások megjegyzéseit. Valóban, korán találkoztam a politikával. Hamar olvasni tudó gyerekként, rendszeresen lecsaptam az apám által hazahozott napilapra, az Új Nemzedékre. Mint sok más rokon lelket, vonzott a lapokról áradó nyomdafesték szaga. Magam előtt látom a fejléc je betűjének a nagy Ú alá kanyarodó vonalát, s úgy emlékszem, hogy Saád Béla szerkesztette az újságot. Politikai ismereteimet azonban nemcsak innen, hanem a Képes Vasárnappól, később a Magyar Futárból, vagy a nagy, színes fényképeket hozó Signal-ból szereztem. Közölnöm kell a tájékozatlan olvasóval, hogy jobboldali, revansista, irredenta, németbarát sajtótermékekről van szó. Az elemi iskolai német órán németül imádkoztuk Papp-Váry Elemérné Hitvallását. Elsős gimnazistaként, 1944 tavaszán, én mondtam az osztályban a március 15-i emlékbeszédet, amit osztályfőnököm kicsit megtoldott, hogy jobban kidomborodjon a "nagy szövetségesünk" oldalán folytatott harc. Mint kistisztviselői családban élő, jó tanuló, sokat focizó gyerek, akinek a szülei nem hallgattak külföldi rádiót — később össze is gyűjtötték a készülékeket — baloldali kapcsolatok híjján csak azt

éreztem, hogy lepecsételik a zsidó lakásokat, leltárba veszik a holmijaikat és elviszik őket valahová. Két goromba szőnyegbombázás után a lakásunk sem repült a levegőbe, mert a fel nem robbant ágyülvédék békésen feküdt az előszoba padlóján. A vasárnapi miséről kijövet megállapítottuk, hogy megjöttek az oroszok. Ágyújuk ott állt a Szent Anna-templom előtt. Néhány orosz tisztet elszállásoltak nálunk is, mi addig meghúztuk magunkat a fűtetlen kisszobában. Rendesen viselkedtek, apám megpróbált beszélni velük a Kárpátalján összeszedett ruszin tudásával.

Hozzáfogtunk az ujjaépítéshez. Máig is érzem a lapáttól feltört tenyeremet, mivel mi, diákok is segítettük betölteni a rendező pályaudvaron éktelenkedő bombatölcséreket. Az iskolában egy ideig párhuzamos nevelés folyt. A demokratikusnak ígérkező rendben a helyét kereső egyház építette ifjúsági szervezeteit, kongregációit. A jezsuita Cserjés Sándor vezetőképző tanfolyamot szervezett középiskolások részére. A záróünnepélyen Petőfi "Sors, nyiss nekem tért" – című versét szavaltam, de hamarosan világos lett, hogy a sors nem nekem kíván tért nyitni, hanem az EPOSz, a NÉKOSz soraiból jött, vagy abba átment fiataloknak. Egy ideig még két kimenetelűnek látszott a helyzet, felvilágosító szemináriumokon is részt vettem, majd átalakult az iskolai osztály hierarchiája és a minorita diákkollégiumban nevelkedett társam tanította nekünk a köztársasági indulót. Az iskolák államosításakor, a hitoktatás megszüntetésekor már volt bizonyos tűrőképességünk. Az osztályfőnök széttépte a kérvényemet, de értettem, hogy mit csinál. Később, az iskola igazgatójaként, a nyílt utcán érte őt a szívroham. Az a hír járta, hogy lelkiismerete nem bírta el az elébe állított feladatokat. A Szovjetunióba mehettem volna tanulni, de nem mentem, mert ott nem engedélyezett a vallásosság. Maradt a hazai egyetem – Debrecen – a Mindszenty- és a Rajk-per, a szerzetesrendek elleni támadás és Kádár János letartóztatása után. Elhárított párttagság, utolsó kisközösségi év az 1952-es nyári letartóztatásokig. Reménytelen próbálkozások 1-2 évig, majd 56 után ismét, de az istenesség – akárhogyan is akartuk, a besúgást kivéve – bizony politikai állásfoglalás volt. Figyelte a Párt is, a politikai rendőrség is. A "nevelhető" címkével elédeglélt az ember, de tudni kellett értékelni a váratlan jeleket, beszélgetéseket, adminisztratív húzásokat, amelyek – álcázottan is – világossá tették, hogy nem az uralkodó osztályban van a helyünk. A létező szocializmusban azonban meg lehetett élni a hitvallónak is. Volt, aki a rádiójavitást tanulta ki, a másik mosógépszervízben dolgozott, a harmadik szállítómunkásnak ment, a negyedik kirakatmosással foglalkozott. A hitnek ára volt, meg lehetett fizetni. A buzgók börtönnel is fizettek, de ez nem mindig tőlük függött, hanem az ÁVH ültetési tervétől. Néhány konok embertől eltévelyítve mindenki kitapogatta, hogy hol húzódik az életében a hit és a politika elég határozatlan, de azért mindig létező határvonala, s lelkiismerete szerint igazodott hozzá. A végrehajtási intézeteket megjárta jó okkal hangsúlyozták, hogy nem politizálnak, nem is fognak politizálni, csak azt felejtették el, hogy az erről szóló bizonyítványt nem ők, hanem az illetékes szervek állítják ki. Az apolitikusság elég sikertelen jelzőnek bizonyult, mert egyeseket ismételtelen börtönbe, másokat az Opus Pacisba, ismét másokat a III/III-asok hálózatába vitt. Dehát elfogadható korszakunkban buzgón ismételtettük, hogy nem foglalkozunk politikával, csupán lelki életünket tartjuk karban.

A hatvanas évek vége felé elszemtelenedtünk. A biblikus elemzés, a vatikáni zsinat, a bel- és külföldi gondolati megújulás észlelhető jelei alapján újból mertünk kockáztatni, még ha tartani is kellett egy újabb ellencsapástól. Ez azonban 72-ben másfelé irányult, s utána a nemzetközi egyezmények miatt nem lehetett szankciókat hozni a kiscsoportok ellen. A lelkiismereti tiltakozás azonban óhatatlanul politikai vizekre vitt, jóllehet a belügy tudta a legjobban, hogy nem politikaiak a gyökerei. Nem is a karhatalmat mozgósította, hanem az egyházi karokat és hatalmakat, akik tették azt, amihez 30 év alatt hozzászórtak. Mi is megszoktuk azonban a nyúzódást, és berendezkedtünk a kilátástalannak látszó, de lelkünk nyugalmát megadó huzakodásra. A meglepő az volt, hogy váratlanul támogatóink akadtak. A nyolcvanas években felfedezett minket a demokratikus ellenzék s így váltunk a másként gondolkodók egy csoportjává. Kétségtelen haszna volt a kapcsolatnak, hiszen nagyobb nyilvánosságot kaptunk, hírünk lett. Ellenfeleink szerint túl nagy is. Ellenzéki gondolkodókkal beszélgettünk, megjelentünk a Jurta színházban, kapcsolatunk volt alternatív szervezetekkel, külföldi konferenciákra jártunk. Számoltattunk minket az Amnesty International, a War Resisters International, megfigyelőik jelen voltak barátaink bírósági tárgyalásain is. Hálózatba kerültünk, tanácskozó tagok lettünk, kettőnk aláírása megtalálható azon az 1988. márciusában kibocsájtott felhíváson, amelyet 44 személy – Göncz Árpádtól kezdve Orbán Viktoron át, mondjuk, Lengyel Lászlóig – írt alá. Nemde csodálatos az ív a politikamentességtől az aktív politizálásig az emberi jogok zászlaja alatt. Persze, ez még hatalom nélküli politizálás volt, de 88-ban már kezdtek alakot ölteni azok a csomópontok, amik köré az addig nagyjából egységesen menetelő ellenzéki tábor csoportosulni fog. Még nem volt valóságos hatalom a pártcsírák kezében, de várható volt, látható volt ezirányú törekvésük. Novemberben volt az utolsó pillanat, amikor korrekten le lehetett szállni a hatalmi politika vonatáról. Mészáros András ösztönzésére akkor elmondtam a Jurta színházban, hogy többé nem tudjuk követni sok kiváló barátunkat, mivel abból a szellemi örökségből, amit magukénak vallanak, hiányzik az erőszakot elutasító zsidó próféta, Jézus neve.

Azt hiszem, időben meghozott döntés volt. Ennek híján ráfuthattunk volna az érvényesülés konstantini útjára és jó kis lelkiismeretfurdalást szerezhattunk volna be magunknak. Ez a gond azonban — hála Istennek — nincs, legfeljebb azt állapíthattuk meg, hogy kevesebb támogatásra számíthatunk egykori harcostársak részéről. Neves politikuskunk egy templom alapkövének letételénél közölte velem, hogy a hadkötelezettség eltörlésénél árnyaltan kell eljárni, hiszen mindez most már politikai alku tárgya. Államunk egyik mai igen felső politikai vezetője egy előadás utáni kérdésemre azt válaszolta, hogy mindaz, ami nem is olyan régen a Bibó-

kollégiumban történt, nagy kaland volt, a jelenben azonban felelősségteljes gondolkodásra és cselekvésre van szükség. "Adieu veau, vache, cochon" – mondta a szegény, álmodozó Perrette. Les chateaux en Espagne se sont écroulés. Mi azonban nem mondtunk semmit, csupán tárgyilagos, regisztráló szavakat, hiszen – szemléletünk szerint – a dolgoknak és a szövegeknek így *kell* alakulni. A közjogi méltóságba nem álmodozással kerül az ember, hanem célszerű – legyünk finomak –, erőteljes cselekvéssel. Egyszerre nézünk új szövetségesek után és határoljuk el magunkat – talán ne beszéljünk cserbenhagyásról – régi szövetségeseinktől. El kell felejtenünk érdemes embereket, ha nem illenek bele az új helyzetképbe, s meg kell keresnünk azokat a megtisztítható férfiakat, akik kifehérítésük fejében készséggel rendelkezésre bocsájtják erejüket és tapasztalataikat. A negyven prédikátor, a kellemetlen veterán mindig gondot jelent azok számára, akiknek – koruk folytán – van múltjuk. A fiatalság, persze, a jövő reménye. Magam is eufórikus állapotba kerültem, amikor a Radnóti Miklós utcában dobogóra lépő, nyílt inges, lobogó hajú fiatal emberek szavait hallottam. Új Petőfit, márciusi fiatalokat láttam bennük, örültem, hogy megtalálhattam a bűnös apák után síkra lépő romlatlan nemzedéket.

Mégis csak él és megújul a magyar. Van civil kurázsi, van erőszakellenes, demokratikus hajtás a reménytelenség évtizedei után.

Ami csak azt jelzi, hogy az ember javíthatatlanul optimista, és elfelejtkezik arról, hogy a történelmet nem lehet amatőr módon csinálni. Az érettségi banketről mámorosan távozó fiatal emberek egy része már azon az éjjelen férfivé válik, s mi szépen visszazökkenhetünk a tárgyilagos történetírás megszokott keretei közé. Istenem, válni kell valakivé, Martin du Gard a megmondhatója, hogy mivé, hiszen ez minden fiatal vágya. Hogyan is lehetne külön utakról, erőszakmentes országlásról álmodni, ha maga az ország fél- vagy negyedszázadonként nagyhatalmi alkuk tárgya? Hogyan lehetne megőrizni ifjúságunk eszméit, ha felnőttként más égtájhoz kell igazodni? Semleges ország 56-ban, NATO-ország negyven évvel később! Ó, drága 56! Tetszenének elgondolkodni arról, hogy 56 után a mennybe ment volna-e ez az ország, vagy itt maradt volna Kelet és Nyugat között, és egy év múlva sóhajjal temettük volna el a szent napokat a keserű emlékezet földjébe? Nagy októberi forradalmunk szépsége, hogy nem volt mód folytatni reálpolitikai eszközökkel. "Akit az istenek szeretnek, fiatalon hal meg" – idézi Infeld a régi mondást.

Le kell zárni ezt a töredékekből álló témát, mert különben határtalanul folytathatom. Rendszerek jöttek és mentek, átéltem egy világháborút és egy forradalmat. Többször is belekerülhettem volna a politika sodrába, de hol az életkorom, hol a hitem, hol az ügyetlenségem, hol a józan eszem folytán azok közé kerültem, akiknek nincs sok pénze, és hatalmuk is inkább csak önmaguk fölött van. Ezzel szemben sokféle barátom van, nincs ellenségem és gondtalanul füttyörészve, gyalogosan járom az erdei utakat. Siker. Őszülő fejjel is olvasom az újságokat, főleg a sorok közti, vagy azok mögötti részeket. Tudom, hogy semmilyen állam és semmilyen egyház nem köti polgárai, illetve hívei orrára kellemetlen ügyeit, tehát igazában csak kevés dolog ismeretes, gyakorta azok is rosszul. Ettől függetlenül azonban értem a politikát, tudom milyen srófra jár a hatalomgyakorlók agya, tudom, hogyan teszi undokká a legjámborabb fickót is a mélyen átértzett felelősség. Figyelem az időjárást és igyekszem elkerülni a természeti katasztrófákat. Reálpolitikus vagyok, mert nem hiszek zászlók lobogtatásának, ideológiai kódosításoknak, érzelmi, indulati ráhatásoknak. Siker. Mivel tudom, mily sok hatás alakítja egy ember életfelfogását, másoknak is megengedem, hogy elegendő okból változtassanak szemléletükön. Nem gazemberezek le azonnal mindenkit, aki másképp látja a dolgokat. Siker. Nem léptem és nem fogok belépni pártba, hogy pártlekiismeretre cseréljem le a magamét, nem tennék köztisztviselői esküt, hogy megkössön egy rezsim törvénye. Siker. Úgy politizálok, hogy építetek, s másokra — nem-építőkre — hagyom, hogy adót vessenek ki, elosszák a javakat a maguk elosztó igazsága szerint, időről-időre pedig megsemmisítsék az értékeket államérdek, nemzet, faj, vallás, katonai tömbök, általában nagy, szent igazságok nevében. Úgyis eljön a kicsinyek ideje, amikor a romokra lépnek, eltakarítják és ismét értékekké formálják azokat. Mesteremberek vagyunk, akik "tegnap még sírtunk . s holnap már áldomást tartunk az új falakon". Csak hát Kassák végletes optimizmusával szemben mi mindezek *isméltődésében* hiszünk, örülünk a békének és aggódva latolgatjuk, hogy egy utolsó, nagy rombolás végén nem kell-e letenni tollát a Földről szóló történelem írójának. Lehangelő, de siker.

Már az is siker, hogy nem általános igazságokat akartam leírni, már az is siker, hogy csak egy ember életfilmjéből vágtam ki néhány kockát, amint elfutnak szeme előtt egy új évszázad felé zuhantában. Már az is siker, hogy töredéknek, holnap tán átalakítandóknak tekintem e sorokat, s meghagyom a jogot másoknak, hogy a hiányokra figyelmeztessenek. Már az is siker, hogy írás közben béke van bennem, mégha nem is vizsgálom, mennyire határozza meg nyugalmamat vallomásaim első pontja.

Apák és fiúk

"És mondja, asszonyom, errefelé is voltak zavargások?" – kérdeztem a barátságos szállodásnőt, miután asztalomhoz hozta a reggelit egy fél baguette kíséretében.

'68 novemberében egy hónapig a Gay-Lussac utcai Elysa hotel lakója voltam. Ez a kis szálloda azok közé, a már eltűnőben lévő párizsi szállodák közé tartozott, amelyeket általában egy család tartott fenn. A férj és

feleség felosztotta egymás közt a feladatokat, a takarítást külsőkkel oldották meg, s a felnőttkorú gyerekeknek is jutott tennivaló. A vendégek részben átutazók voltak, de elég sok állandó lakó is élt a házban, köztük külföldi diákok. Az utca túlsó oldaláról papírbolt és "Patyolat" nézett ránk, pár házzal kijebb, a Boulevard Saint Michel alatti mélyállomásról indultak dél felé az elővárosi metró járatai. Lejjebb, a Rue Soufflot sarkán olcsó és tiszta önkiszolgáló éttermet találhattunk, a Saint Michelt pedig a sokat emlegetett könyvesboltok szegélyezték. Az utca a szabadtéren sült hamburgerektől, pizzáktól, hot dogoktól és croque-monsieur-ktől volt illatos, a közlekedés zaját a nemzetközi újságot áruló diákok "Herald Tribune" kiáltásai törték át. A Quartier Latin zavartalanul élte megszokott életét. Mondom, november volt.

"Itt is voltak zavargások?" – kérdeztem. "De még mennyire, uram! A házuk előtt is égett néhány autó. Tele volt az egész utca felfogatott, lángoló gépkocsikkal. Borzalmas volt" – emlékezett a széparcú asszony.

A Luxembourg-kertbe már régen beszökött az ősz, s Albert Blanchard tudományos antikváriumát elhagyva, a Rue de Médicis kövezetét róva, csak elképzélhettem azt az egykori kis kávéházat, amelynek teraszán megszületett a vers egy költő és egy évszak találkozásáról. Húsz év múlva majd József Attila barangol erre, hogy a Sorbonne-ról hazafelé tartva átvágjon a Saint Sulpice irányába. Mostanra azonban hatvannál is több év múlt el, s tavasszal égtek az autók az utcán. L'onze mai, azaz május 11-ike, a francia történelem egyik emlékezetes napjává vált. A hatvan év alatt kétszer égett az egész világ, lobogott 56, és három hónap múlva majd véget ér a prágai tavasz. Történelmi díszletek mindennapi, kisemberi életünkhöz. Történet arról, hogy az emlékező-álmodozó költészet hirtelen nyers erőszakba torkollik.

A fiaknak nem kellett többé apáik világa.

A '45 utáni korszak szellemi és erkölcsi tisztulást ígért. Két háborút átélt emberek szájából hangzott el a "soha többé háborút" kifejezés, s ez több volt közönséges politikai jelszónál. A frontokról hazatért férfiak komolyan gondolták. A tehetséges alkotók tollából megszületett a háborúellenes irodalom első és második hulláma. Felelősöket kerestek és ítélték el a politikai, katonai, szellemi és vallási életben, s elemezték magát az embert is, mint az agresszió és emberölés elkövetőjét és forrását.

Létrejött az új Népszövetség, az ENSz, hogy elejét vegye a háborúknak. Nem az én feladatom megítélni, hogy mit ér egy ilyen nemzetközi szervezet. Az biztos, hogy a nyolcvanas évek elejéig legalább 150 újabb háború – mégha korlátozott méretű is – zajlott le, s hogy a Karib-tengeri válságból nem lett harmadik világháború, az nemigen az ENSz érdeme.

A közéletet tisztogató igazoló bizottságok, népbíróságok szorgalmasan dolgoztak, de jól tudjuk, milyen sikeresen mentették át magukat az új világba a hitleri vagy azzal más országokban együttműködő rendszerek politikusai, katonatisztjei, gyáriparosai, bankárai, lágerparancsnokai, hadmérnökei. A bankjegyhamisítók, és a titkosszolgálati szakemberek is hamar elhelyezkedhettek, hiszen rájuk minden rendszernek szüksége van. Elég aláírni egy új nyilatkozatot.

A praktikus emberek nem sokat lelkeznek, mert tudják, hogy azzal elmegy az idő és kimaradhatnak a javak és állások újraelosztásából. A lelkiismeretfurdalás csak arra jó, hogy kiskeresetű értelmiségivé tegye az embert. Az új rendszerek soraiban tehát feltűnően sok egykori ellenálló jelent meg, túl sok volt a feddhetetlen ember, miközben sejteni lehetett, hogy nem minden háborús bűnös emigrált Argentínába, hanem ott él, lapul vagy éppen büszkélkedik a társadalomban. Évtizedekig jól jött a magazinoknak a kiváló emberek piszkos dolgainak felderítése, kitergetése, ráébresztve a fiakat arra, hogy apáik sok minden egyébről is beszélhetnének nekik, mint az ifjak erkölcsi kötelességéről és a nemes hazafias emberi ideálokról. Tíz év elég idő ahhoz, hogy a húszéves fiatalember felismerje a gazdasági jólét és fejlődés mögött rejlő hipokrita magatartásokat. Lehet, hogy az egyház kanonizálni akarja Robert Schumant az európai szén- és acélközösség létrehozásáért, lehet beszélni jelentős politikusok erőfeszítéseiről a francia-német megbékélés érdekében, a helyzet mégis az, hogy a 18-28 éves Ádám, aki 45-ben vállát vonogatva, enyhe gúnnyal közölte, hogy ő, kérem szépen, a háborúban volt, történetünk májusára már 40-50 éves felnőtté vált. Némely kevése Ádámok megfogadták, hogy többé nem háborúznak, az értelmesebbek azonban sikeresen megszabadultak előéletük terhétől. Ha az olvasó nem ismerne világirodalmi példákat vonjon párhuzamot a hazai életünk utóbbi évtizedeiben történt ki- és bemosakodásokkal. Nincs minőségi különbség a rendszerváltások buktatóin átvergődni kívánók viselkedésében. Az első, a bűnösnek kikiáltott generáció lassan kihál, de a képmutatóvá váló második generáció nem tudja megtéveszteni a harmadik nemzedéket. A náciizmust bíráló és kereszténydemokráciát hirdető úriemberek világáról vásott kölykeik hamar leszedik a keresztvizet s a konzolidált családok álbékéjét kellemetlenné teszik az ünnepi asztalnál tett bárdolatlan megjegyzések. Szépen gyűlik a vádanyag az ifjú nemzedék kezében, ehhez társul az ízlésbeli változás. Az ötvenes években megjelennek Amerikában a beatnikok, népszerű lesz a maoizmus, megalakulnak a vörös brigádok, a kritika erőszakba csap át. Cohn-Bendit túléli ezt a kort és testesebbé válik, Baader és Meinhof rosszul végzi. Közben a szelíd hippik virágokkal mászkálnak, és Lennon a szeretkezést ajánlja háborúskodás helyett.

Szikrából pattan ki a láng, s a francia tanügyi reform körüli elégedetlenség hirtelen diáktüntetéssé nő. A rohamrendőrség válaszlépésére pedig elkezdődik az autók felborogatása és felgyújtása: '68 május 11-e.

Jómódú, elégedetlen úriújk lázadása volt? A tényeket kell nézni, a folyamatokat, a történelmi mintákat. Attól, hogy úriújk, még lehet igazuk is, ha érvek helyett a tarkaruhás ejtőernyősök kezdik püfölni a fejüket gumibottal.

Témánk örökzöld, negyedszázadonként lehet írni róla, s csak hangulat kérdése, hogy politikai fekvésben közelítettem meg. Az apák és fiúk gyakorta kerülnek szembe hivatás, örökség, párválasztás miatt is. Elegendő megtekintenünk a tékozló fiak kitagadásáról szóló művészeti anyagot. Ha viszont ilyen közhelyről van szó, minek írni? Azért, hogy nyugalmat találjunk lelkünknek. Azért, mert eljött az az idő, amikor magunkat kell behelyettesíteni az örök változás egyenletébe. A mindennapok múlása során eljön a mi napunk is. A maga módján.

A '45 utáni átalakulásban meglepetve vettem észre, milyen sok református papfiú van a baloldaliak táborában. Hogyan lehet az – gondoltam –, hogy hivatalból istenfélő családok gyermekei hitetlen eszméket vallanak? Gyerekfejjel nem vettem észre azokat az okokat, amelyek meghatározták pályájuk elhajlását. Nem gondolkodtam elég alaposan, talán a katolikus engedelmisség nem engedte, hogy mérlegre tegyek olyan gondolatokat, amelyek hitbéli eltévnyedésnek, tehát bűnösnek látszottak. A társadalmi igazságtevés azonban megragadta a fiatal nemzedéket, kritikussá tette őket elődeik cselekvésével szemben, s katolikus papok gyerekei – ha lettek volna – ugyanúgy felléptek volna a társadalmi átalakulásért. A fiatalság mindig érzékeny az új látásmódra, a bírálatra és arra, hogy látásával új világot teremtsen. Mi is ilyenek voltunk. Szenvedélyesen mondtunk ellene az egyház és állam szövetségének akár feudális, akár kommunista megvalósulásban. Örültünk, hogy a birtoklás és hatalom koloncától megfosztott egyház hitelesen mutathatja fel az evangélium értékeit. Konzervativizmussal és szűklátókörűséggel vádoltam apámat – hét gyereke volt és 19-ben semmivel, illetve öt gyerekkel jött át a megmaradt Magyarországra – nem tudom, mit érzett belülről századeleji vallásosságának leértékelése hallatán. Dehát meg akartuk menteni hitünket, egyházunkat és látnivaló volt, hogy ez nem megy a régi sémákkal. Tehát fogalmazzunk meg kemény kritikát a lehetséges módon, amikor az államvédelmi hatóság árnyékában egy lépést sem lehet megtenni "a Bastille-tól a République-ig". Abban az időben elegendő autó sem volt a felborogatásra, meghát a keresztény ember nem gyűjt fel semmit, mégha globalizáció ellen kellene is tüntetni. Tehát elítéltük apáink nemzedékét, mert miattuk vesztette hitelét a jóhír tanítása, ők mentek akarattal ellenére a háborúba megölni más családapákat, ők nem tiltakoztak a zsidók pusztítása ellen, ők paktáltak le a személyi kultusz világával. Elítéltük elődeinket – nem jogtalanul, meghirdettük és tettük a magunk új eszméit – nem kevés energiával. Majd eljött az a bizonyos örökzöld periódus, és boldogtalanul látjuk, hogy mi is kritika tárgyai lettünk, inkább nélkülünk történnek a dolgok, mint velünk. Szeretnénk ma is élcsapat lenni, akikre odafigyelnek, de amit mások észrevesznek, az nem mindig hízelgő számunkra. Megérdemeltük ezt, hiszen nem voltunk-e részesek az előző kor bűneiben?

Nem lélektani, társadalmi, vallástörténelmi elemzést készítek, hanem az érzéseimet tolmácsolom. Csodálkozva látom, hogyan nyílik fel a szellemi szemetesláda, amibe – úgy hittük – a kor bedobálta a múlt kártékony örökségét. Olyan dallamokat, szavakat és rímeket hallok, amikről azt gondoltam, hogy csak én ismerem őket, s a világ már örökké elfelejtette azokat. Látom, hogyan vonzzák a fiatalságot olyan magatartásformák, amelyeknek korábban ellene mondtam. Fájonghatnék, s nem lennék egyedül. Szellemi ellenfeleim gyermekei és unokái sem vallják egyértelműen apáik örökségét. Hány jól ismert közéleti személyiség vall neveltetésével ellentétes hitet, hány politikai pályafutásra predesztinált fiatal ment inkább rosszul kereső természettudósna – vajon miért? Miért nem jó a kommunista apa a gyerekének? Miért nem jó a radikális keresztény az unokájának? Mi az, ami miatt – legjobb esetben – elismerést ugyan kap, de társat már nem? Miért nem volt jó Churchill miniszterelnöknek a háború után, miért szavazta le a francia nemzet de Gaulle-t, a haza egyik megmentőjét? Miért nem ünnepezték Kocsi Csergő Bálintot és a gályákról hazatért többi tanúságtevőt? Miért hagyta ott a jómódú családi házat Babérossy Leánder? Miért kellett a jó öreg korcsmárosnak arra gyanakodni, hogy a fia bukfenceket hány tisztos foglalkozás helyett? Talán azért, mert az embert vágyai vezérik és egyszer mindenki megfogalmazza a maga vágyait, s nem hagy beleszólni másokat a dolgaiba? Valaki festeni akar és otthagyja családját. Bazarov nihilista lesz és békákat boncol, mert hisz a természetben s nem a pópában vagy a cár atyuskában. Leo Tolsztoj gróf oly erős egyházkritikát nyilvánít ki, hogy az ortodox egyház – minden próbálkozás ellenére – ma sem akarja feloldani a kiközösítés terhe alól az emberiség pótolhatatlan kincsét jelentő irót. A művészettörténelmet semmi más, mint az örök lázadás példája, amellyel a szüntelen kereső ember a félkört csúcsívvé, a csúcsívét kanyargós barokk vonalakká alakítja, hogy a barokk rokokóba hulljon s új, klasszicista irányzat hozza meg a bonyolultságba belefáradt ember esztétikai békéjét. Hány zenész vallja magát híres elődje tanítványának, de nem követőjének! Mind más, de mind művész.

Szándékosan csapok egyik területről a másikra, hogy az olvasó indulatba jöjjön, és azt mondja, hogy ez nem én vagyok. Jó, akkor mondja meg, hogy ki ő, helyezze el magát az időben és a világban, és kezdődhet a tényfeltárás. Mindenkinek a magáé. Váltom a témákat, hogy kitűnjön: nincs automatizmus. Kiszámíthatatlanok a jövő generációk vágyai, hiszen sem a tudomány, sem a művészet nem jósolható előre. A következő lépés talán látható, az ötödik lépés – ha sakkzseni vagy – sejtethető, de tovább? Példának elég a 20. század. Azt kell hát becsülnünk, ha utódaink ugyanazt gondolják, mint mi? Nem gondolhatják! Csak saját

gondolataikat gondolhatják a világ mindenkeretei között. Akkor hát mit becsülünk? Azt, hogy gondolkodnak, akarnak gondolkodni, becsületesen akarnak gondolkodni. A többiben tartunk Gamáliellel.

Nem feltétlenül tér el a fiak útja az apáikétól. Vannak "jó" gyerekek, akiknek előbb vagy utóbb ugyanarra a srófra jár az eszük, mint elődeiké. Akik beérve, megállapodva folytatják a tisztas hagyományt. Anna Kareninának és Lucien de Rubemprének megvannak az ellentettjei a történelemben. Ők azok, akik szerényen viszik tovább az emberi életet. Arkadij Katyája mellett békére talál, míg szenvedélyesen lobogó barátjára egy félreeső orosz falusi temető sírhantja vár. Mesém értékes emberekről szól, nem közbűntényes csirkefogók lázadásáról. Azok elemzése nem jelent különösebb gondot.

A történelem mozgástörvénye látszólag rosszul bánik az igazi szellemekkel. Elhanyagolja, elfelejti őket jó időre. Várni kell egy negyedik, ötödik nemzedékre, hogy az majd fényesen felvesse őket újra, akkor, amikor igazi jelentőségük megmutatkozik. Lehet, hogy a jelenkor semmiféle tanulságot nem kíván levonni a múltból, rossz színben mutatja be az elődöket az utódoknak, de a hosszú távon írt történelem tisztít, mert az ember nem tud élni valótlanágok között. Meg kell bocsátani ezt a történelemnek, hiszen Clionak is szüksége van megbízható adatfeldolgozásra, tényfeltárássra, analízisre és szintézisre és ez nem megy gyorsan. Hősünk bízson magában, hogy nem kerülhet örök feledésbe az, aminek életét és energiáját adta. Szellemi hagyatéka más szabású ruhák zsebéből kandikálhat ki, mert nem a ruhát őrizzük meg az örökkévalóságnak, hanem azt, amit benne hordunk. Csak az számíthat fejlődésben bízó értelmiséginek, aki tudja ezt és nem zsenirozza, hogy éppen ő az, akiről méltánytalanul beszél és ítél a jelenkor.

Szándékosan menekülök a sajnálat vagy az elégedettség kereteitől. Igyekszem megemlíteni a témát, fel a köznapi panaszok világából, hogy megértés szülessék bennem. Megértsem azt, amivel nem akarok egyetérteni, és tudomásul vegyem azt, ami ellen szellemileg harcolni szeretnék. Akkor majd megértem, kit, mi, miért visz arra, amerre menni nem sejtettem, de mégis megy. Kit, mi, miért – egyenkint, gondosan, alaposan, előítélet és felindulás nélkül. Ilyenkor tudományt csinálunk, nem szenvedélyes perlekedést. Ha ezt tesszük, fegyelmezetten, akkor a sok kit-mi-miértből kibontakozik és megérthető a világ mai vonulata.

Újból leírom: semmi eredetiség nincs abban, amit mondok. Ezek a mindennapi élet jelenetei. Voltak és lesznek, amíg az emberiség nemzi az utódokat. "Fiam, hogyha sejtened, mennyit sírt szegény apád .". Igen, ma Alfred vagyok, de holnapra az idősebb Germont-ná válok. Áll ez minden fiúra és apára, társadalmi ujtóra, szervezőre, rendalapítóra, prófétára. Változó emberekkel és változó formákkal diktálja a struktúrát az örök fejlődés törvénye. S mi, apák, Petrovics Nikolájjal és Ivanovics Vaszilijjal állunk ki az országútra, lesve a közeledő szekerek porfelhőjét, s örömmel, vagy csodálattal vegyes aggodalommal figyeljük fiaink szavait, remélve, hogy furcsán hangzó, gyakorta nem is értett vagy érteni nem akart beszédük mégis az életről szól.

Dehát a hit nem politika, nem művészet, nem szaktudomány, nem szerelem. Azt hallottuk, hogy az elvetett mag szárba szökken, és termést hoz. Automatikusán. Azt gondolnánk, hogy ugyanolyan termést, mint az elvetett mag. A hosszú történelmi tapasztalat szerint nem mindig ugyanolyan. Mivel magyarázzuk ezt?

Úgy látom, távolság van a főparancs és a gyakorlati megvalósítás között. Tudjuk, hogy oly jónak kell lenni másokhoz, mint önmagunkhoz, de mi legyen az első, majd a második lépés? Ma. Milyen körülményeket kell figyelembe venni a meginduláshoz? Egyáltalán: látjuk a mai körülményeket? Beszélgetéseink azt mutatják, hogy az alapvetően egyként elfogadó barátaink különböző megoldásokat javasolnak egy adott helyzetben. Lehet, hogy legtöbbjük jó is, részlegesen jó, hiszen ki mondhatja, hogy tudja az egyetlen, objektív megvalósítási tervet. Az egyik ember mindig észreveszi a másik terveinek gyenge pontjait, és valamiben mást akar. Tegyük a magunk dolgát és hagyjuk, hogy a másik tegye a magáét. Beszéljünk vele, érdeklődjünk dolgairól, s megtudjuk, mire jutott.

Nehéz harmadik generációnak lenni. Még másodiknak is. Bartók fia mérnök, és nem zenész, Petőfi Zoltán neve nem irodalmi jelentőségű. Nagyon kevés a folyamatosságot felmutató művészeti vagy tudományos dinasztia. Ezt mindenki tudja és elfogadja. Ha a fiú megáll az apja előtt, és azt mondja: nem tudom úgy, ahogy te, tudomásul vesszük. Ha azt mondja: nem akarom azt, amit te, azt is tudomásul kell vennünk. Ha nem vesszük tudomásul vallomásukat, hitüket, akkor szétszakadhatnak az emberi kapcsolatok. Lehet hűségről beszélni, fogadalmakat emlegetni, lehet elítélni, megbélyegezni. Rossz esetben jöhetnek a rohamrendőrök. Ehelyett jobbnak látszik meghallgatni a másikat, esetleg nyelni egy nagyot és megkérdezni: meg tudod mondani, mi nem vonzott apád hitében, cselekedeteiben. Apa vagyok, tudom, miről beszélek.

Van vallási hitünk, és annak van vallási logikája. Ez a logika valamikor igen egyszerűnek látszott, aztán kiderült, hogy dicső eretnekek hosszú sora igazolja azt, hogy nincs egyértelműen meghatározott szöveg és cselekvés a vallási szférában. Megtámogatja ezt a jelenkor több tucatnyi lelkiismereti irányzata is. Mentsük magunkat azzal, hogy az emberek földjén élünk, annak hatásai zavarják a tökéletes minták megvalósulását? Jó, mentsük. De én már annyira eltévelyedtem, hogy azt hiszem: Isten transzcendens országában – ha van – nem vezényszóra kattannak a lelkiismeret lábbelije. Ha én Isten volnék, hagynék mozgásteret üdvözült báránykáimnak, s élvezném, miként csinálják egyenkint, másként, ugyanazt.

Ha automatizmus volna, akkor minden életpálya előre megjósolható lenne. De a száraz matematika is megállapítja, hogy egy életgörbe alakulásához nem elég tudni az indulás helyét és idejét, hanem ismerni kell

azokat a látszólag rejtett, nem is sejtett tényezőket, amelyek egy idő után érvényesülni fognak és kialakítják az élet valóságos vonalát. Ehhez jönnek hozzá a külső behatások: a rossz föld, amellyel meg kell küzdeni, az ég madarai, amelyek megrikíthatják a vetést, a konkoly, amely megfojtja a csírázást, és kegyetlen tud lenni a szárazság, amikor felüdülésért kiált test és lélek. Nincs fertőtlenített automatizmus, csak automatizmus és körülmények. A kettő együtt, hol egymással, hol egymás ellen. Erre is van példázatunk. Ne éreztük volna a körülmények lendítő hatását a hatvanas-hetvenes évek korai kereszténységre emlékeztető történelmi-politikai levegőjében, s ne éreznénk a szabadság fojtogatását, amikor az eszmék őserdejében százfélé kószálnak a tanácstalan vagy megtévesztett emberek? Könnyebb végigmenni egy keserves börtönfolyósón, mint lélekvesztőben keresni a látóhatár alatt bújkáló szárazföldet. Kiszámíthatóbb az út két fegyőr között, mint a szabadság kupolájában keresni a vékony sodronyt, amely átvisz a túloldalra. Értsük meg az új helyzetbe került, magányos ember gondjait, becsüljük bizonytalankodásait.

A múltját a jelennel összehasonlító ember hajlamos a sommás vélekedésre, a régi, beváltak látszó utak többre tartására. Gykeztem többfelé nézni, nem leltározni, nem számonkérni, nem ítélni, nem személyeskedni, nem hasonlítani valóban összehasonlíthatatlan dolgokat. Az apák és fiak ne álljanak szembe egymással, ne szidják a végzetet, ne sirassák be nem teljesült álmaikat. Teremtsenek csendet és maguknak tegyék fel a vizsgálódó kérdéseket. Ha nem akarunk haragos vagy szorongástól megbénított utódokat, akkor irgalmazzunk a harmadik generációnak. Egyébként még mi is élünk, dolgunk is van. Méltó módon kell befejezni a *saját* életünket. A *magunk* életszabálya szerint.

1999. június - 2001. augusztus

Pszicho-vázlat

1974. nyarán egy elmélkedéshez idézve:

Mily tisztának-épnek kell lenni, ki a világ elé mer állni? csodáld őt! ...

Könnyű az isteneknek törött karjaikat mutatni, s más gögös, tiszta, végzetes hibákat, mikkel művészek verte vagy az évek.

De más a mi meztelenségünk. Zúgjatok, víz és szél!

De mik vagyunk mi, testvéreim? És megtagadhatjuk-e a sarat?

Vagy mutathatjuk közömbösen, vagy akár nevetve vagy sírva:

"Íme, ez vagyok én, ilyen piszkos! Kire az Isten képe van felírva!?"

Léha beszéd ez, kedveseim! Illene egy kis szégyen hozzá.

Mikor magunk vagyunk a sár, s nem kívülről tapadoz ránk.

S ahogyan testünk sárból való s belül tele búzzal és sárral,

úgy van a lelkünk is tele szennyel és borzadállyal.

Jobb volna föld alá bújni, mint a piacra kiállni,

tengerbe vagy tisztítóvízbe ázni, égni, leszállni!

Jöjj, csodáld, boldog aki könnyedén áll ki,

nevetve vagy szabadon sírva ?

nézzétek ilyen sáros az, akire az Isten képe írva!?

De minket szörnyű szégyen kerül,

nem rajtunk a sár, hanem bennünk ...

Jobb volna föld alá bújni, tengerbe vagy tisztítóvízbe.

Megnémulni, oszlani, ázni, égni, leszállni.

De nézzétek ez a Test is akárhogy a sárból épült,

hős, lassú évezreken át Isten-formává szépült.

Belül még csupa sár, de kívül a csillagoknak

Csillagokat dobál vissza magából.